

การสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทย

สารนิพนธ์
ของ
เสฏฐกิตติ เนากลาง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

294.3185

ส ๑๑๒ ๗

ร. 3

การสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทย

บทคัดย่อ

ของ

เสฏฐกิตติ เนากลาง

31 ก.ค. 2549

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

๒ 292314

เสฐฎกิตติ เนากลาง. (2549). การสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทย.

สารนิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุขุมลย์ สิทธิมงคล.

สารนิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาการสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา มูลเหตุของการสังคายนาพระไตรปิฎก และการเผยแพร่พระไตรปิฎก จากการศึกษาพบว่า การสังคายนาพระไตรปิฎกมีการจัดทำขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การสังคายนาครั้งแรกในประเทศอินเดีย 3 เดือนภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ต่อมาในประเทศศรีลังกา ประเทศพม่า และประเทศไทย ซึ่งในประเทศไทยเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างเป็นระบบในอาณาจักรล้านนาสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลปัจจุบัน ในอดีตมูลเหตุของการสังคายนาพระไตรปิฎกเกิดจากการประเพณีปฏิบัติตนของภิกษุสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งยึดถือแตกต่างกันทำให้เกิดข้อสงสัยเกรงว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าจะถูกบิดเบือนไป ในสมัยต่อมาสาเหตุของการสังคายนาก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัยไม่เหมือนเดิม ดังที่มีการปรารภไว้ใน การสังคายนาพระไตรปิฎกเนื่องในวโรกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นงานสำคัญและเป็นภารกิจที่ต้องใช้เวลานานพอสมควร อีกทั้งยังต้องได้รับการอุปถัมภ์สนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่ายทั้งฝ่ายสงฆ์ รัฐบาล และประชาชน จึงจะสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ถึงอย่างไรก็ตามการสังคายนาพระไตรปิฎกมีจุดมุ่งหมายเพื่อดำรงไว้ซึ่งหลักคำสอนของพุทธศาสนาเอาไว้มิให้สูญหายนั่นเอง และได้มีการเผยแพร่ออกสู่ประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและเป็นแหล่งสำคัญสำหรับศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ศึกษาสืบมาจนถึงปัจจุบัน

THE TIPITAKA SANGITI OF BUDDHISM IN THAILAND

AN ABSTRACT
BY
SATTHAKITTI NAOKLANG

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University
May 2006

Satthakitti Naoklang. (2006). *The Tipitaka Saṅgiti of Buddhism in Thailand*.

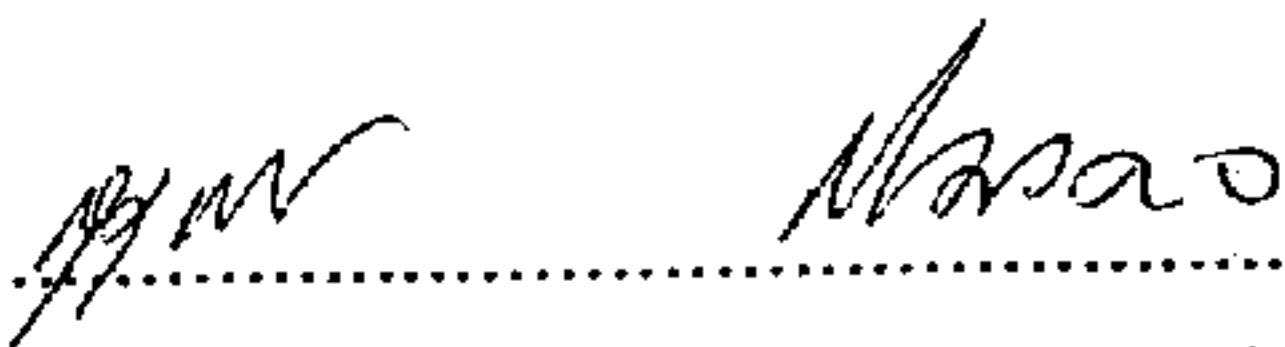
Master thesis, M.Ed.(History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor: Assist.Prof.Sukumal Sittimongkol.

The purpose of this research is to study the historical background, objectives and the success of the Buddhist Councils, which were held in Thailand. The first Buddhist Council was held in India 3 months after Buddha's bereavement. The subsequent Councils were held in different countries i.e. Sri Lanka, Myanmar and Thailand. The maiden Council in Thailand, regarded as the Ninth Council in the history of Buddhism, was organized in Chaing Mai, the capital of Lanna Kingdom in the reign of King Tilokaraja, and the latest Council was completed in the reign of the present King Rama IX of Rattanakosindra period. In the early Buddhism, the major purpose of organizing such Councils was to discuss about the different points of view of Vinaya or the Code of Conduct of the monks. There were controversies regarding the Vinaya or code of Conduct of the monks, and therefore, they were vulnerable to diverse interpretations. Thus a sort of standardization of the Vinaya could be agreed upon by such councils. In other councils, the elderly monks who were concerned about the future of Buddhism and the preservation of Buddha's teachings, facilitated correct recitation and recollection of the Buddha's Tenets. However, the purposes of later councils are noticed as shifting from negative to the positive traits. In Thailand, especially in Rattanakosindra period the Councils were mostly held in the auspicious occasions. The recent one was held on the occasion of king's 60th birthday anniversary. No doubt, organizing such a council is a stupendous, arduous and time-consuming task, which needs cooperation and coordination of all sections of the society, i.e., the Sangha, the Government and the public especially the royal house.

However, the major aim of the Councils in Thailand was to protect and secure Buddha's teachings. Consequently these councils made Tipitakas wide-spread and well-known in Thailand and abroad. Thus, Tipitakas has become the supreme source of Buddhist studies until the present day.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการ
สอบได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

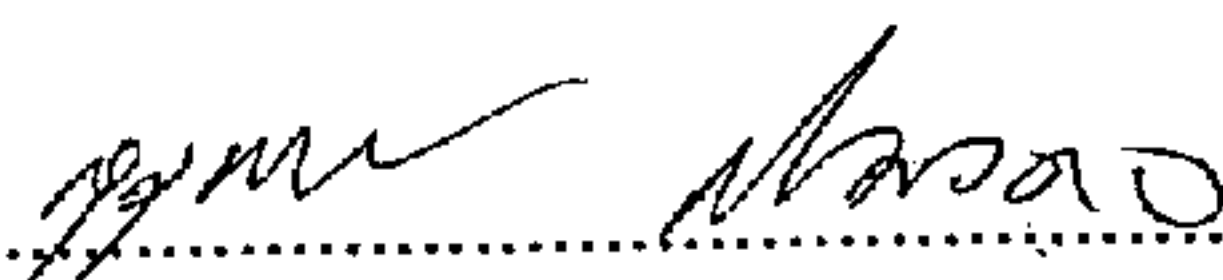
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

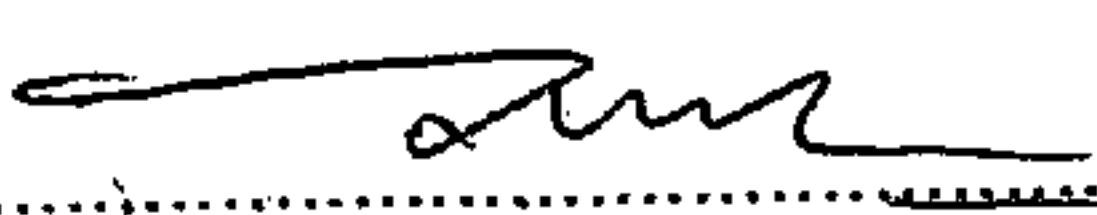

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุขุมาลัย สิทธิมงคล)

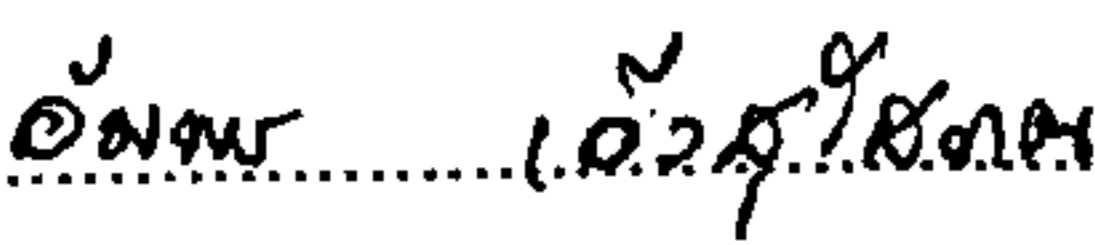
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

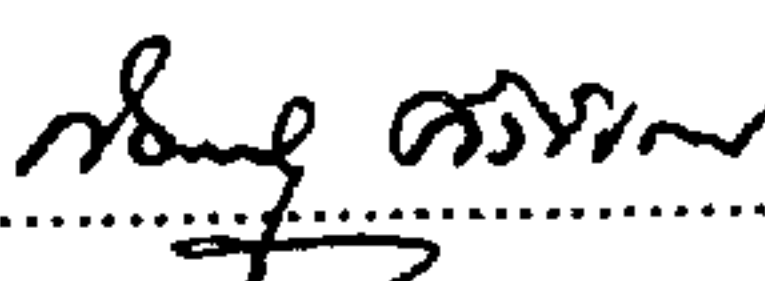
คณะกรรมการสอบ

 ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุขุมาลัย สิทธิมงคล)

 กรรมการสอบสารนิพนธ์
(รองศาสตราจารย์วรากรม ทิสุกะ)

 กรรมการสอบสารนิพนธ์
(อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

 คณบดีคณะสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.กิตติมา สังข์เกษม)

วันที่ 15 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2549

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์สุขุมลย์ สิทธิมงคล อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ผู้คอยให้คำแนะนำชี้แนะข้อบกพร่อง และตรวจทานแก้ไข สารนิพนธ์ทุกขั้นตอนด้วยดีเสมอ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์วราคม ที่สุกะ อาจารย์อัมพร เอ็งสุโสภณ กรรมการสอบสารนิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ประธานกรรมการบริหารหลักสูตร และผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี พิณพวงศ์ ที่ได้สละเวลาเป็นกรรมการในการสอบเค้าโครงสารนิพนธ์พร้อมให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้เขียน

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.วงเดือน นาราสัจจ์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ให้คำแนะนำดูแลตลอดเวลาที่ศึกษา และคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้เขียน ตลอดจนขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกท่านที่ได้ศึกษาร่วมสุขร่วมทุกข์กันมาคอยให้ความช่วยเหลือแนะนำกันและกัน จะขอเก็บความรู้สึกดี ๆ เอาไว้มิรู้ลืม

ขอนมัสการขอบพระคุณพระมหาศีลปะ ฆมมสิปปโก วัดบวรนิเวศวิหาร ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์แม่ชีวิมุตติยา(รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง) ประธานหอพระไตรปิฎกนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่กรุณาให้ความสะดวกในการค้นคว้า และรองศาสตราจารย์อภิวรรณ ปรีชาประศาสน์ที่เคารพนับถือ ผู้คอยเป็นห่วงให้กำลังใจเสมอมา

ขอขอบคุณ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้กรุณาช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษให้แก่ผู้เขียน ขอขอบคุณดร.สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ คุณจง ดิบบระโคน นักภาษาโบราณ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ ที่ช่วยเหลือในการค้นคว้าข้อมูล และขอขอบคุณอาจารย์สมควร นิยมวงศ์ อาจารย์ประพันธ์ ศุภสร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อนผู้เป็นกำลังใจ

ขอสำนึกในพระคุณของคุณยายใบ เนากลางผู้ล่วงลับไปแล้วที่ได้มอบมรดกชั้นสุดท้ายให้เป็นทุนในการศึกษาแก่ผู้เขียน บุญกุศลประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดจากสารนิพนธ์ฉบับนี้ขอรำลึกมอบบูชาแด่พุทธศาสนา และขออุทิศผลแก่คุณยายให้มีแต่ความสุขในสุคติตลอดไป

ท้ายสุดขอขอบพระคุณคุณแม่เพียร เนากลางและขอบคุณคุณสมปองภรรยาพร้อมลูก ๆ ที่ให้โอกาสและเป็นกำลังใจให้กับผู้เขียนด้วยดีตลอดมา ถึงแม้จะมีอุปสรรคบ้างแต่ก็สำเร็จลุล่วงลงด้วยดี

เสฏฐกิตติ เนากลาง

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ.....	ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	จ
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	ฉ
ความสำคัญของการศึกษา.....	ฉ
ขอบเขตของการศึกษา.....	ฉ
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	ฉ
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	ฉ
แหล่งข้อมูล.....	ช
 1 ภูมิหลังของพระไตรปิฎก.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของพระไตรปิฎก.....	1
หลักคำสอนของพุทธศาสนาก่อนรวบรวมเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก.....	1
กำเนิดพระไตรปิฎก.....	2
การทรงจำคำสั่งสอนแบบมุขปาฐะ.....	3
พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการทรงจำคำสั่งสอนระยะแรก.....	5
พระสารีบุตร.....	5
พระอานนท์.....	6
พระอุบาลี.....	7
พระโสณกุฎทิณณะ.....	7
โครงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก.....	8
ความหมายของพระไตรปิฎก.....	8
คำอธิบายพระไตรปิฎก.....	9
การจัดลำดับหมวดหมู่พระไตรปิฎก.....	10
คัมภีร์ประกอบพระไตรปิฎก.....	25
คัมภีร์อรรถกถา.....	25
คัมภีร์ฎีกา.....	26
คัมภีร์อนุฎีกา.....	27
สรุป.....	27

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
2	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท	28
	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศอินเดีย.....	28
	ระยะแรกก่อนมีการสังคายนาครั้งที่ 1.....	28
	การสังคายนาครั้งที่ 1.....	30
	การสังคายนาครั้งที่ 2.....	31
	การสังคายนาครั้งที่ 3.....	35
	กำเนิดชื่อพุทธศาสนamahayanaและhinayana.....	38
	พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3.....	38
	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศศรีลังกา.....	39
	การสังคายนาครั้งที่ 1.....	39
	การสังคายนาครั้งที่ 2.....	40
	การสังคายนาครั้งที่ 3.....	41
	การสังคายนาครั้งที่ 4.....	42
	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศพม่า.....	42
	การสังคายนาครั้งที่ 1.....	42
	การสังคายนาครั้งที่ 2.....	43
	สรุป.....	44
3	การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย.....	45
	การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยสุโขทัย.....	45
	การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยล้านนา.....	47
	สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนา.....	47
	กำเนิดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก	
	สมัยพระเจ้าติโลกราช.....	48
	การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยอยุธยา.....	52
	การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยกรุงธนบุรี.....	54
	การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัตนโกสินทร์.....	56
	การจารพระไตรปิฎก.....	56

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
สมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2325-2352.....	60
สมัยรัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2352-2367.....	67
สมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2394.....	68
สมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411.....	71
สมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411-2453.....	73
การตรวจชำระและพิมพ์เผยแพร่พระไตรปิฎกในประเทศ..	75
การพระราชทานพระไตรปิฎกไปเผยแพร่ในต่างประเทศ..	80
สรุป.....	84
4 การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัตนโกสินทร์.....	85
สมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453-2468.....	85
สมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468-2477.....	86
มูลเหตุการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก.....	86
การดำเนินการสังคายนา.....	86
การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและพระราชทานภายในประเทศ.....	88
การพระราชทานพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ.....	91
สมัยรัชกาลที่ 8 พ.ศ. 2477-2489.....	96
มูลเหตุการสังคายนาพระไตรปิฎก.....	96
การดำเนินการแปลพระไตรปิฎก.....	96
สมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน.....	97
การดำเนินการแปลพระไตรปิฎกต่อเนื่องจากรัชกาลก่อน.....	97
การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 1.....	98
การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 2.....	99
การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 3.....	101
การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 4.....	102
การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชกาลปัจจุบัน.....	104
การตรวจชำระพระไตรปิฎกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.	104
พระไตรปิฎกภาษาบาลี.....	105

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
วิธีการตรวจชำระและจัดพิมพ์.....	106
การแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย.....	109
การตรวจชำระพระไตรปิฎกของมหาวิทยาลัย.....	111
การตรวจชำระพระไตรปิฎกและอรรถกถา.....	112
การสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวง.....	114
วิธีการดำเนินการสังคายนา.....	116
หลักเกณฑ์ในการตรวจชำระ.....	118
การจัดพิมพ์และเผยแพร่พระไตรปิฎก.....	119
การจารึกพระไตรปิฎกลงหินอ่อน.....	120
วิธีการดำเนินงาน.....	121
ขั้นตอนการจารึกพระไตรปิฎกหินอ่อน.....	121
5 บทสรุป.....	125
บรรณานุกรม.....	128
ภาคผนวก.....	134
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	150

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ

หน้า

1	แผนผังพระไตรปิฎก.....	8
2	แผนผังพระวินัยปิฎก.....	11
3	แผนผังพระวินัยปิฎกแสดงเลขเล่ม.....	11
4	แผนผังพระวินัยปิฎกอีกแบบหนึ่ง.....	12
5	แผนผังพระวินัยปิฎกแบบสมาคมบาลีปกรณ์ของอังกฤษ.....	13
6	แผนผังพระวินัยปิฎกตามแบบอรรถกถาสมันตปาสาทิกา.....	14
7	แผนผังพระสุตตันตปิฎก.....	16
8	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงเลขเล่ม.....	17
9	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงที่ขนิภา.....	18
10	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงมัชฌิมนิกาย.....	19
11	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงสังยุตตนิกาย.....	20
12	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงอังคุตตรนิกาย.....	21
13	แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงขุททกนิกาย.....	22
14	แผนผังพระอภิธรรมปิฎก.....	24
15	แผนผังพระอภิธรรมปิฎกแสดงเลขเล่ม.....	24
16	แผนผังแสดงนิกายทางพุทธศาสนาระยะแรก 18 นิกายตามปกรณ์บาลี.....	34
17	แผนที่แสดงการส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เปรียบเทียบกับแผนที่ปัจจุบัน.....	37
18	ผ้าห่อคัมภีร์พระไตรปิฎกโบราณ มีเชือกเส้นยาวมัดเป็น 5 เปลาะโดยรอบ และมีฉลากป้ายชื่อเสียอยู่บนห่อผ้า.....	58
19	ลักษณะไม้ประทับคัมภีร์โบราณหลายชนิด.....	59
20	ลักษณะคัมภีร์โบราณที่บรรจุอยู่ภายในห่อผ้า มีไม้ประทับคัมภีร์ประกบอยู่ทั้ง ด้านหน้าและด้านหลังพร้อมมัดเชือกหัวท้าย.....	59
21	ภิกษุสงฆ์ประชุมกันทำสังคายนาพระไตรปิฎก สมัยรัชกาลที่ 1 วาดโดย นายวิทย์ พิณเงิน.....	62
22	หอพระมณเฑียรธรรมสำหรับเก็บพระไตรปิฎกของหลวงตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 1 วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง.....	65

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ

หน้า

23 พระไตรปิฎกใบลานฉบับทองใหญ่ ไม่ประทับทองที่บนฉลากทอง รัชกาลที่ 1.....	66
24 พระไตรปิฎกใบลานฉบับชูปย่อ ไม่ประทับธรรมดาลากทองเหลือง รัชกาลที่ 1.....	66
25 พระไตรปิฎกใบลานฉบับรดน้ำแดง ไม่ประทับลายทองจีนมีตราประจำรัชกาล ที่ 2 อยู่บนปกครองคัมภีร์.....	67
26 ลักษณะคัมภีร์ใบลานฉบับรดน้ำดำเอก ไม่ประทับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 3.....	70
27 ลักษณะคัมภีร์ใบลานฉบับเทพชุมนุม ไม่ประทับมุก รัชกาลที่ 3.....	70
28 สัญลักษณ์ประจำรัชกาลบนใบรองปกคัมภีร์พระไตรปิฎก รัชกาลที่ 4 ทรง สร้างซ่อมฉบับในรัชกาลที่ 3.....	72
29 ลักษณะคัมภีร์ใบลานฉบับล่องชาด ไม่ประทับลายก้ามมะลอรัชกาลที่ 4.....	73
30 พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 5.....	83
31 พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐในรัชกาลที่ 7.....	95
32 พระไตรปิฎกภาษาไทยที่จัดทำในรัชกาลที่ 8 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2500.....	99
33 พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2514.....	101
34 พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	109
35 พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	111
36 พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....	113
37 ภิกษุสงฆ์ร่วมกันตรวจชำระพระไตรปิฎก ณ พระตำหนักสมเด็จพระเจ้ามหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์.....	117
38 ภิกษุสงฆ์เริ่มประกอบพิธีสังคายนาพระไตรปิฎก ณ พระอุโบสถวัดพระศรี รัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง.....	117
39 พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับสังคายนารัชกาลปัจจุบัน.....	120
40 พระไตรปิฎกหินอ่อน.....	122
41 ตัวอย่างแผ่นข้อความพระไตรปิฎกหินอ่อน.....	123
42 พระมหาวิหารประดิษฐานพระไตรปิฎกหินอ่อน.....	124

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ตารางบัญชีแสดงรายการในการสร้างพระไตรปิฎก.....	89
2 ตารางสรุปลำดับเวลาการสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวงในประเทศไทย.....	148

บทนำ

พุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นในดินแดนชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน หลักคำสอนของพุทธศาสนาได้รับการสืบทอดมาจากพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า จนเจริญรุ่งเรืองไปสู่ประเทศอื่น ๆ การที่หลักคำสอนของพุทธศาสนาสามารถคงอยู่จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากพระสงฆ์ได้มีการสวดสาธยายและรวบรวมสืบทอดกันมาซึ่งเรียกว่า การสังคายนา เดิมทีการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นการสังคายนาหลักธรรมหรือพระธรรมวินัย คำว่า พระไตรปิฎกยังไม่มี ผู้ที่มีแนวความคิดในการสังคายนา ก่อน คือพระสารีบุตรได้เห็นความแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์¹ จึงชักชวนให้ภิกษุสงฆ์ทำสังคายนาหลักธรรม ซึ่งท่านได้สวดสาธยายเริ่มตั้งแต่หมวดธรรม 1 ถึงหมวดธรรม 10 ไว้เป็นตัวอย่าง และพระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นชอบด้วย² การสังคายนาครั้งนั้นยังไม่เป็นระบบแบบแผน แต่กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการสังคายนาในเวลาต่อมา การสังคายนามีความสำคัญยิ่งในการรักษาคำสั่งสอนของพุทธศาสนาไว้มิให้สูญหายหรือถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง เป็นการร้อยกรองรวบรวม ชักซ้อม ตรวจสอบ และสวดพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นกิจลักษณะหรือเป็นระบบ³ สมัยก่อนการสังคายนายังไม่มีการบันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรเพียงแต่เป็นการสวดสาธยาย ท่องจำจนคล่องปาก และมีการสั่งสอนสืบทอดกันมา⁴

การสังคายนามีการจัดทำขึ้นหลายครั้ง ซึ่งมีมูลเหตุที่แตกต่างกัน ดังเช่น การสังคายนาครั้งที่ 1 มีมูลเหตุเกิดขึ้นเนื่องจากภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้เพียง 7 วัน พระสุภัททะได้กล่าวห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายเศร้าโศกเสียใจกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า จะได้ทำในสิ่งที่ต้องการ ไม่มีพระพุทธเจ้ามาคอยห้ามปราม และแนะนำในสิ่งที่ทำถูกหรือผิด เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอีกต่อไป⁵

¹นิครนถ์ เป็นนักบวชในศาสนาเชนมีนิครนถนาฏบุตร หรือ ศาสตามหาวีระเป็นอาจารย์ในจำนวนครูทั้ง 6 ที่มีคนนับถือมากในสมัยนั้น

²ที.ป.า.11/296-349/236-348

³แสง อุดมศรี. (2533). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. หน้า 47.

⁴กรมการศาสนา. (2527). *ประวัติการสังคายนาพระธรรมวินัย*. หน้า 96.

⁵ที.ม.10/231-232/175-176

เมื่อเวลาผ่านมา 3 เดือน¹ พระมหากัสสปเถระประธานสงฆ์ได้ปรึกษากับหมู่พระสงฆ์ โดยปรารภถึงคำพูดของพระสุภัททะดังกล่าวจึงจัดให้มีการสังคายนาขึ้น การสังคายนาครั้งที่ 2 เกิดจากการประพฤติดิปฏิบัติตนย่อหย่อนของพวกภิกษุวัชชีบุตร ที่พากันยึดถือข้อปฏิบัติผิด 10 ประการ เช่น ถือว่าควรเก็บเกลือไว้ในเขาสัตว์เพื่อเอาไว้ฉันได้ เวลาเกินเที่ยงวันไป 2 นิ้ว สามารถฉันอาหารได้ และรับเงินรับทองได้ เป็นต้น นับว่าเป็นการปฏิบัติที่ละเมิดพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า สำหรับการสังคายนาครั้งที่ 3 เกิดจากมีการปลอมบวชในพุทธศาสนากันมาก² ไม่รู้ว่าเป็นพระจริงหรือพระปลอม เกิดความวุ่นวายสับสนขึ้นในพุทธศาสนา

การสังคายนาพระธรรมวินัยในแต่ละครั้งนั้น นอกจากมีพระสงฆ์แล้วยังมีบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากคือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกสนับสนุนให้ประสบผลสำเร็จด้วยดีตลอดมา เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 1 ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหาภูเขาเวภารบรรพต แขวงเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ หลังจากที่พระพุทธเจ้าล่วงลับมา 3 เดือน พระเจ้ากาฬาสัยทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 2 ณ วาลุการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประมาณ พ.ศ. 100 และพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ณ อโศการาม เมืองปาฏลีบุตร แคว้นมคธ ประมาณ พ.ศ. 234³ เป็นต้น การสังคายนาพระไตรปิฎกมีขึ้นในอินเดีย 3 ครั้ง ลังกา 4 ครั้ง⁴ พม่า 2 ครั้ง และประเทศไทย 5 ครั้ง

สำหรับประเทศไทยมีการนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 ครั้งยังเป็นดินแดนสุวรรณภูมิ โดยภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียทรงโปรดให้ส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ มีพระสมณทูตสายหนึ่งที่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ คือ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ดินแดนสุวรรณภูมิเกี่ยวเนื่องกับชนหลายเชื้อชาติ คือ ไทย พม่า มอญ ละว้า ขอม และมลายู⁵ พุทธศาสนาในระยะแรกเป็นพุทธศาสนาแบบนิกายเถรวาท เป็นนิกายดั้งเดิมที่ยึดถือตามมติของพระอรหันต์เมื่อสังคายนาครั้งที่ 1 และยังคงรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเอาไว้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ จนกระทั่งพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยตั้งแต่นั้นมา ประเทศไทยก็มีการสังคายนาเป็นลำดับต่อเนื่องจากประเทศลังกาที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ในสมัยสุโขทัยของไทยยังไม่ปรากฏว่ามีการสังคายนาเพียงแต่เป็นการสืบทอดพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราชในสมัยของพ่อขุน

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 8 แต่ในหนังสือสังคัตติยวงศ์ของสมเด็จพระวันรัตน์ และพระยาปริยัติธรรมธาดา(แพ ตาลลักษมณ) เป็นผู้แปล พ.ศ.2521 ในหน้า 35 กล่าวไว้ว่า การสังคายนามีขึ้นภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 4 เดือน

² แหล่งเดิม. หน้า 9.

³ แสง มนวิทูร. (2515). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 58.

⁴ สมเด็จพระวันรัตน์,พระยาปริยัติธรรมธาดา(แพ ตาลลักษมณ). (2521). สังคัตติยวงศ์. หน้า 35.

⁵ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 20.

⁶ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2515). ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. หน้า 1-4.

รามคำแหงมหาราช ขณะนั้นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองมาก¹ ครั้นมาสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยล้านนาขึ้นที่วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด เมื่อ พ.ศ. 2020² นับเป็นครั้งที่ 1 ในประเทศไทย แต่หากนับต่อจากลังกาจะเป็นครั้งที่ 8 สมัยอยุธยาไม่ปรากฏว่ามีการสังคายนาพระไตรปิฎก เป็นเพียงการจัดสร้างพระไตรปิฎกให้ครบถ้วนสมบูรณ์ พร้อมทั้งพระบาลี อรรถกถา และฎีกา³ และสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้มีการสืบหาและรวบรวมพระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่าง ๆ มาคัดไว้เป็นฉบับหลวง⁴ แต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ดีได้สวรรคตเสียก่อน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกโดยการแปลจากฉบับอักษรลาว และอักษรรามัญเป็นอักษรขอมและจารลงในใบลาน⁵ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 9 และนับเป็นครั้งที่ 2 ในประเทศไทย ต่อมารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดให้มีการซ่อมแซมและจารพระไตรปิฎกฉบับใหม่ขึ้น เรียกว่า ฉบับรดน้ำแดง⁶ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดให้มีการสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้นอีกหลายฉบับ และให้แปลเป็นภาษาไทยเฉพาะส่วนของพระสูตร⁷ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้มีการซ่อมแซมพระไตรปิฎกที่ชำรุดหายไปในนครบะแซกัน และทรงโปรดให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นอีก เรียกว่า ฉบับล่องชาด⁸ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นในวโรกาสเฉลิมฉลองครบรอบ 25 ปีของการขึ้นครองราชย์ซึ่งเป็นการจัดพิมพ์จากอักษรขอมเป็นตัวอักษรไทยครั้งแรกในประเทศไทย⁹ นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 3 ในประเทศไทย ต่อมารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการจัดสร้างพระไตรปิฎกตัวอักษรไทยขึ้นใน พ.ศ. 2468 เพื่อทรงอุทิศเป็นพระราชกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 4 ในประเทศไทย เนื่องจากมีพระไตรปิฎกบางฉบับในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ชำรุดหายไปแล้ว จึงมี

¹ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. หน้า 147.

² ราชบัณฑิตยสถาน. (2516-2517). สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13. หน้า 7983.

³ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี. (2539). ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. หน้า 366.

⁴ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). เล่มเดิม. หน้า 156.

⁵ กรมการศาสนา. (2525). ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1. หน้า 63.

⁶ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 62.

⁷ พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). เล่มเดิม. หน้า 158.

⁸ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). เล่มเดิม. หน้า 83.

⁹ กรมการศาสนา. (2525). เล่มเดิม. หน้า 64.

การตรวจชำระแก้ไขให้ถูกต้องครบสมบูรณ์เสียใหม่ และเรียกพระไตรปิฎกชุดนี้ว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ¹

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการจัดแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยอย่างสมบูรณ์เป็นครั้งแรก² ตั้งแต่ พ.ศ. 2483 และกรมการศาสนาจัดพิมพ์ขึ้นทูลเกล้าถวายในงานพระราชพิธีเฉลิมชนมพรรษาเมื่อ พ.ศ. 2484 จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน มีการจัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้ง คือ จัดพิมพ์ครั้งที่ 1 เนื่องในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. 2500 เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย³ จัดพิมพ์ครั้งที่ 2 ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติครบ 25 ปี พ.ศ.2514 โดยตั้งชื่อใหม่ว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง⁴ จัดพิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ.2521 เพื่อสนองความต้องการของพุทธศาสนิกชน และจัดพิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2525 เพื่อเผยแพร่ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จนกระทั่งใน พ.ศ. 2528 มีการดำเนินการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกอีก เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมชนมพรรษา ครบ 5 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 โดยได้จัดทำพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลี และฉบับภาษาไทย เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสังคายนาพุทธศักราช 2530 ครั้งนี้นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 5 ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นจัดแปลและตรวจชำระเกี่ยวกับพระไตรปิฎกอีก 2 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้มีการจัดแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี น้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2530⁵ กระทั่ง พ.ศ. 2544 มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดโครงการชำระพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลอีกเพื่อเฉลิมพระเกียรติ 90 พรรษาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และหน่วยงานอีกแห่งคือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฝ่ายมหานิกาย ได้จัดให้มีการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นอนุสรณ์ครบ 25 พุทธศตวรรษของพุทธศาสนาเป็นต้นมาจนเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2535 ได้น้อมเกล้าถวายเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา⁶ และใน พ.ศ. 2531 คณะสงฆ์วัดปากน้ำ และสมาคมศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ได้ดำเนินการให้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในแผ่นหิน

¹สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). เล่มเดิม. หน้า 111.

²กรมวิชาการ,กระทรวงศึกษาธิการ. (2535). ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. หน้า 37.

³กรมการศาสนา. (2525). เล่มเดิม. หน้า 66.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 67.

⁵มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1. หน้า ง.

⁶มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2540). 50 ปี อุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 120.

อ่อนจำนวน 1,418 แผ่น หรือ 709 คู่ ณ พระมหาวิหารพุทธมณฑล อ.พุทธมณฑล จ. นครปฐม¹ จนเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2539 การสังคายนาพระไตรปิฎกแต่เดิมนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อชำระสะสางให้พุทธศาสนาบริสุทธิ์บริบูรณ์ ดังเช่น การสังคายนาครั้งที่ 1 ถึงครั้งที่ 3 ในอินเดีย แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายในการสังคายนา เป็นการทำให้หลักคำสอนของพุทธศาสนาดำรงอยู่และเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า และยึดถือปฏิบัติอย่างถูกต้องสืบไป²

งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งจะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับการสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งยังไม่มีงานวิจัยใดที่ศึกษาเรื่องนี้โดยตรง ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าโดยละเอียดต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทยยังไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาในเรื่องนี้โดยตรง แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

นิตยา วงศ์วิวัฒน์ วิจัยเรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2524 ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5 และการจัดชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกเพื่อเผยแพร่ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

ปริญญา กายสิทธิ์ วิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101 ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2528 ได้กล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกในล้านนาไทยสมัยของพระเจ้าติโลกราช เพื่อความถูกต้องของภาษาบาลี และความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์

พนอนันต์ เหมือนจิต วิจัยเรื่อง การสังคายนาพระไตรปิฎกด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2544 ได้ศึกษาเกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการรวบรวมพระไตรปิฎกในรูปแบบของ Software ชื่อ BUDSIR สามารถเชื่อมโยงกันได้ถึง 9 ภาษา ซึ่งเป็นการง่ายต่อการศึกษาและค้นคว้าอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน

สุภาพรรณ ณ บางช้าง วิจัยเรื่อง พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2518 ได้ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยและกล่าวถึงการทำนุบำรุงพระธรรม โดยการรวบรวมและสร้างสถานที่เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกเอาไว้ให้ครบถ้วน

อัจฉรา กาญจนมัย วิจัยเรื่อง การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2395) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2523 ได้ศึกษาเกี่ยวกับการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 และกล่าวถึงการ

¹ พระราชพุทธมณฑล (สุชาติ ธมฺมรตโน); และคนอื่นๆ. (2542). พระไตรปิฎกสังเขป. หน้า 15.

² กรมการศาสนา. (2525). เล่มเดิม. หน้า 126-127.

สังคายนาคือเป็นการเปลี่ยนแปลงตัวอักษรที่ผิดพลาดเคลื่อนให้ครบถ้วนสมบูรณ์ มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยพร้อมการสร้างเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของการสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาถึงวิธีการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาผลของการสังคายนาพระไตรปิฎกที่มีต่อพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของการสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทำให้ทราบถึงวิธีการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย
3. ทำให้ทราบถึงผลของการสังคายนาพระไตรปิฎกที่มีต่อพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง การสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาจะมุ่งศึกษาการสังคายนาพระไตรปิฎกในอดีตจนถึงปัจจุบันของประเทศไทย โดยจะกล่าวถึงการสังคายนาคำที่ได้ทำมาแล้วในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทประกอบด้วย เพื่อความเข้าใจอย่างชัดเจน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จะดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยใช้ข้อมูลเอกสารภาษาไทยชั้นรองเป็นหลักในการค้นคว้า และมีเอกสารชั้นต้นประกอบในบางส่วนแล้วนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

นิยามศัพท์เฉพาะ

สังคายนาคือ หมายถึง การสวดพร้อมกัน การร้อยกรองพระธรรมวินัย การประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าวางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียว¹

พระไตรปิฎก หมายถึง คัมภีร์ของพุทธศาสนาที่บรรจุพุทธพจน์รวบรวมพระธรรมวินัย 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

¹ พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 310.

แหล่งข้อมูล

1. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
2. มุลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
3. สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
5. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
6. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
7. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร
8. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหิดล
9. สำนักหอสมุด บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
11. ห้องสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร

บทที่ 1

ภูมิหลังของพระไตรปิฎก

1. ความเป็นมาและความสำคัญของพระไตรปิฎก

1.1 หลักคำสอนของพุทธศาสนาก่อนรวบรวมเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าพระบรมศาสดา ผู้ทรงก่อตั้งพุทธศาสนา มีพระนามเดิมว่า สิทธัตถะ ประสูติ ณ ลุมพินีวัน(ปัจจุบันตั้งอยู่ในอำเภอไกรเวียง ประเทศเนปาล)¹ ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และ กรุงเทวทหะ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะแห่งศากยวงศ์ กษัตริย์ผู้ครองกรุง กบิลพัสดุ์ และพระนางสิริมหามายาเทวี เมื่อพระองค์ทรงเจริญวัยพอสมควรแล้ว จึงได้อภิเษก สมรสกับพระนางยโสธราหรือพิมพา ทรงมีพระราชโอรส 1 พระองค์คือ ราहुล ต่อมาพระองค์ เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตรักทุกข์ และทรงตัดสินใจออกผนวชเมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา หลังจากผนวชแล้วทรงบำเพ็ญเพียรอย่างหนักที่เรียกว่า ทุกรกิริยา ในที่สุดพระองค์ก็ตรัสรู้ค้นพบ โมกขธรรมอันเป็นสัจธรรมเมื่อมีพระชนมายุได้ 35 พรรษา จากนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงธรรม ให้แก่ปัญจวัคคีย์ซึ่งออกติดตามคอยปรนนิบัติพระองค์ จนตรัสรู้ธรรมตามพระองค์แล้วทูลขอ อุปสมบทเป็นภิกษุในพุทธศาสนากลุ่มแรก

คำสั่งสอนของพระองค์จึงได้รับการสืบทอดโดยพระสาวกกกลุ่มแรกทั้ง 5 รูปคือ ปัญจ วคคีย์ ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและพระอัสสชิ กลายเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จนมีพระสาวกเพิ่มขึ้น ในสมัย พระพุทธเจ้า ยังไม่ปรากฏว่ามีการเรียกคำสั่งสอนของพระองค์ว่า พระไตรปิฎกแต่อย่างใด มัก เรียกว่า ธรรมและวินัย ดังในพระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรค ปรากฏพระดำรัสสุดท้ายของ พระพุทธเจ้าที่ตรัสแก่พระอานนท์ไว้ก่อนปรินิพพานว่า " ...ดูก่อนอานนท์...ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาล ล่วงไปแห่งเรา..."² พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัททั้งหลาย เป็นเวลานานถึง 45 พรรษา จนพระองค์เสด็จปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา

ในระยะแรกคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า สืบต่อโดยการสวดสาธยาย และท่องจำ เพราะยัง ไม่มีการจัดเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ภายหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว 3 เดือน ได้เริ่มมีการสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วจัด หลักคำสอนให้เป็นหมวดหมู่โดยแบ่งออกเป็น 3 ปิฎก เรียกว่า พระไตรปิฎก เพราะฉะนั้น พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์หลักสำคัญของพุทธศาสนา บันทึกคำสั่งสอนในพุทธศาสนาถึง 84,000

¹ พระราชรัตนรังษี(วิริยฤทธิ์ วิริยทุโช); และ คนอื่นๆ. (2548). สมุดภาพแดนพุทธภูมิ. หน้า 25.

² ที.ม.(ฉบับสังคายนา 2530)10/216/166.

พระธรรมชั้นนี้ มีความสำคัญยิ่งต่อพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่รวบรวมหลักคำสอนของพุทธศาสนาไว้ทั้งหมดเสมือนเป็นศาสดาแทนพระพุทธเจ้า เป็นหลักเกณฑ์ที่มีมาตรฐานสำหรับเป็นแหล่งในการศึกษาและปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน เมื่อมีการยึดถือปฏิบัติคลาดเคลื่อนจากหลักคำสอนก็สามารถตรวจสอบตัดสินได้จากพระไตรปิฎก จึงเป็นสิ่งที่รักษาสืบทอดพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง¹ ดังคำกล่าวของพระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) ว่า “ ถ้าหมดพระไตรปิฎก ก็คือหมดพระพุทธศาสนา หมดคำสอนของพระพุทธเจ้า หมดพระธรรมวินัย หมดพระศาสดาของชาวพุทธ ”² ดังนั้น เป็นหน้าที่ที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรเอาใจใส่ในการช่วยกันรักษาคำสอนในพุทธศาสนาด้วยการให้ความสนใจศึกษาเล่าเรียนแล้วนำหลักคำสอนในพระไตรปิฎกไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน พระไตรปิฎกจึงมีความสำคัญพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. เป็นที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ตรัสรู้แล้วแสดงธรรมสั่งสอนให้คนทั้งหลายได้รู้ตาม พุทธศาสนิกชนหรือผู้ที่สนใจสามารถศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจด้วยตนเองได้
2. เป็นที่สถิตของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะพระไตรปิฎกเสมือนเป็นศาสดาแทนพระองค์ ดังที่พระองค์เคยตรัสไว้ก่อนจะปรินิพพาน
3. เป็นมาตรฐานในการตรวจสอบหลักคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อมีการกล่าวอ้างถึงข้อปฏิบัติต่าง ๆ ว่าถูกต้องหรือไม่อย่างไร ใช้เป็นหลักในการตัดสินความน่าเชื่อถือ และการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนว่า มีความถูกต้องมากน้อยแค่ไหน
4. เป็นต้นแบบของคำสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คัมภีร์ หนังสือ ตำราในพุทธศาสนาที่แต่งเรียบเรียงขึ้น คำสอนที่ภิกษุสงฆ์นำมาเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชนได้รู้จัก และสิ่งที่นักปราชญ์นำมาเขียนอธิบาย ล้วนมาจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการใช้อ้างอิงทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด กลายเป็นแหล่งที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้มากมาย เช่น ความเชื่อ ลัทธิ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมา สำหรับใช้ค้นคว้าหาข้อมูลทางวิชาการที่เชื่อมโยงกับศาสตร์ในหลายสาขา เช่น การปกครอง ปรัชญา กฎหมาย เป็นต้น และยังเป็นที่มาของคำศัพท์ที่มาจากภาษาบาลี และมักนำมาใช้กับคำในภาษาไทยเป็นจำนวนมาก จัดเป็นรากฐานสำคัญของภาษา³

1.2 กำเนิดพระไตรปิฎก

ระยะแรกยังไม่มีมีการเรียกคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า พระไตรปิฎกดังได้กล่าวไว้ข้างต้น ต่อมาจึงถูกจัดแยกออกเป็น 3 ส่วน โดยมีคำว่า ปิฎก ต่อท้าย คือ คำว่า วินัย เรียกเป็นพระวินัยปิฎกยังคงใช้ชื่อเดิม ส่วนคำว่า ธรรม แยกออกเป็นพระสุตตันตปิฎกหรือเรียกสั้น ๆ

¹พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 37-38.

²แหล่งเดิม. หน้า 56.

³แหล่งเดิม. หน้า 68 - 71.

ว่า พระสูตร กับพระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระอภิธรรม คำว่า ปิฎก ตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกที่สาญจีสถูปซึ่งถูกจารึกไว้เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 3 ก่อนสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช มีรายชื่อผู้ที่สร้างส่วนต่าง ๆ ของสถูป และยังบอกคุณสมบัติไว้ด้วยว่า “ ธรรมกถิกา ผู้กล่าวธรรมทั้งหลาย เปฏิกิณ ผู้ทรงจำปิฎกทั้งหลาย สุตตุนติกา ผู้ทรงจำพระสูตร สุตตุนตินิ สตรีผู้ทรงจำพระสูตร ปญจนกายิกา ผู้ทรงจำนิกายทั้ง 5 ”¹ ตามหลักฐานที่อ้างมาแสดงว่า ธรรมและวินัยของพระพุทธเจ้าได้มีการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ในรูปแบบของปิฎก และนิกายทั้ง 5 แล้วคือ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย หลังจากที่มีการสังคายนาครั้งที่ 2 เป็นต้นมา แต่ยังไม่ครบเป็นพระไตรปิฎกอย่างสมบูรณ์ พอมาถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชพระไตรปิฎกจึงได้เสร็จสมบูรณ์ ดังมีคัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยปิฎกเป็นหลักฐานกล่าวไว้ว่า “ คัมภีร์กถาวัตถุเป็นคัมภีร์หนึ่งในพระอภิธรรมปิฎกมีทั้งหมด 7 คัมภีร์ ซึ่งพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในการสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นผู้รจนา และถูกนับรวมเข้าในพระอภิธรรมปิฎก ” และมีอีกหลักฐานหนึ่ง คือ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เท่านั้น แต่ไม่กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 เลย แสดงให้เห็นว่า พระไตรปิฎกคงสำเร็จเป็นรูปแบบแล้วก่อนสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช²

1.3 การทรงจำคำสั่งสอนแบบมุขปาฐะ

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้มีบรรดาสาวกทั้งหลาย โดยเฉพาะพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอด และช่วยเผยแผ่ศาสนาด้วยการท่องจำ สวดสาธยาย และการเทศน์ให้หมู่ชนฟัง ซึ่งในสมัยนั้นเป็นที่นิยมกันมาก เพราะการศึกษามุ่งส่งเสริมในการท่องจำ โดยที่ไม่ต้องอาศัยอักษรเข้ามาช่วย หรือตัวอักษรยังมีไม่ครบสมบูรณ์ คือ ไม่มีตัวอักษรที่จะใช้ในการสื่อความหมายกันก็อาจเป็นไปได้³ จึงใช้วิธีการบอกเล่าต่อๆ กันมาบ้าง การท่องจำบ้าง การบอกกันปากต่อปากบ้าง ในภาษาบาลี เรียกวิธีการแบบนี้ว่า มุขปาฐะ⁴ การทรงจำคำสั่งสอนแบบมุขปาฐะนี้ มีผู้เคยตั้งข้อสงสัยว่า ในสมัยของพระพุทธเจ้าทำไมยังไม่มีเขียนหนังสือ และตำราที่เป็นหนังสือมีหรือไม่ ดังมีตัวอย่างทัศนะของพระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณะวันโณ ที่กล่าวไว้ในหนังสือภาษาศาสตร์ อะไรคือบาลี ตอนหนึ่งว่า

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). คำบรรยายพระไตรปิฎก. หน้า 10.

² แหล่งเดิม. หน้า 11.

³ กรมวิชาการ. (2542). ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. หน้า 14-15.

⁴ สุชีพ ปุณณานุภาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 3.

ความจริงการเขียนหนังสือน่าจะมีมาก่อนพุทธกาลแล้วในพระไตรปิฎกเองก็มีข้อความ
 เกี่ยวกับขีดเขียนเป็นครั้งคราว เช่น ตอนหนึ่งห้ามภิกษุเล่นเกม “อักขริกา”
 (ซึ่งพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ได้แก่ การเล่นทายอักษรในอากาศ หรือบนหลัง
 ของเพื่อนภิกษุ) วิชาเขียนหนังสือ(เลข) ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะพิเศษอย่าง
 หนึ่ง สิกขาบทบางข้อห้ามภิกษุณีเรียนศิลปะทางโลก หนึ่งในศิลปะเหล่านี้มีวิชา
 เขียนหนังสือด้วย...ถ้าภิกษุเขียนหนังสือพรรณนาคุณของอัตวิบาตกรรม ปรับ
 อบัติทุกกฏทุกตัวอักษรถ้ามีผู้อ่านพบข้อความนั้นเข้าเห็นดีเห็นงามด้วยแล้ว ชำตัว
 ดายตามนั้น ปรับอบัติปาราชิก หลักฐานเหล่านี้แสดงว่าอักษร หรือการเขียน
 หนังสือมีมาก่อนสมัยพระพุทธเจ้าแล้ว แต่ที่พระพุทธเจ้าไม่นิยมใช้ หันมาใช้มุขปาฐะ
 แทน น่าจะทรงเห็นประโยชน์อันสูงส่งบางสิ่งบางอย่างกระมัง หรือว่าระบบการขีด
 เขียนยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าที่ควร...¹

การทรงจำด้วยวิธีการท่องจำจึงเป็นที่นิยมและเป็นวิธีที่ใช้ในการสืบทอดคำสอนของ
 พระพุทธเจ้ามาเป็นเวลานาน เป็นวิธีที่มีความแม่นยำกว่าการจารึกด้วยลายลักษณ์อักษรเสียอีก
 เพราะมีการสวดสาธยายพร้อมกันจำนวนมาก หากมีภิกษุรูปใดสวดผิดพลาด ก็จะไม่ตรงกับภิกษุ
 รูปอื่น ๆ ทำให้รู้ได้ทันทีที่มีการสวดไม่ถูกต้อง ดังพระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า
 “...การรักษาด้วยการท่อง โดยสวดแล้วท่องจำไว้นั้นแหละเป็นวิธีที่แม่นยำยิ่งกว่ายุคที่จารึกเป็น
 ลายลักษณ์อักษร...”² กอปรกับคำสอนที่มีอยู่มากมาย ต้องอาศัยพระสงฆ์สาวกที่มีความสามารถ
 ในการทรงจำเป็นจำนวนมาก จึงได้มีการแบ่งหน้าที่กันท่องจำตามความถนัด เช่น พระสงฆ์ที่มี
 ความเชี่ยวชาญเรื่องวินัย หรือที่เรียกว่า พระวินัยธร จะรับผิดชอบในการท่องจำพระวินัย
 พระสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องพระสูตร หรือที่เรียกว่า พระธัมมธร จะรับผิดชอบในการท่องจำ
 พระสูตร ซึ่งเนื้อหาของพระสูตรนั้นมีข้อความยาวบ้าง ปานกลางบ้าง สั้นบ้าง พระสงฆ์ก็จะเลือก
 ตามความถนัดของตนเองในการท่องจำ มักจะถูกเรียกว่า พระที่ขมภาณกะบ้าง (ผู้ท่องจำสูตร
 ขนาดยาว) พระมัชฌิมภาณกะบ้าง (ผู้ท่องจำสูตรขนาดกลาง) การท่องจำในระยะแรกคงเป็น
 เพียงกลุ่มเล็ก ๆ และค่อย ๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จนเกิดสำนักสืบทอดคำสอนขึ้นภายหลังที่ธรรม
 วินัยมีการจัดระบบแบ่งออกเป็น 3 ปิฎก มีด้วยกัน 3 สำนักใหญ่ซึ่งแต่ละสำนักจะมีอาจารย์เป็น
 ผู้นำในการถ่ายทอด และสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานาน คือ

1. สำนักของพระอุบาลีเถระ สืบทอดคำสอนในส่วนที่เกี่ยวกับพระวินัยปิฎก
2. สำนักของพระอานนทเถระ สืบทอดคำสอนเกี่ยวกับพระสุตตันตปิฎก(พระสูตร)

¹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 14.

² พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 39.

3. สำนักของพระสารีบุตรเถระ สืบทอดคำสอนในส่วนที่เกี่ยวกับพระอภิธรรมปิฎก¹

ดังนั้น คำสอนทางพุทธศาสนาจึงสืบทอดต่อกันด้วยวิธีการดังกล่าวมา แต่การท่องจำต้องทำกันอย่างเป็นระบบ และมีหลักการถ่ายทอดที่มีคุณภาพ ดังมีหลักการในการท่องจำที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายแห่ง เช่น อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต มีอยู่ 5 ข้อคือ

1. การลำดับรับฟังเรื่องราวต่างๆ ที่มีประโยชน์เอาไว้มากมาย เรียกว่า พะหุสสุตา
2. มีความพยายามในการจดจำได้อย่างแม่นยำ เรียกว่า ฐะตา
3. การท่องบ่นสาธยายให้คล่องเป็นประจำ เรียกว่า วะจะสา ปะริจิตา
4. การเพ่งพินิจพิจารณาให้ขึ้นใจ เมื่อนึกถึงข้อความใด ก็สามารถนึกข้อความนั้นออก เรียกว่า มะนะसानุเปกขิตา
5. การเข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจนและลึกซึ้งทั้งความหมายและเหตุผลด้วยปัญญา เรียกว่า ทิฏฐิยา สุปะฏิวิทธา²

หลักการทั้ง 5 นี้เป็นกระบวนการที่ช่วยให้การถ่ายทอดคำสอนในพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จนมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการเมื่อพุทธศตวรรษที่ 5 ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 5 ที่ประเทศศรีลังกา และสืบต่อกันมาให้ได้ศึกษาเรียนรู้จนถึงปัจจุบัน

1.4 พระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการทรงจำคำสอนระยะแรก

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก ที่ช่วยในการท่องจำคำสอน มีบางรูปท่องจำพระธรรมบ้าง พระวินัยบ้าง หรือบางรูปก็ท่องจำได้เพียงบางตอน ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของพระสงฆ์แต่ละรูปแตกต่างกันไป ทั้งนี้เมื่อนำคำสอนที่พระสงฆ์แต่ละรูปท่องจำมารวมกันแล้ว ทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ดังจะยกตัวอย่างประวัติของพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการทรงจำ และเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป คือ

1) พระสารีบุตร ท่านเกิดในวรรณะพราหมณ์ มีชื่อเดิมว่า อุปติสสะ เกิดที่หมู่บ้านอุปติสสะ เมืองนาลันทา บิดาชื่อ วังคันตะ และมารดาชื่อ สารี เมื่อเติบโตขึ้นได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสำนักของอาจารย์สัทยชัย สาเหตุที่ต้องออกบวช เพราะวันหนึ่งได้ขึ้นไปดูมหรสพกับเพื่อนบนยอดเขา เมืองราชคฤห์ที่จัดเป็นประจำทุกปี เกิดความเบื่อหน่ายเห็นว่า ไม่มีประโยชน์อะไรเลย ได้ชักชวนเพื่อนสนิทชื่อ โกลิตะ เดินทางออกแสวงหาผู้ที่จะให้สาระประโยชน์แก่ตน และตกลงกันว่า ถ้าใครพบก่อนขอให้มาบอก จนกระทั่งได้พบกับพระสงฆ์รูปหนึ่งชื่อว่า อัสนชิ

¹เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 15.

²แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในอากัปกิริยาของท่าน และซักถาม ในที่สุดได้รับคำตอบที่ประทับใจ ได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ แล้วขอบวชเป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนา¹

หลังจากบวชแล้วพระสารีบุตรได้รับความไว้วางใจจากพระพุทธเจ้า จนได้เป็นเอตทัคคะทางด้านมีปัญญามากและยังได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาที่ใกล้ชีวิตรูปหนึ่ง ต่อมาท่านมีบทบาทในการแนะนำให้ริเริ่มการสังคายนาพระธรรมวินัย โดยปรารถนาถึงการแตกสามัคคีของสาวกนิครนถนาฏบุตร ที่เมืองปาวา และท่านชักชวนให้หมู่พระสงฆ์ทำสังคายนาเพื่อรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้แสดงธรรมแก่หมู่พระสงฆ์ ซึ่งท่านแสดงหลักธรรมตั้งแต่หมวดธรรมที่ 1 ไปจนถึงหมวดธรรมที่ 10 ไว้เป็นตัวอย่างในการรวบรวมคำสอน² ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการทรงจำคำสอนของพระสารีบุตรเป็นอย่างดี

2) พระอานนท์ เป็นพระสงฆ์ที่มีความทรงจำดี สามารถจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในส่วนของพระธรรม ท่านเป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะในศากยวงศ์ พระราชบิดาของท่านเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาของพระพุทธเจ้า พระอานนท์จึงมีฐานะเป็นลูกผู้น้องของพระพุทธเจ้า ท่านได้ออกบวชพร้อมกับพระราชกุมาร อื่น ๆ คือ อนรุทธะ ภัคคุ กิมพิละ ภัททียะ และเทวทัต นอกจากนี้ยังมีอุบาสีผู้เป็นพนักงานภาษามาลามีหน้าที่เป็นช่างกลบกรวมอยู่ด้วย เมื่อพระอานนท์บวชแล้ว ต่อมาได้รับเลือกจากหมู่สงฆ์ให้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือ ผู้คอยรับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า ก่อนจะรับหน้าที่นี้ท่านได้ขอพร 8 ข้อจากพระพุทธเจ้า เพื่อป้องกันคำครหานินทาว่า เป็นผู้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าแล้วคงจะได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าภิกษุรูปอื่นและเพื่อเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วยคือ การได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วนำมาแสดงให้แก่ภิกษุทั้งหลายฟัง พระอานนท์คอยรับใช้อย่างใกล้ชิด และติดตามพระพุทธเจ้าไปยังสถานที่ต่าง ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรม หรือถ้าไม่ได้ติดตามไป พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จกลับมาก็จะทรงแสดงธรรมให้แก่พระอานนท์ฟังอีกรอบหนึ่ง ดังเช่น พรข้อที่ 8 ที่ทำให้พระอานนท์มีโอกาสในการฟังธรรม และจดจำคำสอนจากพระพุทธเจ้ามากกว่าพระสงฆ์รูปอื่น ๆ ซึ่งมีใจความว่า "...ถ้าพระองค์ทรงแสดงข้อความอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ครั้นเสด็จมาแล้ว จักตรัสบอกข้อความอันนั้นแก่ข้าพระองค์..."³ นอกจากนี้ท่านยังได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้มีความทรงจำดีและเป็นผู้สดับตรับฟังมาก เรียกว่าพหูสูต

ดังนั้น การขอพรข้อที่ 8 ของพระอานนท์จึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านได้รับเลือกจากหมู่สงฆ์ให้เข้าร่วมการสังคายนาครั้งที่ 1 ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 3 เดือน โดยท่านทำหน้าที่เป็นผู้วิสันนาพระธรรมทั้งหมด โดยมีพระมหากัสสปเถระประธานสงฆ์ในการสังคายนาเป็นผู้ซักถามท่าน

¹บรรจบ บรรณรุจิ. (2536). อสัติมหาสาวก. หน้า 51.

²สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 5.

³แหล่งเดิม. หน้า 3.

3) พระอุบาลี เป็นพระสงฆ์ที่มีความสามารถในการจดจำพระวินัยไว้เป็นจำนวนมาก ท่านเคยเป็นพนักงานภาษามาลา และช่างกลบก็มีหน้าที่แต่งพระเกศาถวายพระราชา Kumar ทั้ง 5 ใน เมืองกบิลพัสดุ์ ได้ขอออกบวชตามพระอาณนท และพระราชา Kumar อื่น ๆ ท่านมีฐานะต่ำต้อยกว่า แต่มีความจงรักภักดีต่อพระราชา Kumar ทุกพระองค์ ท่านจึงได้ขอบวชติดตามพระราชา Kumar ทั้งหลาย และพระราชา Kumar ทั้งหลายได้ทูลขอพระพุทธเจ้าบวชให้ท่านก่อน โดยมีเหตุผลว่า " พวกข้าพระองค์ เป็นเจ้าชายเชื้อสายศากยะ ถือตัวจัด อุบาลีนี้ก็รับใช้พวกข้าพระองค์มานาน ขอพระผู้มีพระภาค เจ้าได้โปรดบวชให้เขาก่อนเถิด พวกข้าพระองค์จักได้ไหว้เขาได้ ด้วยวิธีการอย่างนี้จะช่วยให้พวก ข้าพระองค์ลดความถือตัวลง พระเจ้าข้า " ¹ เมื่อพระอุบาลีบวชแล้วได้เรียนกรรมฐานกับ พระพุทธเจ้า วันหนึ่งท่านคิดอยากจะอยู่ตามลำพัง แต่พระพุทธเจ้าไม่อนุญาต และทรงให้เหตุผล ว่า ถ้าพระอุบาลีไปอยู่ตามลำพัง จักได้เพียงวิปัสสนาธุระเท่านั้น ถ้าอยู่กับพระพุทธเจ้าจักได้ทั้ง 2 อย่าง คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระไปพร้อม ๆ กัน ² ดังนั้น พระอุบาลีจึงได้ความรู้จาก พระพุทธเจ้ามาก และเป็นผู้ที่สนใจในการจดจำเกี่ยวกับพระวินัยเป็นพิเศษ จนได้รับการสรรเสริญ จากพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้ายังตรัสบอกให้พระสงฆ์ทั้งหลายไปเรียนพระวินัยจากพระอุบาลี ภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วในการสังคายนาครั้งที่ 1 ท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบ คำถามเกี่ยวกับพระวินัยทั้งหมด นับว่าท่านมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมวินัยต่าง ๆ ของภิกษุ และภิกษุณี ³

4) พระโสณกุฎทิณณะ ท่านมีความเกี่ยวข้องในการท่องจำพระไตรปิฎกในส่วนของ พระสุตตร ท่านพำนักอยู่ใกล้ภูเขาในเมืองกุรุขระ แคว้นอวันตี เป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดของพระมหากัจ จายนเถระ ท่านบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ 3 ปี จึงได้อุปสมบทเป็นพระ เนื่องจากการที่จะหา พระสงฆ์ให้ครบ 10 รูป ยากลำบากมากในขณะนั้น ต่อมาท่านบอกลาพระมหากัจจายนเถระเพื่อ เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ที่วัดเชตวัน ในเมืองสาวัตถี พอไปถึงท่านได้พักในวิหารเดียวกับ พระพุทธเจ้าซึ่งพระอาณนทเป็นผู้จัดที่พักให้ ในคิณนั้นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ที่กลางแจ้งจนตึก ท่านก็นั่งอยู่ที่กลางแจ้งเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พอใกล้รุ่งพระพุทธเจ้าตรัสเชิญให้ท่านแสดงธรรม ให้ฟัง และท่านสามารถแสดงพระสุตตรได้ถึง 16 สุตตร ⁴ จนได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าใน เรื่องความทรงจำ และแสดงธรรมได้ไพเราะสละสลวยมาก นับว่าท่านเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มี ความสามารถในการทรงจำถึงแม้จะเป็นเพียงบางส่วนก็ตาม

¹ บรรจบ บรรณรุจิ. (2536). เล่มเดิม. หน้า 150.

² แหล่งเดิม. หน้า 158.

³ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 3.

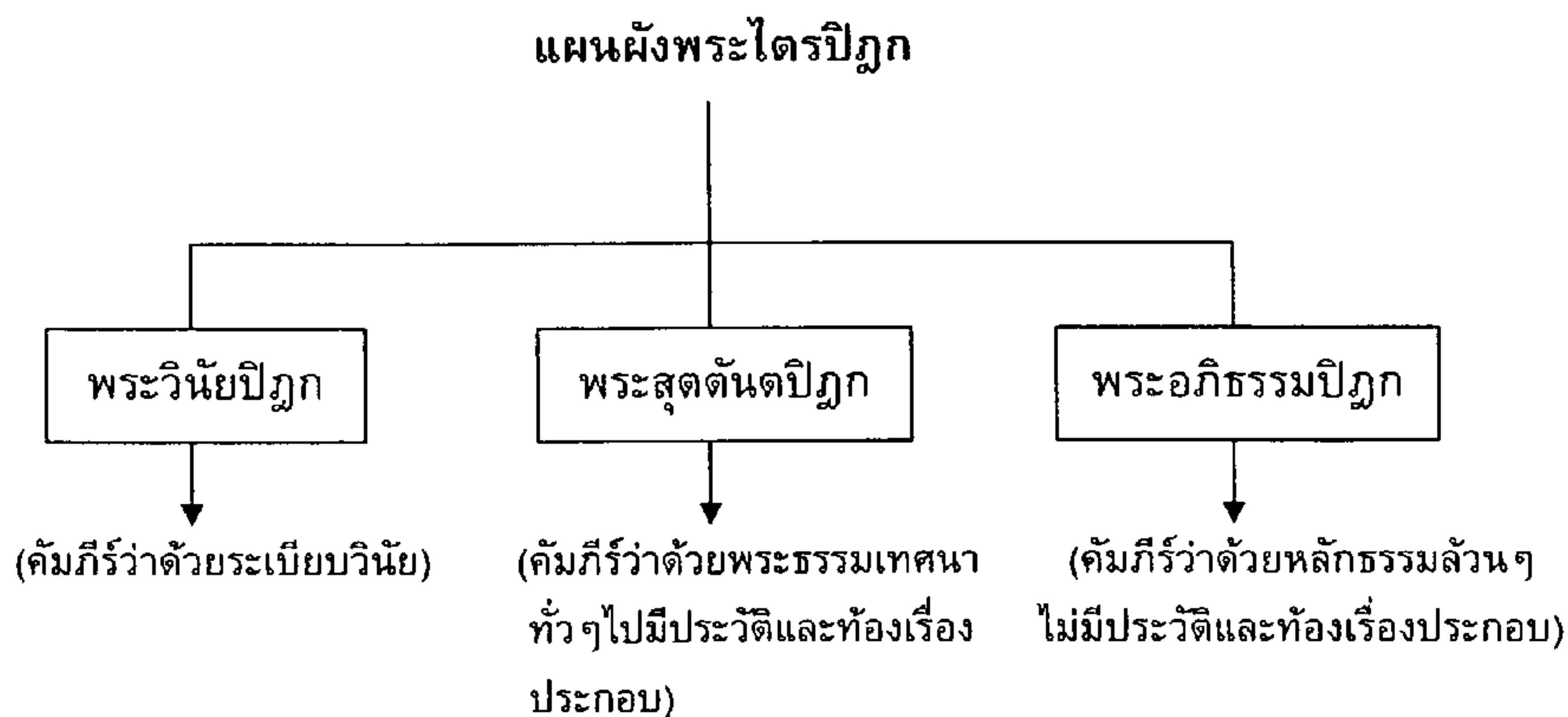
⁴ แหล่งเดิม. หน้า 4.

2. โครงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก

2.1 ความหมายของพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก แปลว่า 3 คัมภีร์ หรือ 3 ปิฎก ซึ่งแยกออกเป็น 3 คำ คือ คำว่า พระ แปลว่า ประเสริฐ คำว่า ไตร แปลว่า 3 และคำว่า ปิฎก แปลว่า คัมภีร์ ตำรา หรือ ตะกร้า เมื่อรวมกันแล้วจึงหมายถึง คัมภีร์อันประเสริฐทั้ง 3 ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจง่ายว่า พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม¹ มีทั้งหมด 84,000 พระธรรมชั้นใน แต่ละปิฎกก็บรรจุเรื่องราวแตกต่างกัน ดังนี้คือ

1. พระวินัยปิฎก มี 21,000 พระธรรมชั้นเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเกี่ยวกับวินัย หรือศีลทั้งของภิกษุและภิกษุณี ระเบียบข้อห้ามต่าง ๆ มิให้ละเมิด ถ้ามีการประพฤติดะเมิด จะต้องถูกปรับอาบัติ²
2. พระสุตตันตปิฎก มี 21,000 พระธรรมชั้นเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเกี่ยวกับพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป ของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่พุทธบริษัท 4 ตลอดถึงพระธรรมเทศนาของพระสาวกสำคัญ ๆ ทั้งมีประวัติเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ
3. พระอภิธรรมปิฎก มี 42,000 พระธรรมชั้นเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเกี่ยวกับหลักธรรมล้วน ๆ ไม่มีเรื่องราวประวัติบุคคลหรือนิทานประกอบ เป็นหลักธรรมขั้นสูง(ปรมัตถธรรม) ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้ง

ภาพประกอบ 1 แผนผังพระไตรปิฎก

ที่มา: สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. หน้า 49.

¹กรมวิชาการ. (2535). *เล่มเดิม*. หน้า 2,6.

²อาบัติ คือโทษทางวินัยของสงฆ์ มีทั้งโทษหนักได้แก่ ปาราชิก 4 มีการเสพเมถุน ลักทรัพย์ ฆ่ามนุษย์ และอวดอ้างคุณวิเศษที่ตนเองไม่มี เมื่อภิกษุละเมิดเข้าต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที และโทษเบาได้แก่ ปาจิตตีย์ 92 ต้องปลงอาบัติ หมายถึง การสวดสารภาพผิดต่อหน้าหมู่สงฆ์ ในพระอุโบสถ เป็นต้น

2.2 คำอธิบายพระไตรปิฎก

พระอรรถกถาจารย์ ซึ่งเป็นผู้แต่งคำอธิบายคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือเรียกว่า คัมภีร์อรรถกถาต่าง ๆ จัดเป็นคัมภีร์ลำดับที่ 2 รองจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้อธิบายไว้ดังนี้

1. พระวินัยปิฎก มีลักษณะอยู่ 5 อย่าง ได้แก่

1.1 มีลักษณะเป็นข้อบังคับ เรียกว่า อาณาเทศนา

1.2 มีลักษณะสอนไปตามความผิด หรือโทษชนิดต่าง ๆ ที่พึงละเว้น

เรียกว่า ยถาปราชสาสน์

1.3 มีลักษณะเป็นถ้อยคำกล่าวถึงความสำรวมระวังและความไม่สำรวมระวัง

เรียกว่า สังวราสังวรกถา

1.4 มีลักษณะเป็นศีลระดับสูง เรียกว่า อธิศีลสิกขา

1.5 มีลักษณะเป็นเครื่องละกิเลสอย่างหยาบที่ทำให้ประพตติผิตศีล เรียกว่า

วีกกัมปหานะ

2. พระสุตตันตปิฎก มีลักษณะอยู่ 5 อย่าง ได้แก่

2.1 เป็นการแสดงธรรมในลักษณะเปลี่ยนสำนวนให้เหมาะสมกับอัธยาศัย

ของผู้ฟังแต่ละคน เรียกว่า โวหารเทศนา

2.2 เป็นการสอนในลักษณะอนุโลมตามอัธยาศัยของผู้ฟังแต่ละคน ด้วยวิธี

ที่หลากหลาย เรียกว่า ยถาอนุโลมสาสน์

2.3 เป็นคำสอนให้ผ่อนคลายทิวี่ คือความเห็นผิดของผู้ฟัง เรียกว่า ทิวี่ภูฏิ

เวฐนกกถา

2.4 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสมาธิระดับสูง เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

2.5 เป็นเครื่องละกิเลสอย่างกลางในจิตใจ คือนิเวรณ ซึ่งเป็นกิเลสที่รบกวน

จิตไม่ให้มีสมาธิ เรียกว่า ปริยภูฏานปหานะ

3. พระอภิธรรมปิฎก มีลักษณะอยู่ 5 อย่าง ได้แก่

3.1 เป็นการแสดงธรรมที่เน้นเฉพาะประโยชน์ เป็นหลักธรรมขั้นสูง ไม่มี

ท้องเรื่องหรือโวหารใด ๆ ทั้งสิ้น เรียกว่า ปรมัตถเทศนา

3.2 เป็นการสอนเนื้อหาแท้ ๆ ของหลักธรรม (แก่นของธรรมะ) เรียกว่า

ยถาธัมมสาสน์

3.3 เป็นถ้อยคำที่สอนให้รู้จักกำหนดนามรูป คือร่างกายและจิตใจ

เรียกว่า นามรูปปริจเฉทกถา

3.4 เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัญญาระดับสูง เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

3.5 เป็นการสอนให้ละกิเลสอย่างละเอียดที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ซึ่งยากแก่

การลด ละ เลิก เรียกว่า อนุสยปหานะ¹

¹สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 24-25.

2.3 การจัดลำดับหมวดหมู่พระไตรปิฎก

ปัจจุบันมีการจัดลำดับหมวดหมู่พระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็นรูปเล่มทั้งหมด 45 เล่มทั้งภาษาไทย และภาษาบาลี ซึ่งได้ยึดเอาจำนวนปีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นเวลานานถึง 45 พรรษา จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระไตรปิฎกถูกแบ่งออกเป็น 3 ปิฎกตามลำดับ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

2.3.1 พระวินัยปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระวินัย มีอยู่ 8 เล่ม ตั้งแต่เล่มที่ 1 ถึง เล่มที่ 8 และแบ่งออกเป็น 5 หัวข้อใหญ่ ได้แก่

1) มหาวิภังค์ หรือภิกขุวิภังค์ เกี่ยวกับสิกขาบท หรือศีล 227 ข้อของพระภิกษุที่มีมาในพระปาติโมกข์¹ ได้แก่ ปาราชิก 4 ข้อ สังฆาทิเสส 13 ข้อ อนินยต 2 ข้อ นิสสัคคียปาจิตติย 30 ข้อ ปาจิตติย 92 ข้อ ปาฏิเทสนียะ 4 ข้อ เสขียวัตร 75 ข้อ และอธิกรณสมณะ 7 ข้อ

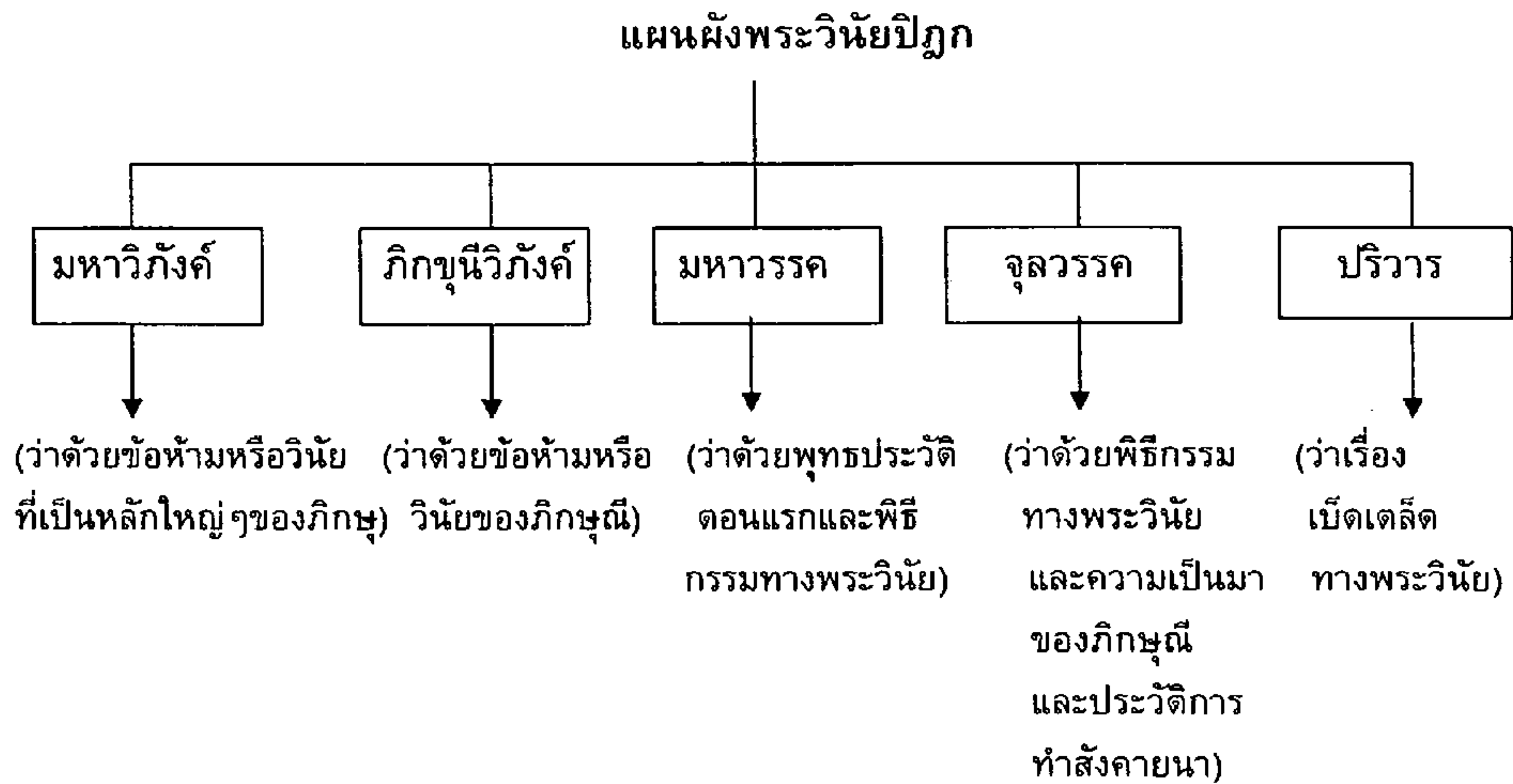
2) ภิกขุณีวิภังค์ เกี่ยวกับสิกขาบท หรือ ศีล 311 ข้อของภิกษุณี ได้แก่ ปาราชิก 8 ข้อ สังฆาทิเสส 17 ข้อ นิสสัคคียปาจิตติย 30 ข้อ ปาจิตติย 166 ข้อ ปาฏิเทสนียะ 8 ข้อ เสขียวัตร 75 ข้อ และ อธิกรณสมณะ 7 ข้อ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับศีลของภิกษุ แต่มีมากกว่า

3) มหาวรรค แบ่งออกอีก 10 ชั้นธกะ หรือ 10 หมวด เกี่ยวกับเรื่องราวตั้งแต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การประกาศพระศาสนา การอุปสมบท การจำพรรษา เครื่องนุ่งห่ม จีวร ฯลฯ

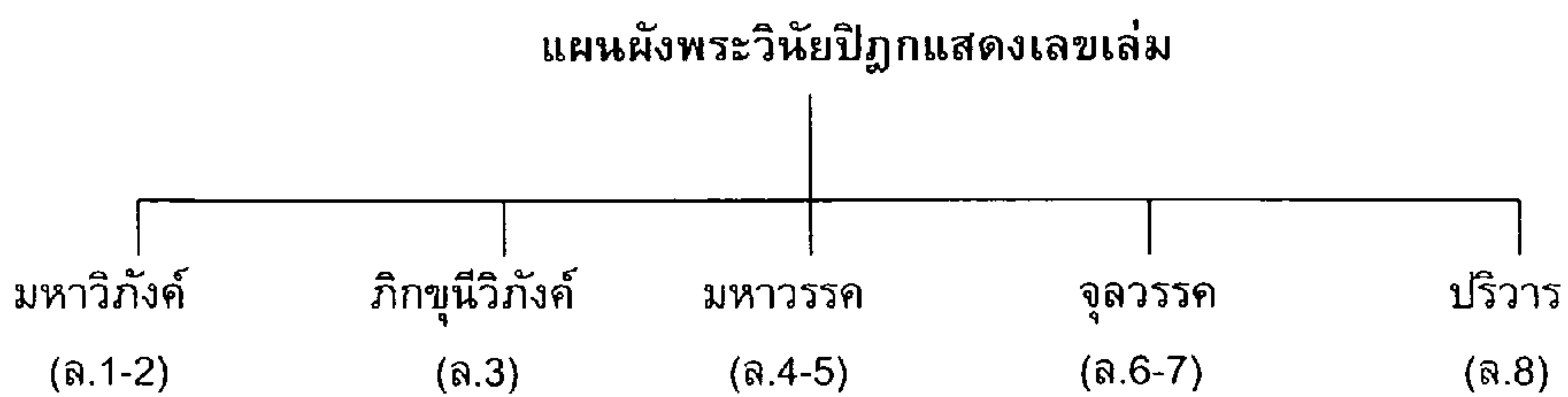
4) จุลวรรค แบ่งออกอีก 12 ชั้นธกะ หรือ 12 หมวด ซึ่งเกี่ยวกับบัญญัติปลีกย่อยเบ็ดเตล็ด เช่น เรื่องเสนาสนะ เรื่องข้อปฏิบัติต่างๆ และประวัติการสังคายนาครั้งที่ 1 และที่ 2 เป็นต้น

5) ปรีวาร เกี่ยวกับเรื่องเบ็ดเตล็ด เป็นการสรุปเนื้อความย่อ ๆ เป็นคู่มือศึกษาพระวินัย และมีคำถามคำตอบให้เข้าใจอย่างชัดเจน

¹ปาติโมกข์ คือศีลที่เป็นหลักสำคัญของพระภิกษุที่ต้องมีการสวดทบทวนกันทุกกึ่งเดือนหรือ 15 วัน ท่ามกลางประชุมสงฆ์

ภาพประกอบ 2 แผนผังพระวินัยปิฎก
ที่มา: สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 49.

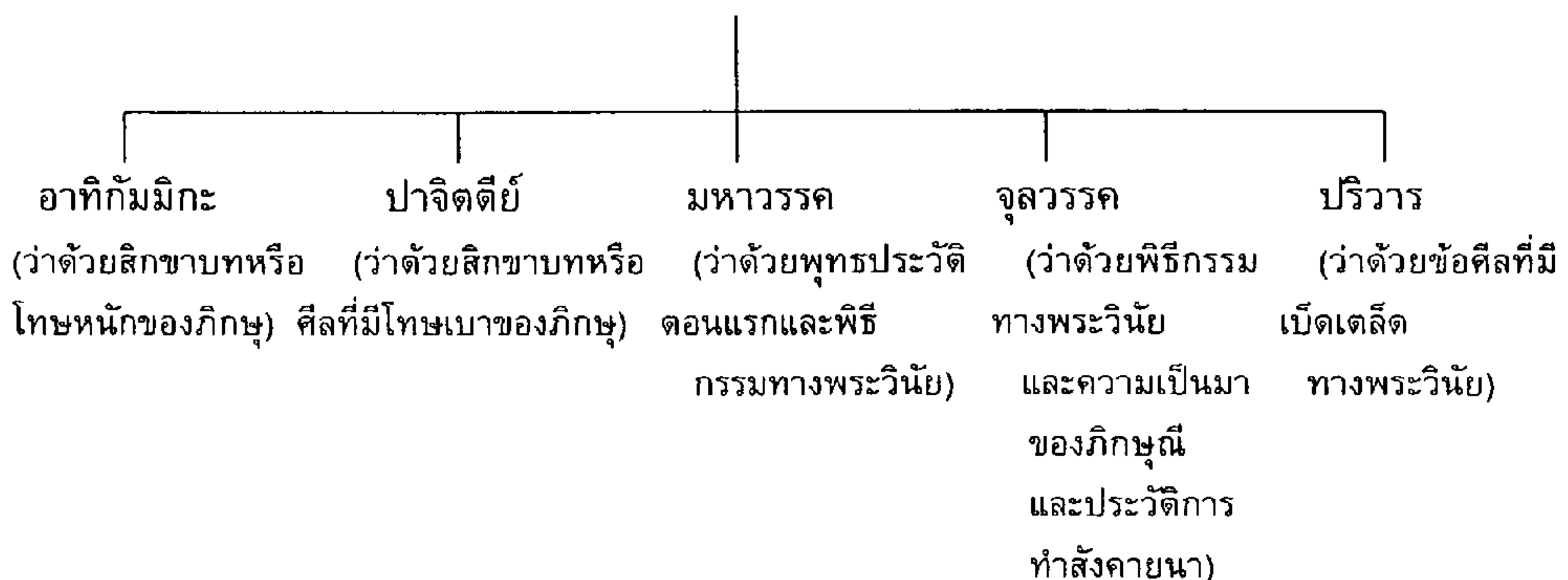

ภาพประกอบ 3 แผนผังพระวินัยปิฎกแสดงเลขเล่ม
ที่มา: กรมวิชาการ. (2542). ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. หน้า 81.

แต่ในพระวินัยปิฎกยังมีการแบ่งหัวข้ออีกอย่างหนึ่ง มี 5 ข้อ คือ

1. อาทิกัมมิกะ เกี่ยวกับสิกขาบท หรือ ศีลที่มีโทษหนัก ได้แก่ ปาราชิก 4 ข้อ สังฆาทิเสส 13 ข้อ และอนิยต 2 ข้อ
2. ปาจิตตีย์ เกี่ยวกับสิกขาบท หรือ ศีลที่มีโทษเบา ได้แก่ นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30 ข้อ จนถึงเสขิยวัตร 75 ข้อ รวมทั้งภิกขุณีวิภังค์เข้าด้วย
3. มหาวรรค แบ่งออกอีก 10 ชั้นระกะ หรือ 10 หมวด เกี่ยวกับเรื่องราวตั้งแต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การประกาศพระศาสนา การอุปสมบท การจำพรรษา เครื่องนุ่ง กฐิน จีวร ฯลฯ
4. จุลวรรค แบ่งออกอีก 12 ชั้นระกะ หรือ 12 หมวด ซึ่งเกี่ยวกับบัญญัติปลีกย่อย เบ็ดเตล็ด เช่น เรื่องเสนาสนะ เรื่องข้อปฏิบัติต่างๆ และประวัติการสังคายนาครั้งที่ 1 และที่ 2 เป็นต้น
5. ปรีวาร เกี่ยวกับเรื่องเบ็ดเตล็ด เป็นการสรุปเนื้อความย่อ ๆ เป็นคู่มือศึกษาพระวินัย และมีคำถามคำตอบให้เข้าใจอย่างชัดเจน

แผนผังพระวินัยปิฎกอีกแบบหนึ่ง

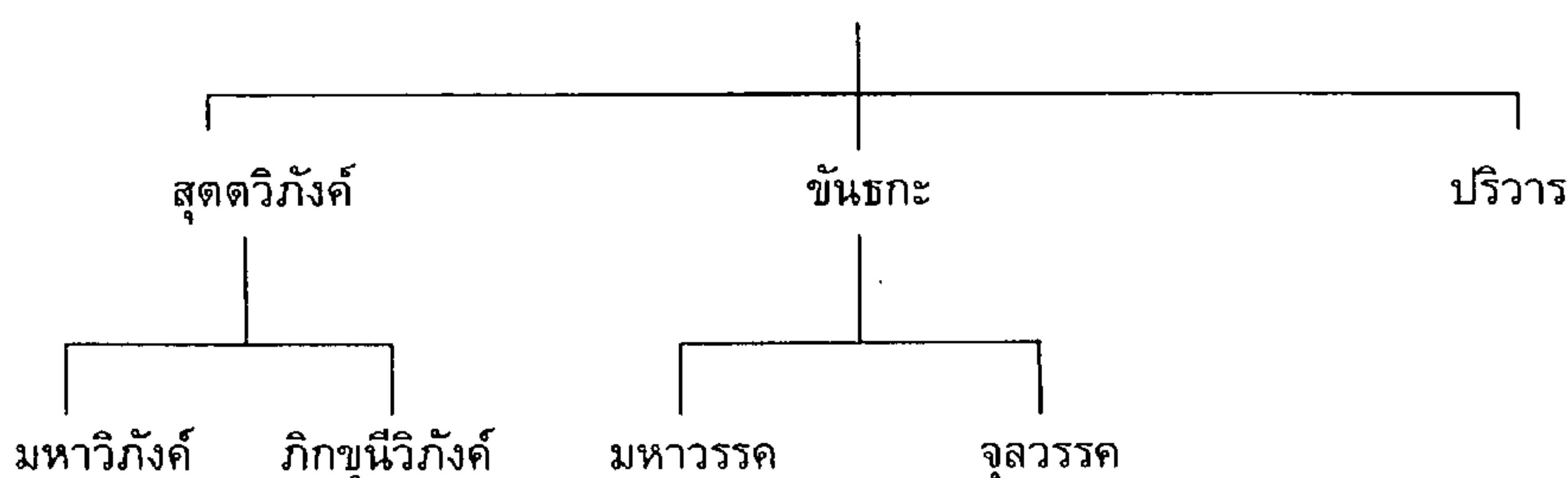
ภาพประกอบ 4 แผนผังพระวินัยปิฎกอีกแบบหนึ่ง

ดัดแปลงจาก: สุขีพ ปุณฺณานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 20.

การแบ่งหัวข้อของพระวินัยปิฎกก่อนข้างมีปัญหาและในประเทศอังกฤษได้มีการจัดตั้งสมาคมบาลีปกรณ์¹ ขึ้นเพื่อพิมพ์พระไตรปิฎกออกเผยแพร่ ยังแบ่งพระวินัยปิฎกออกเพียง 3 หัวข้อ ได้แก่

1. สุตตวิภังค์ เกี่ยวกับเรื่องศีลทั้งหมดทั้งของภิกษุ และภิกษุณี
2. ชันธกะ รวบรวมทั้งหัวข้อมหาวรรค และจุลวรรคเข้าด้วยกัน
3. ปรีวาร เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ

แผนผังพระวินัยปิฎกแบบสมาคมบาลีปกรณ์

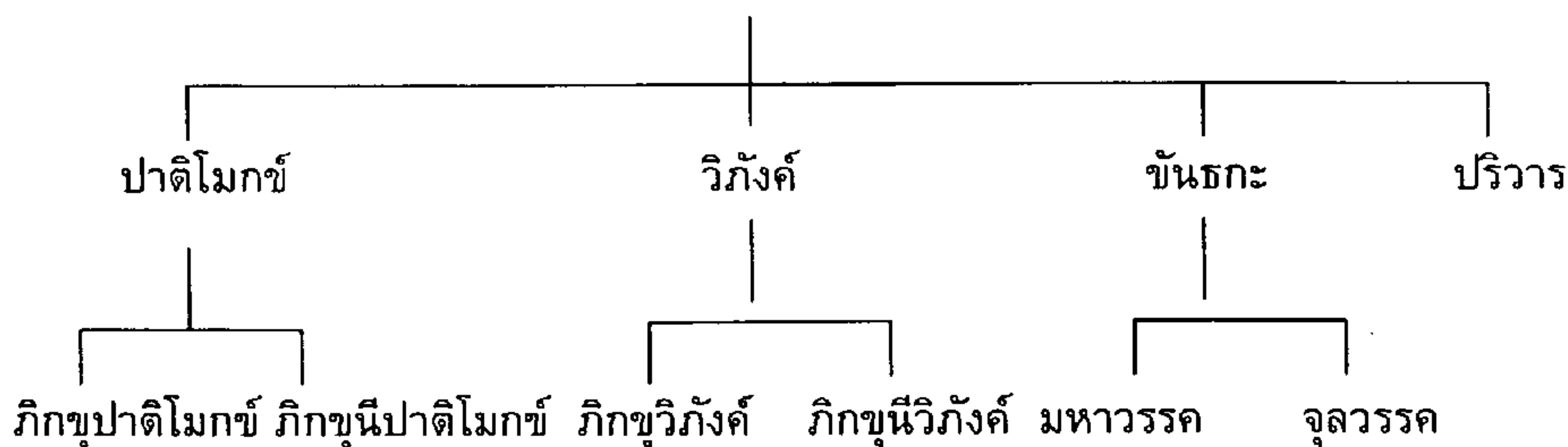
ภาพประกอบ 5 แผนผังพระวินัยปิฎกแบบสมาคมบาลีปกรณ์ของอังกฤษ
ดัดแปลงจาก: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). คำบรรยายพระไตรปิฎก. หน้า 19.

ในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา ภาค 1 หน้า 17 มีการแบ่งหัวข้อของพระวินัยปิฎกอีกอย่างหนึ่ง คือ ปาติโมกข์ 2 หมายถึง ภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์ วิภังค์ 2 หมายถึง มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์กับภิกขุณีวิภังค์นั่นเอง ชันธกะ 22 หมายถึง มหาวรรค และจุลวรรครวมกัน และปรีวาร 16 ข้อย่อย²

¹สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2424 โดยศาสตราจารย์ ริดส์ เดวิดส์ (T.W.Rhys Davids) ชาวอังกฤษ เป็นสมาคมทางพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศอังกฤษ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือ ตำราในพุทธศาสนาทั้งภาษาบาลีและภาษาอังกฤษออกเผยแพร่

²สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 21.

แผนผังพระวินัยปิฎกอีกแบบหนึ่ง

ภาพประกอบ 6 แผนผังพระวินัยปิฎกตามแบบอรรถกถาสมันตปาสาทิกา
ดัดแปลงจาก: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 19.

อย่างไรก็ดีถึงแม้จะมีการแบ่งหัวข้อแตกต่างกัน แต่เป็นที่สังเกตว่า เนื้อหาสาระของพระวินัยปิฎกยังคงเหมือนกันทุกประการ เพื่อการจดจำหัวข้อของพระวินัยปิฎกง่ายขึ้น และเป็นที่น่าสนใจโดยทั่วไป ดังมีคำย่อว่า **อา ปา มะ จู ปะ** มีคำเต็มคือ **อา = อาทิกัมมิกะ ปา = ปาจิตตีย์ มะ = มหาวรรค จู = จุลวรรค และ ปะ = ปริวาร** มีคนนำไปท่องเป็นคาถาเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า หัวใจของพระวินัย

2.3.2 พระสูตรตันตปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระสูตร มีทั้งหมด 25 เล่ม ตั้งแต่เล่มที่ 9 ถึงเล่มที่ 33 มีเนื้อหาสาระมากพอสมควร มีการแบ่งออกเป็น 5 นิกายใหญ่ ๆ คือ

1) ทีฆนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรขนาดยาวแบ่งออกเป็น 3 วรรคมีทั้งหมด 34 สูตร ได้แก่ สิลกัชัณทวรรค มี 13 สูตร มหาวรรค มี 10 สูตร และปาฏิกวรรค มี 11 สูตร

2) มัชฌิมนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรขนาดกลาง ไม่สั้นและไม่ยาวเกินไป แบ่งออกเป็น 15 วรรค มีทั้งหมด 152 สูตร ได้แก่ มูลปัณณาสก์ มี 5 วรรคหรือ 50 สูตร มัชฌิมปัณณาสก์ มี 5 วรรคหรือ 50 สูตรและอุपरูปัณณาสก์มี 5 วรรคหรือ 52 สูตร

3) สังยุตตนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรที่มีเนื้อหาเดียวกันเอาไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกัน เช่น เรื่องพระมหากัสสปะ เรียกว่า กัสสปสังยุตต์ เรื่องมรรค เรียกว่า มัคคสังยุตต์ เป็นต้น แบ่งออกเป็น 5 วรรค มี 56 สังยุตต์ ได้แก่ สคาถวรรค มี 11 สังยุตต์

นิทานวรรค มี 10 สังยุตต์ ขันธวารวรรค มี 13 สังยุตต์ สพายตนวรรค มี 10 สังยุตต์ และมหาวารวรรค มี 12 สังยุตต์ มีทั้งหมด 7,762 สุต

4) อังคุตตรนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรที่มีเนื้อความจากน้อยไปหามาก ตามลำดับ แบ่งออกเป็น 11 นิบาตหรือ 11 หมวด ได้แก่ ธรรมะข้อเดียว เรียกว่า เอกนิบาต ธรรมะ 2 ข้อ เรียกว่า ทุกนิบาต เป็นต้น มีทั้งหมด 9,557 สุต¹

5) ขุททกนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งเก็บตกจากนิกายทั้ง 4 ข้างต้นที่ไม่มีการรวบรวมไว้หรือจัดเข้าไม่ได้ แบ่งออกเป็น 15 เรื่อง ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทส(มหานิทเทส และจุพนิทเทส) ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก²

เพื่อให้จดจำง่ายขึ้นมีการย่อหัวข้อนิกายทั้ง 5 ของพระสูตรต้นฉบับว่า **ที มะ สัง อัง ขุ** โดยมีคำเต็มคือ **ที = ทิฆมณิกาย มะ = มัชฌิมนิกาย สัง = สังยุตตนิกาย อัง = อังคุตตรนิกาย และ ขุ = ขุททกนิกาย** มีคนนำไปท่องเป็นคาถาเพื่อความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน เรียกว่า คาถาหัวใจพระสูตร โปรดศึกษารายละเอียดจากแผนผังในหน้าถัดไป

¹สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 21.

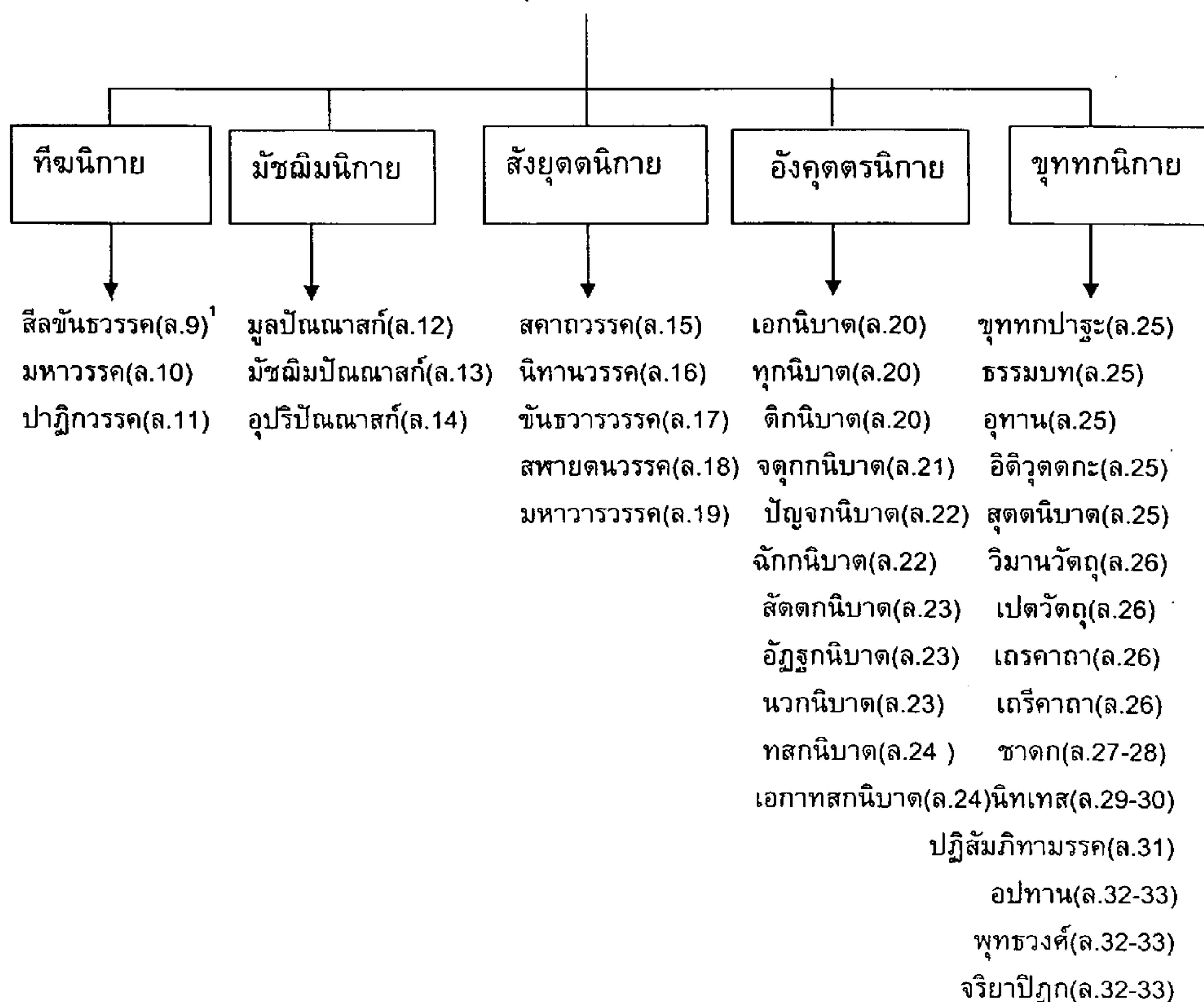
²กรมวิชาการ. (2535). *เล่มเดิม*. หน้า 73-78.

ภาพประกอบ 7 แผนผังพระสูตรตันตปิฎก

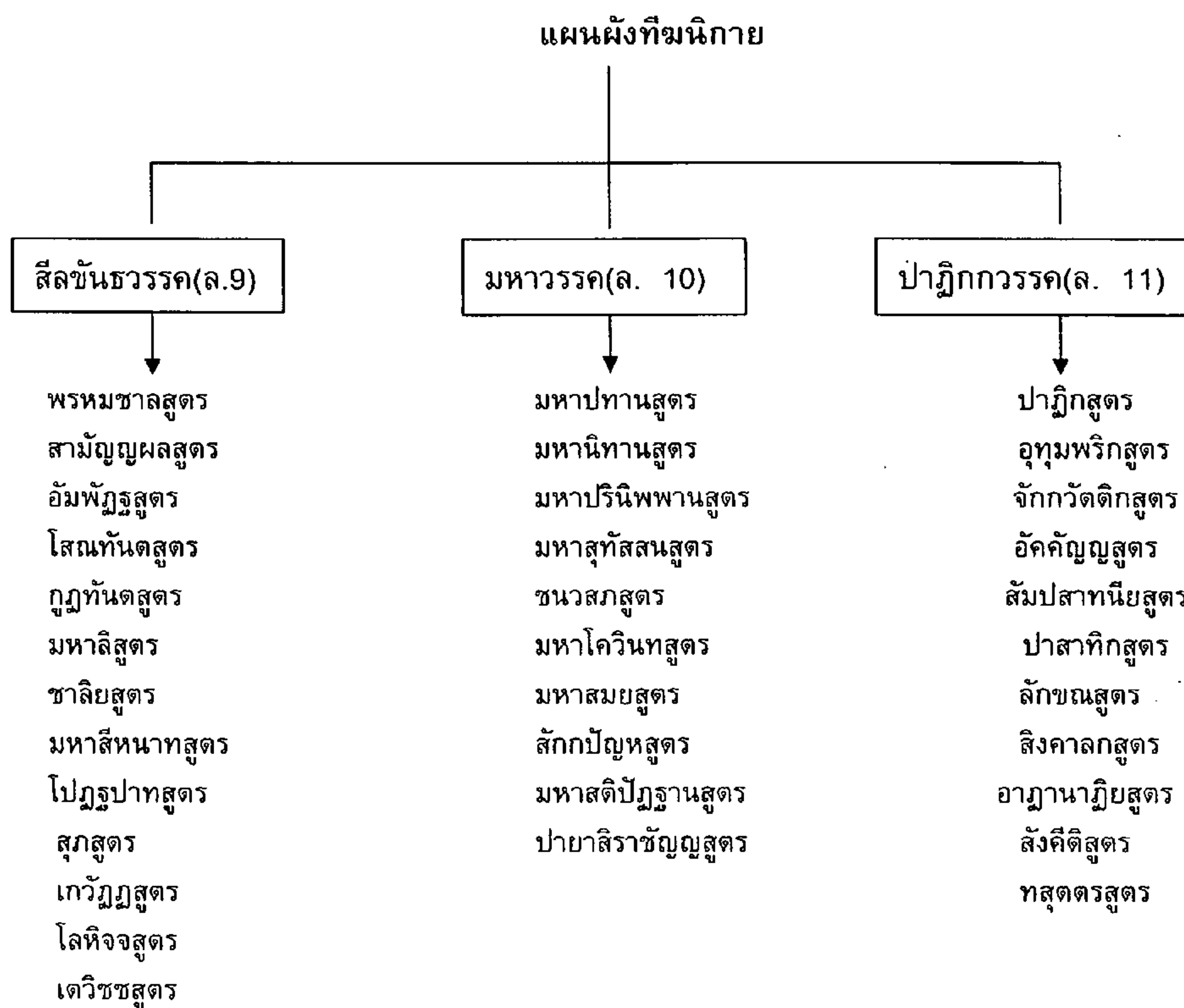
ที่มา: สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 50.

แผนผังพระสูตรตันตปิฎก(แสดงเลขเล่ม)

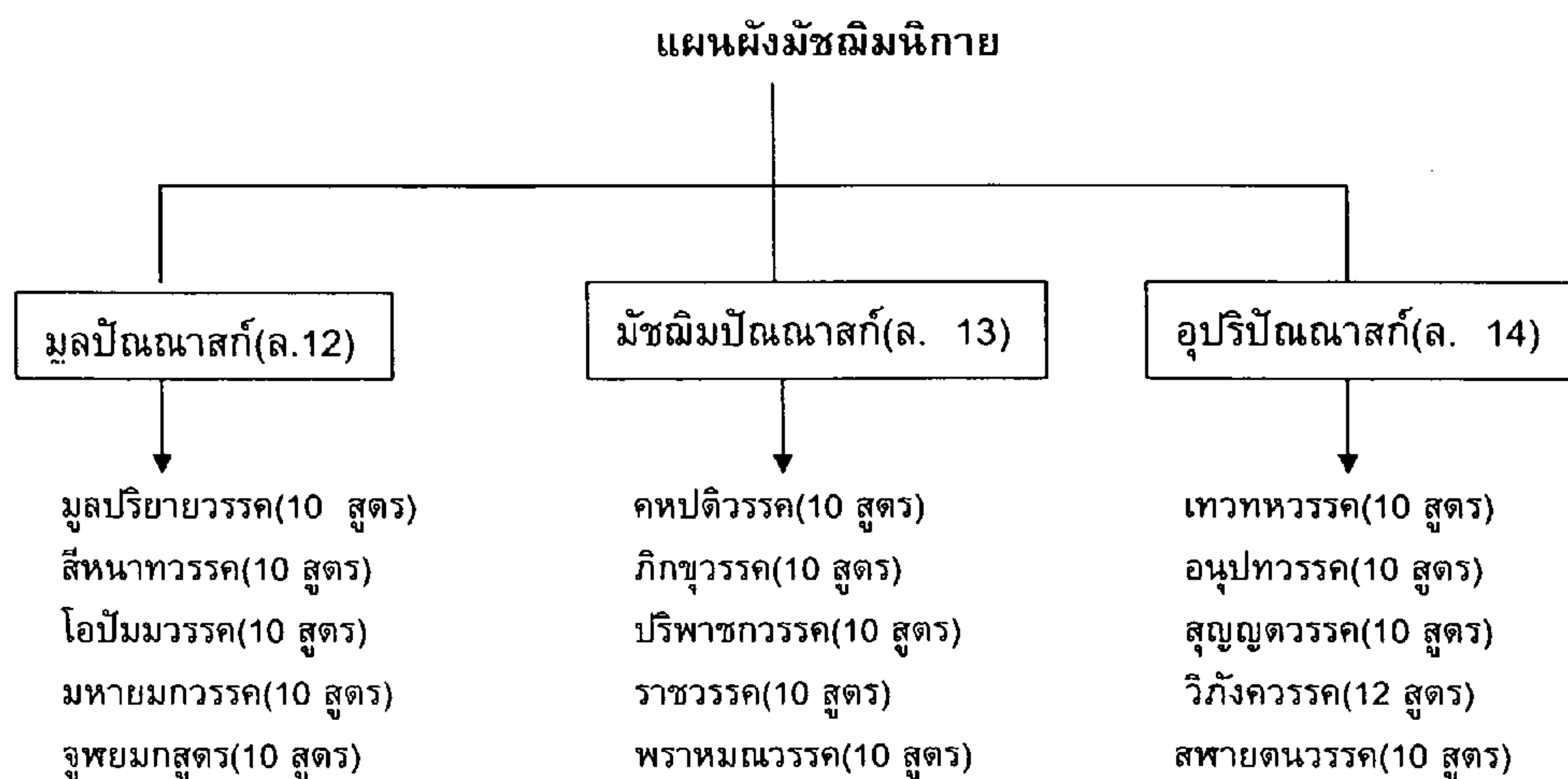

ภาพประกอบ 8 แผนผังพระสูตรตันตปิฎกแสดงเลขเล่ม
ดัดแปลงจาก: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 25.

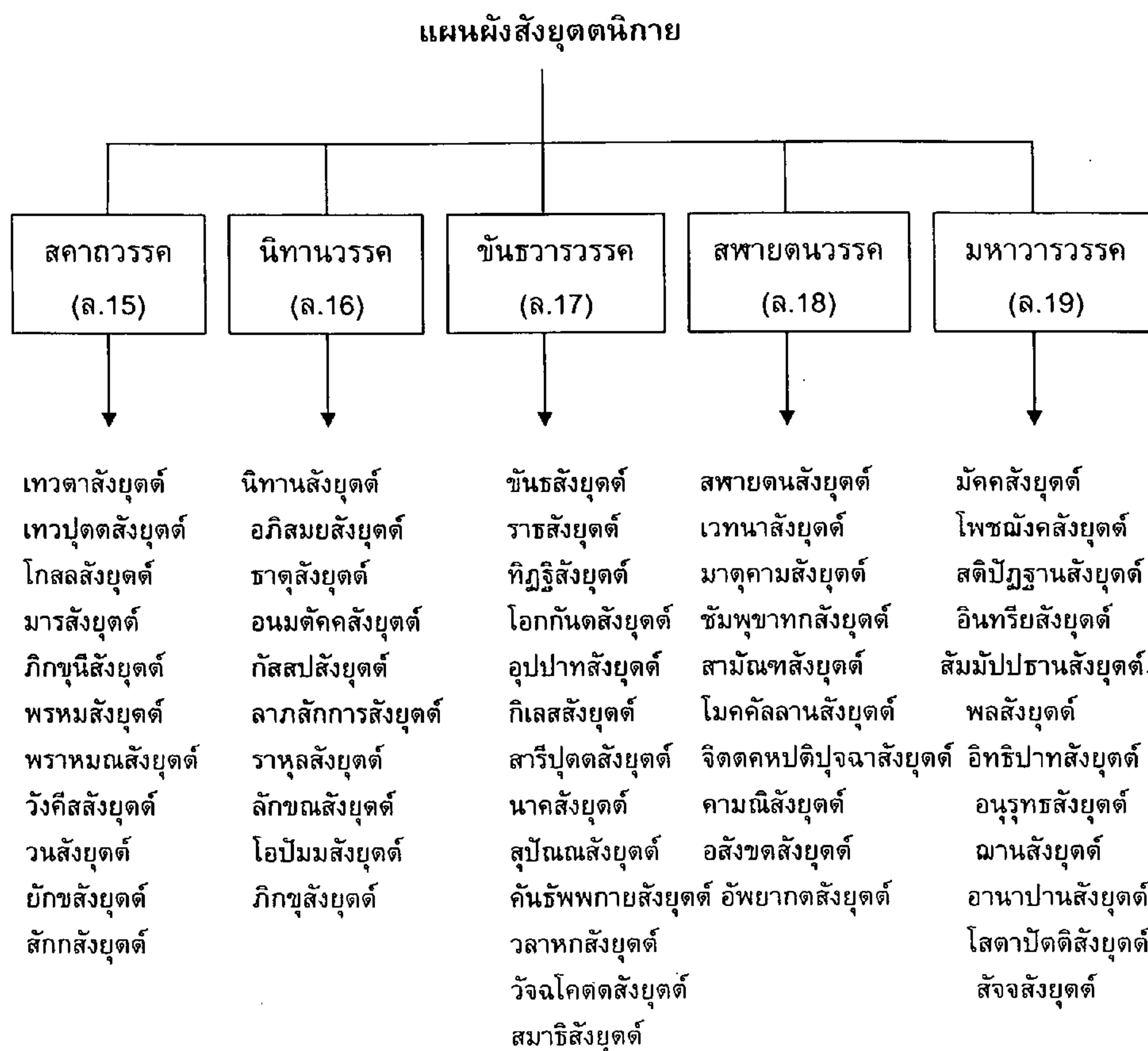
¹คำว่า ล.9 หมายถึง เล่มที่ 9 ซึ่งใช้ย่อบอกถึงคัมภีร์แต่ละเล่มว่าอยู่เล่มที่เท่าไรบ้าง

ภาพประกอบ 9 แผนผังพระสูตรตันตปิฎกแสดงที่มินิกาย
ที่มา: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 26.

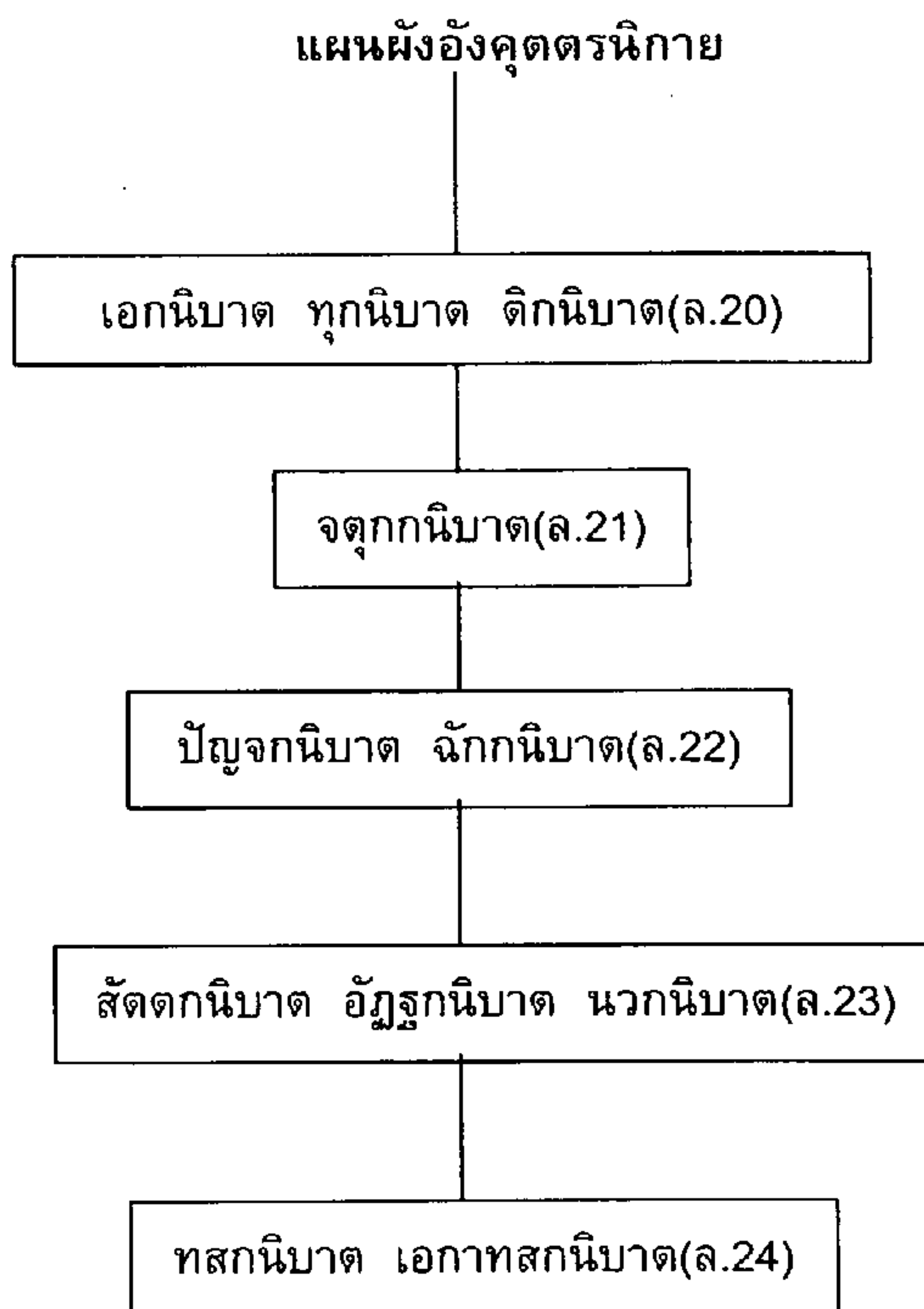

ภาพประกอบ 10 แผนผังพระสูตรต้นตปิฎกแสดงมัชฌิมนิกาย
ที่มา: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม.. หน้า 40.

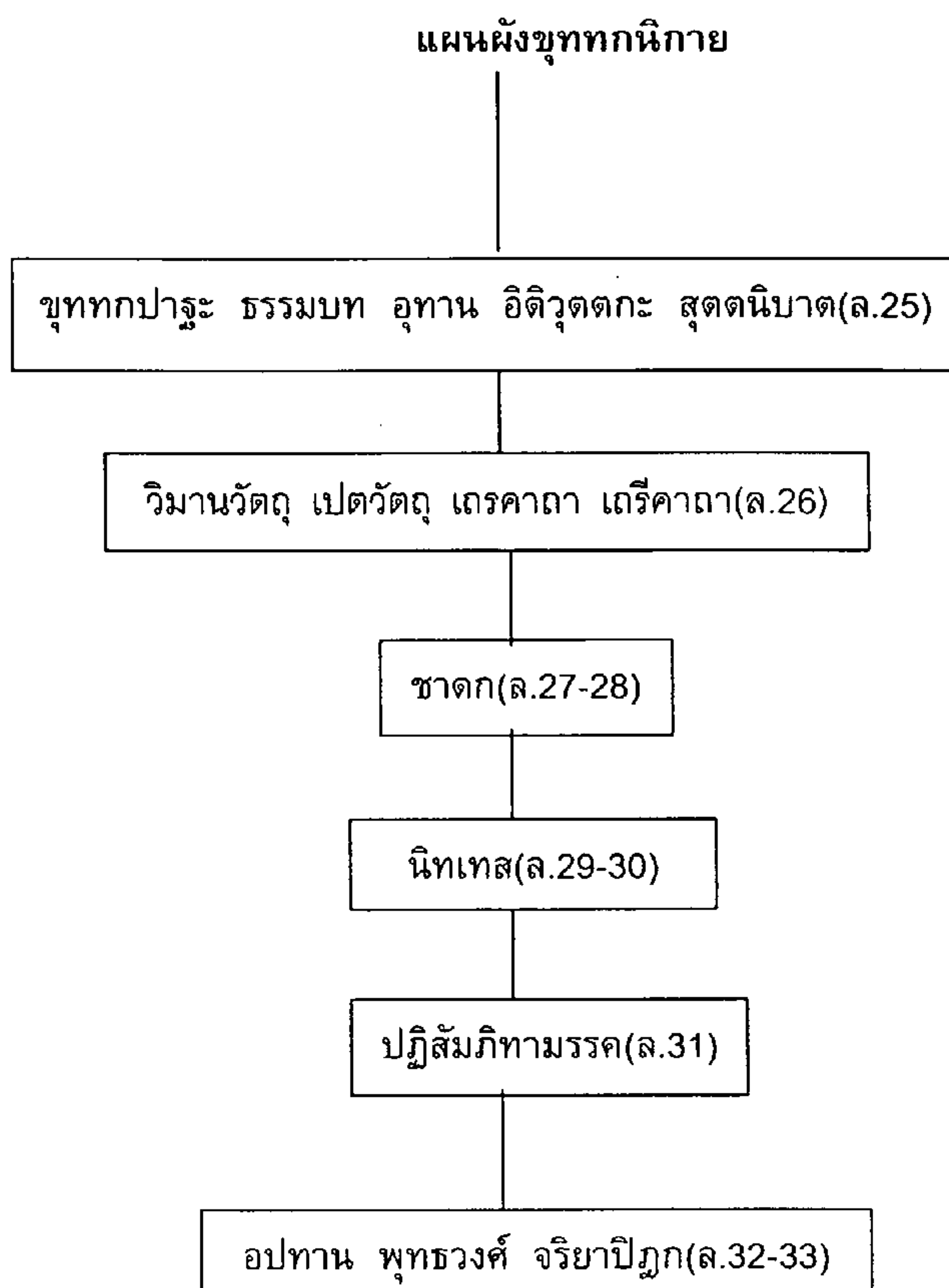

ภาพประกอบ 11 แผนผังพระสุตตันตปิฎกแสดงสังยุตตนิกาย

ที่มา: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 68.

ภาพประกอบ 12 แผนผังพระสูตรตันตปิฎกแสดงอังคตตรนิกาย
ดัดแปลงจาก: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 118.

ภาพประกอบ 13 แผนผังพระสูตรตันตปิฎกแสดงขุททกนิกาย
 ดัดแปลงจาก: เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 156.

2.3.3 พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระอภิธรรม มีอยู่ทั้งหมด 12 เล่ม ต่อจากพระสุตตันตปิฎกตั้งแต่เล่มที่ 34 ถึงเล่มที่ 45 มีการแบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ คือ

1) สังคณี หรือ ธรรมสังคณี เป็นบทสรุปธรรมะทั้งหลายแม้จะมีมากเท่าไร ก็สามารถสรุปรวมลงในมัตติกาได้ทั้งหมด โดยยกหลักธรรมที่เป็นแม่บทตั้งขึ้นเป็นหัวข้อ ซึ่งเรียกว่า มัตติกา¹ มีทั้งหมด 164 มัตติกา หรือ 164 ชุด

2) วิภังค์ เป็นการแจกแจงข้อธรรมะโดยแยกแยะอย่างละเอียด เพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจนจบเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น อธิบายเรื่องอายตนะ 12 ก็เรียกว่า อายตนะวิภังค์ อธิบายเรื่องศีล 5 เรียกว่า สิกขาบทวิภังค์ เป็นต้น ซึ่งมีทั้งหมด 18 วิภังค์²

3) ชาติุกถา เป็นการแถลงเรื่องธาตุ โดยการสังเคราะห์นำเอาข้อธรรมะทั้งหลายในธรรมสังคณี และวิภังค์มาจัดรวมเข้าในธรรม 3 ข้อใหญ่คือ ขันธ์ 5 อายตนะ 12 และธาตุ 18 ว่าสามารถจัดเข้าได้หรือไม่ได้อย่างไร เช่น อิทธิบาท 4 สังเคราะห์เข้าในขันธ์ 2 อายตนะ 1 และธาตุ 1 เป็นต้น

4) ปุคคลบัญญัติ เป็นการบัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น มี 6 บัญญัติ เช่น ขันธบัญญัติ อายตนะบัญญัติ เป็นต้น

5) กถาวัตถุ³ เกี่ยวกับคำถามคำตอบในเรื่องข้อขัดแย้งระหว่างนิกายต่าง ๆ และมีการตอบชี้แจงหลักธรรมที่ถูกต้อง มีทั้งหมดอย่างละ 219 ข้อ

6) ยมก เป็นการรวบรวมข้อธรรมเป็นคู่ ๆ ด้วยวิธีการถามตอบทีละคู่ โดยตั้งเป็นคำถามคำตอบ เช่น เรื่องกุศลและอกุศล เป็นต้น มีทั้งหมด 10 ยมก

7) ปฏฐาน เป็นการอธิบายเรื่องปัจจัย 24 ประการ คือสิ่งสนับสนุน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยพิศดาร เช่น อารัมมณปัจจัย เป็นปัจจัยโดยความเป็นอารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันกับวิญญานธาตุคือ ความรู้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นต้น

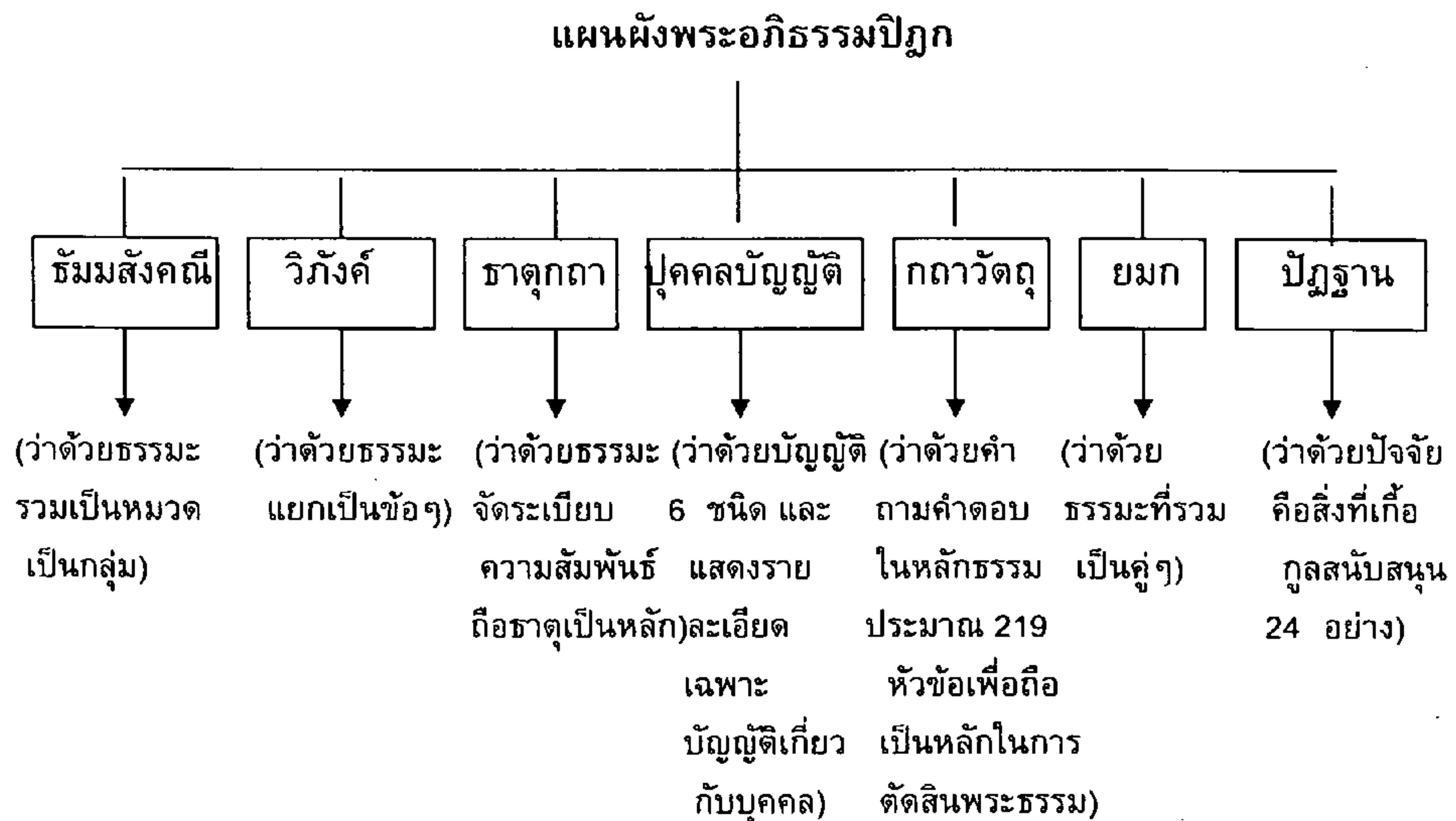
ในพระอภิธรรมปิฎกก็มีการย่อชื่อคัมภีร์ทั้ง 7 เพื่อความจดจำง่ายเช่นกันว่า **สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ** มาจากคำเต็มคือ **สัง = สังคณี หรือธรรมสังคณี วิ = วิภังค์ ธา = ชาติุกถา ปุ = ปุคคลบัญญัติ กะ = กถาวัตถุ ยะ = ยมก ปะ = ปฏฐาน** แล้วคนนำไปท่องเป็นคาถาเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า หัวใจพระอภิธรรม และคัมภีร์นี้พระสงฆ์นำไปใช้ในการสวด

¹มัตติกา คือ แม่บทของหลักธรรมที่เป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ชุดหนึ่งเป็นที่สรุปรวมข้อธรรมต่าง ๆ เอาไว้ เช่น กุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยาคตธรรม จัดเป็นมัตติกาหนึ่งนั่นเอง

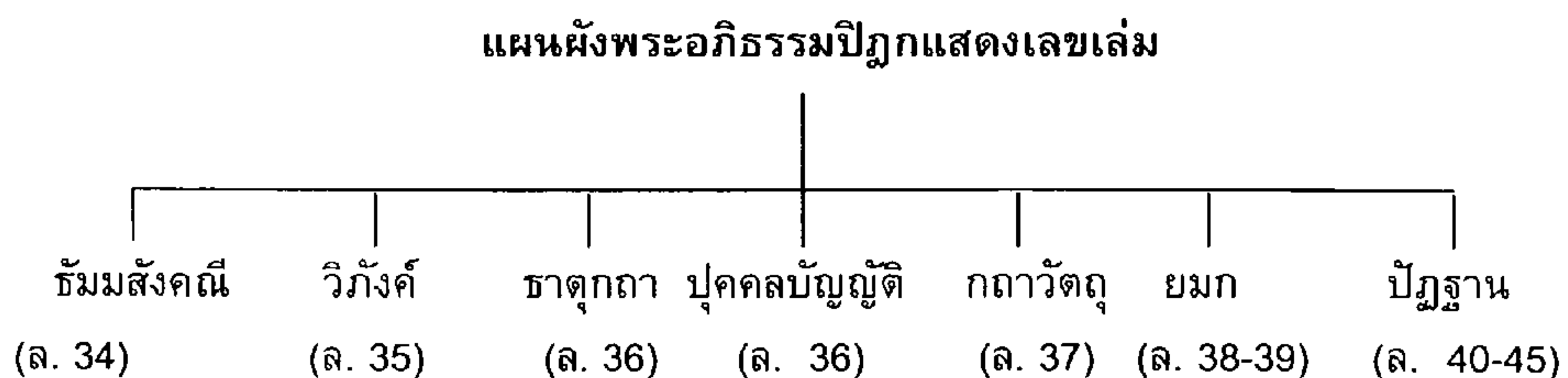
²เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). เล่มเดิม. หน้า 196.

³กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นผู้แต่งขึ้น ประมาณ พ.ศ.234 เพื่อแก้ความเข้าใจผิดของนิกายทั้ง 18 นิกายในยุคนั้น และเป็นการเชิดชูคำสอนที่ถูกต้องของพุทธศาสนา

ศพ(สวดพระอภิธรรม) เพราะมีความเชื่อว่าเป็นคัมภีร์ปรมัตถธรรม เป็นธรรมะชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา ทั้งได้นุญกุลยั้งเมื่อผู้ใดได้ฟังถึงแม้จะฟังไม่รู้ความหมายก็ตาม

ภาพประกอบ 14 แผนผังพระอภิธรรมปิฎก
ดัดแปลงจาก: สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 50.

ภาพประกอบ 15 แผนผังพระอภิธรรมปิฎกแสดงเลขเล่ม
ดัดแปลงจาก: กรมวิชาการ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 82.

3. คัมภีร์ประกอบพระไตรปิฎก

นอกจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์หลักสำคัญลำดับที่ 1 สำหรับรวบรวมคำสั่งสอนทั้งหมดในพุทธศาสนาแล้ว ยังมีคัมภีร์อื่น ๆ ที่อธิบายคำสั่งสอนในพระไตรปิฎกให้แก่ผู้ที่อ่านหรือสนใจต้องการศึกษาได้เกิดความเข้าใจเพิ่มเติมอีก และมีการสืบความทรงจำถ่ายทอดต่อมาเหมือนกับพระไตรปิฎก โดยพระสงฆ์สาวกทั้งหลายผู้ทรงความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัยเป็นผู้คอยอธิบายให้คำแนะนำ และตอบข้อสงสัยต่าง ๆ ให้แก่ลูกศิษย์หรือผู้ที่สนใจจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนกระทั่งมีการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยขึ้นเป็นพระไตรปิฎก คำอธิบายพระไตรปิฎกของพระสงฆ์สาวกทั้งหลายก็ได้ถูกจัดให้เป็นระบบตามลำดับความสำคัญก่อนหลังต่อจากพระไตรปิฎกซึ่งมีคัมภีร์ดังต่อไปนี้

3.1 คัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาเป็นคัมภีร์ลำดับที่ 2 รองจากพระไตรปิฎก และเป็นคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิมควบคู่กับพระไตรปิฎกตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 1 จนถึงครั้งที่ 3 คัมภีร์อรรถกถารุ่นเก่าแก่ครั้งโบราณ เช่น มหาอรรถกถามีอายุเก่ามากที่สุดสำหรับอธิบายพระสูตรตันตปิฎก กลุ่มที่อรรถกถาสำหรับอธิบายพระวินัยปิฎก และมหาปัจจุจรีอรรถกถาสำหรับอธิบายพระอภิธรรมปิฎก¹ สำหรับใช้ประกอบการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระไตรปิฎก ตราบจนถึง พ.ศ.433 ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกที่เกาะสิงหล ประเทศลังกา และมีการจารึกอรรถกถาด้วย² คัมภีร์อรรถกถาที่เป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรกจึงเป็นภาษาสิงหลเพราะมีการสืบทอดมาสู่ลังกาก่อน ต่อมาในระหว่าง พ.ศ. 950-1000 มีพระมหาเถระคือ พระพุทธโฆสะจารย์ พระธรรมปาละ คณาจารย์ทั้งชาวอินเดียและชาวลังกาช่วยกันเรียบเรียงขึ้นหลายคัมภีร์จัดเป็นอรรถกถารุ่นใหม่ ได้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาจากภาษาสิงหล เป็นภาษาบาลีมคธ และยังใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน³

อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกโดยตรง เพราะในแต่ละเรื่องแต่ละตอนจะมีอรรถกถาอธิบายกำกับไปตามลำดับ ซึ่งมีพระมหาเถระหลายรูปช่วยกันเรียบเรียงขึ้น และถ้าไม่รู้จักชื่อก็มักเรียกโดยรวมว่า พระอรรถกถาจารย์ จะขอยกตัวอย่างชื่อผู้รจนาตามที่ปรากฏดังนี้คือ

3.1.1 พระพุทธโฆสะจารย์⁴ รจนาหลายคัมภีร์ได้แก่ สมันตปาสาทิกาและกังขาวิตรณสำหรับอธิบายข้อความในพระวินัยปิฎกทั้งหมด ส่วนคัมภีร์อธิบายพระสูตรตันตปิฎกคือ

¹เสถียร โพธิ์นันทะ. (2519). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 437.

²พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 92-93.

³แหล่งเดิม. หน้า 93.

⁴ท่านเป็นชาวเมืองพุทธคยาในอินเดีย มีชื่อเสียงและบทบาทสำคัญในการเดินทางไปลังกาเพื่อแปลอรรถกถาภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลีและได้รจนาคัมภีร์ขึ้นหลายเล่มเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนา

สุมังคลวิลาสนีอธิบายที่ฌนิกาย ปปัญจสุทนีอธิบายมัชฌิมนิกาย สารัตถปกาสนีอธิบายสังยุตตนิกราย มโนรปฐนีอธิบายอังคตตตตนิกราย ปรมัตถโชติกอธิบายขุททกนิกรายและสุตตนิบาต ฐัมมปัทฏฐกถาอธิบายธรรมบท ชาตกัฏฐกถาอธิบายชาดก และคัมภีร์อธิบายพระอภิธรรมปิฎกคือ อัญญสาสนี อธิบายธรรมสังคณี สัมโมหวิโนทนีอธิบายวิภังค์ และปัญจปกรณัฏฐกถาอธิบาย 5 คัมภีร์ที่เหลือ ได้แก่ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมกและปฏฐาน

3.1.2 พระธรรมปาละ รจนาคัมภีร์อธิบายพระสุตตันตปิฎก คือ ปรมัตถทีปนี อธิบายอุทาน อิตวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถาและจริยาปิฎก

3.1.3 พระอุปเสนะ รจนาคัมภีร์สัมมัมปชโชติกอธิบายนิตเทส(ขุททกนิกราย) ในพระสุตตันตปิฎก

3.1.4 พระมหานามะ รจนาคัมภีร์สัทธัมมปกาสนีอธิบายปฏิสัมภิตามรรค (ขุททกนิกราย) ในพระสุตตันตปิฎก

3.1.5 พระพุทธทศตะ รจนาคัมภีร์มรุตถวิลาสนีอธิบายพุทธวงศ์(ขุททกนิกราย) ในพระสุตตันตปิฎก

ยังมีคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสนีซึ่งไม่ปรากฏชื่อผู้รจนา อธิบายอุปทาน(ขุททกนิกราย) ในพระสุตตันตปิฎกเช่นกัน¹ คัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายที่กล่าวมาเฉพาะที่ควรทราบเท่านั้น แต่ยังมีอีกมากมายซึ่งพระเถระหลายรูปผู้มีความรอบรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย ได้รจนาขึ้น ตามเรื่องราวที่ต้องการอธิบาย เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นคัมภีร์ซึ่งเป็นที่รู้จักโดยแพร่หลาย และเป็นที่ยอมรับกันมากในวงวิชาการ สำหรับเป็นหลักฐานใช้ในการอ้างอิงได้เป็นอย่างดี

3.2 คัมภีร์ฎีกา

ฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ลำดับที่ 3 สำหรับอธิบายขยายความต่อจากอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจเพิ่มเติมมากขึ้น มีอยู่หลายเล่ม และมักจะเรียกชื่อผู้รจนาโดยรวมว่า พระฎีกาจารย์ คัมภีร์นี้จะสังเกตมีคำว่า ฎีกา กำกับอยู่กับชื่อคัมภีร์ ดังมีตัวอย่างคือ

3.2.1 ฎีกาอธิบายอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้แก่ วชิรพุทธิฎีกา พระวชิรพุทธิเถระเป็นผู้รจนา สารัตถทีปนีฎีกา พระสารีปุตตเถระเป็นผู้รจนา และวิมตติวินทนีฎีกา พระโกพิยกัสสปเถระเป็นผู้รจนา เป็นฎีกาอธิบายเกี่ยวกับพระวินัยปิฎก

3.2.2 ฎีกาอธิบายอรรถกถาสุมังคลวิลาสนี ได้แก่ สันตถปกาสนี สลักขันธ์วคคฎีกา 1 สารุวิลาสนี สลักขันธ์วคคอกนิวฎีกา 1 และ 2 สันตถปกาสนี มหาวัคคฎีกา และ สันตถปกาสนี ปาฎิกวัคคฎีกา

¹พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2543). เล่มเดิม . หน้า 94-95.

3.2.3 ฎีกาอธิบายอรรถกถาปัญจสุทนี ได้แก่ สันตฎปกาสนี มูลปณณาสก ฎีกา 1 และ 2 สันตฎปกาสนี มัชฌิมอุปปิณณาสฎีกา 3

3.2.4 ฎีกาอธิบายอรรถกถาสารัตถปกาสนี ได้แก่ สันตฎปกาสนี สังยุตตฎีกา 1 และ 2

3.2.5 ฎีกาอธิบายอรรถกถาโมรธปุรณิ ได้แก่ สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา 1 2 และ 3

3.2.6 ฎีกาอธิบายอรรถกถาปรมัตถโชติกา ได้แก่ ธรรมปทมหาฎีกา

3.3 คัมภีร์อนุฎีกา

อนุฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ลำดับที่ 4 สำหรับอธิบายขยายความต่อจากฎีกาอีกครั้งหนึ่ง และในกรณีที่ไม่รู้จักชื่อมักจะเรียกผู้รจนาโดยรวมว่า พระอนุฎีกาจารย์ เช่น ธรรมสังคณีมูลอนุฎีกา วิภังคมูลอนุฎีกา และปัญจปกรณมูลอนุฎีกา นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์อื่น ๆ อีกมากมายต่อจากอนุฎีกา แต่มักจะเรียกชื่อโดยรวมเป็นภาษาบาลีว่า ตัฬพินิมุต หมายถึงคัมภีร์อื่น ๆ ที่พ้นหรือ นอกจากนั้นทั้งหมด¹ หรือเรียกว่า คัมภีร์คันทันตระ เป็นคัมภีร์นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา

4. สรุป

สรุปว่า ในระยะแรกเมื่อสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น คัมภีร์พระไตรปิฎก มีชื่อเรียกว่า พระธรรมวินัย และภิกษุสงฆ์สาวกหลายรูปของพระองค์ได้สืบทอดคำสั่งสอนต่อมา โดยวิธีมุขปาฐะคือการท่องจำให้ขึ้นใจ มีการท่องสวดสาธยายทบทวนกันอยู่เสมอ ทำให้คำสั่งสอนของพุทธศาสนายังคงมีอยู่ไม่สูญหาย แต่ยังไม่เป็นระบบระเบียบนัก เพราะภิกษุสงฆ์แต่ละรูปต่างก็ท่องจำในเฉพาะส่วนที่ตนถนัดชำนาญเท่านั้น เช่น พระอานนท์เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระธรรม ส่วนพระอุบาลีเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระวินัย เป็นต้น กระทั่งเมื่อภายหลังพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อสุภททะได้กล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้าและพระธรรมวินัย พระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ขณะนั้น จึงจัดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ขึ้นเป็นครั้งแรกในพุทธศาสนา แต่ยังไม่ครบทั้ง 3 ปิฎก จนถึงการสังคายนาครั้งที่ 3 สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีพระมหาโมคคัลลีสบุตรติสสเถระเป็นประธาน พระไตรปิฎกจึงครบสมบูรณ์เป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ทำให้พระไตรปิฎกมีความสำคัญทั้งยังเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าและนำไปปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ซึ่งเป็นคัมภีร์ประกอบที่ภิกษุสงฆ์สาวกทั้งหลายรจนาขึ้นเพื่ออธิบายขยายความพระไตรปิฎก ก่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้นสำหรับพุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไป

¹พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2543). เล่มเดิม . หน้า 97.

บทที่ 2

การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

1. การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศอินเดีย

การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเฉพาะฝ่ายเถรวาทนั้น ได้เริ่มต้นที่ประเทศอินเดียก่อน หรือในอดีตเรียกว่า ชมพูทวีป โดยยึดถือการทำสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานสงฆ์ พร้อมด้วยพระอรหันตสาวก 500 รูปเป็นต้นกำเนิด เพราะการทำสังคายนาครั้งนี้ได้ยึดหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อย่างบริบูรณ์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อมาการสังคายนาครั้งที่ 2 และครั้งที่ 3 ก็ได้ยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างตั้งแต่พระเถระชุดแรกทำไว้ จึงกำเนิดเป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทขึ้นแล้วเผยแผ่ออกสู่นานาประเทศภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นต้นมา ทำให้เกิดมีประเทศที่มีผู้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายนี้ เช่น ศรีลังกา พม่า ไทย เป็นต้น และมีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นอีกในประเทศเหล่านี้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงประเทศเหล่านั้นไปตามลำดับ

1.1 ระยะแรกก่อนมีการสังคายนาครั้งที่ 1

สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ได้เกิดแนวคิดริเริ่มในการสังคายนาพระไตรปิฎกหรือแต่เดิมเรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งครั้งนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ปราสาทในสวนอัมพวันของบรรดาศากยะในสักกชนบท¹ มีเหตุการณ์เกิดขึ้นที่เมืองปาวาเกี่ยวกับการตายของนิครนถ์นาฏบุตรเจ้าลัทธิที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นอาจารย์ของนิครนถ์ทั้งหลาย ภายหลังที่อาจารย์จากไปนิครนถ์ทั้งหลายแตกสามัคคีและทะเลาะวิวาทกัน ขณะนั้นพระจุนทเถระผู้เป็นน้องชายของพระสารีบุตรจำพรรษาอยู่ที่เมืองปาวาพอดี รับทราบเหตุการณ์ดังกล่าวและด้วยความห่วงใยปรารถนาดีไม่อยากให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นกับภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา จึงเข้าไปหาพระอาณนท์แล้วเล่าเรื่องให้ฟัง พระอาณนท์จึงชวนพระจุนทะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลให้ทรงทราบ แล้วพระองค์ทรงแสดงธรรมให้พระจุนทะฟังเป็นแนวทางในการรวบรวมคำสอนของพระองค์เอาไว้ให้เป็นระบบระเบียบ² แต่ก็ไม่ปรากฏว่าพระจุนทะจัดทำสังคายนาเป็นกิจลักษณะตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด

ต่อมาพระสารีบุตรปรารภเรื่องสาวกของนิครนถ์นาฏบุตรในเหตุการณ์เดียวกัน ครั้งนั้นท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้แสดงธรรมแทนพระองค์ เนื่องจากว่ายังมีภิกษุสงฆ์ใคร่

¹ที.ปา.11/164/127.

²สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 5.

ฟังธรรมต่ออีก ถือเป็นโอกาสอันดีพระสารีบุตรจึงเชิญชวนภิกษุสงฆ์ให้ร่วมกันสังคายนาพระธรรมวินัย ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค(สังคีตสูตร) ข้อ 302 มีใจความว่า

...ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย นิครนถนาฏบุตรทำกาละแล้วที่พระนครปาวาไม่นานนัก เพราะการตายของนิครนถนาฏบุตรนั้น พวกนิครนถ์จึงแตกกันเกิดแยกกันเป็นสองพวก เกิดบาดหมางกัน เกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น พุดทิ่มแทงกันและกันอยู่ว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึง ท่านจรรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก...ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ข้อนี้ย่อมเป็นเช่นดังกล่าวมาสำหรับในธรรมวินัยที่กล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี...มิใช่ธรรมที่ท่านผู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ส่วนธรรมนี้แลอันพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ตรัสไว้ดีแล้ว ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ออกจากทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้แล้ว พวกเราทั้งหมดด้วยกัน ฟังสังคายนา ไม่ฟังกล่าวแก่งแย่งกันในธรรมนั้น...¹

พระสารีบุตรจึงแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์เป็นตัวอย่างในการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งแรก คือแสดงธรรมเป็นข้อ ๆ ตั้งแต่ข้อ 1 จนถึงข้อ 10 และจัดเป็นหมวด ๆ ตั้งแต่หมวดที่ 1 จนถึงหมวดที่ 10 ตามลำดับ ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อ 303 มีใจความว่า

ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็น...ตรัสไว้โดยชอบมีอยู่แล...ธรรมหนึ่งเป็นโณ สัตว์ทั้งหมดตั้งอยู่ได้เพราะอาหารสัตว์ทั้งหมดตั้งอยู่ได้เพราะสังขาร ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมหนึ่งนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้โดยชอบแล้ว พวกเราทั้งหมดด้วยกันฟังสังคายนา...²

ข้อความที่ยกมานี้เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้นในการสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งพระสารีบุตรเป็นผู้แสดงรูปเดียวให้แก่ภิกษุสงฆ์ได้ฟัง แต่ท่านแสดงถึงหมวด 10 เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีการสังคายนาพระธรรมวินัยทั้งหมด อย่างไรก็ตามก็ถือว่าเป็นแนวทางและเป็นประโยชน์ในการสังคายนาครั้งต่อ ๆ มา

¹ที.ปา.11/302/236-237.

²แหล่งเดิม. 11/303/237-238.

1.2 การสังคายนาครั้งที่ 1

การสังคายนาครั้งที่ 1 มีมูลเหตุเกิดภายหลังที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานเพียง 7 วัน พระสุภัททะซึ่งบวชตอนแก่กล่าวจ้วงจาบคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และจะไม่ยอมปฏิบัติตามอีกต่อไป พร้อมห้ามไม่ให้ภิกษุสงฆ์เคร่าโตกเสียใจกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระมหากัสสปเถระเป็นพระผู้ใหญ่ในขณะนั้น ได้ยินคำพูดดังกล่าวแล้วเห็นว่า เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง ท่านจึงนำเรื่องเสนอที่ประชุมสงฆ์และเชิญชวนให้ทำสังคายนาขึ้น หลังจากนั้น 3 เดือน ประมาณกลางเดือน 9 ของไทย¹ ซึ่งอยู่ในระหว่างเข้าพรรษา เมื่อจัดเตรียมสถานที่เสร็จแล้วได้ตกลงประชุมสังคายนาที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพตใกล้เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ มีพระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พระอนุรุทธเถระ พร้อมพระสงฆ์อรหันต์อีก 500 รูปร่วมประชุมสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างเขาเวภารบรรพต แขวงเมืองราชคฤห์โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูกษัตริย์แคว้นมคธ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลา 7 เดือน

วิธีการสังคายนาครั้งที่ 1 คือ พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ประกาศให้พระสงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา² ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค(ปัญจสติกขันธกะ) ข้อ 195 มีใจความว่า

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงสมมติภิกษุ 500 รูปนี้ให้จำพรรษาในพระนครราชคฤห์เพื่อสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ภิกษุพวกอื่นไม่พึงจำพรรษาในพระนครราชคฤห์ นี่เป็นญัตติ

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุ 500 รูปนี้ให้จำพรรษาในพระนครราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ภิกษุอื่นไม่พึงจำพรรษาในพระนครราชคฤห์ การสมมติภิกษุ 500 รูปนี้ให้จำพรรษาในพระนครราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ภิกษุพวกอื่นไม่พึงจำพรรษาในพระนครราชคฤห์ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์สมมติภิกษุ 500 รูปนี้ให้จำพรรษาในพระนครราชคฤห์เพื่อสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ภิกษุพวกอื่นไม่จำพรรษาในพระนครราชคฤห์ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้³

¹แสง มนวิฑูร. (2510). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 52.

²ญัตติทุติยกรรมวาจาเป็นสังฆกรรมของสงฆ์ คือ การสวดประกาศให้พระสงฆ์ทราบเป็นภาษาบาลีครบ 2 ครั้ง โดยการตั้งญัตติ 1 ครั้ง และสวดขอมติจากสงฆ์หรือที่เรียกว่าอนุสาวนานั่นเองอีก 1 ครั้ง ญัตติทุติยกรรมวาจานี้ใช้สวดสำหรับการประชุมสังคายนา

³วิ.จ. (2530) 7/195/340.

ในที่ประชุมสงฆ์ได้ตกลงให้สังคายนาพระวินัยก่อน เพราะเห็นว่าพระวินัยเสมือนเป็นอายุของพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยดำรงอยู่ พุทธศาสนาก็ดำรงอยู่ด้วย¹ พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ชักถามทั้งพระวินัยและพระธรรม มีพระอุบาลีเถระผู้รอบรู้พระวินัยเป็นผู้ตอบ และพระอานนท์เถระผู้รอบรู้พระธรรมเป็นผู้ตอบไปตามลำดับเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ในการถามตอบพระสงฆ์ผู้เป็นประธานสังคายนาต้องสวดประกาศเป็นญัตติให้ที่ประชุมสงฆ์ทราบก่อนว่า ใครเป็นผู้ถามผู้ตอบ จึงดำเนินการต่อไป ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค(ปัญจสติกขันธกะ) ข้อ 196 มีใจความว่า

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าจะพึงถามพระวินัยกะพระอุบาลี...

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว ข้าพเจ้าอันท่านพระมหากัสสปถามพระวินัยแล้วจะพึงวิสันนา²

ผลจากสังคายนาครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดีก็จริง แต่ยังมีพระสงฆ์บางส่วนไม่เห็นด้วย คือกลุ่มของพระปุราณเถระที่เดินทางมาภายหลังจากการสังคายนาเสร็จ และประชุมสงฆ์ได้บอกให้พระปุราณเถระรับทราบการสังคายนาครั้งนี้ด้วย แต่ท่านได้คัดค้านไม่เห็นด้วยโดยอ้างคำสอนที่ตนเองฟังมาจากพระพุทธเจ้าซึ่งตรงกันข้ามกับฝ่ายของพระมหากัสสปเถระ ในเรื่องวินัย 8 ข้อตามที่วินัยฝ่ายนิกายธรรมคุปตะกล่าวไว้ ได้แก่ 1) ของอยู่ภายในที่อยู่(อันโตวุตถะ) 2) ของให้สุกภายในที่อยู่(อันโตปักกะ) 3) ของที่ภิกษุทำให้สุกเอง(สามปักกะ) 4) หยิบของที่ไม่ได้ประเคนได้(อุคคหิตะ) 5) นำของมาจากที่นิมนต์(ตโธนิหะ) 6) รับประเคนของในเวลาก่อนภัต(ปุเรภัตตะ) 7) ของที่อยู่ในป่า(วนัญฐะ) 8) ของที่อยู่ในสระ(โปกชกัญฐะ) พระมหากัสสปเถระจึงชี้แจงเกี่ยวกับวินัย 8 ข้อนี้ว่า พระพุทธเจ้าเคยทรงอนุญาตไว้จริง เพื่อให้ภิกษุสงฆ์สามารถปฏิบัติด้วยตนเองได้โดยไม่ต้องอาบัติเฉพาะในสถานการณ์บ้านเมืองที่เกิดภาวะข้าวยากหามาแพงเท่านั้น หลังจากนั้นก็ทรงยกเลิกเสีย แต่พระปุราณเถระไม่ทราบว่ามีการยกเลิกแล้ว ยังคงยืนยันยึดถือปฏิบัติตามแนวทางของตนต่อไป³ ทำให้เกิดข้อขัดแย้งกันตั้งแต่นั้นมา

1.3 การสังคายนาครั้งที่ 2

การสังคายนาครั้งที่ 2 จัดขึ้นประมาณ พ.ศ. 100 มีมูลเหตุเกิดจากความประพฤติปฏิบัติตนย่อหย่อนของกลุ่มภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี ได้แสดงอวัชฎ 10 ข้อที่เป็นข้อปฏิบัติที่ผิด ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค(สัตตสติกขันธกะ) ข้อ 203 มีดังนี้คือ

¹สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยแปล ภาค 1. (2508). หน้า 10.

²วิ.จ.7/196/341.

³สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). เล่มเดิม. หน้า 60.

1. เก็บเกลือไว้ในเข่ง(เขาสัตว์)แล้วนำมาผสมกับอาหารฉันได้
2. สามารถฉันอาหารเกินเวลาเที่ยงวันไป 2 นิ้วได้
3. เข้าไปในบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้
4. ในอาวาสมีสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถต่างกันได้
5. ภิกษุมาไม่พร้อมเพียงทำอุโบสถก่อน ภิกษุที่มาทีหลังบอกขออนุญาติได้
6. ปฏิบัติตามแบบอย่างพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่เคยประพฤติมาได้
7. ฉันนมสดที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมส้มได้
8. ดื่มสุราอ่อน ๆ ได้
9. ใช้ผ้าสีทนะ(ผ้าปูนั่ง)ที่ไม่มีชายได้
10. สามารถรับเงินรับทองได้¹

วัตถุ 10 ข้อนี้สร้างความสับสนวุ่นวายในการประพฤติปฏิบัติขึ้นในหมู่สงฆ์ พระยสภากัณฑ์บุตร เถระทราบเรื่องดังกล่าวจึงเชิญชวนพระเถระทั้งหลายทำสังคายนา มีภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมถึง 700 รูป และปรากฏชื่อพระเถระที่เป็นแกนนำในการสังคายนาครั้งนี้จำนวน 8 รูป ได้แก่ 1)พระสัพพกามี 2)พระสาณะ 3)พระอุชชโสภิตะ 4)พระवासภคามิกะ 5)พระเรวตะ 6)พระสัมภุตสาณวาสี 7)พระยสภากัณฑ์บุตร และ 8)พระสุมนะ พระ 4 รูปแรกเป็นชาวเมืองปราจีน ส่วนอีก 4 รูปหลังเป็นชาวเมืองปาฐา ที่ประชุมสงฆ์คัดเลือกให้พระสัพพกามีเถระซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่มีอายุมากที่สุดเป็นประธานสงฆ์² และพระเจ้ากาฬโคตรราชหรือพระเจ้ากาลาโคตรราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์จัดประชุมสังคายนาที่วาลิการาม³ เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ใช้เวลา 8 เดือน⁴

ลักษณะการทำสังคายนาครั้งนี้แตกต่างจากการสังคายนาครั้งที่ 1 คือ เป็นการสังคายนาเฉพาะพระวินัยเท่านั้น เพื่อระบอบัทธิ⁵ ในเรื่องวัตถุ 10 ข้อที่กลุ่มภิกษุวัชชีบุตรนำมายึดถือปฏิบัติดังปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค ข้อ 212(สัตตสติกขันธกะ) มีใจความว่า

¹วิ.จ.7/203/355.

²สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). เล่มเดิม. หน้า 65.

³ในพระไตรปิฎกใช้คำว่า วาลิการาม แต่ในหนังสือบางเล่มใช้คำว่า วาลุการามบ้าง เวลุการามบ้างนั้น คงเป็นเพราะตัวอักษรอาจเขียนผิดเพี้ยนกันได้

⁴ในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ไม่ได้ระบุเวลาทำไว้ แต่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยแปลภาค 1 หน้า 33 คงยึดถือเวลาตามอรรถกถาสืบมา

⁵อริกธณ์ หมายถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาหมู่สงฆ์ต้องดำเนินการวินิจฉัยให้ถูกต้อง มีด้วยกัน 4 เรื่องคือ 1.การเถียงกันเรื่องพระธรรมวินัย 2.การกล่าวหากันด้วยอาบัติ 3.การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ การแก้ไข 4.กิจจำเป็นต้องทำ เช่น การให้อุปสมบท การให้ภิกษา เป็นต้น

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าพวกเราจักรงับอธิกรณ์ในที่นี้บางที่จะมีพวก ภิกษุผู้ถือมูลอธิกรณ์หรือพินขึ้นทำใหม่ ถ้าความพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้ว อธิกรณ์นี้ เกิดขึ้น ณ ที่ใด สงฆ์พึงระงับอธิกรณ์ในที่นั้น ¹

วิธีการสังคายนา คือ มีการสวดประกาศเป็นญัตติให้พระสงฆ์ทราบก่อนคล้าย กับครั้งก่อน มีพระเวตเถระเป็นผู้ถาม และพระสัพพกามีเถระเป็นผู้ตอบ ผลของการสังคายนา ครั้งนี้ทำให้กลุ่มภิกษุวัชชีบุตรถูกขับออกจากคณะสงฆ์และได้แยกตัวออกไปทำสังคายนาตามข้อ ปฏิบัติของกลุ่มตน และมีภิกษุสงฆ์เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมาก จึงถูกเรียกว่า มหาสังคิตีบ้าง มหาสังฆิกะบ้าง มหาสังคิติกะบ้าง คณะสงฆ์จึงได้แตกแยกออกเป็น 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ คือ ฝ่ายเถร วาท เป็นนิกายเดิมและยึดถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ทั้งสิ้นและฝ่าย มหาสังฆิกวาทหรืออาจริยวาท ซึ่งเป็นนิกายที่แยกตัวออกมาคือกลุ่มของภิกษุวัชชีบุตร มีการ เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามความชอบใจ² ในเวลาต่อมาฝ่ายเถรวาทขยาย ออกเป็น 12 นิกาย และฝ่ายมหาสังฆิกวาทขยายออก 6 นิกาย รวมเป็น 18 นิกาย³ แท้จริง การแตกแยกของภิกษุสงฆ์เริ่มมีมาตั้งแต่ภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นต้นมา จนกระทั่ง ปรากฏชัดเจนในการสังคายนาครั้งที่ 2 นี้ ดังข้อสันนิษฐานของเสถียร โพธิ์นันทะ มีใจความว่า

ความแตกร้างในสังฆมณฑลเริ่มมีมาแต่ครั้งปฐมสังคายนาแล้ว ภิกษุเหล่าที่มีมติต้องการ ลดหย่อนสิกขาบทตามพุทธานุญาตคงมีมากด้วยกัน โดยเฉพาะคณะสงฆ์ฝ่าย พระปุราณะ พวกภิกษุวัชชีบุตร บางทีจะเป็นพวกสืบเนื่องมาจากคณะสงฆ์ฝ่าย พระปุราณะ หรืออาจเป็นอีกพวกหนึ่งต่างหากที่ไม่เห็นพ้องกับมติที่ประชุมของสงฆ์ ฝ่ายพระมหากัสสปะ เห็นจะมีราวฉานกันมากขึ้นทุกที และมาปรากฏแตกหักขึ้นใน แผ่นดินพระเจ้ากาฬโคตร...ในครั้งทุติยสังคายนาด้วย⁴

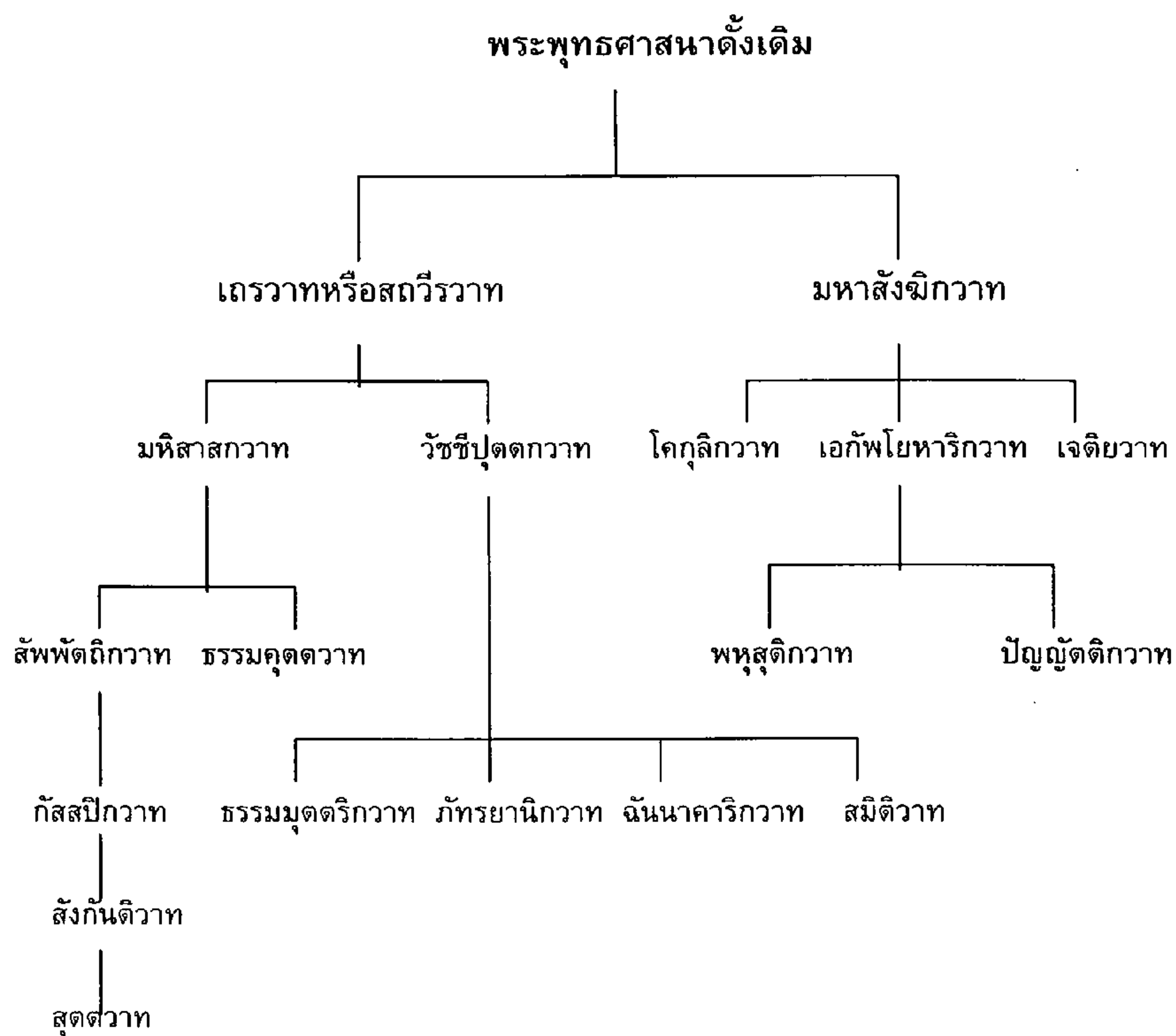
¹วิ.จ.7/212/371.

²พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7. (2539). หน้า 52.

³สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). เล่มเดิม. หน้า 66.

⁴เสถียร โพธิ์นันทะ. (2519). เล่มเดิม. หน้า 129.

แผนผังนิกายทางพุทธศาสนาระยะแรก

ภาพประกอบ 16 แผนผังนิกายทางพุทธศาสนาระยะแรก 18 นิกายตามปกรณ์บาลี
 ดัดแปลงจาก: เสถียร โพธิ์นันทะ. (2519). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 142.

1.4 การสังคายนาครั้งที่ 3

การสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 234 หรือ 235¹ มีมูลเหตุเกิดจากมีนักบวชลัทธิอื่นหรือพวกเดียรถีย์ปลอมบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยมีจุดประสงค์เพื่อเข้ามาแสวงหาลาภสักการะที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา เนื่องจากพระเจ้าอโศกมหาราช หรือพระเจ้าศรีธรรมมาโศกทรงศรัทธาเลื่อมใส และทรงอุปถัมภ์บำรุงภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เมื่อมีผู้ปลอมบวชมากขึ้นจนไม่สามารถจะแยกแยะภิกษุปลอมกับภิกษุจริงได้ จึงเกิดความแตกแยกในหมู่ภิกษุ โดยไม่ร่วมทำสังฆกรรมลงอุโบสถถึง 7 ปี พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบเรื่อง และทรงไม่สบายพระทัย จึงมีรับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไประงับอิทธิฤทธิ์ของภิกษุสงฆ์แล้วให้ทำอุโบสถร่วมกัน ภิกษุสงฆ์ก็ยังไม่ยินยอมปฏิบัติตาม ในที่สุดอำมาตย์ท่านนั้นไม่ทราบจะทำอย่างใดดี กอปรกับมีอำมาตย์คนอื่นให้คำแนะนำมา จึงใช้วิธีการแบบทหารที่ใช้ในการปราบปรามโจร คือเมื่อภิกษุรูปใดไม่ยอมร่วมทำอุโบสถ² ก็ใช้มีดดาบตัดศีรษะภิกษุรูปนั้นเสีย ภิกษุสงฆ์มรณภาพเป็นจำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราชทรงร้อนพระทัยกลัวมีบาปแท้จึงพระองค์มิได้มีพระประสงค์ให้ทำเช่นนั้นอาจเป็นเพราะอำมาตย์คนนั้นทำเกินคำสั่ง

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้แสดงธรรมเทศนาถวายแล้วแนะนำให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจนเข้าพระทัยดีเป็นเวลา 7 วัน ต่อจากนั้นพระองค์ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ประชุมกันที่โอศการาม เมืองปาฏลีบุตร³ เพื่อชำระอิทธิฤทธิ์โดยการสอบถามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ เมื่อมีภิกษุใดตอบผิดก็แยกให้อยู่อีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทรงให้สึกเสียเป็นจำนวนมากถึง 60,000 รูป⁴ เพื่อความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา จากนั้นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระประธานสงฆ์ พร้อมภิกษุสงฆ์ 1,000 รูปประชุมสังคายนาพระธรรมวินัยประมาณเดือนยี่ไทย⁵ และมีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลา 9 เดือน

วิธีการสังคายนาไม่ปรากฏชื่อภิกษุที่เป็นผู้ถามตอบเกี่ยวกับพระธรรมวินัยเหมือนครั้งที่ผ่านมา คงจะเป็นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระประธานสงฆ์เป็นผู้ถาม และมีภิกษุสงฆ์ที่มีความรอบรู้ในพระธรรมวินัยช่วยกันตอบ การสังคายนาครั้งนี้ส่งผลให้เกิดมีคัมภีร์กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์บรรจุเกี่ยวกับคำถามตอบหลักธรรมในพุทธศาสนาและเป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่มีอยู่ในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นผู้รจนาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีการส่งพระสมณทูตให้ออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ แบ่งออกเป็น 9 คณะคือ

¹ มีข้อขัดแย้งเรื่อง พ.ศ. ของการสังคายนาครั้งนี้ เช่นในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ของจำนงค์ ทองประเสริฐ หน้า 404 กล่าวว่า พ.ศ. 303

² อุโบสถคือการที่ภิกษุลงทำสังฆกรรมร่วมกันทุกวันพระถึงเดือน หรือ 15 วัน เช่น การสวดบททวนวินัยสงฆ์ 227 ข้อ เป็นต้น

³ ในหนังสือบางเล่มเขียนเป็น ปาตลีบุตรบ้าง

⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7. (2539). หน้า 55-57.

⁵ แสง มนวิฑูร. (2510). เล่มเดิม. หน้า 58.

ตอนที่ 1 พระมัทฉันติกเถระไปแคว้นกัสมิระ แคว้นคันธาระ ปัจจุบันคือ ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย มีเขตแดนติดต่อกับประเทศปากีสถาน และ บางส่วนของประเทศอัฟกานิสถาน

ตอนที่ 2 พระมหาเทวเถระไปแคว้นมหิสมณฑล ปัจจุบันคือ รัฐไมซอร์ทาง ภาคใต้ บริเวณลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ประเทศอินเดีย

ตอนที่ 3 พระรักขิตเถระไปวนวาสีประเทศ(ปัจจุบันคือจังหวัดกระนาฏ) คือ แคว้นกนราเหนืออยู่ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

ตอนที่ 4 พระธรรมรักขิตเถระ ไปอปรันตชนบท(ปัจจุบันคือจังหวัดคุชราฏ) คือบริเวณแถบชายทะเลตอนเหนือของเมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย

ตอนที่ 5 พระมหาธัมมรักขิตเถระไปแคว้นมหาราษฎร์ คือ บริเวณแถบ ตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย

ตอนที่ 6 พระมหารักขิตเถระไปโยนกประเทศ คือ ประเทศกรีกในเอเชีย กลาง อยู่เหนือประเทศอิหร่านจนถึงเตอร์กิสถาน

ตอนที่ 7 พระมัทฉิมเถระไปบริเวณแถบภูเขาคิมาลัย อาจเป็นประเทศ เนปาลในปัจจุบัน¹

ตอนที่ 8 พระโสณเถระและพระอุตตรเถระไปดินแดนสุวรรณภูมิ² คือ บริเวณแถบประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซียในปัจจุบัน

ตอนที่ 9 พระมหินทเถระซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราชไป ลังกาทวีป ปัจจุบันคือ ประเทศศรีลังกา³

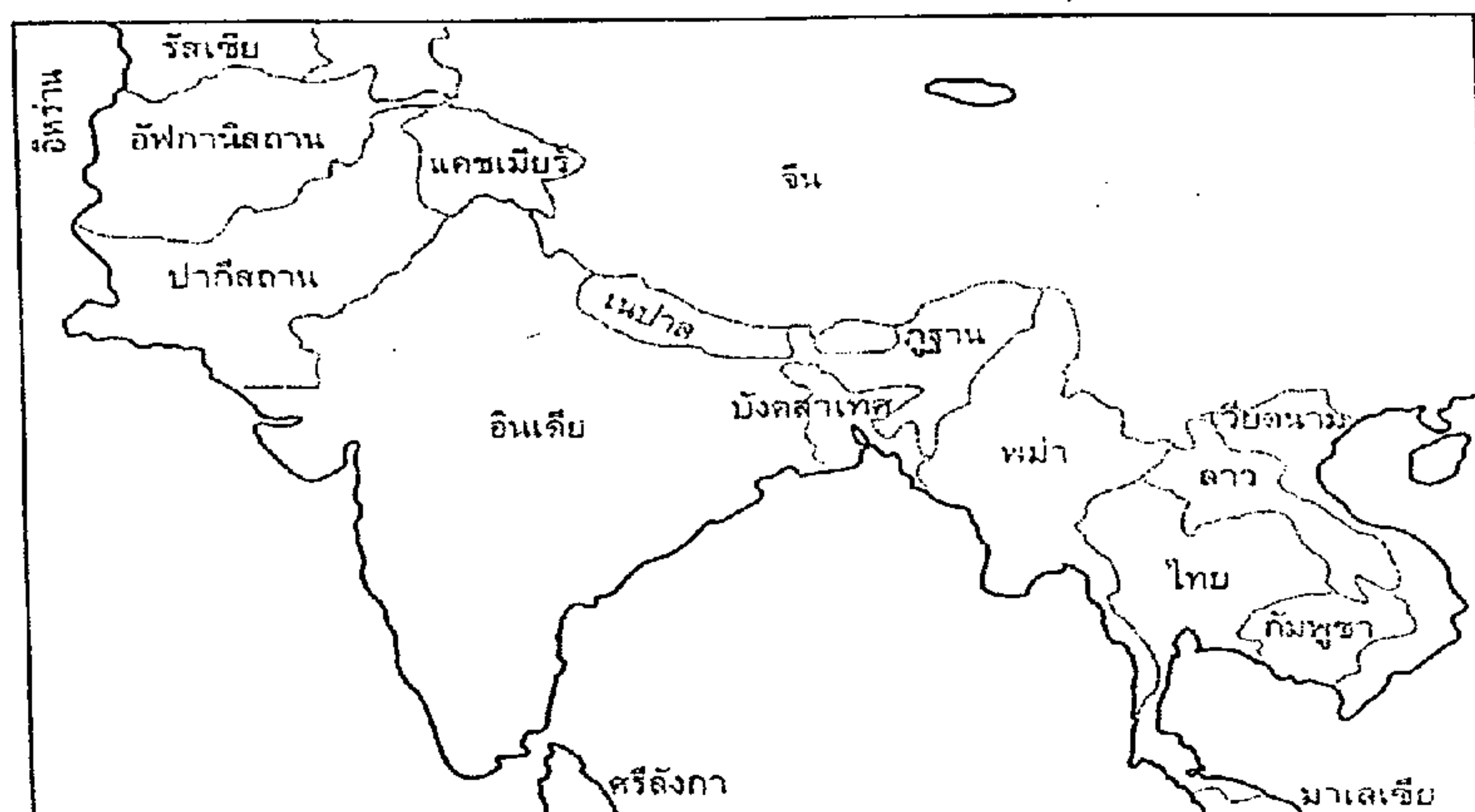
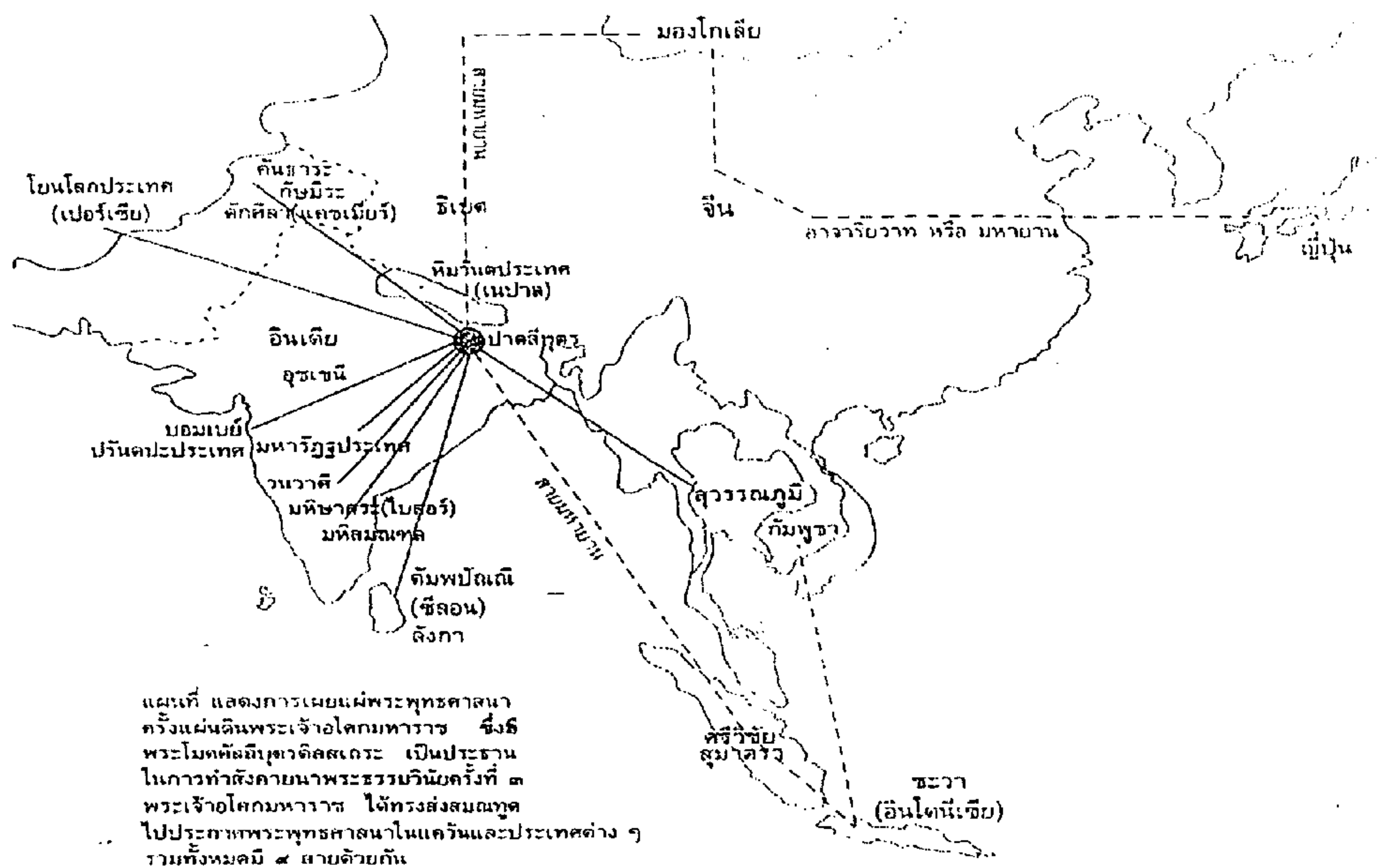
จากการที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนา นั้น ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางเป็นที่รู้จักในหลาย ๆ ประเทศ นับว่าเป็นครั้งแรกที่พุทธศาสนาออกไปสู่ดินแดนอื่นๆ และมีข้อสันนิษฐานว่าเรื่องการสังคายนาครั้งที่ 3 ไม่ปรากฏ ในพระไตรปิฎกมีเพียงการสังคายนาครั้งที่ 1 และที่ 2 เท่านั้นแต่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยแปล ภาค 1 คัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์ที่ปวงศ์ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ส่วน ฝ่ายอักษิณวาทไม่พูดถึง⁴

¹สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). เล่มเดิม. หน้า 82.

²มีหลายทัศนะเกี่ยวกับดินแดนสุวรรณภูมิ เช่นในหนังสือศาสนวงศ์ของพระปัญญาสาวิชาวพม่าบอกว่า ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสะเทิมของพม่า ส่วนสมเด็จพระเจ้าพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า อยู่ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมของไทย เพราะพบหลักฐานคือวงล้อพระธรรมจักรศิลา เป็นต้น โปรดดู รายละเอียดเรื่องนี้ในวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตเรื่อง พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยของสุภาพรรณ ณ บางช้าง พ.ศ. 2518 หน้า 15-29 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7. (2539). หน้า 58 - 59.

⁴สิริวัฒน์ คำวันสา. (2545). เล่มเดิม. หน้า 85.

ภาพประกอบ 17 แผนที่แสดงการส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เปรียบเทียบกับแผนที่ปัจจุบัน

ที่มา: พระราชรัตนรังษี(วิริยฤทธิ์ วิริยทุโช); และคนอื่นๆ. (2548). สมุดภาพแดนพุทธภูมิ. พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสุเมธาธิบดี(บุญเลิศ ทดฺตสุทธิ) วัดมหาธาตุฯ. หน้า 8
และ หน้า 164.

1.5 กำเนิดชื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และหินยาน

พุทธศาสนาปรากฏชื่อเรียกว่ามหายานนั้น ถือกำเนิดขึ้นภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกของฝ่ายอาจรียวาทหรือมหายานในประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 553 ในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยนิมนต์ภิกษุสงฆ์จำนวน 500 รูป มีพระวสุพัฑฐเป็นประธานสงฆ์ ได้จัดประชุมทำ ณ เมืองบุรุษบุรี นับเป็นการสังคายนาของฝ่ายอาจรียวาทซึ่งไม่ได้กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ได้มีการเปลี่ยนภาษาในพระไตรปิฎกจากภาษามคธมาเป็นภาษาสันสกฤตแทน ก่อให้เกิดฝ่ายมหายานขึ้นในอินเดียตอนเหนือ เพราะเดิมทีภิกษุสงฆ์ได้แตกแยกกันหลายนิกายอยู่แล้วนับตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ 2 เป็นต้นมา พอถึงสมัยของพระเจ้ากนิษกะ ภิกษุสงฆ์มุ่งแสวงหาความนิยมให้แก่กลุ่มตน จึงมีการแก้ไขคำสอนในพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นที่นิยมของคนมากขึ้นแล้วเรียกลัทธิของกลุ่มตนว่า มหายาน หมายถึงลัทธิที่สามารถนำผู้คนทั้งหลายให้ข้ามพ้นสังสารวัฏได้มากกว่า และเรียกลัทธิเก่าที่ตรงกันข้ามกับกลุ่มตนว่า หินยาน ก็คือฝ่ายเถรวาทเดิมนั่นเอง ซึ่งเป็นกลุ่มนิกายตอนใต้หมายถึงลัทธิที่นำผู้คนให้ข้ามพ้นได้น้อยกว่า จึงมีการเรียกชื่อมาตั้งแต่บัดนั้น

พระเจ้ากนิษกะทรงโปรดให้ส่งสมณทูตออกเผยแผ่ศาสนาไปยังที่ต่าง ๆ เหมือนอย่างครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งแต่นั้นมาพุทธศาสนาแบบมหายานก็ได้แพร่หลายอยู่ในเมืองคันธารราฐก่อน แล้วเข้าสู่ประเทศจีน ทิเบต ญี่ปุ่น และญวน เป็นต้น¹ จึงทำให้พุทธศาสนิกชนในประเทศเหล่านี้นับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นส่วนใหญ่จนถึงปัจจุบัน ส่วนพุทธศาสนาฝ่ายหินยานก็เผยแผ่เข้าสู่ลังกา ไทย พม่า มอญและประเทศใกล้เคียงมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว

1.6 พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3

เมื่อการสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จสิ้นลง และมีการส่งภิกษุสงฆ์ที่เป็นสมณทูตออกเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังต่างประเทศถึง 9 คณะ โดยมีคณะที่ 8 พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งครอบคลุมในหลายประเทศ ได้แก่ ประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย พุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ประเทศไทยในระยะแรกนี้เป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีศูนย์กลางสำคัญอยู่บริเวณจังหวัดนครปฐม โดยกลุ่มชนพื้นเมือง คือ ชาวมอญ และละว้า เป็นกลุ่มแรกที่นับถือพุทธศาสนา และยังพบหลักฐานคือ ซากปรักหักพังของสถูปเจดีย์มากมาย เช่น พระปฐมเจดีย์รูปทรงแบบโอคว่ำคล้ายกับพระสถูปสาญจิในประเทศอินเดีย ศิลปะสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พบรูปพระธรรมจักร และกวางหมอบอีกด้วย² ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทาง

¹ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 9. หน้า 25-26.

² เสถียร โพธิ์นันทะ. (2515). ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. หน้า 3.

พุทธศาสนาในระยะแรก ๆ หลักฐานเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันถึงการเข้ามาของพุทธศาสนา พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้ประดิษฐานมั่นคงอยู่ในบริเวณภาคกลางของไทย จนเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาและยังขยายออกไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงอีกด้วย พุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทหรือหินยานและฝ่ายอักษิณวาทหรือมหายานได้เข้ามาสู่ประเทศไทย ต่างฝ่ายต่างผลัดเปลี่ยนกันเจริญและเสื่อมไปตามยุคสมัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ และส่งเสริมสนับสนุนด้วย

สำหรับกลุ่มชาวไทยเริ่มมีการนับถือพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 สมัยของขุนหลวงเม้า พระมหากษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว พระองค์ทรงประกาศนับถือพุทธศาสนาเป็นพระองค์แรก แต่ยังไม่ทราบชัดว่าเป็นพุทธศาสนาฝ่ายใด¹ และชาวไทยก็นับถือพุทธศาสนาเรื่อยมาหลายยุคหลายสมัยจนถึงสมัยสุโขทัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์มีความเจริญรุ่งเรืองมากในนครศรีธรรมราช เนื่องจากมีพระสงฆ์จากลังกามาพำนักและเผยแผ่ศาสนาอยู่ที่นั่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจึงทรงให้อาราธนาพระมหาเถรสังฆราชมาจำพรรษาที่วัดอรัญญิกในสุโขทัย เพื่อเผยแผ่ศาสนา² ทำให้พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองแทนพุทธศาสนาฝ่ายอักษิณวาท เพราะในสมัยสุโขทัยมีการนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาฝ่ายอักษิณวาทซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากขอม และพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท³ แต่ชาวไทยสุโขทัยส่วนใหญ่หันมานับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่สืบทอดจากลังกา และถือเป็นต้นแบบของการนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของประเทศไทยจวบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

2. การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศศรีลังกา

2.1 การสังคายนาครั้งที่ 1

การสังคายนาพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในลังกา⁴ ประมาณ พ.ศ. 238⁵ ภายหลังจากที่พระมหินทเถระผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นพระสมณทูตคณะที่ 9 พร้อมคณะได้แก่ พระอัญญาเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ พระภักทสารเถระ สามเณรสุมนะ และอุบาสกชื่อภักทกะ⁶ นำพุทธศาสนาออกมาเผยแผ่ยังลังกาทวีปในสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระองค์ทรงรู้จักคุ้นเคยกับพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นอย่างดีมาก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาสู่

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2515). เล่มเดิม. หน้า 17-18.

² พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). พุทธศาสนาในเอเชีย. หน้า 147.

³ พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ จิตญาโณ). (2536). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 395.

⁴ ในอดีตมีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ ตัมพปณณิทวีปบ้าง สิงหลทวีปบ้าง ลังกาทวีปบ้าง และปัจจุบันเรียกว่า ประเทศศรีลังกา

⁵ มีความขัดแย้งบางฉบับกล่าวว่า พ.ศ. 236 บ้าง พ.ศ. 318 บ้าง พ.ศ. 323 บ้าง

⁶ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยแปล ภาค 1. (2508). หน้า 67.

ลังกา ทรงนำหลักการการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชมาใช้ในลังกาด้วย¹ มูลเหตุของการจัดสังคายนาครั้งนี้เพื่อให้พุทธศาสนาประดิษฐานอย่างมั่นคงในลังกา เนื่องจากเป็นระยะเริ่มต้นที่พุทธศาสนาเพิ่งเข้ามา และเป็นการวางรากฐานให้ชาวลังกาได้ท่องจำหลักคำสอนในพุทธศาสนา มีการชี้แจงให้เข้าใจถึงการจัดระเบียบหลักคำสอนของการสังคายนาครั้งที่ผ่านมาในอดีต² และให้ยึดถือปฏิบัติตาม ได้จัดประชุมสังคายนาที่ภูปาราม เมืองอนูราชบุรี มีพระมหินทเถระเป็นประธาน พร้อมภิกษุสงฆ์ 2,800 รูป และพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลา 10 เดือน

วิธีการสังคายนาดำเนินตามแบบอย่าง และยึดถือพระธรรมวินัยตามที่ได้ตกลงกันเมื่อครั้งการสังคายนาครั้งที่ 3 ในอินเดีย³ มีพระมหินทเถระเป็นผู้ถาม และพระอริฏฐเถระเป็นผู้สวดพระวินัยเป็นการสังคายนาพระวินัยปิฎก แต่ในหนังสือสังคีตยวงศ์กล่าวไว้ว่ามีการสังคายนาทั้ง 3 ปิฎก⁴ และต่อมาได้มีการแปลคัมภีร์อรรถกถา และฎีกาเป็นภาษาสิงหล โดยภิกษุสงฆ์ชาวลังกา เพื่อต้องการให้ชาวลังกาที่ไม่เข้าใจภาษามคธได้ศึกษาง่ายขึ้น⁵ ผลของการสังคายนาทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคง และมีชาวลังกาบวชเป็นภิกษุเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยเป็นจำนวนมาก นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 4 ต่อจากอินเดีย แต่มีบางประเทศไม่ยอมรับนัก เช่น ประเทศพม่า เป็นต้น

2.2 การสังคายนาครั้งที่ 2

เริ่มขึ้นประมาณ พ.ศ. 433 ในสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย โดยปรารภเหตุคือ เมื่อเวลาผ่านไปนานการถ่ายทอดหลักคำสอนของพุทธศาสนา โดยวิธีแบบมุขปาฐะอาจมีความคลาดเคลื่อนผิดพลาดไม่มากนักน้อย และหาผู้ที่ท่องจำยากลำบาก เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ความจำในการท่องเสื่อมถอยลงได้ เช่น ภาวะสงคราม บ้านเมืองไม่สงบ เป็นต้น ซึ่งในสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัยเกิดการจลาจลมีการสู้รบกันของพวกทมิฬ จนบ้านเมืองเกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย ส่งผลให้พุทธศาสนาพลอยเสื่อมไปด้วย ดังปรากฏในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย มีใจความว่า

เมื่อครั้งที่ศรีลังกาถูกจันทาลติสสะ หรือติสสพราหมณียึดครองได้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงแก่พระพุทธศาสนา พระสาวกทั้งหลายต่างพากันหลบหนีเอาชีวิตรอดจาก

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป*. หน้า 80.

² สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 11.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 81 – 82.

⁴ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *เล่มเดิม*. หน้าเดิม .

⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 82.

ภยันตรายจากผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนาไปอยู่ตามป่าเขามลียชนบทตอนใต้... เมื่อร่างกายเป็นไปไม่ไหวก็ช่วยกันพูนทรายเป็นกอง นอนหันศีรษะเข้าหากัน ทบทวน พระไตรปิฎกกัน พระสาวกเหล่านั้นต้องลำบาก ทรงจำสืบทอดพระไตรปิฎกพร้อมทั้ง อรรถกถาโดยทำนองนี้ เป็นเวลาถึง 12 ปี¹

จึงจัดให้มีการประชุมสังคายนาขึ้นที่ อาโลกละเสนสถาน ในมณฑลชนบท หรือมลียชนบท มี พระพุทธัตตเถระเป็นประธาน² พร้อมภิกษุสงฆ์จำนวน 1,000 รูปเข้าร่วม และพระเจ้าวัฏฏคามณิ อภัยทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลา 1 ปี³ สำหรับวิธีการสังคายนาครั้งนี้ มีพระพุทธัตตเถระเป็น ประธานซักถาม และพระติสสเถระเป็นผู้วิสัชนา พร้อมได้มีการจารึกพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็น ตัวอักษรลงในใบลานเป็นครั้งแรก โดยจารึกพระไตรปิฎกด้วยอักษรภาษามคธ และจารึกอรรถกถา ด้วยอักษรภาษาสิงหล ส่งผลให้พระไตรปิฎกที่เป็นลายลักษณ์อักษรแพร่หลายไปในหลาย ๆ ประเทศ รวมถึงประเทศอินเดียถิ่นกำเนิดของพุทธศาสนาด้วย⁴ ถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาพระไตรปิฎกในเวลาต่อมา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 5 ต่อจากอินเดียและครั้งนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

2.3 การสังคายนาครั้งที่ 3

เริ่มขึ้นประมาณ พ.ศ. 956⁵ สมัยของพระเจ้ามหายานามะ โดยปรารภเหตุ คือ ใน อินเดียไม่มีอรรถกถาที่เป็นภาษามคธ มีแต่พระไตรปิฎกเท่านั้น พระพุทธโฆสจารย์เถระชาวเมือง พุทธคยาจึงได้เดินทางไปที่เกาะสิงหล หรือลังกา เพื่อไปแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ เพราะเมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ 1 ในลังกา มีการแปลอรรถกถาเป็นภาษาสิงหลไว้ให้ชาวลังกาได้ศึกษา พระพุทธโฆสจารย์จึงได้ร่วมกับภิกษุชาวลังกาผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ เพื่อให้เป็นแนวทางเดียวกันกับพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธ และมีการแต่งอรรถกถาเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีอรรถกถาภาษามคธซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมไว้ศึกษาจนถึงปัจจุบัน นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 6 ต่อจากอินเดีย แต่ลังกาไม่ยอมรับเพราะถือว่าไม่ได้สังคายนาพระไตรปิฎกโดยตรงดังที่เคยปฏิบัติกันมา⁶

¹พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7. (2539) หน้า 59 – 60.

²พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนของสุชีพ ปุญญานุภาพ หน้า 11 บอกว่าพระรักขิตเถระเป็นประธาน

³จ้านงค์ ทองประเสริฐ. (2534). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. หน้า 444.

⁴พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7. (2539). หน้า 60.

⁵สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). เล่มเดิม. หน้า 96 แต่ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 7 หน้า 60 บอกไว้ว่า ประมาณ พ.ศ. 770

⁶สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 12.

2.4 การสังคายนาครั้งที่ 4

เริ่มขึ้นประมาณ พ.ศ. 1720¹ ในสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช โดยปรารภเหตุคือ ต้องการฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกา เนื่องจากที่ผ่านมลังกาได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของทมิฬ ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมลงจนหาภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ได้ยากก็อปกับมีหลายนิกายที่แตกต่างกัน พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชจึงทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ให้ประชุมทำสังคายนา ดังมีข้อความในหนังสือเรื่องประวัติฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวิปว่า "...เมื่อพระเจ้าปรักกมพาหุปราบปรามศัตรูหมู่ร้ายไว้ในพระราชอำนาจได้สำเร็จแล้ว ทรงปรารภถึงสังฆมณฑลในลังกาทวิป... จึงให้ชุมนุมสงฆ์มีพระมหากัสสปเถระผู้มีนิวาสอยู่ ณ อุทุมพรคิรีวันวิหารเป็นประธานทำสังคายนาพระธรรมวินัย..."²

วิธีการสังคายนาครั้งนี้ มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานสงฆ์ พร้อมภิกษุสงฆ์อีก 1,000 รูป ประชุมสังคายนา ณ ปราสาทที่พระเจ้าปรักกมพาหุทรงสร้างไว้ และพระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลา 1 ปี มีการรจนารรกกถาคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎกและฎีกาคัมภีร์อธิบายอรรถกถาขึ้นโดยมีลักษณะการทำสังคายนาเหมือนครั้งที่ 3 ที่ผ่านมา พร้อมกันนี้ยังให้มีการรวมเอาภิกษุสงฆ์นิกายต่างๆ ให้เข้าเป็นนิกายเดียวกัน ผลของการสังคายนาครั้งนี้ทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย เขมร พม่า และรามัญ มีภิกษุสงฆ์ในประเทศนั้น ๆ นิยมบวชแปลงเป็นแบบลังกาแล้วนำมาเป็นแบบอย่างในประเทศของตนด้วย³ นับเป็นสังคายนาครั้งที่ 7 ต่อจากอินเดีย แต่ประเทศลังกาไม่ยอมรับว่าเป็นสังคายนา เพราะไม่ได้สังคายนาพระไตรปิฎกโดยตรง⁴

3. การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศพม่า

3.1 การสังคายนาครั้งที่ 1

ประเทศพม่านับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเหมือนอย่างประเทศไทย ในอดีตพุทธศาสนาในพม่ามีทั้งพุทธศาสนาแบบมหายาน แบบตันตระ และศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกัน การสังคายนาเริ่มมีขึ้นใน พ.ศ. 2414 สมัยของพระเจ้ามินดง ได้ปรารภเหตุเพื่อเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดยภิกษุสงฆ์ชาวพม่าร่วมกันทำซึ่งมีพระมหาเถระ 3 รูปเป็นประธาน คือ พระชาคราภิวังสะ พระนรินทาภิธชะ และพระสุมังคลสามี พร้อมภิกษุสงฆ์ผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎกอีก 2,400 รูป และพระเจ้ามินดงทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ประชุมสังคายนา ณ เมืองมัณฑะเลย์ ใช้

¹ ในหนังสือเรื่องประวัติฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวิป พ.ศ.2546 หน้า 106 เขียนไว้ว่า ประมาณ พ.ศ. 1587 และในหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 หน้า 60 เขียนไว้ว่า ประมาณ พ.ศ. 1600

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตำราพระราชาฯพ. (2546). เล่มเดิม. หน้า 105.

³ แหล่งเดิม. หน้า 106.

⁴ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 12.

เวลา 5 เดือน วิธีการสังคายนาครั้งนี้ได้มีการจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นหินอ่อน 729 แผ่น ณ เมืองมัททะเลย์นั่นเอง นับเป็นครั้งแรกของประเทศพม่า และเป็นครั้งที่ 5 นับต่อจากการสังคายนาในลังกา ไม่ใช่ครั้งที่ 8 เนื่องจากประเทศพม่ายอมรับเฉพาะการสังคายนาครั้งที่ 2 ของลังกา คือในสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณิอภัยที่มีการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลานเพียงครั้งเดียวเท่านั้น¹ นอกเหนือจากนั้นพม่าไม่ยอมรับ

3.2 การสังคายนาครั้งที่ 2

การสังคายนาครั้งที่ 2 ในประเทศพม่าเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2498 ไปเสร็จสิ้นในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2500² โดยปรารภเหตุที่จะจัดพิมพ์พระไตรปิฎก และอรรถกถาแล้วแปลเป็นภาษาพม่า พร้อมกับการฉลองครบรอบ 25 พุทธศตวรรษด้วย ทางรัฐบาลของประเทศพม่าได้มีการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง และเชิญพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมผ่านทางรัฐบาลในหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทด้วยกัน ได้แก่ ประเทศไทย ลาว กัมพูชา ศรีลังกา เนปาล และอินเดีย การสังคายนาครั้งนี้รัฐบาลได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ วิธีการสังคายนาครั้งนี้คือ ทำการตรวจสอบพระไตรปิฎกให้ถูกต้อง โดยมีพระอภิชะ พระมหาวิคิตุ พระภทนต์ พระเวตะเป็นประธานพร้อมภิกษุสงฆ์พม่าจำนวน 500 รูป และยังแต่งตั้งภิกษุสงฆ์จากประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมให้เป็นคณะกรรมการในการตรวจสอบพระไตรปิฎกด้วย ในขณะที่รัฐบาลพม่าภายใต้การนำของนายอู่นายกรัฐมนตรีเป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนา จัดให้มีการประชุมที่มหาปาสาณคูลา ตำบลกะบะเฮ้ ในเมืองย่างกุ้ง เป็นถ้ำที่มีขนาดใหญ่โตมาก มีห้องประชุมที่ทันสมัยสามารถจุได้หลายพันคน และมีอาคารที่พักภิกษุสงฆ์อีก 4 หลังหลังละ 3 ชั้น³ ซึ่งก่อสร้างขึ้นเพื่องานครั้งนี้โดยเฉพาะ มีเนื้อที่ 200 ไร่เศษ ใช้เวลาในการสังคายนา 3 ปี ผลของการสังคายนาครั้งนี้รัฐบาลพม่าได้มอบพระไตรปิฎกฉบับอักษรพม่าให้กับประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย⁴ นับเป็นสังคายนาครั้งที่ 6 หรือเรียกว่า ฉัฎฐสังคายนาของประเทศพม่า และยังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 11.

² เป็นการนับปีอย่างพม่า ปีของพม่าจะเร็วกว่าไทย 1 ปี ถ้านับอย่างไทยคือ จะเริ่มการสังคายนา พ.ศ. 2497 ไปสิ้นสุด พ.ศ. 2499

³ จ้านงค์ ทองประเสริฐ. (2534). เล่มเดิม. หน้า 446.

⁴ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 12.

4. สรุป

สรุปได้ว่าการสังคายนาในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่กระทำกันมา เริ่มขึ้นในประเทศอินเดียก่อน 3 ครั้ง ในลังกา 4 ครั้งถ้านับต่อจากอินเดียก็ถือเป็นครั้งที่ 4 จนถึงครั้งที่ 7 และในพม่าอีก 2 ครั้งซึ่งทางพม่าได้นับต่อจากลังกาเพียงครั้งเดียวคือ การสังคายนาครั้งที่ 2 สมัยของพระเจ้าวสุทตคามณีอภัย ส่วนการสังคายนาในลังกานอกเหนือจากนั้นพม่าไม่ให้การยอมรับเมื่อเป็นเช่นนี้การสังคายนาของพม่าก็จะเป็นครั้งที่ 5 และครั้งที่ 6 ตามลำดับ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสาเหตุที่ทางพม่าไม่ยอมรับการสังคายนาครั้ง 1 ครั้งที่ 3 และครั้งที่ 4 ในลังกา คงเป็นเพราะว่าการสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นเพียงการทบทวนหลักคำสอนในพระไตรปิฎกที่ได้มีการสังคายนามาเป็นอย่างดีแล้วในอินเดียและให้ยึดถือปฏิบัติตามโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ส่วนการสังคายนาครั้งที่ 3 และที่ 4 เป็นการสังคายนาโดยการแปลอรรถกถาจากภาษาหนึ่งมาเป็นอีกภาษาหนึ่ง และมีการแต่งทั้งคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกาขึ้นเพิ่มเติมเพื่ออธิบายพระไตรปิฎก ไม่ใช่สังคายนาพระไตรปิฎกโดยตรง ส่วนสาเหตุที่ทางพม่ายอมรับการสังคายนาครั้งที่ 2 นั้นคงเพราะว่าเป็นการสังคายนาเกี่ยวกับพระไตรปิฎกโดยตรง และมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเดิมคือ การใช้แบบมุขปาฐะมาเป็นการจดบันทึกเป็นตัวหนังสือลงในใบลาน เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนของหลักคำสอนในพระไตรปิฎกถือว่าเป็นแนวทางของการบันทึกพระไตรปิฎกด้วยตัวหนังสือสำหรับการสังคายนาในครั้งต่อ ๆ มา ส่วนการสังคายนาในประเทศไทยจะกล่าวในบทถัดไป

บทที่ 3

การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย

การสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทยเริ่มมีการจัดทำอย่างเป็นระบบปรากฏชัดเจนในอาณาจักรล้านนาสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ของไทย นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของประเทศไทย จากนั้นก็มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นอีกในสมัยรัตนโกสินทร์หลายครั้ง คือ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน มีหลายยุคสมัยของไทยไม่มีการสังคายนาพระไตรปิฎก แต่ได้มีการสืบทอดพระไตรปิฎกด้วยการสร้างและซ่อมแซมเพิ่มเติมขึ้นหลายฉบับ เพื่อมิให้สูญหายไปตามกาลเวลาดังจะกล่าวถึงในแต่ละยุคสมัยของไทยตามที่มีหลักฐานปรากฏไปตามลำดับ

1. การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยสุโขทัย

ประมาณ พ.ศ. 1800 ในสมัยที่สุโขทัยเป็นราชธานีของไทย โดยมีพ่อขุนบางกลางหาวหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรก พระองค์ทรงเคารพนับถือพุทธศาสนาแบบหินยาน¹ ถึงแม้ว่าในสุโขทัยจะมีประชาชนที่นับถือทั้งศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาแบบมหายานปะปนกันอยู่ พุทธศาสนาก็ยังมีความเจริญรุ่งเรือง แต่ไม่โดดเด่นนัก ต่อมาสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 3 ได้ทรงนิมนต์พระมหาเถรสังฆราชชาวลังกาจากเมืองนครศรีธรรมราชมาจำพรรษา ณ วัดอรัญญิก และเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ด้วย เนื่องจากขณะนั้นพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง มีภิกษุสงฆ์ชาวลังกาเข้ามาเผยแผ่ศาสนา รวมถึงภิกษุสงฆ์ไทยที่เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาแล้วกลับมาเผยแผ่ศาสนาอยู่ที่นั่น พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงได้เข้ามาเจริญมั่นคงในสุโขทัย และชาวสุโขทัยก็หันมานับถือกันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พุทธศาสนาแบบมหายานค่อย ๆ เสื่อมสูญไป² พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์มีความเจริญทั้งด้านประติมากรรม และด้านสถาปัตยกรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูป และวัดวาอาราม เป็นต้น แต่ไม่ปรากฏว่ามีการสังคายนาพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในสมัยนี้ คงเป็นเพราะพระไตรปิฎกที่รับมาจากลังกายังครบบริบูรณ์ดี จึงไม่มีมูลเหตุที่จะต้องทำสังคายนา ดังในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2 กล่าวไว้ว่า

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2547). *ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. หน้า 17.

²พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. หน้า 147.

...ไทยได้รับพระไตรปิฎกทั้งอรรถกถาฎีกาจากลังกา แมื่ก่อนนี้พระไตรปิฎกของเถรวาทจะมีอยู่แล้วในชนชาติมอญครั้งสมัยทวารวดีก็จริง เข้าใจว่ามาในสมัยหลัง คงจะตกหล่นหายสูญไปมาก เพิ่งจะได้รับพระไตรปิฎกครบถ้วนในสมัยต้นสุโขทัยจากลังกา เป็นเหตุให้การออกเสียงภาษามคธของสงฆ์ไทยขัดถ้อยขัดคำตามแบบลังกาที่สุดยิ่งกว่าชนชาติอื่น ๆ...¹

สำหรับพระไตรปิฎกที่จารึกเป็นอักษรขอมนั้น เนื่องจากก่อนหน้านี้มีการแปลจากภาษาสิงหลมาเป็นภาษาขอมในระยะที่ขอมกำลังเรืองอำนาจอยู่ในสมัยลพบุรี และมีการจารึกอักษรขอมกันอย่างแพร่หลาย ถึงแม้พ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นแล้วก็ตาม เมื่อ พ.ศ. 1826 แต่มีพยัญชนะไม่ครบที่จะใช้เขียนได้² พอถึงสมัยพระเจ้าลิไท หรือพระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 5 ปรากฏว่า มีการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง และทรงสนับสนุนให้ภิกษุสงฆ์เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในมหาปราสาท³ พร้อมกันนี้พระองค์ยังสนพระทัยศึกษาพระไตรปิฎกกับพระอโณมทัสสี พระสารีบุตร และอุปเสนราชบัณฑิต ซึ่งเป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงจนพระองค์ทรงรอบรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกพร้อมทั้งภาษามคธ⁴ และทรงนิพนธ์หนังสือเรื่องเตภูมิกถา หรือที่เรียกว่า ไตรภูมิพระร่วง⁵ นับว่าพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถอย่างแท้จริง

¹เสถียร โพธิ์นันทะ. (2537). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 2 . หน้า 143.

²แหล่งเดิม. หน้า 144.

³พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). เล่มเดิม. หน้า 148.

⁴พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ จิตญาโณ). (2536). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 402.

⁵เป็นชื่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเปลี่ยนให้ในภายหลัง และเป็นหนังสือที่มีคนรู้จักกันทั่วไปจนถึงปัจจุบัน

2. การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยล้านนา

2.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนา

ก่อนที่ชาวล้านนาจะมานับถือพุทธศาสนานั้น ชาวล้านนามีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับภูตผี วิญญาณ ทั้งผีบรรพบุรุษ และผีเสื้อเมืองหรือผีหลักเมือง¹ ความเชื่อในลักษณะนี้มีความคล้ายคลึงกันในหลายยุคสมัยของคนไทย ถึงแม้จะเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแล้วก็ตาม ชาวล้านนาเริ่มนับถือ พุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใดยังไม่ปรากฏชัดเจนนัก แต่มีหลักฐานที่กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบ เถรวาทหรือหินยานจากอาณาจักรทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ได้แผ่ขยายมาสู่ลุ่มแม่น้ำ ปิง ตรงกับสมัยของพระนางจามเทวีพระราชธิดากษัตริย์มอญแห่งอาณาจักรทวารวดี ได้ปกครองเมือง หริภุญชัยพร้อมกับทรงนำอารยธรรมแบบทวารวดีมาด้วย² จึงทำให้พุทธศาสนาแบบเถรวาทมีความ เจริญรุ่งเรืองมาก จนถือว่าเป็นศูนย์กลางของศาสนา และวัฒนธรรมของล้านนาไทยสืบมา³

พุทธศาสนาในสมัยล้านนาปรากฏชัดเจนมากขึ้นในสมัยของพระเจ้ามังรายมหาราชพระ ราชโอรสของพระเจ้าลาวเม็ง กษัตริย์แห่งนครเงินยางหรือเชียงใหม่ ภายหลังที่พระองค์ปราบปราม เมืองหริภุญชัยได้สำเร็จจึงทรงก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ.1839 ซึ่งสมัยนี้อยู่ร่วม สมัยเดียวกับสุโขทัย พระเจ้ามังรายมหาราชทรงมีความศรัทธาในพุทธศาสนาแบบเถรวาทจาก มอญแห่งอาณาจักรทวารวดี คงได้รับอิทธิพลศาสนาจากเมืองหริภุญชัยที่พุทธศาสนาแบบเถรวาท เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า พระองค์มีความเคารพพระเสด็จกมณีหรือพระแก้วขาว ซึ่งเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของหริภุญชัย และทรงอัญเชิญมาประดิษฐานไว้บูชา ณ วัดเชียงมั่น เป็นวัดที่ พระองค์สร้างขึ้นถวายซึ่งก่อนหน้านั้นเคยเป็นสำนักที่ประทับ⁴

นับแต่นั้นมาพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองจนถึงสมัยของเจ้ากิ๋นนา หรือกิ๋นนาธรรมิกราช ประมาณ พ.ศ. 1898-1928 พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ซึ่งได้รับมาจากสุโขทัย ได้เข้ามาเผยแพร่แทน พุทธศาสนาแบบเดิมจากมอญ พุทธศาสนาทั้งสองแบบนี้จัดเป็นฝ่ายเถรวาทเหมือนกัน แต่แตกต่างกัน ตรงแหล่งที่มา เหตุที่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาสู่ล้านนานั้น เนื่องจากพระเจ้ากิ๋นนาทรงได้ยิน ชื่อเสียงพระลังการูปหนึ่ง คือ พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีที่เข้ามาจำพรรษาที่เมืองพันหรือเกาะตะมะ แล้วนำลัทธิลังกาวงศ์มาเผยแพร่ จึงทรงส่งสมณทูตไปนิมนต์ท่านให้มาที่เชียงใหม่ แต่ท่านปฏิเสธ เนื่องจากมีอายุมาก และท่านได้ส่งพระอานันทเถระพร้อมคณะสงฆ์จำนวนหนึ่งมาแทน พระ

¹ ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ.2101. หน้า 70-73.

² เสถียร โพธิ์นันทะ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 117.

³ ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 76.

⁴ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 120-121.

เจ้ากือนาทรงนิมนต์ให้พระอานันทเถระเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรตามแบบอย่างลังกาวงศ์ ท่านกลับปฏิเสธแล้วบอกพระเจ้ากือนาว่า พระอุทุมพรได้มอบหมายให้พระสงฆ์ผู้ใหญ่เมืองสุโขทัย 2 รูป คือ พระสมณเถระ และพระอโนมทัสสีเถระ เป็นพระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่บวชให้กุลบุตรตามแบบลังกา พระเจ้ากือนาจึงขออาราธนาพระสมณเถระมาที่เมืองเชียงใหม่ พระองค์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนายิ่ง พระราชทานอุทิศอุทยานหลวงนอกเมืองเชียงใหม่ให้สร้างเป็นวัด ชื่อว่า วัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก¹ พุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงจากพระมหากษัตริย์ล้านนาด้วยดีตลอดมา ทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ประดิษฐานอย่างมั่นคงในล้านนา

2.2 กำเนิดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกสมัยพระเจ้าติโลกราช

พระเจ้าติโลกราชมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 9 แห่งล้านนา เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 3 ของพระเจ้าสามฝั่งแกน และในสมัยของพระองค์นับเป็นจุดเริ่มต้นของการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของไทย พุทธศาสนาในสมัยของพระองค์เป็นแบบลังกาวงศ์ โดยมีภิกษุสงฆ์ล้านนาดังปรากฏชื่อ คือ พระมหาญาณคัมภีร์ พระมหาเมธีกร และพระศีลวิงสะ ได้เดินทางไปยังลังกาแล้วนำพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์มาเผยแผ่จนมีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงในล้านนา² พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่เข้ามาใหม่นี้ พระองค์ได้นิมนต์พระเมธีกรภิกษุณิกายสีลหรือลังกาวงศ์จากเมืองลำพูน มาจำพรรษาที่วัดราชมณเฑียรและทรงสถาปนาให้เป็นพระมหาสวามี³ ทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองสูงสุด มีผู้คนหันมาสนใจศึกษาเล่าเรียนด้านศาสนา และออกบวชเป็นจำนวนมาก ทรงสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสงฆ์ ทำให้การศึกษาเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าจนมีภิกษุสงฆ์ผู้ทรงความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนหลายรูป และได้รับการยกย่องเป็นพิเศษจากพระองค์ ใน พ.ศ. 1995 พระองค์ยังทรงออกผนวชเป็นเวลา 7 วัน ณ วัดป่าแดง⁴ มีพระมหาญาณมงคลเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ และพระสัถยาธิกรณ์เป็นพระกรรมวาจาจารย์⁵ นับว่าทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชน และทรงสร้างวัดขึ้นใหม่หลายแห่ง เช่น วัดโพธารามมหาวิหารหรือวัดเจ็ดยอด⁶ วัดป่าแดง วัดป่าตาล วัดราช

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 123.

² สงวน โชติสุขรัตน์. (2503). ประวัติศาสตร์ล้านนาไทย. หน้า 211.

³ พระมหาสวามีเป็นชื่อตำแหน่งสังฆราชเทียบเท่ากับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในปัจจุบัน

⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 143.

⁵ พระยาประจักษ์กรจักร(แช่ม บุนนาค). (2515). พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 6. หน้า 327.

⁶ ในหนังสือบางเล่มเรียกชื่อวัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอดเป็นวัดเดียวกัน

มณฑิยร และพระเจดีย์หลวง เป็นต้น ก่อให้เกิดสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจาก
สุโขทัยผสมกับล้านนาขึ้นเป็นจำนวนมาก¹

เมื่อถึง พ.ศ.2020 พระเจ้าติโลกราชมหาราชทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์เถระ² ให้ประชุมทำ
สังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดโพธารามมหาวิหารหรือวัดเจ็ดยอด โดยมีพระธรรมทินนเถระเจ้าอาวาส
วัดป่าตาลเป็นประธาน พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์อีก 100 กว่ารูป ใช้เวลา 1 ปี³ มูลเหตุของการ
สังคายนามีอยู่หลายประการด้วยกัน เนื่องจากเมื่อครั้งสมัยที่ผ่านมาภิกษุสงฆ์ในล้านนามีความขัดแย้ง
กันมากและแบ่งออกเป็น 3 คณะใหญ่ ๆ คือ

คณะที่ 1 คณะภิกษุสงฆ์พื้นเมือง เป็นคณะภิกษุสงฆ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมสมัยต้น
ราชวงศ์มังรายที่สืบทอดมาจากเมืองหริภุญชัย ซึ่งมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติแบบมอญที่เชื่อว่าได้
สืบศาสนาจากพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเมื่อครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระสมณทูต
ออกเผยแผ่ศาสนา คณะภิกษุสงฆ์พื้นเมืองเป็นกลุ่มใหญ่ที่ยังมีผู้คนให้ความเคารพนับถืออยู่มาก โดย
สามารถนำเอาหลักคำสอนในพุทธศาสนามาประยุกต์เข้ากับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ภูตผี
วิญญาณบรรพบุรุษของคนพื้นเมืองจนดูกลมกลืนเป็นเรื่องเดียวกันได้เป็นอย่างดี ทำให้ฝังรากลึกอยู่ใน
จิตใจของชาวล้านนายากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ และพระมหากษัตริย์เองก็ทรงให้การอุปถัมภ์สนับสนุน
เป็นอย่างดี ถึงแม้จะทรงหวังอำนาจความเป็นใหญ่เหนือผู้อื่น เช่น พระเจ้ามังรายมหาราชทรงสร้างศา
สนสถานที่ดี พระวิหารที่ดี เพื่อมุ่งหวังอันสูงส่งที่จะทำให้พระองค์มีอำนาจเหนือหงสาวดีก็ตาม⁴

คณะที่ 2 คณะภิกษุสงฆ์รามัญ เป็นคณะสงฆ์ที่สืบทอดมาจากสุโขทัย โดยการนำของ
พระสุนนเถระที่พระเจ้ากือนาทรงนิมนต์มาเผยแผ่ศาสนาในล้านนา และได้บวชแปลง⁵ มาจากสำนัก
ของพระอุทุมพรมหาสวามีชาวลังกาซึ่งจำพรรษาอยู่ที่เมืองพันทหรือเมาะตะมะ แนวทางการปฏิบัติของ
ภิกษุสงฆ์คณะนี้จะมุ่งสอนโดยการเน้นให้ศึกษาเล่าเรียนหลักของศาสนาอย่างลึกซึ้ง จนบรรลุธรรมชั้น
สูงสุด คือ นิพพาน ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงหรือบรรลุเป็นพระอริยบุคคล⁶ ชั้นใดชั้นหนึ่ง
การศึกษาให้ยึดหลักการ 3 ประการ ได้แก่ ปรีชาธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม⁷ ซึ่งเป็น

¹สุรพล ดำริห์กุล. (2539). แผ่นดินล้านนา. หน้า 42.

²พระเถระเป็นคำใช้เรียกภิกษุสงฆ์ผู้ใหญ่ที่บวชมานานตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป

³สงวน โชติสุขรัตน์. (2503). เล่มเดิม. หน้า 214.

⁴ปรีญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 118.

⁵บวชแปลงเป็นการบวชเปลี่ยนนิกายใหม่ เพื่อความบริสุทธิ์ถูกต้องตามความเชื่อถือ และเพื่อให้เกิดความ
เชื่อมั่น

⁶พระอริยบุคคลมีอยู่ 4 ประเภท คือ ชั้นแรกพระโสดาบัน ชั้นที่สองพระสกทาคามี ชั้นที่สามพระอนาคามี
และชั้นสุดท้ายพระอรหันต์เป็นชั้นสูงสุด

⁷ปรีญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 119.

หลักการสำคัญของพุทธศาสนาแบบเถรวาทหรือหินยานนั่นเอง แต่หลักการดังกล่าวไม่สามารถนำมาปฏิบัติให้บังเกิดผลอย่างแท้จริง และเปลี่ยนแนวความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาได้ไม่มากนัก ถึงอย่างไรก็ตามคณะสงฆ์กลุ่มนี้พระมหากษัตริย์ เชื่อพระวงศ์ และขุนนางยังให้ความเคารพนับถือทำนุบำรุงด้วยดี เช่น มีการถวายทรัพย์สิน เงินทอง ที่ดิน เป็นจำนวนมาก โดยมุ่งสั่งสมบุญบารมีเอาไว้ตามความศรัทธา จนทำให้คณะสงฆ์กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กับฝ่ายบ้านเมืองอย่างใกล้ชิด และกลุ่มหลงติดอยู่ในลาภสักการะ

คณะที่ 3 คณะภิกษุสงฆ์สีหหรือลังกาวงศ์ เป็นคณะสงฆ์ที่สืบต่อมาจากลังกาจึงเรียกว่า ลังกาวงศ์ มีความคล้ายกับคณะภิกษุสงฆ์รามัญต่างกันตรงแหล่งที่มาเท่านั้น คณะสงฆ์กลุ่มนี้โดยการนำของพระมหาญาณคัมภีร์ผู้เคยบวชอยู่ในคณะสงฆ์รามัญมาก่อน และท่านได้รับการสนับสนุนจากพระมหาธรรมกิตติให้เดินทางไปลังกาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ชาวล้านนา ภิกษุสงฆ์คณะนี้ได้ยินคำกล่าวหาจากภิกษุชาวลังกาว่า ภิกษุชาวล้านนาสวดออกสำเนียงคาถาภาษาบาลีไม่ถูกต้องและ “ พระสุบ่เป็นชีสักตน ”¹ จึงต้องเดินทางไปลังกาเพื่อศึกษาพระไตรปิฎก และการสวดอักขรวิธีภาษาบาลีที่ถูกต้อง แล้วนำมาตรวจสอบในล้านนาว่า การประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์และการสวดภาษาบาลีมีความถูกต้องมากน้อยเพียงใด จึงทำให้เกิดแนวคิดในการปฏิรูปศาสนาขึ้นอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ ถึงขั้นมีการทะเลาะวิวาททุบตีกัน ดังกรณีของพระลังกาใหม่กับพระวัดสวนดอก² ความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลกระทบไปถึงพระมหากษัตริย์ เชื่อพระวงศ์ และเหล่าขุนนางที่เคารพนับถือคณะสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มแบ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย คือ พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ ส่วนเชื่อพระวงศ์และเหล่าขุนนางสนับสนุนคณะสงฆ์รามัญ ในที่สุดพระเจ้าสามฝั่งแกนทรงตัดสินพระทัยยอมขับไล่คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ออกไปจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อถูกขับไล่ก็ได้ออกไปเผยแผ่ศาสนาถึงเมืองเชียงรายจนมีผู้เข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก พอมาถึงสมัยของพระเจ้าติโลกราชมหาราชเหตุการณ์เริ่มดีขึ้น³

ความขัดแย้งของคณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะเกิดมาจากหลายสาเหตุซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้คือ

1. เกิดจากแนวคิดการปฏิรูปศาสนาของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ เกี่ยวกับ

วิธีการปฏิบัติของคณะสงฆ์รามัญ ตลอดจนปัญหาการอุปสมบทที่คณะสงฆ์ลังกาวงศ์มีความเห็นว่า ในล้านนามีการอุปสมบทที่ไม่บริสุทธิ์และถูกต้องไม่ครบองค์ประชุมสงฆ์เพราะสืบทอดมาจากสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามี ควรมีการปรับปรุงเสียใหม่ ต่างฝ่ายต่างก็ไม่ยอมรับและตำหนิกันและกัน⁴

¹ ปรัญญา กายสิทธิ์. (2528). *เล่มเดิม*. หน้า 144-145.

² *เล่มเดิม*. หน้า 122.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 123.

⁴ *เล่มเดิม*. หน้า 124.

2. เกิดจากความบกพร่องในการสวดออกเสียงอักขรวิธีภาษาบาลีของภิกษุสงฆ์ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎก และมีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาเล่าเรียนหลักคำสอนในพุทธศาสนา จึงสมควรจะต้องออกเสียงให้ถูกต้อง เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อน ซึ่งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ได้เน้นถึงความสำคัญของภาษาบาลี โดยยึดแบบอย่างจากลังกาที่คณะของตนนำมาเผยแพร่ในล้านนา ความพยายามดังกล่าวประสบความสำเร็จมีผู้คนเข้ามาอุปสมบทจำนวนมาก จนสร้างความไม่พอใจให้แก่คณะสงฆ์รามัญ เกิดมีปากเสียงทะเลาะทู่ตีกันเสมอ คณะสงฆ์รามัญก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้มาตลอด

3. เกิดจากการประพฤติปฏิบัติตนของคณะสงฆ์รามัญที่ไม่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ลุ่มหลงติดอยู่ในลาภสักการะที่มีผู้คนนำมาถวาย เช่น ข้าวของ เงินทอง ที่ดิน เป็นต้น และปฏิบัติเป็นที่น่ารังเกียจไม่เหมาะสมกับเพศบรรพชิต คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ได้ตำหนิว่าเป็นการกระทำไม่เหมาะสม ละเลยหลักการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น ส่วนคณะสงฆ์รามัญก็ออกมาตำหนิตอบโต้เหมือนกันว่า คณะสงฆ์ลังกาวงศ์เป็นผู้บ่อนทำลายศาสนา ทำให้คณะสงฆ์แตกสามัคคี มีการกล่าวหากันอย่างรุนแรง และทำร้ายร่างกาย จนพระเจ้าสามฝั่งแกนต้องตัดสินพระทัยแก้ปัญหาให้ขับไล่คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ออกไปจากเมืองเชียงใหม่¹

4. เกิดจากความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา 5,000 ปี โดยมีความเชื่อว่า พุทธศาสนาจะเริ่มเสื่อมลงทุก ๆ 1,000 ปี และความเชื่อเกี่ยวกับอันตราย 5 ประการ² เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับความเสื่อมสูญของพระรัตนตรัยและเพศบรรพชิต สังเกตได้จากเกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงของคณะสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่มนั่นเอง และพฤติกรรมของภิกษุสงฆ์ ซึ่งจะทำให้พุทธศาสนาเสื่อมลงไปเรื่อย

5. เกิดจากนโยบายเสริมสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนาเพื่อหวังผลทางการเมืองของเชื้อพระวงศ์และเหล่าขุนนาง สังเกตจากการเกิดความขัดแย้งของคณะสงฆ์ มีผลกระทบต่อการเมือง การปกครองของพระมหากษัตริย์ ทั้งพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และเหล่าขุนนางต่างฝ่ายต่างให้ความอุปถัมภ์สนับสนุนคณะสงฆ์ที่ตนเคารพศรัทธา จึงกลายเป็นเครื่องมือต่อรองทางการเมืองในที่สุด ทำให้เหล่าขุนนางมีอำนาจเพิ่มมากขึ้น³

จะสังเกตเห็นว่าความขัดแย้งของคณะสงฆ์ต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นในหลายยุคหลายสมัยที่ผ่านมาเมื่อมาถึงสมัยของพระเจ้าติโลกราชทรงหาทางแก้ไข และทรงใช้นโยบายประนีประนอมทั้งด้านศาสนาและทางการเมือง ไม่ทรงนิยมใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาเหมือนสมัยก่อน ๆ ทรงต้องการเห็นความสามัคคีเกิดขึ้นในล้านนา ถึงแม้ในส่วนพระองค์จะทรงเคารพศรัทธาและให้การอุปถัมภ์คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ แต่ก็ไม่ทรงต่อต้านคณะสงฆ์รามัญเดิม ทรงต้องการให้มีการปฏิรูปเป็นไปในแนวทาง

¹ปริญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 130.

²อันตราย 5 ที่กล่าวไว้ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ 29 คือ ปริยัตอันตราย ปฏิบัติอันตราย ปฏิเวธอันตราย(ความเสื่อมสูญจากการตรัสรู้มรรคผล) ลิงคอันตราย(สมณเพศ) และชาติอันตราย(พระบรมธาตุ)

³ปริญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 146.

เดียวกัน จากมูลเหตุหลายอย่างที่เกิดขึ้นทำให้พระองค์โปรดให้มีการประชุมคณะสงฆ์จัดทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น เพื่อมุ่งหวังให้คณะสงฆ์ได้ยึดถือพระไตรปิฎกเป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องร่วมกันทั้งยังเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งด้านศาสนา และการเมืองด้วย¹ ทางคณะสงฆ์ก็เห็นด้วยกับการสังคายนาครั้งนี้ เพราะได้พบว่าพระไตรปิฎกมีข้อความที่คลาดเคลื่อนบกพร่องอยู่มาก ดังในพงศาวดารโยนก กล่าวไว้ว่า

...ลจุลศักราช 839 ปีวอก นพศก พระพุทธศาสนยุคาลล่วงแล้วได้ 2020 พรรษา พระเจ้านครเชียงใหม่ให้ประชุมพระเถรานุเถระมีพระธรรมทินเถร เจ้าอาวาสวัดป่าตาลเป็นประธานกระทำสังคายนาชำระคัมภีร์พระไตรปิฎก ณ โพธารามวิหาร ปีหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ นับเป็นอัฐมสังคายนาลำดับที่แปด จึงเฉลิมพระปรมาภิไธยพระเจ้าแผ่นดินว่า พระเจ้าศรีธรรมจักรวดีโลกราชมหาธรรมิกราช พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่...²

ผลของการสังคายนาพระไตรปิฎกที่สำเร็จลงได้เป็นอย่างดีต้องอาศัยภิกษุสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญรอบรู้พระไตรปิฎกเป็นกำลังสำคัญ ซึ่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราชมีภิกษุสงฆ์หลายรูป เช่น พระธรรมทินเถระ พระญาณกิตติเถระ และพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น เป็นสมัยที่การศึกษาพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์เจริญรุ่งเรืองมากสมัยหนึ่ง ทำให้พบข้อบกพร่องของพระไตรปิฎก³ เมื่อมีการสังคายนาถูกต้องแล้วก็ได้จารพระไตรปิฎกลงในใบลานด้วยอักษรล้านนา เพราะสมัยนี้การพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือยังไม่มี นับเป็นการสังคายนาครั้งแรกในไทย และเป็นครั้งที่ 8 ต่อจากลังกา

3. การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยอยุธยา

ประมาณ พ.ศ. 1893 อยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชธานีแยกตัวออกจากสุโขทัย โดยมีพระเจ้าอู่ทองเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรก พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย และยังคงเป็นแบบลังกาวงศ์เหมือนเดิม สมัยอยุธยามีความอุดมสมบูรณ์ทำให้เศรษฐกิจบ้านเมืองอยู่ในสภาพที่ดี อีกทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนนิยมทำบุญ ด้วยการสร้างวัดวาอาราม และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากซึ่งจะสังเกตได้จากการ มีวัดวาอารามและพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีการเข้ามาบวชในพุทธศาสนาเพื่อศึกษาเล่าเรียนอย่างน้อย 1 พรรษาซึ่งถือเป็นธรรมเนียมสำคัญ

¹ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 149.

²พระยาประภิจกรจักร(แช่ม บุนนาค). (2515). เล่มเดิม. พิมพ์ครั้งที่ 6. หน้า 341.

³ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). เล่มเดิม. หน้า 150.

สำหรับลูกผู้ชายทุกคน¹ ในสมัยนี้ไม่ปรากฏว่ามีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกแต่อย่างใด มีเพียงการกล่าวถึงการสร้างพระไตรปิฎกไว้ใน 2 รัชกาล คือ

สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถทรงเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 19 ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา และทรงทำนุบำรุงเอาพระทัยใส่ต่อพุทธศาสนาด้วยดีเหมือนอย่างพระมหากษัตริย์ทุก ๆ พระองค์ที่ผ่านมา ในรัชกาลของพระองค์นอกจากทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัดพระเชษฐารามแล้ว ปรากฏว่ามีการสร้างคัมภีร์ในพุทธศาสนาด้วย ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้น แต่ไม่ใช่เป็นการสังคายนาพระไตรปิฎก ดังในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) กล่าวไว้ว่า

...ในศักราช 955 ปีมะเส็งศก (พ.ศ. 2136) นั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอุทิศบรรณนาถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติในกรุงมหานครศรีอยุธยา ...และพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถทรงบำเพ็ญพุทธการกกรรมบารมี อาทิคือสร้างพระวรเชษฐารามมหาวิหาร อันรจนาพระพุทธปฏิมามหาเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุสำเร็จกุฎีสถานปรกการสมด้วยอริยวาสีแล้วก็สร้างพระไตรปิฎกธรรมจบบริบูรณ์ทั้งพระบาลี อรรถกถา ฎีกา คันทิวิวรรณ์ทั้งปวง...²

คัมภีร์ที่สร้างในสมัยของพระเจ้าเอกาทศรถนั้น เป็นใบลานยังคงเหลืออยู่ให้เห็นในหอสมุดแห่งชาติคือ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย เล่ม 2 ปาจิตติยวรรณา ฉบับชาติที่บจารด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี เป็นฉบับที่เก่าแก่ที่สุด³ และสมัยพระเจ้าทรงธรรมพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 21 ในสมัยของพระองค์การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสงฆ์เจริญก้าวหน้ามาก แม้ครั้งที่พระองค์ทรงผนวชอยู่ก็ทรงศึกษาจนมีความชำนาญรอบรู้เป็นอย่างดี ถึงขั้นเสด็จออกบอกหนังสือแก่ภิกษุสงฆ์สามเณร ณ พระที่นั่งจอมทองทั้ง 3 หลังอยู่เป็นนิจ และใน พ.ศ. 2170 ทรงโปรดให้มีการสร้างพระไตรปิฎกขึ้นไว้อย่างครบถ้วน⁴ ดังในพระราชพงศาวดารกรุงเก่ากล่าวไว้ว่า "...ลศักราช 989 (พ.ศ. 2170) ปีเถาะ นพศก ทรงพระกรุณาแต่งมหาชาติคำหลวง และสร้างพระไตรปิฎกธรรมไว้

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2515). เล่มเดิม. หน้า 41.

² กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต). หน้า 313-315.

³ กองแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุนนาทรวารกูร. (2527). คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. หน้า 2.

⁴ กรมการศาสนา. (2525). ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1. หน้า 48.

สำหรับพระศาสนาจบบริบูรณ์...”¹ แสดงให้เห็นว่า ไม่มีการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นแน่แท้ เพียงแต่จัดสร้างพระไตรปิฎกขึ้นให้คงอยู่สืบต่อมา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร จึงไม่มีมูลเหตุที่จะทำ การสร้างพระไตรปิฎกในสมัยอยุธยาใช้วิธีการจารอักษรลงในใบลานที่พบคือ พระไตรปิฎกฉบับชาติทิบ ฉบับข้างลาย ฉบับข้างลายรดน้ำดำ และฉบับข้างลายรดน้ำแดง² และยังเป็นการเสริมพระบารมีของพระมหากษัตริย์ตามโบราณราชประเพณีที่เคยปฏิบัติมาอีกด้วย

4. การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยกรุงธนบุรี

ใน พ.ศ. 2310 เมื่อสิ้นกรุงศรีอยุธยาแล้วสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ทรงกอบกู้บ้านเมืองและรวบรวมผู้คนแล้วทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวแห่งกรุงธนบุรี จากนั้นทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา โดยทรงให้ฟื้นฟูพุทธศาสนาเป็นการด่วน สืบเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาแตกวัดวาอาราม และคัมภีร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎก ถูกพม่าเผาทำลายไปเป็นจำนวนมาก แม้กระทั่งภิกษุสงฆ์ก็ต้องหนีภัยสงครามไปอยู่ที่อื่น ๆ แยกแยกกระจัดกระจายกัน พอถึง พ.ศ. 2311 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงให้มีการจัดประชุมภิกษุสงฆ์เถระเท่าที่มีอยู่ในขณะนั้น ณ วัดบางหว้าใหญ่ หรือวัดระฆังโฆสิตารามในปัจจุบัน มีการเลือกภิกษุสงฆ์เถระผู้มีอายุพรรษา และทรงคุณธรรมรูปหนึ่งคือพระอาจารย์ศรีแล้วโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และแต่งตั้งภิกษุสงฆ์รูปอื่นๆเป็นพระราชาคณะตามลำดับ ทรงนิมนต์ให้ไปจำพรรษาตามวัดวาอารามต่างๆ เพื่อให้การอบรมสั่งสอนพุทธบริษัท

นอกจากนั้นพระองค์ทรงให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเป็นจำนวนมาก และทรงห่วงใยพุทธศาสนายิ่งถึงกับทรงขอร้องภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ยึดมั่นในพระธรรมวินัยประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลอย่าทำให้พุทธศาสนาหม่อมเสื่อมเสีย หากต้องการสิ่งใดขอให้ภิกษุสงฆ์ได้บอกพระองค์ ดังมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงมีศีลคุณบริบูรณ์ในพระพุทธศาสนาแล้ว แม้จะปรารถนามั่งสระบุรีระ(เลือด)ของโยม โยมก็อาจจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกมาบำเพ็ญทานได้ ”³ ข้อความนี้แสดงถึงความตั้งพระทัยจริงของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ทรงต้องการเห็นความบริสุทธิ์ถูกต้องเกิดขึ้นในพุทธศาสนา และทรงมีพระราชศรัทธายิ่งในพุทธศาสนาดังมีพระราชปณิธานตอนหนึ่งในพระราชนิพนธ์ “ เรื่องลักษณะบุญ ” ใจความว่า

¹ กรมราชบัณฑิต. (2501). พระราชพงษาวดารกรุงเก่า. หน้า 196.

² ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุนนาทรวรางกูร. (2527). เสริมเติม. หน้า 10.

³ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.

อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
 ทนทุกข์ยาก ภูษาดี พระศาสนา
 ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
 แต่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม...¹

ในสมัยของพระองค์ได้มีการให้เสาะแสวงหาคัมภีร์พระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่มา รวบรวมและคัดลอกไว้เป็นฉบับหลวงแล้วส่งคืนในภายหลัง แต่ไม่ใช่เป็นการสังคายนาพระไตรปิฎก ส่วนใหญ่จะได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราชหัวเมืองทางใต้บ้าง เมืองอุตรดิตถ์หัวเมืองทางเหนือบ้าง ดังในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี มีใจความว่า

...เมื่อครั้งเสด็จเมืองนครศรีธรรมราช และพระไตรปิฎกซึ่งเชิญเข้ามาแต่เมืองนครนั้น ทรงพระกรุณาให้จ้างช่างจารพระไตรปิฎก พระราชทานค่าจ้างผูกหนึ่งเป็นเงินบาทหนึ่ง ข้าวถึงหนึ่ง เงินค่ากับข้าววันละเฟื้อง หมากพลูวันละซอง บุหรี่วันละสองมวน ของกิน กลางวัน เสมอทุกผูกทุกคัมภีร์จนจบพระไตรปิฎก สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ครั้นลงรักปิดทองทานสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาให้เชิญพระไตรปิฎกฉบับกลับไปส่งเสีย ณ เมืองนครตั้งเก่า...²

นอกจากการรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วยังมีคัมภีร์อื่น คือ คัมภีร์วิสุทธิมรรค ใน พ.ศ. 2320 พระองค์ทรงโปรดให้พระเทพกวีไปเมืองกัมพูชา และพระพรหมมุนีไปเมืองนครศรีธรรมราชอีก เพื่อยืมมาคัดลอกไว้³ สำหรับคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ปรากฏในสมัยธนบุรีมีอยู่ 2 ฉบับ ได้แก่ ฉบับชาติทิบและฉบับล่องชาด เพราะฉะนั้นในสมัยธนบุรีเป็นเพียงการรวบรวมเพื่อคัดลอกโดยวิธีการจารลงในใบลานไว้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการตรวจชำระให้ถูกต้องแต่อย่างใด จึงอาจทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกมีความคลาดเคลื่อนและไม่สมบูรณ์ได้

¹พื้น ดอกบัว. (2542). พระพุทธศาสนากับคนไทย. หน้า 26-27.

²กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ. (2481). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 8. หน้า 60.

³ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์. (2547). ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน. พิมพ์ครั้งที่ 4. หน้า 259.

5. การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัตนโกสินทร์

5.1 การจารพระไตรปิฎก

การสังคายนาพระไตรปิฎกแต่เดิมมาจนกระทั่งถึงต้นรัชกาลที่ 5 ของกรุงรัตนโกสินทร์ คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ในพุทธศาสนาจะถูกจารลงในใบลานทั้งสิ้น หลังจากนั้นก็เปลี่ยนมาพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ ระยะแรกวัสดุที่นำมาจารคัมภีร์พระไตรปิฎกได้มาจากต้นลานซึ่งเป็นต้นไม้ชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นตาล มีผลเป็นทะลายเหมือนกับต้นหมากหรือต้นมะพร้าว นำมาทำขนมหวานรับประทานได้ แต่ต้นลานจะมีใบที่ยาวกว่าสามารถนำมาใช้สานของใช้สอยได้หลายอย่าง และใช้จารหนังสือด้วย การคัดเลือกใบลานนิยมเลือกใบที่ใกล้จะแก่และมีขนาดใบที่มีขนาดเท่ากันแล้วนำมาแช่น้ำไว้ 1 คืน จากนั้นนำขึ้นมาตากให้แห้งเสียก่อน¹ เช็ดทำความสะอาดใช้ขนอบซึ่งเป็นแผ่นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้าเป็นพิมพ์สำหรับแทงลานใช้ประทับด้านหน้าและหลังของใบลาน แล้วใช้มีดที่คม ตัดให้เสมอกับขนอบทั้ง 4 ด้าน ประมาณ 10-20 ใบ จากนั้นมัดให้แน่นเป็น 3 ตอนนำไปเข้าเตาอบ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเชื้อรา เมื่อเตาเย็นลงจึงนำใบลานออกมา จะได้ใบลานที่แห้งสนิทดีและใช้กับไสขอบ ใบลานที่ไม่เรียบให้เสมอกัน ต่อจากนั้นก็ทำความสะอาดที่ละใบใช้ทรายอย่างละเอียดตัวหรือตากแดดให้ร้อนโรยลงไปพร้อมใช้ลูกประคบลูบไปมาจนผิวหน้าลานเรียบดีแล้วใช้ผ้าแห้งเช็ดอีกให้สะอาด จึงใช้เหล็กแหลมเผาไฟเจาะตามช่องที่แทงไว้จัดใบลานเข้าเป็นผูก ผูกหนึ่งจะมีใบลานประมาณ 24 ใบ สามารถนำไปจารหนังสือได้เลย²

วิธีการจารก่อนอื่นต้องมีการตีเส้นบรรทัดก่อนด้วยเส้นด้ายเหนียว โดยขึงให้ตึงกับกรอบไม้ซึ่งมีขนาดกว้างยาวกว่าหน้าลาน ต้องการจำนวนกี่บรรทัดก็ขึงเส้นด้ายตามจำนวนนั้น แต่ทั่วไปลานหน้าหนึ่งจะมีอยู่ 5 บรรทัด และต้องใช้ลูกประคบชุบดินหม้อหรือเขม่าไฟอย่างละเอียดผสมกับน้ำแล้วลูบที่เส้นด้าย จากนั้นจึงตีดลงบนหน้าลานจนครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ จะปรากฏเป็นเส้นบรรทัดสีดำใช้หมอนรองที่ทำจากใบลานยาวประมาณ 15-20 เซนติเมตรซึ่งเรียงซ้อนกันประมาณ 6-7 ใบเย็บติดกัน ใช้ไม้ไผ่ที่เหลาแหลม ๆ เสียบที่หมอนด้านยาวตามร่องลานมุมละ 2 อันสำหรับใช้คืบลานต้นฉบับในขณะที่คัดลอกแล้วใช้เหล็กจารที่แหลมคมจารตามต้นฉบับลงบนใบลานตามเส้นบรรทัดตัวอักษรที่จารจะมีสีขาวอ่อนไม่ค่อยชัดเจนนัก ต้องใช้เขม่าไฟผสมน้ำมันยางลบด้วยลูกประคบให้สีดำลงไปตามร่องเส้นตัวอักษรให้ทั่วแล้วใช้ทรายร้อนอย่างละเอียดโรยลงบนใบลานและใช้ลูกประคบที่สะอาดลบออกอีกครั้งหนึ่ง ฎไปฎมาจนสีดำที่อยู่นอกรอยจารหลุดออก ส่วนที่เหลือจะซึมลงในรอยจาร ทำให้ติดแน่นปรากฏตัวอักษรชัดเจนคงทนถาวรอยู่นานหลายร้อยปี³ ใบลานที่จารเสร็จแล้วจะมี

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และวิรัตน์ อุณาพรวรารากร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 1.

² ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2530). การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน. หน้า 33.

³ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และวิรัตน์ อุณาพรวรารากร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 2.

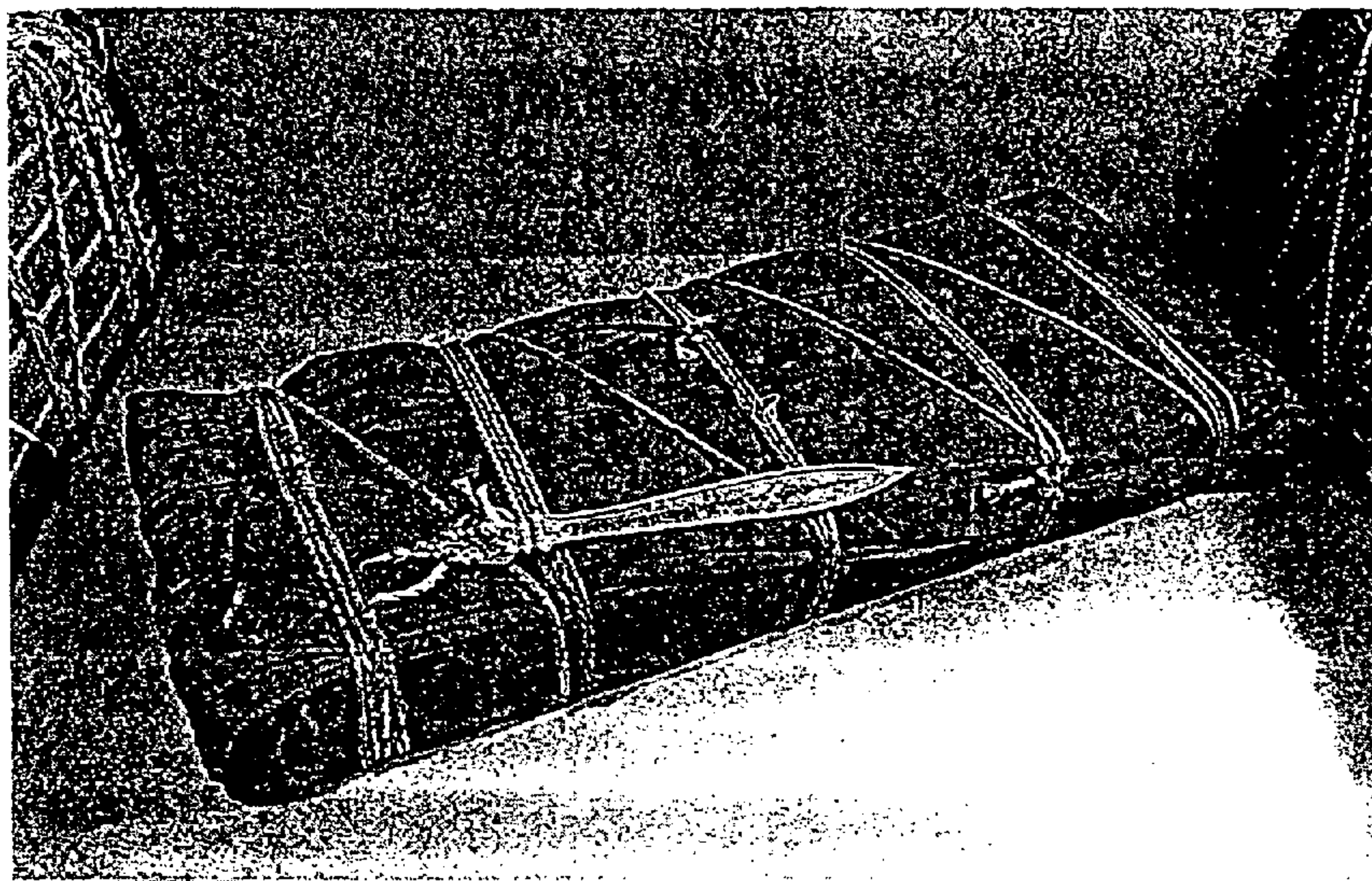
เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน เรียกว่า เครื่องหมายอังกา เป็นตัวอักษรที่จารไว้กึ่งกลางใบลานริมซ้ายอยู่ด้านหลังเพียงแห่งเดียว โดยใช้ตัวอักษรพยัญชนะของภาษาบาลี 33 ตัว เป็นตัวกำหนด ได้แก่ ก ข ค ฌ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฐ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ ฝ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห พ อัง และเวลาอ่านต้องออกเสียงสระ -ะ ทุกตัวตามหลักของภาษาบาลีเสมอ เช่น กะ ขะ คะ ฌะ ณะ ณะ เป็นต้น จะเริ่มที่อักษร ก ก่อนตามลำดับแล้วผสมกับรูปสระ 12 ตัว คือ กะ กา กิ กิ กุ กู เก ไก โก เกา กัง กะ เมื่อครบ 12 ลานแล้วก็เปลี่ยนเป็นอักษรตัวใหม่เรื่อยไป พอครบทุก ๆ 2 อักษรจะมี 24 ลานจึงรวมเรียกว่า 1 ผูก พอเสร็จแต่ละผูกจะใช้ไหมหรือด้ายร้อยเป็นหู เรียกว่า สายสนอง ผูกตามช่องที่ได้เจาะไว้ทางริมซ้ายด้านเดียว อีกด้านหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้สำหรับนำปลายสายด้านหนึ่งสอดเข้าไปโอบรอบกึ่งใบลานด้านบน เพื่อสะดวกในการคลี่ใบลานออกมาอ่าน และดึงเก็บให้แน่นเมื่อเลิกอ่าน¹

อักษรที่ใช้จารส่วนใหญ่เป็นอักษรขอม รองลงไปเป็นอักษรธรรมล้านนา อักษรมอญ อักษรสิงหล อักษรธรรมอีสาน อักษรพม่า และอักษรไทย ส่วนภาษาที่ใช้จารส่วนมากใช้ภาษามคร หรือภาษาบาลี รองลงมาก็เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาไทยล้านนา และภาษาไทยอีสาน เป็นต้น² การจัดเก็บใบลานที่จารเสร็จแล้วมีอยู่หลายผูกด้วยกัน จะมัดรวมเข้าเป็น 1 คัมภีร์หรือมัดหนึ่ง ใช้ไม้ขนานสองข้างประกบหน้าหลัง เรียกว่า ไม้ประกบ ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะหลายประเภท เช่น ไม้ประกบรดน้ำดำ ไม้ประกบรดน้ำแดง ไม้ประกบประดับมุก ไม้ประกบทองทึบ ไม้ประกบลายทองจีน และไม้ประกบลายกำมะลอ เป็นต้น จากนั้นนำมาห่อผ้าโดยใช้ผ้าธรรมดา ผ้าทอยกดอก หรือผ้าสีพิมพ์ลายต่าง ๆ มีอยู่หลากหลายชนิดแล้วมัดด้วยเชือกที่ยาวพอสมควรพันเป็น 5 เปลาะ เปลาะละ 3 รอบ พร้อมมีป้ายชื่อบอกชื่อคัมภีร์ จำนวนผูก และลาน เรียกว่า ฉลาก แต่ทางภาคเหนือเรียกว่า ไม้ปั่นชัก เป็นไม้ที่ทำจากงาบ้าง ทองเหลืองบ้าง ไม้ธรรมดาบ้าง³

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวราราม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 7.

² แหล่งเดิม. หน้า 8.

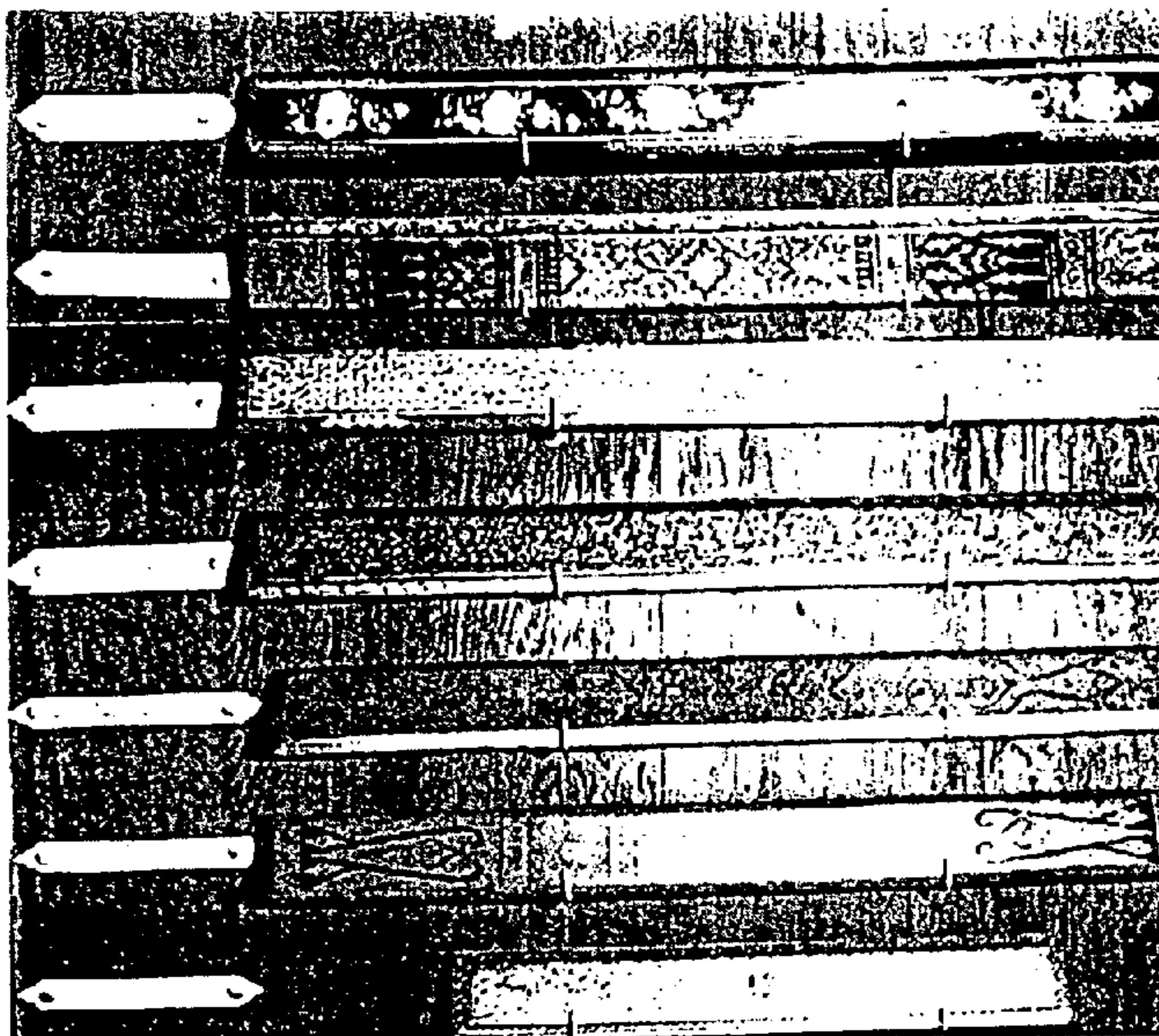
³ แหล่งเดิม. หน้า 10-11.

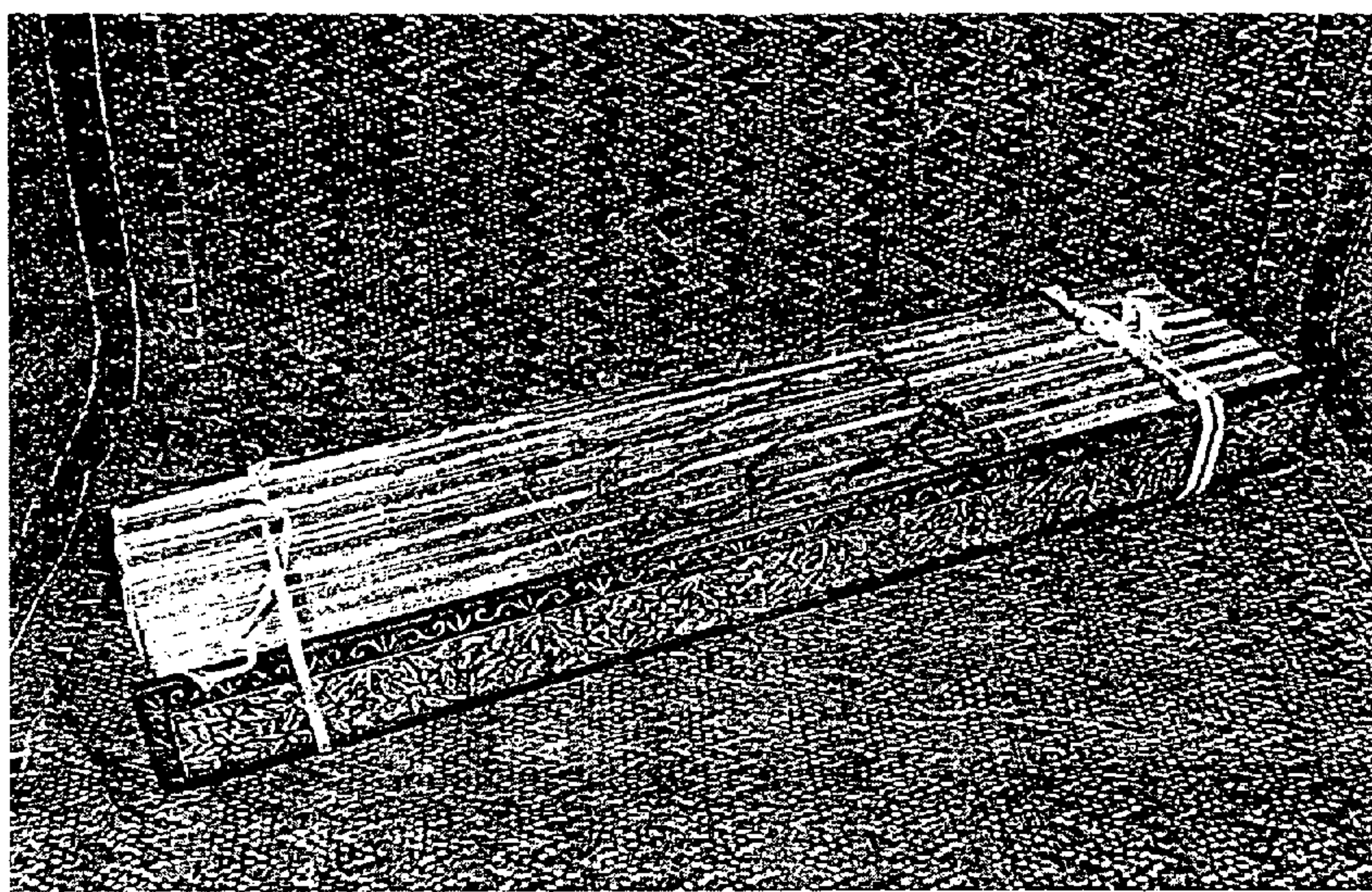
ภาพประกอบ 18 ผ้าห่อคัมภีร์พระไตรปิฎกโบราณ มีเชือกเส้นยาวมัด 5 เปลาะโดยรอบ

และมีฉลากป้ายชื่อเขียนอยู่บนห่อผ้า

ที่มา: กองแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณากรรวางกูร. (2527). คัมภีร์โบราณฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. หน้า 5.

ภาพประกอบ 19 ลักษณะไม้ประกบกับคัมภีร์ใบลานหลากหลายชนิด
ที่มา: ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวราราม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 26.

ภาพประกอบ 20 ลักษณะคัมภีร์ใบลานที่บรรจุอยู่ภายในห่อผ้า มีไม้ประกบกับคัมภีร์ประกบอยู่
ทั้งด้านหน้าและด้านหลังพร้อมมัดเชือกหัวท้าย
ที่มา: แหล่งเดิม. หน้า 27.

5.2 สมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ.2325-2352

ใน พ.ศ. 2325 เมื่อสิ้นสมัยธนบุรีแล้วก้าวเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นองค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์ตั้งพระทัยที่จะทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป สมดังพระราชปณิธานในพระราชนิพนธ์ทำดินแดง มีใจความว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภ์กบ ยอยกพระพุทธศาสนา ป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี”¹ พระองค์ทรงสถาปนากรุงเทพฯขึ้นเป็นราชธานี และทรงให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือเป็นที่รู้จักกันว่าวัดโพธิ์ ท่าเตียน เดิมชื่อว่าวัดโพธารามซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนวัดสำคัญที่สร้างขึ้นใหม่ คือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตที่ชาวไทยและชาวต่างชาติรู้จักกันเป็นอย่างดี นอกจากนั้นในรัชสมัยนี้ยังปรากฏว่ามีการจัดทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น เพื่อตรวจชำระให้ถูกต้องซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากสมัยธนบุรีนั่นเอง เพราะพระไตรปิฎกไม่ได้มีการสังคายนามาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่สมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงปรารถนาถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา จึงได้พระราชทานทรัพย์เป็นจำนวนมากให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น โดยจ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกจากอักษรลาวบ้าง อักษรรามัญบ้าง มาเป็นอักษรขอมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่ในขณะนั้น แล้วทรงสร้างตู้เพื่อเก็บพระไตรปิฎกไว้ในหอหลวง เป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ต่อมาเจ้าหมื่นไวยวรนาถได้กราบทูลว่า พระไตรปิฎกที่ทรงสร้างนั้นมีอักษรพยัญชนะคลาดเคลื่อนอยู่มาก ยังไม่มีการตรวจสอบให้ถูกต้อง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่าเมื่อพระไตรปิฎกมีความไม่สมบูรณ์ก็จะทำให้หลักคำสอนของพุทธศาสนาพลอยผิดพลาดไปด้วย พระองค์จึงทรงโปรดให้ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เป็นประธาน ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเศกมหาปราสาท และทรงให้อาราธนาnimนต์สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ และพระฐานานุกรมจำนวน 100 รูปมารับพระราชทานฉันทน์ เมื่อฉันทน์เสร็จแล้วพระองค์ตรัสถามถึงพระไตรปิฎกว่ามีความถูกต้องบริบูรณ์หรือไม่ สมเด็จพระสังฆราช และพระราชาคณะจึงทูลว่า พระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกาทั้งหลายมีข้อบกพร่องผิดพลาดมาเป็นเวลานาน²

¹พื้น ดอกบัว. (2542). เล่มเดิม. หน้า 27.

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บุนนาค) เรียบเรียง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรวจชำระและอธิบาย. (2531). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 6. หน้า 55.

เมื่อเป็นเช่นนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก และทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะทั้งหลายร่วมกันทำสังคายนาขึ้น ดังในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 มีใจความว่า

...พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ เมื่อได้ทรงสดับพระสงฆ์ราชาคณะถวายพระพรโดยพิศดาร ดังนั้นจึงดำรัสว่า ครั้งนี้ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงมีอุตสาหะในฝ่ายพุทธจักรให้พระไตรปิฎกบริบูรณ์ขึ้นให้จงได้ ฝ่ายข้างอาณาจักรที่จะเป็นศาสนูปถัมภกันนั้น เป็นพนักงาน โยม ๆ จะสูญเสียละชีวิตบูชาพระรัตนตรัยสุดแต่จะให้พระปริยัติบริบูรณ์เป็นมูลที่ตั้งพระพุทธศาสนาจงได้...¹

ในปลาย พ.ศ. 2331 วันพุธ เดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ ปีมอก เวลาบ่าย 3 โมงมีหมายกำหนดการให้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ประชุมพร้อมกัน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์² มีสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระอนุชาเสด็จเป็นประธานอุปถัมภ์ พร้อมกันนี้ยังมีภิกษุสงฆ์ผู้ทรงความรู้อีก 218 รูป และราชบัณฑิตอีก 32 ท่านร่วมสังคายนาพระไตรปิฎก ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 มีใจความว่า

...ครั้น ณ วันกัตติกปूरณมีเพ็ญเดือน 12 ปีมอก สัมฤทธิศกจุลศักราช 1150 พระพุทธศักราช 2331 พรรษา เป็นพุทธวารศุกรปักข์ตฤถี เวลาบ่าย 3 โมง มีพระราชกำหนดให้นิมนต์พระสงฆ์ประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ดารามแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกรมพระราชวังบวรฯ ก็เสด็จพระราชดำเนินด้วย มหันตราชอิสริยยศบริวารยศ พร้อมด้วยเครื่องสูง และปีกลองชนะแห่ออกจากพระราชวังไปยังพระอาราม...³

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บุนนาค) เรียบเรียง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรวจชำระและอธิบาย. (2531). เล่มเดิม. หน้า 57.

²วัดนี้มีหลายชื่อ ได้แก่ วัดสลัก วัดนิพพานาราม ปัจจุบันคือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บุนนาค) เรียบเรียง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรวจชำระและอธิบาย. (2531). เล่มเดิม. หน้า 58.

ภาพประกอบ 21 ภิกษุสงฆ์ประชุมกันทำสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัชกาลที่ 1

วาดโดยนายวิทย์ พิณคันเงิน.

ที่มา: สมบัติ จำปาเงิน. (2542). รัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช.

หน้า 33

ในการสังคายนาพระไตรปิฎกได้มีการแบ่งหน้าที่ออกเป็น 4 กองใหญ่ ๆ คือ กองที่ 1 มีสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตารามเป็นแม่กองตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก กองที่ 2 มีพระวันรัต (ศุข) หรือพระพนรัตน์ วัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นแม่กองตรวจชำระพระวินัยปิฎก กองที่ 3 มีพระพิมลธรรม วัดพระเชตุพนเป็นแม่กองตรวจชำระสัททหาวิเสสเป็นคัมภีร์เกี่ยวกับไวยากรณ์และอธิบายคำศัพท์ และกองที่ 4 พระพุฒาจารย์¹ (เป้า) วัดอินทาราม เป็นแม่กองตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก และมีพระธรรมไตรโลก(ขึ้น) วัดหงษ์ ซึ่งเคยเป็นสมเด็จพระสังฆราชในปลายสมัยธนบุรีถูกต้องโทษอยู่ มาขอสมเด็จพระสังฆราช(ศรี)ให้ช่วยทูลขอโทษ แล้วเป็นผู้ช่วยอีก 1 รูป² เมื่อแบ่งเรียบร้อยแล้วก็ได้แยกไปทำตามสถานที่ที่กำหนด คือ ที่พระอุโบสถกอง 1 พระวิหารกอง 1 พระมณฑปกอง 1 และศาลาการเปรียญกอง 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาทรงเอาพระทัยใส่ต่อการสังคายนาพระไตรปิฎกยิ่ง ทั้ง 2 พระองค์ได้เสด็จไปที่วัด

¹แม่กองที่ 3 และ 4 มีความไม่ตรงกันในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนของสุชีพ ปุญญานุภาพ หน้า 18 บอกว่า พระพิมลธรรมเป็นแม่กองพระอภิธรรมปิฎก ส่วนพระพุฒาจารย์เป็นแม่กองสัททหาวิเสส

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2541). ประวัติวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 14.

พระศรีสรรเพชญ์วันละ 2 เวลา คือ เวลาเช้าทรงถวายภัตตาหาร และเวลาเย็นทรงถวายน้ำอัฐิฐาน (น้ำผลไม้) รูปเทียนแต่ภิกษุสงฆ์เป็นประจำ ใช้เวลาในการสังคายนา 5 เดือนจึงแล้วเสร็จ

วิธีการสังคายนาครั้งนี้ได้นำพระไตรปิฎกฉบับหอหลวงออกตรวจแก้ไขใหม่ มีการตรวจชำระข้อความและเปลี่ยนแปลงตัวอักษรพยัญชนะให้สมบูรณ์ถูกต้อง เช่น การแต้มหัว ตะ ดั่งสุชีพ ปุญญานุภาพ เขียนไว้ว่า

... พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงไว้ในพระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน(เถรวาท) กับมหายาน หน้า 13 โดยเล็งไปถึงว่าไม่ได้ทำอะไรมาก นอกจากแก้ไขตัวหนังสือที่ผิด คำว่า แต้มหัว ตะ หมายความว่า อักษร ต กับอักษร ด เมื่อ เขียนด้วยอักษรขอม มีลักษณะใกล้เคียงกัน ถ้าจะให้ชัดเจนเวลาเขียนตัว ต จะต้องมีขมวดหัวการสอบทานเห็นตัวไหนไม่ชัดก็เติมขมวดหัว เสียให้ชัด...¹

พระไตรปิฎกฉบับหอหลวงที่ตรวจแก้ไขเสร็จแล้ว เรียกชื่อใหม่ว่า ฉบับสังคายนา หรือ ฉบับครูเดิม ซึ่งตามบัญชีมีทั้งหมด 288 คัมภีร์ แบ่งเป็นพระวินัยปิฎก 40 คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก 157 คัมภีร์ พระอภิธรรมปิฎก 56 คัมภีร์ และคัมภีร์สหทวิเสสอีก 35 คัมภีร์ รวมเป็นหนังสือใบลานทั้งสิ้น 3,568 ผูก² และพระองค์ทรงโปรดให้ช่างคัดจำลองไว้เป็นฉบับหลวง โดยการปิดทองที่บทั้งหมด มี 354 คัมภีร์ เป็นหนังสือ 3,686 ผูก เรียกว่า ฉบับทองที่บ หรือ ฉบับทองใหญ่ ซึ่งแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก 80 คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก 160 คัมภีร์ พระอภิธรรมปิฎก 61 คัมภีร์ และสหทวิเสส 53 คัมภีร์ เมื่อการสังคายนาเสร็จสิ้นก็มีการสมโภชเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ มีเครื่องเล่นมากมาย มีมหรสพ และละครผู้หญิง แห่ัญเชิญพระไตรปิฎกไปเก็บไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม กลางสระในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พอตอนค่ำมีการจุดดอกไม้ไฟ เป็นเหตุให้ลูกไฟที่จุดตกบนหลังคาของหอพระมณเฑียรธรรมเกิดเพลิงไหม้ พระองค์ให้ข้าราชการช่วยกันรีบขนพระไตรปิฎกพร้อมตู้ประดับมุกได้ทันเวลา เพลิงลุกไหม้เฉพาะหอพระมณเฑียรธรรมแห่งเดียว ส่วนพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่เป็นอะไร ทรงให้ถมสระเสียแล้วสร้างพระมณฑปขึ้นใหม่ให้สูงกว่าเดิม เพราะเดิมหอพระไตรปิฎกอยู่ในระดับต่ำ ทำให้เกิดเพลิงไหม้ได้ง่าย โดยมีพระยาอุไทยธรรม และพระยาราชสงครามเป็นผู้นำในการก่อสร้าง เมื่อสร้างเสร็จได้เก็บพระไตรปิฎกฉบับทองไว้ ส่วนฉบับอื่น ๆ ที่สร้าง

¹สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 18.

²ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ วิรัตน์ อุนนาทรวารกูร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 13.

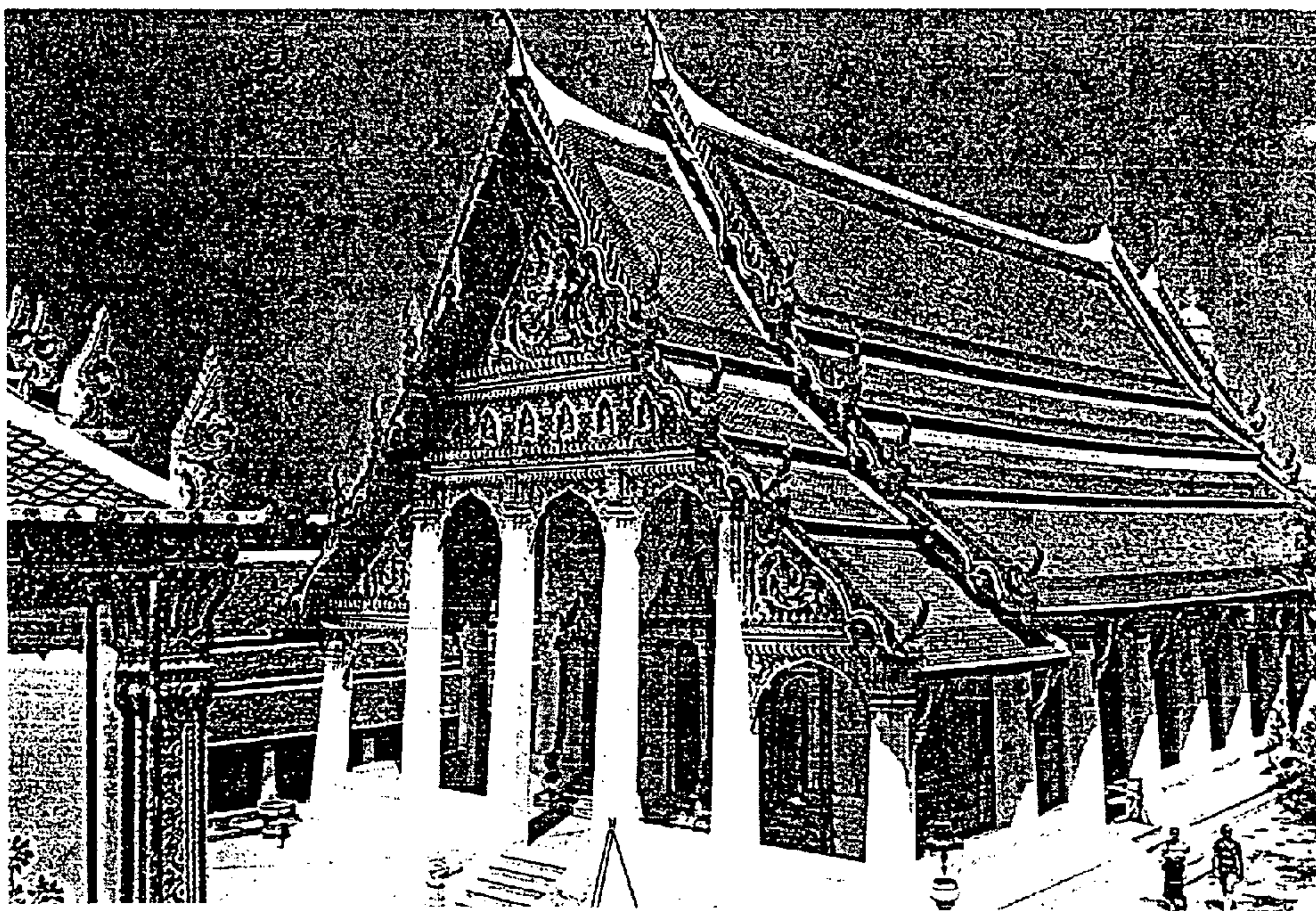
ขึ้นใหม่ และฉบับครูเดิมเก็บไว้ในหอสมุดใต้บรรณหลังใหม่ที่กรมพระราชวังบวรฯ ทรงให้สร้างขึ้น¹ ต่อมาทรงโปรดให้สร้างเพิ่มอีก 2 ฉบับ ได้แก่ ฉบับรองทรง หรือ ฉบับข้างลาย เพื่อใช้ในการสอบพระปริยัติธรรมของภิกษุสงฆ์และสามเณร มีทั้งหมด 305 คัมภีร์ แบ่งเป็นพระวินัยปิฎก 42 คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก 158 คัมภีร์ พระอภิธรรมปิฎก 65 คัมภีร์ และคัมภีร์สังคหะ 40 คัมภีร์ นับรวมเป็นหนังสือใบลานได้ 3,649 ผูก ลักษณะของฉบับรองทรงหรือฉบับข้างลายนี้ ที่ขอบลานโดยรอบทั้ง 4 ด้านจะปิดทองทึบ ตรงกึ่งกลางขอบลานด้านยาวจะมีชาดอยู่ล่องกลางที่รอยต่อระหว่างทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้าย จะมีเส้นดำคั่นเป็นขอบเขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำคล้ายลายใบไม้เครือเถา ส่วนอีกฉบับหนึ่งเป็นชุดเล็กเรียกว่า ฉบับทองชุบ มีเพียง 35 คัมภีร์ แบ่งเป็นพระวินัยปิฎก 34 คัมภีร์ และสังคหะ 1 คัมภีร์² ฉบับทองชุบนี้มีลักษณะตัวอักษรเป็นเส้นชุบหมึกดำ ตกแต่งลวดลายเต็มมีการเขียนภาพอย่างวิจิตรสวยงามด้วยสีเทา สีแดง และสีเขียวบนพื้นทองที่ปิดตกแต่งด้วยลายกรวยเชิงดอกและใบเทศประดิษฐ์ใหม่ ส่วนด้านในเป็นลายภาพธรรมชาติของป่า กึ่งกลางหน้าลานเขียนข้อความลงพื้นรักดำที่บเส้นชุบทอง และอีกฉบับหนึ่งเรียกว่า ฉบับชุบย่อ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับฉบับทองชุบ แตกต่างกันตรงที่ผูกที่ 1 ของใบลานคำขึ้นต้นข้อความไม่มีการตกแต่งลวดลายเขียนด้วยอักษรขอมเส้นชุบหมึกดำทั้งหมด³ นอกจากนี้ยังให้สร้างพระราชทานไปถวายตามวัดต่าง ๆ และให้ภิกษุสงฆ์ขอยืมไปคัดลอกได้ การสังคายนาในรัชกาลที่ 1 นับเป็นการฟื้นฟูพุทธศาสนาครั้งสำคัญเป็นการรักษาพระธรรมวินัย เท่ากับเป็นการบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วย พุทธศาสนาจึงกลับคืนสู่ความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งโดยมีพระไตรปิฎกเป็นหลักสำคัญ และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชนไทย⁴ นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 2 ที่มีขึ้นในประเทศไทย

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์(ข้า บุนนาค) เรียบเรียง และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ทรงตรวจชำระและอธิบาย. (2531). เล่มเดิม. หน้า 171.

²ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และวิรัตน์ อุนนาทรวรากร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 14.

³แหล่งเดิม. หน้า 32-33.

⁴อจจรา กาญจนมัย. (2523). การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2394). หน้า 90-92.

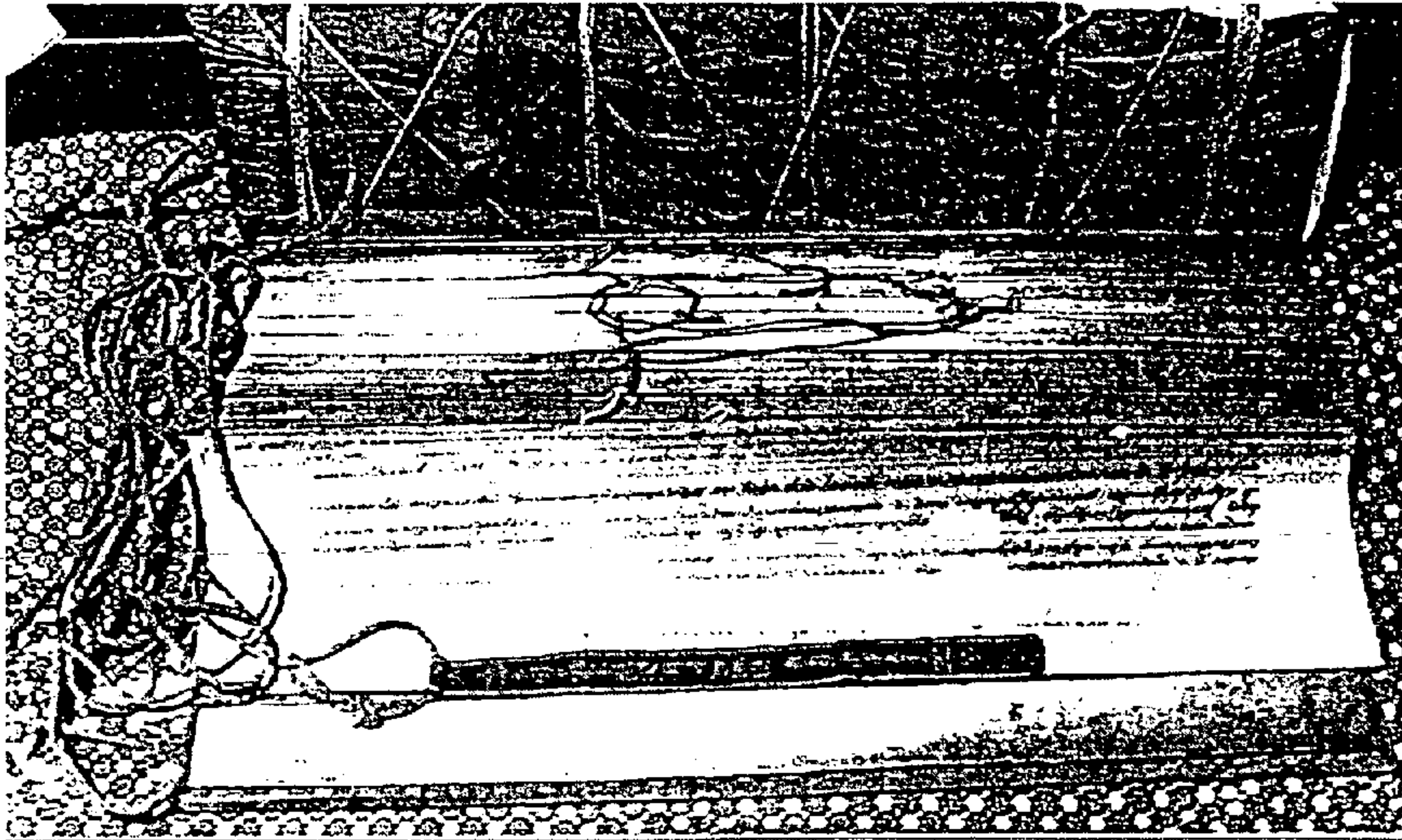
ภาพประกอบ 22 หอพระมณฑิยธรรมสำหรับเก็บพระไตรปิฎกของหลวงตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 1

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

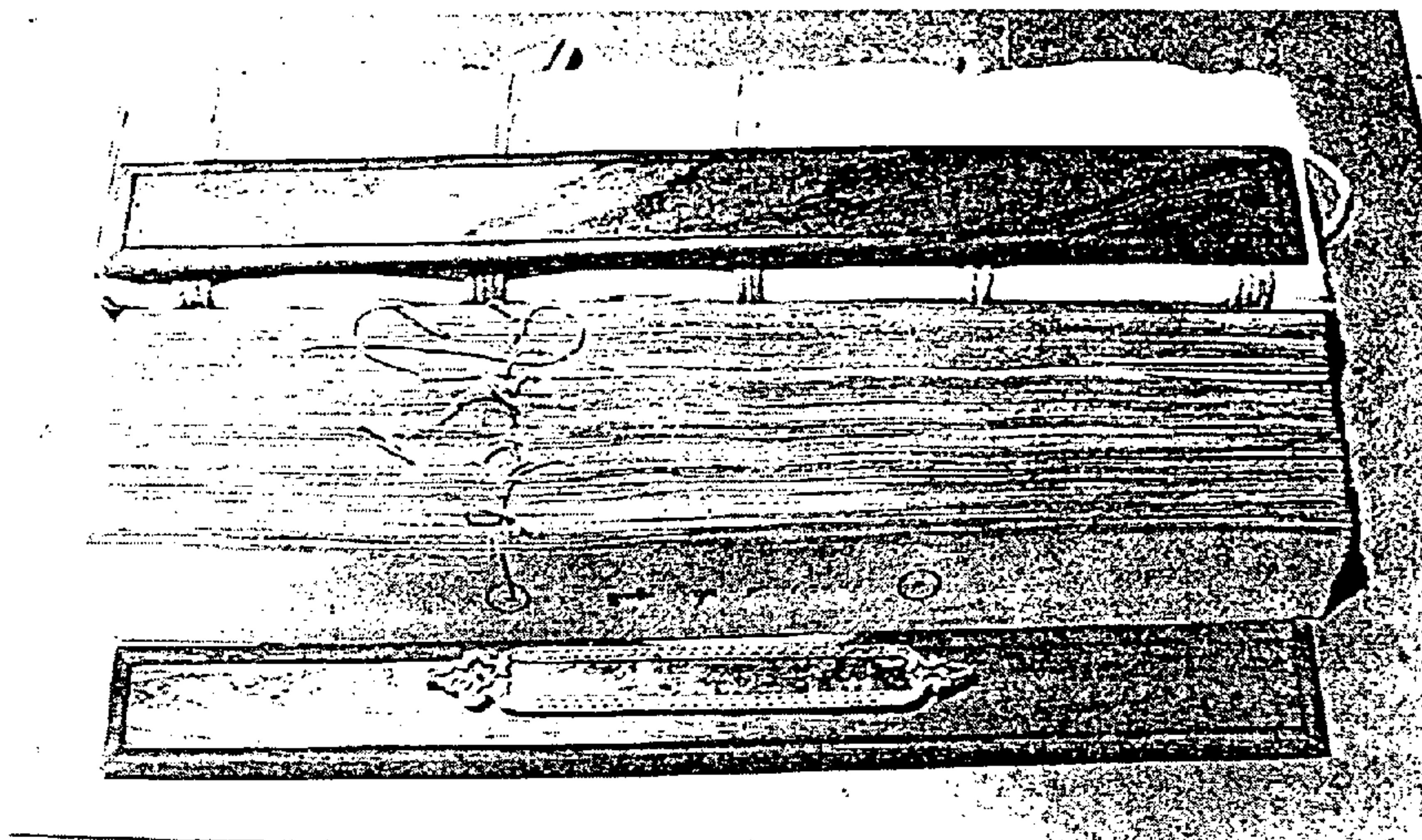
ที่มา: กรมศิลปากร. (2534). รายงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง.

หน้า 208.

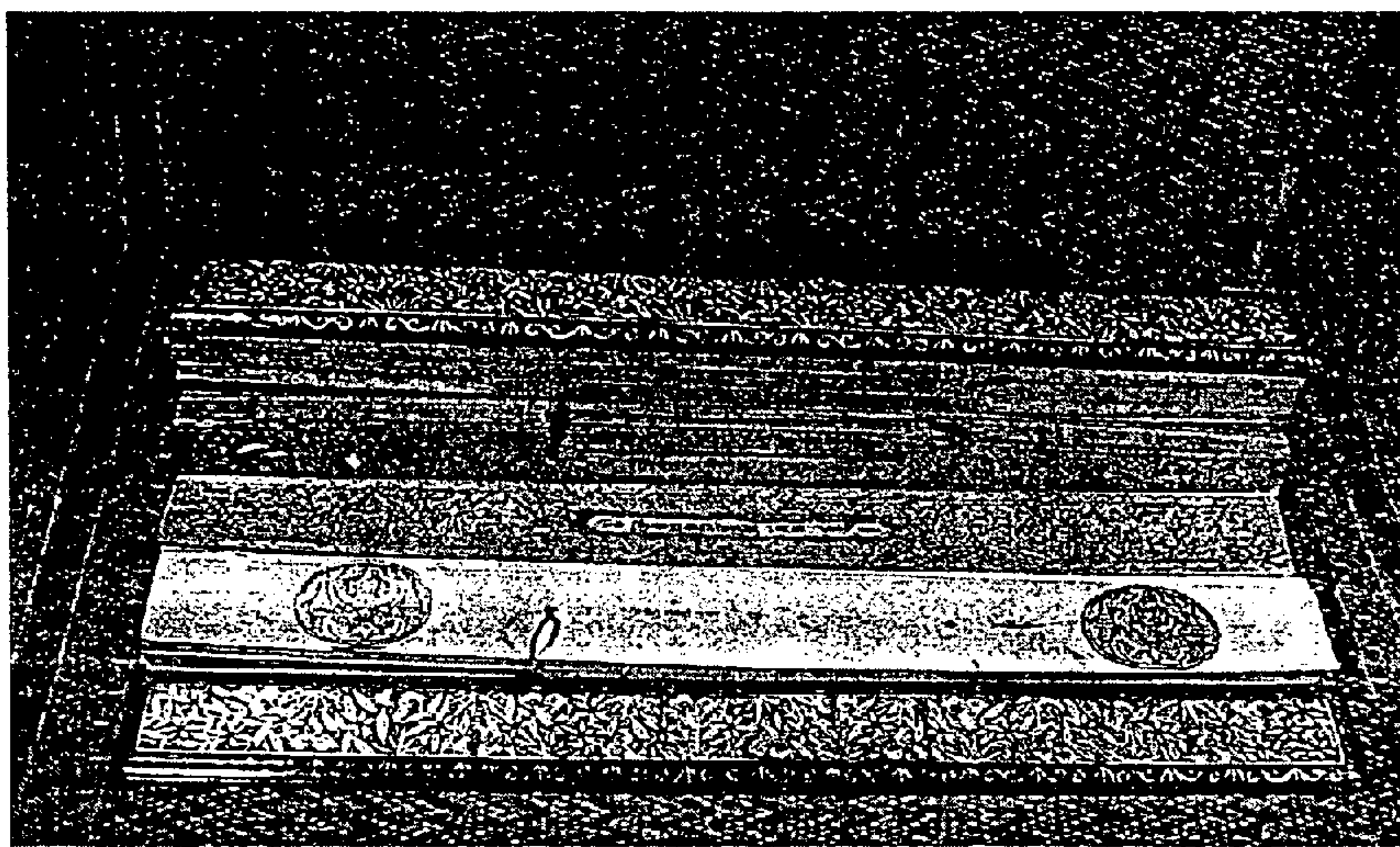
ภาพประกอบ 23 พระไตรปิฎกใบลานฉบับทองใหญ่ ไม่ประทับทองที่บนฉลากทอง รัชกาลที่ 1
ที่มา: กองแก้ว วีระประจักษ์; และวิรัตน์ อุณาพรวราราม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 17.

ภาพประกอบ 24 พระไตรปิฎกใบลานฉบับชูปย่อ ไม่ประทับธรรมดาฉลากทองเหลือง รัชกาลที่ 1
ที่มา: แหล่งเดิม. หน้า 18.

5.3 สมัยรัชกาลที่ 2 พ.ศ.2352-2367

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องมาและปรากฏว่ามีการจัดสร้างพระไตรปิฎกขึ้น เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 1 พระไตรปิฎกถูกวัดต่าง ๆ ขอยืมไปคัดลอกแล้ว ไม่ได้ส่งคืนบ้าง หรือส่งคืนไม่ครบบ้าง ทำให้พระไตรปิฎกขาดหายไปจำนวนมาก พระองค์ทรงโปรดให้มีการซ่อมแซมแทนฉบับที่หายไป และสร้างฉบับใหม่ขึ้นอีก 1 ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำแดง เนื่องจากเขียนลายรดน้ำพื้นรักแดงบนใบลานปกหน้าและหลังคัมภีร์ มีลักษณะทั่วไปมีลายก้านขดออกเถา มีทั้งภาพเทพพนมครึ่งตัว เทพราครึ่งตัวเคล้าภาพครุฑยุดนาคอยู่ภายในรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำรัชกาล และขอบลานทั้ง 4 ด้านโดยรอบปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบลานมีชาดล่องกลางระหว่างรอยต่อทองกับชาด มีเส้นดำคั่นเป็นขอบคิ้วอยู่ทั้งสองข้าง¹ ในรัชสมัยนี้เป็นเพียงการสร้างซ่อมแซม และไม่มีการประชุมสงฆ์ตรวจชำระดังเช่นที่ผ่านมา เป็นใบลานจำนวน 519 ผูก² เก็บรักษาอยู่ในส่วนเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ

ภาพประกอบ 25 พระไตรปิฎกใบลานฉบับรดน้ำแดง ไม่ปะกับลายทองจีน มี ตราประจำรัชกาลที่ 2 อยู่บนปกรองคัมภีร์
ที่มา: ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวราราม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 27.

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวราราม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 34-35.

² สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (2547). ตาลางกตรันกที่ปะกะ ความรุ่งโรจน์ของคัมภีร์ใบลาน. หน้า 75.

5.4 สมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2394

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนายิ่งพระองค์หนึ่ง สังเกตจากการที่พระองค์ทรงให้มีการสร้างวัดวาอาราม และบูรณปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมาก นับว่ามากกว่าทุกรัชกาล นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการสร้างพระไตรปิฎกขึ้นมาใหม่อีกหลายฉบับ คือ

1. ฉบับรดน้ำเอก หรือปัจจุบันเรียกว่า ฉบับรดน้ำดำเอก เป็นฉบับที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจงกว่าทุกฉบับ ใช้ช่างจารที่มีฝีมือดี และมีการคัดสรรใบลานที่มีเนื้อเนียนและอ่อนก่อนจะนำมาจารเป็นอย่างดี ลักษณะทั่วไปจะมีใบลานปกหน้าและหลังตกแต่งด้วยลวดลายรดน้ำดำบนพื้นทองทึบ เป็นลายก้านขดกนกเปลวออกเถามีช่องเปลวหางโต ตรงกึ่งกลางมีลายที่ปกหน้า เขียนด้วยเส้นชุปรักดำบนพื้นทองทึบ บริเวณกรอบเขียนลายใบเทศเครือเถาเลื้อย และขอบลานทั้ง 4 ด้านโดยรอบปิดทองทึบ

2. ฉบับรดน้ำโท หรือ ปัจจุบันเรียกว่า ฉบับรดน้ำดำโท เป็นฉบับที่สร้างไว้ในหอหลวง เพื่อสำหรับใช้ในการสวดไล่พระปริยัติธรรมของภิกษุและสามเณร มีลักษณะทั่วไปเหมือนกับฉบับรดน้ำดำเอก ต่างกันตรงมีลวดลายที่หายากว่าไม่ค่อยประณีตนัก และฝีมือช่างจารก็เป็นรอง

3. ฉบับทองน้อย เป็นฉบับหลวงฉบับแรกที่สร้างโดยฝีมือการจารของช่างผู้หญิงฝึกหัด ใช้ทองปิดทึบขอบทั้ง 4 ด้านคล้ายคลึงกับฉบับทองใหญ่ในรัชกาลที่ 1 จึงเรียกฉบับนี้ว่าฉบับทองน้อย

4. ฉบับชูปย่อ เป็นฉบับที่เขียนตัวหนังสือเป็นอักษรขอมย่อโดยการชุป ใบลานทุกใบทุกผูกปิดทองทึบทั้งด้านหน้าและหลังรวมทั้งขอบ 4 ด้าน เขียนด้วยอักษรขอมย่อเป็นเส้นชุปหมึกดำ มีลักษณะคล้ายกับฉบับทองชุบในรัชกาลที่ 1 จะมีใบลานเล็กกว่าและปกมีรดน้ำ

5. ฉบับอักษรรามัญ เป็นฉบับที่จำลองมาจากพระไตรปิฎกมอญ ลักษณะทั่วไปมีปกหน้าและหลังตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นทองทึบ มีลายดอกไม้ร่วงรักดำ เขียนด้วยอักษรรามัญ เป็นเส้นชุปรักดำบนพื้นทองทึบ

พระไตรปิฎกทั้ง 5 ฉบับนี้สร้างไว้ประจำหอหลวง แต่ยังมีอีก 2 ฉบับที่สร้างไว้สำหรับถวายพระอารามทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ 1) ฉบับเทพชุมนุม ถวายวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือ วัดโพธิ์ ผังพระนคร ลักษณะทั่วไปปกหน้าและหลังจะตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักดำ เป็นภาพเทพชุมนุม เทวดานั่งพนมมือ มีพัตรูปพุ่มข้าวบิณฑ์คั่น มีลายดอกพุดตานใบเทศตกแต่งเป็นพื้นหลัง ตรงกึ่งกลางปกหน้าเขียนอักษรขอมย่อบอกชื่อคัมภีร์ ด้วยเส้นจารชุปรักดำบนพื้นทองทึบ¹ และ 2) ฉบับลายก้ามมะลอ ถวายวัดราชโอรสาราม ผังธนบุรี เขตบางขุนเทียน มีลักษณะใบปกสีเขียวมี

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุนนาทรวรากร. (2527). *เล่มเดิม*. หน้า 36-37.

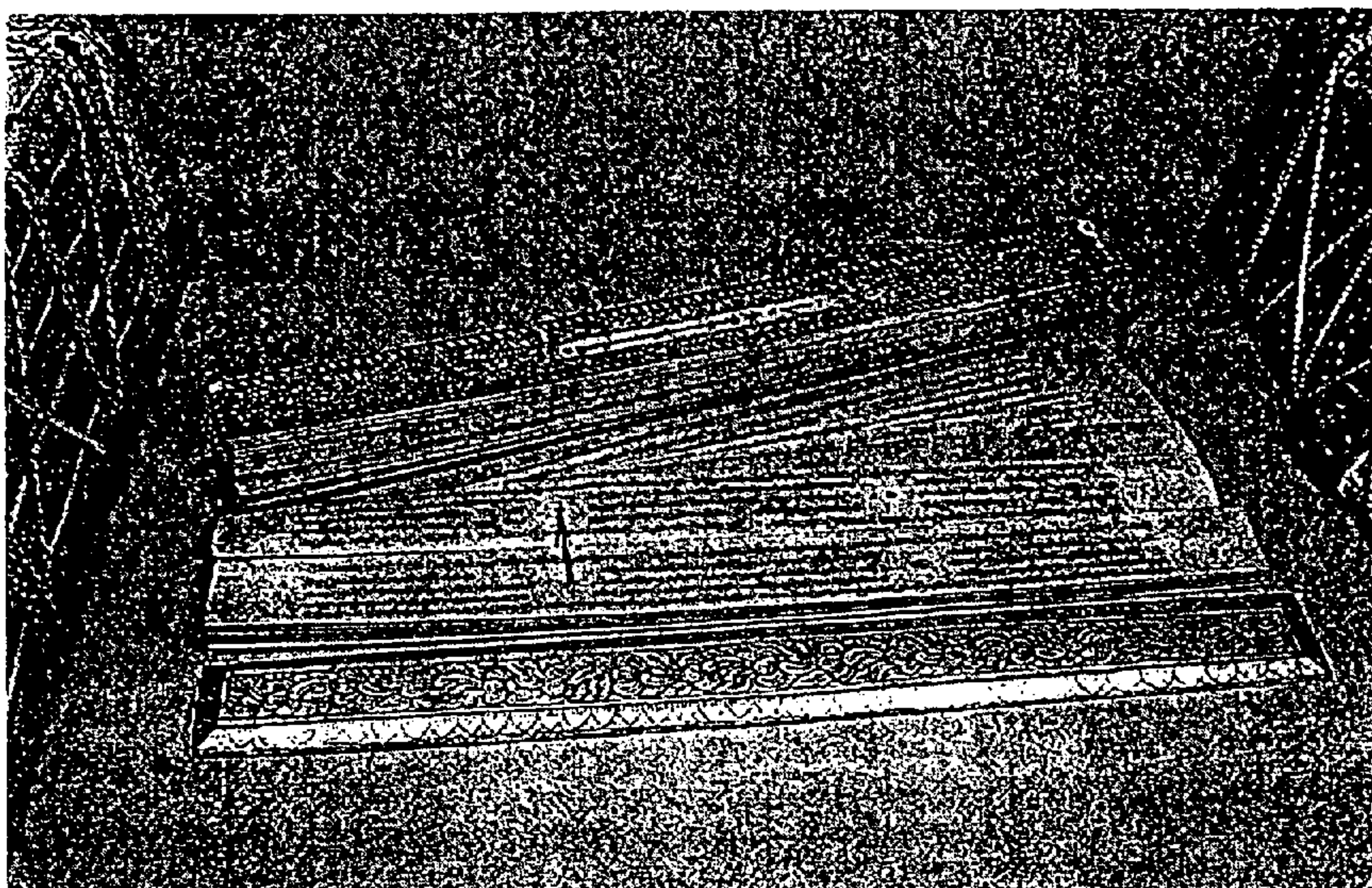
ลายกัมมะลอ ฉบับนี้ได้สร้างก่อนขึ้นครองราชย์¹ พระไตรปิฎกโบราณที่ทรงสร้างไว้จะมีตราประจำรัชกาลประทับไว้เสมอ และการสร้างพระไตรปิฎกขึ้นแต่ละครั้งต้องมีการเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับอื่น ๆ เช่น ฉบับลังกา ฉบับมอญ เป็นต้น ก็เพื่อความถูกต้องนั่นเอง จะต้องอาศัยภิกษุสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญรอบรู้พระไตรปิฎกเป็นอย่างดีด้วย ในสมัยนี้ก็มีพระวชิรญาณ หรือพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้ามงกุฏ เป็นผู้นำสำคัญ และใน พ.ศ.2386 ภิกษุสงฆ์ไทยได้เดินทางไปส่งภิกษุสงฆ์ลังกาแล้วยืมพระไตรปิฎกจำนวน 40 คัมภีร์มาด้วย เพื่อนำมาคัดลอก ต่อมาใน พ.ศ. 2387 ได้ส่งกลับคืนแล้วยืมมาอีก 30 คัมภีร์ในปีเดียวกัน² ยังมีพระไตรปิฎกฉบับต่างประเทศหลายฉบับที่มีผู้นำเข้ามาอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้ภิกษุสงฆ์แปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย โดยทุกครั้งที่มีการเทศน์ถวายให้แต่งเป็นสำนวนไทยก่อน ภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามพระประสงค์³ การที่ให้ภิกษุสงฆ์แปลเป็นไทยเทศน์ถวายนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาเรื่องราวในส่วนของพระสูตรตันตปิฎกเป็นหลัก ยังไม่ครบทั้ง 3 ปิฎก และยังไม่มีการนำมาสร้างเป็นฉบับภาษาไทย สำหรับฉบับที่สร้างไว้ก็ยังคงเป็นภาษาบาลีตัวอักษรขอมเช่นเดิม เป็นโบราณจำนวน 10,190 ผูก⁴อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

¹สิริวัฒน์ คำวันสา. (2524). *สงฆ์ไทยใน 200 ปี*. หน้า 102-103.

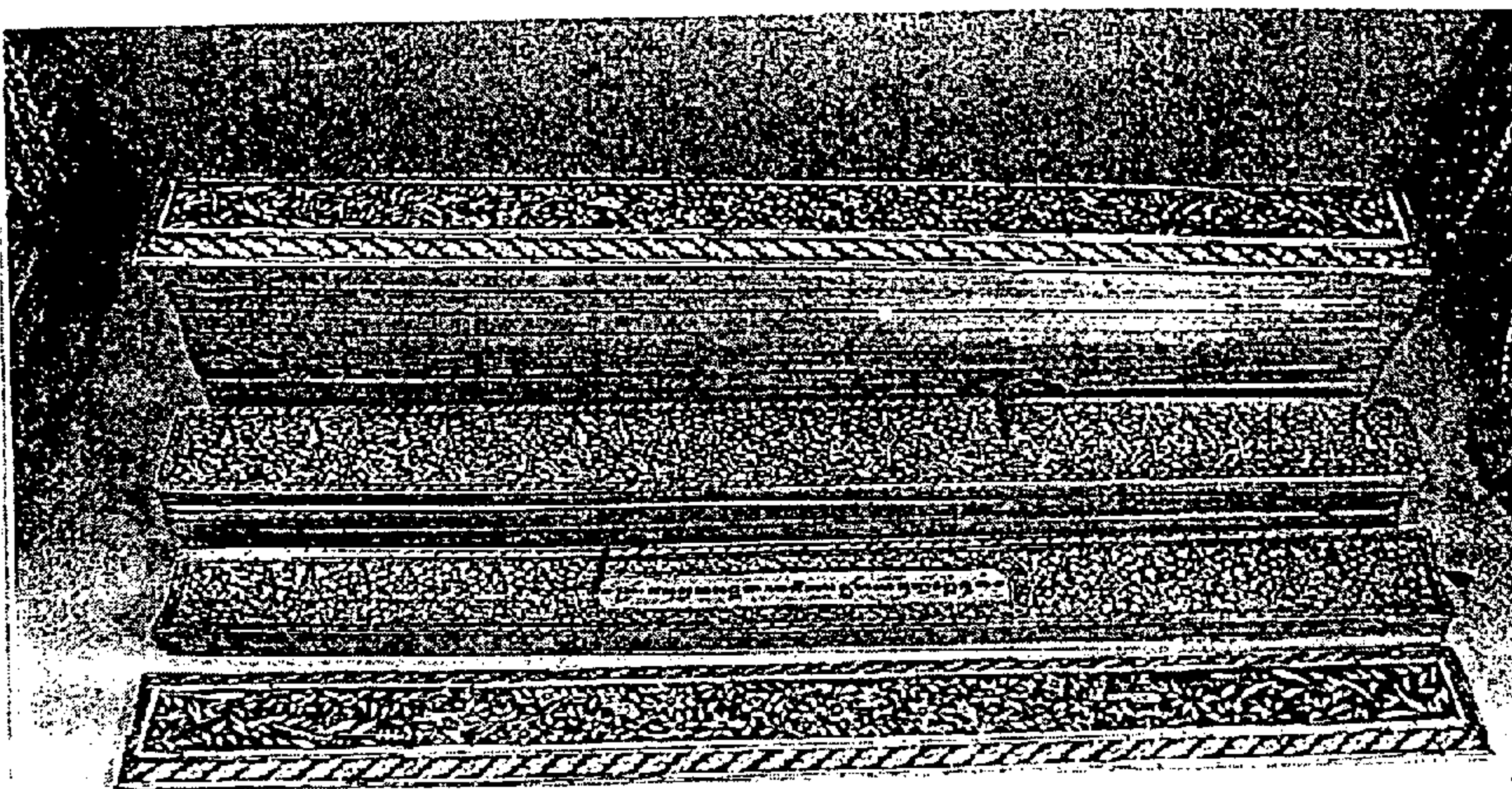
²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. (2538). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. หน้า 111-115.

³สิริวัฒน์ คำวันสา. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 104.

⁴สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 81.

ภาพประกอบ 26 ลักษณะคัมภีร์โบลานฉบับรดน้ำดำเอก ไม้ประดับรดน้ำแดง รัชกาลที่ 3
ที่มา: กองแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณนาทรวรางกูร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 27.

ภาพประกอบ 27 ลักษณะคัมภีร์โบลานฉบับรดน้ำเทพชุมนุม ไม้ประดับมุก รัชกาลที่ 3
ที่มา: แหล่งเดิม. หน้า 28.

5.5 สมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2411

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เสด็จออกผนวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนานานถึง 27 พรรษา ขณะที่ทรงเป็นภิกษุทรงศึกษาจนรอบรู้ในพระไตรปิฎก และภาษาบาลีเป็นอย่างดี หรือที่มักเรียกว่า พระวชิรญาณได้เป็นผู้ก่อตั้งภิกษุสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงทำให้ภิกษุสงฆ์ไทยแบ่งออกเป็น 2 นิกาย ได้แก่ มหานิกาย เป็นกลุ่มภิกษุสงฆ์เดิมมีจำนวนมากกว่า และธรรมยุติกนิกาย เป็นกลุ่มใหม่มีจำนวนน้อยกว่าตั้งแต่นั้นมา แต่ภิกษุสงฆ์ทั้ง 2 นิกายนี้ก็เ็นฝ่ายเถรวาทเหมือนกัน เหตุผลหนึ่งที่พระองค์ก่อตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นคือ ทรงเห็นพฤติกรรมย่อหย่อนของภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติตนไม่อยู่ในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ทรงมีพระประสงค์จะให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามพระไตรปิฎก และทรงตระหนักดีถึงความผิดพลาดของหลักคำสอนที่ผ่านมากกว่า 2,000 ปีแล้ว โดยการสืบทอดด้วยวิธีการท่องจำจนมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ต้องมีความคลาดเคลื่อนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระองค์ทรงรู้สึกว่าการให้มีการกลั่นกรองสิ่งแปลกปลอม และความบิดเบือนที่เปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา โดยให้ศึกษาต้นฉบับพระไตรปิฎกในเชิงวิจารณ์ญาณ ไม่ใช่เพียงศึกษาไปตามตัวอักษรเท่านั้น¹

ในรัชสมัยนี้ไม่ปรากฏว่ามีการสังคายนาพระไตรปิฎก แต่พระองค์ได้ทรงปรับปรุงระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับภิกษุสงฆ์ไว้หลายเรื่อง นับว่าทรงมีคุณูปการต่อพุทธศาสนายิ่ง และถือว่าเป็นการสังคายนาภิกษุสงฆ์แทนเท่ากับการสังคายนาคน ดังที่พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า "...สังคายนาคน เป็นการปรับตัวคนให้สอนให้ตรงตามพระไตรปิฎก ถ้าเราจะไม่ต้องการสังคายนาคน ก็ทำได้โดยที่พระองค์จะต้องสั่งสอนตรวจสอบตัวเองให้ตรงตามพระไตรปิฎกอยู่เสมอ..."² ดังนั้น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเพียงการสร้างพระไตรปิฎกแทนฉบับที่ขาดหายไป เนื่องจากเมื่อมีการตรวจสอบบัญญัติพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมแล้ว มีอยู่ไม่ครบ และทรงให้สร้างฉบับใหม่ขึ้นอีก เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับล่องชาด เพราะด้านข้างมีการปิดทองสลักชาดไว้³ ลักษณะทั่วไปของฉบับนี้จะใช้ใบลานธรรมดาไม่มีการตกแต่งลวดลาย ที่ขอบลานทั้ง 4 ด้านโดยรอบปิดทองทึบ ตรงกึ่งกลางด้านยาวมีชาดอยู่ล่องกลางระหว่างรอยต่อของทองกับชาดทั้งซ้ายและขวา มีเส้นขนานคั่นเป็นขอบ 2 เส้นคู่ขนานกัน เป็นเส้นจารทั้งหมด

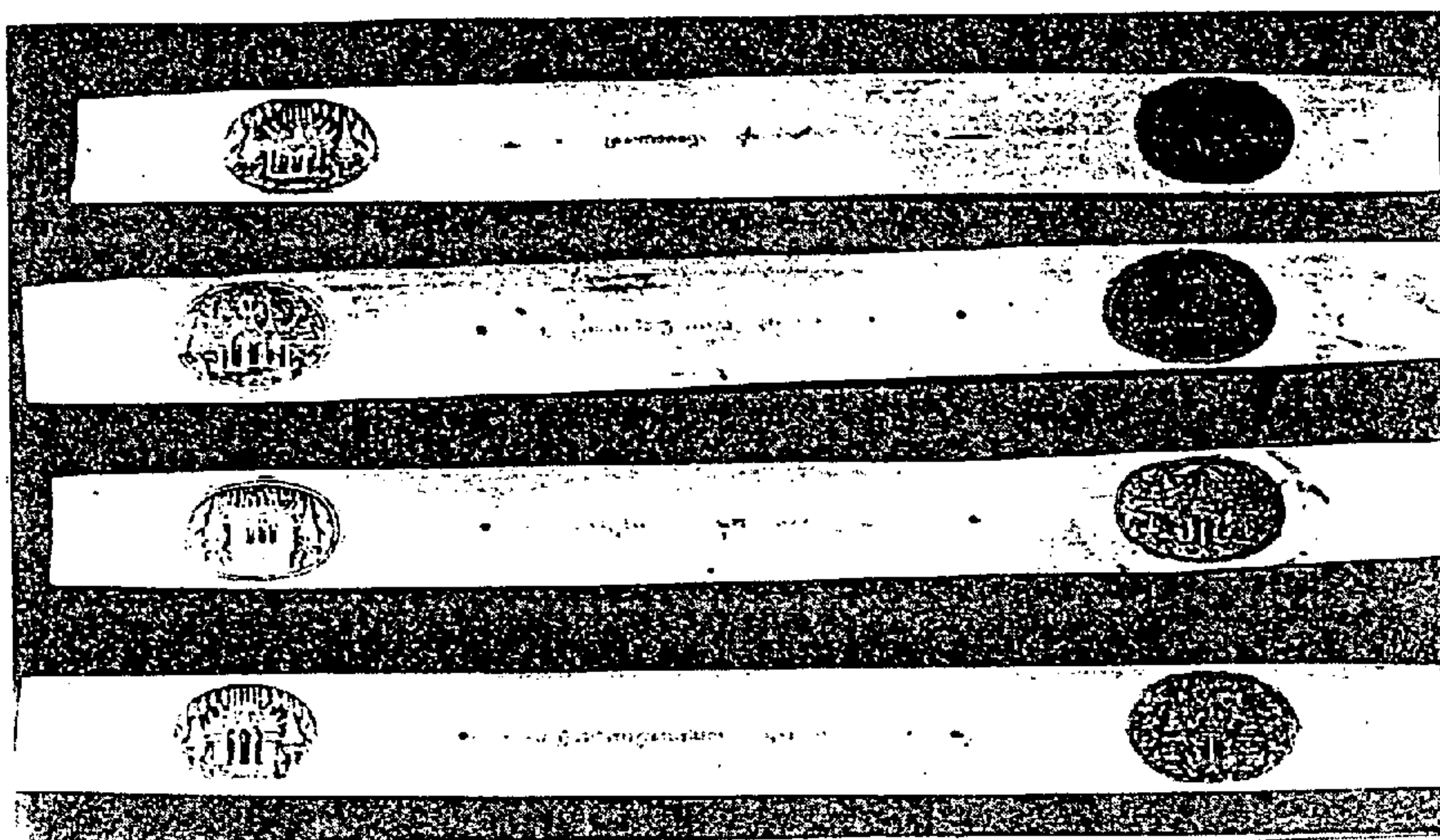
นอกจากนี้พระองค์ยังทรงโปรดให้มีการสร้างซ่อมเพิ่มเติมพระไตรปิฎกอีก 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับรดน้ำแดงในรัชกาลที่ 2 ฉบับรดน้ำดำและฉบับอักษรรามัญในรัชกาลที่ 3 แต่พระไตรปิฎกฉบับรดน้ำแดงในรัชกาลที่ 4 จะมีความแตกต่างกันกับในรัชกาลที่ 2 คือ ใบปกลาน

¹ แอ็บบ็อด โลว์มอฟแฟท(แต่ง); และ นิจ ทองโสภิต(แปล). (2520). แผ่นดินพระจอมเกล้า. หน้า 21-22.

² พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 62.

³ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2524). เล่มเดิม. . หน้า 167.

ตกแต่งด้วยลายดอกพุดตานเครือเถาเคล้าภาพสัตว์และเป็นเส้นซุบรักแดง ส่วนฉบบรดน้ำคำจะมีอยู่ 2 ฉบบ คือ ฉบบลานยาวตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักดำ มีลายก้านชดออกเถาเทพพนมเคล้าภาพมงกุฎอยู่ในระหว่างฉัตร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำรัชกาลอยู่ภายในรูปวงรีทั้งด้านขวาและซ้ายของลานปกหน้า เป็นเส้นซุบรักดำบนพื้นทองทึบ ลวดลายทั้งหมดอยู่ในกรอบเขียนลายบัว และฉบบลานสั้นมีลายดอกพุดตานเครือเถาเคล้าภาพนก มีภาพมงกุฎอยู่ในระหว่างฉัตร อยู่ภายในรูปวงรีด้านซ้ายของปกใบลานเท่านั้น¹ เป็นใบลานจำนวน 2,238 ผูก² มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ

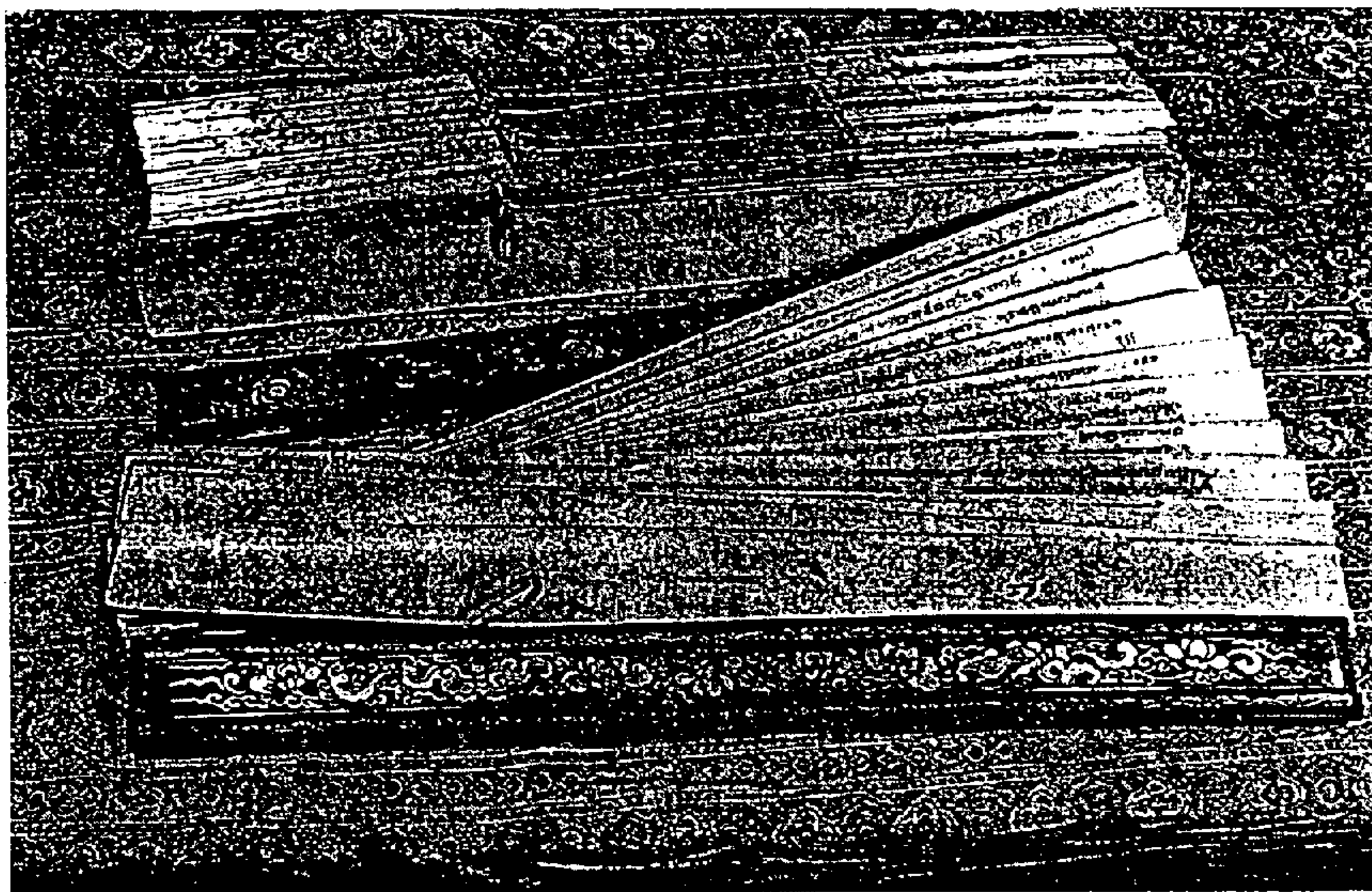

ภาพประกอบ 28 สัญลักษณ์ประจำรัชกาลบนใบรองปกคัมภีร์ พระไตรปิฎก รัชกาลที่ 4
ทรงสร้างซ่อมฉบบในรัชกาลที่ 3

ที่มา: ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวารการ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 24.

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวารการ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 40-42.

² สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (2547). เล่มเดิม. หน้า 83.

ภาพประกอบ 29 ลักษณะคัมภีร์ใบลานฉบับล่องชาด ไม่ปะกับลายก้ามเลอรัชกาลที่ 4
ที่มา: ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวรารังกูร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 28.

5.6 สมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411- 2453

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยในตอนต้นรัชกาลมีการสร้างพระไตรปิฎกฉบับหนึ่งขึ้น ด้วยวิธีการจารลงบนใบลาน เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับทองทึบ ใช้อักษรขอมซึ่งสร้างไว้ประจำหอหลวงเหมือนรัชกาลที่ผ่านมา ลักษณะของพระไตรปิฎกฉบับนี้เป็นใบลานธรรมดาไม่มีการตกแต่งลวดลายอะไรนัก ปกหน้าปกหลังและขอบปิดทองทึบทั้งหมด ที่กลางปกหน้ามีอักษรบอกชื่อคัมภีร์ไว้ มีไม้ประกับตกแต่งด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักดำ ลายดอกพุดตานเครือเถา และมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลประทับอยู่ซึ่งเป็นสิ่งที่สังเกตได้ง่าย¹ เป็นใบลานจำนวน 3,768 ผูก²อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ นอกจากนั้นทรงพิจารณาเห็นว่า การสร้างพระไตรปิฎกด้วยวิธีดังกล่าวเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาช้านาน มีความยุ่งยากหลายประการ คือต้องอาศัยช่างจารผู้ชำนาญ มีฝีมือ และช่างก็หายาก ใช้เวลานานกว่าจะจารเสร็จมีค่าใช้จ่ายสูงการ

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์; และ วิรัตน์ อุณาพรวรารังกูร. (2527). เล่มเดิม. หน้า 42-43.

² สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (2547). เล่มเดิม. หน้า 89.

จัดเก็บดูแลรักษาก็ลำบาก ประกอบกับอักษรขอมมีผู้อ่านออกได้น้อยกว่าอักษรไทย ทำให้พระไตรปิฎกไม่แพร่หลายเท่าที่ควร¹

ต่อมาในพ.ศ.2431 ทรงโปรดให้มีการจัดสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย เป็นฉบับพิมพ์ และมีการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ถือว่าเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ โดยมีพระราชดำริว่า พุทธศาสนามีพระไตรปิฎกเป็นแหล่งในการศึกษาเรียนรู้ที่สำคัญของพุทธศาสนิกชน ที่ผ่านมาพระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงโปรดให้มีการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกสืบต่อกันมา จนกลายเป็นพระราชประเพณี นอกจากนั้นประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า ลังกา และเขมร เป็นต้น เมื่อพระไตรปิฎกสูญหายหรือมีความบกพร่อง ก็ได้อาศัยซึ่งกันและกันในการยืมมาคัดลอกไว้ เมื่อเวลาผ่านไป ลังกาและพม่าอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษที่ไม่ได้นับพุทธศาสนา ส่งผลให้ภิกษุสงฆ์ และราษฎรต้องพึ่งพาตนเอง หลักธรรมคำสั่งสอนก็พลอยคลาดเคลื่อนไปด้วย ส่วนเขมรอยู่ใต้ปกครองของฝรั่งเศส และลาวอยู่ใต้ปกครองของไทย แต่ยัมนับถือผีสงเทวดากันมาก จึงถึงเวลาแล้วที่จะมีการตรวจทานคัมภีร์พระไตรปิฎกให้ถูกต้อง เพื่อเป็นหลักในการเผยแผ่พุทธศาสนาให้กว้างขวางต่อไป

แต่เดิมประเทศไทยใช้อักษรขอมในการจารึกคัมภีร์ อาจจะทำให้คนเข้าใจผิดไปว่าอักษรขอมเป็นอักษรสำหรับหลักธรรมในพุทธศาสนา ในความเป็นจริงจะใช้อักษรอะไรก็ได้ ดังเช่น ลังกา ลาว พม่า เป็นต้น ประเทศเหล่านี้ได้สร้างพระไตรปิฎกด้วยตัวอักษรของตนเองทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทรงโปรดให้มีการตรวจชำระพระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย และทรงมีพระราชประสงค์เอาไว้ 2 ประการ คือ เพื่อให้มีการตรวจชำระพระไตรปิฎกอย่างถูกต้องแล้วจัดพิมพ์ด้วยตัวอักษรไทย เพราะจะเป็นประโยชน์มากกว่าการจารึกบนใบลาน และเพื่อให้สำเร็จทันงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกทรงครองราชย์สมบัติครบ 25 ปี ในวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) และจะมีการจัดฉลองพระไตรปิฎกพร้อมไปด้วยในปีเดียวกัน² เมื่อพระองค์มีพระราชดำริดังนี้ ทรงโปรดให้อาราธนาภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และพระราชาคณะผู้ใหญ่ ผู้น้อย พระครูฐานานุกรมเปรียญรวม 110 รูป ประชุมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วทรงมีพระราชดำรัสชี้แจงต่อที่ประชุมสงฆ์ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายก็อนุโมทนาด้วยและเริ่มการสังคายนา

¹ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ วิรัตน์ อนุนาทรวารุณ. (2527). เล่มเดิม. หน้า 130.

² สิริวิวัฒน์ คำวันสา. (2524). เล่มเดิม. หน้า 231-232.

5.6.1 การตรวจชำระและพิมพ์เผยแพร่พระไตรปิฎกในประเทศ

การสังคายนาพระไตรปิฎกเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2431 และมีการจัดแบ่งหน้าที่เพื่อการดำเนินการจะได้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และสำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์(พระองค์เจ้าฤกษ์)¹ เป็นประธานสงฆ์ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส(พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ) และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(สา ปุสฺสเทว)² เป็นรองประธานสงฆ์ แบ่งออกเป็น 8 กองตามจำนวนภิกษุสงฆ์ผู้เป็นแม่กอง คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นแม่กองตรวจชำระพระวินัยปิฎก พระองค์เจ้าพระอรุณานิภาคุณากร พระพรหมมุนี(เหมือน สุมิตโต) พระธรรมไตรโลกาจารย์(เดช ฐานจาโร) พระธรรมราชา(แสง พุทฺธโต) พระเทพโมลี(แพ่ง กิตฺติสาโร) ทั้ง 5 รูป เป็นแม่กองตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก ส่วนพระพิมลธรรม(อัน) และพระธรรมวโรดม(แดง สีลวฑฺฒโน)เป็นแม่กองตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก นอกจากนั้นยังมีภิกษุสงฆ์รูปอื่น ๆ อีกแยกกันตรวจชำระในแต่ละกองตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่

การตรวจชำระพระไตรปิฎกต้องอาศัยพระไตรปิฎกที่เคยสังคายนามาในรัชกาลก่อน เป็นต้นแบบ และพระไตรปิฎกของประเทศอื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเหมือนกัน โดยเฉพาะพระไตรปิฎกภาษาสิงหลของลังกา ซึ่งเป็นประเทศที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ก็เพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ของพระไตรปิฎกนั่นเอง³ ใช้เวลาในการตรวจชำระจนถึง พ.ศ. 2436 รวม 6 ปีจึงเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้สำเร็จเป็นพระไตรปิฎกเพียง 39 เล่มเท่านั้น ซึ่งปรากฏรายชื่อพระเถระผู้ใหญ่ โดยแต่ละรูปจะตรวจชำระพระไตรปิฎกได้จำนวนแตกต่างกันไป มีจำนวนดังต่อไปนี้

1. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส⁴ ทรงตรวจชำระได้

จำนวน 11 เล่ม

2. พระเมธาธรรมรส(อ่อน อหิสโก) ตรวจชำระได้จำนวน 9 เล่ม
3. พระธรรมเจดีย์(เปี้ย) ตรวจชำระได้จำนวน 7 เล่ม
4. พระเทพโมลี(แพ่ง กิตฺติสาโร) ตรวจชำระได้จำนวน 6 เล่ม
5. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(สา ปุสฺสเทว) ทรง

¹ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

²ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 9

³นิตยา วงศ์วิวัฒน์. (2524). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. หน้า 134-135.

⁴ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาแพ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เป็นผู้ตัดสินชี้ขาดได้ทำร่วมกับพระเมธาธรรมรสได้จำนวน 1 เล่ม

6. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร(หม่อมเจ้ากระจาง) ทรงตรวจชำระได้จำนวน 2 เล่ม

7. หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต(หม่อมเจ้าภุชงค์) ทรงทำร่วมกับพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร เป็นจำนวน 2 เล่ม

8. หม่อมเจ้าพระศรีสุคติยานุวัตร(หม่อมเจ้าพร้อม ลดาวัลย์) ทรงทำร่วมกับพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรุณนิภาคุณากร เป็นจำนวน 1 เล่ม¹

เมื่อได้ตรวจชำระเสร็จแล้วจึงดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ รัชกาลที่ 5 พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน 1,000 ซึ่งเป็นค่าพิมพ์ด้วย พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ครั้งแรกมีจำนวน 1,000 จบ จบละ 39 เล่ม เป็นเล่มหนังสือทั้งสิ้น 39,000 เล่ม² แต่เดิมมีเงินในการพิมพ์พระไตรปิฎกอยู่ 160,000 บาท มีกรรมการเบิกไป 2 ครั้ง เป็นเงิน 64,000 บาท คงเหลือ 96,000 บาท และรับพระไตรปิฎกมาจากกรรมการ 1,000 จบ มีการจำหน่ายทั้งในกรุงและหัวเมืองได้ 569 จบ เป็นเงิน 66,720 บาท นอกจากนี้ยังมีการจ่ายค่าตู้และหีบที่จัดส่งไปต่างประเทศพร้อมค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เป็นเงิน 16,651 บาท 20 อัฐ³ ปกติแล้วพระไตรปิฎกจะมี 45 เล่มเนื่องจากขาดหายไป 6 เล่มที่ไม่ได้พิมพ์ ได้แก่ เล่มที่ 26 เรื่องวิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่มที่ 27-28 เรื่อง ชาตก เล่มที่ 32 เรื่องอุปทาน เล่มที่ 33 เรื่องอุปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และเล่มที่ 41 เรื่องอนุโลมปัจจนียปิฎฐาน กับปัจจนียอนุโลมปิฎฐาน ยังมีเพิ่มเติมท้ายเล่มที่ 44 อีกครั้งหนึ่ง คือเรื่องอนุโลมติกปิฎฐานกับอนุโลมทุกปิฎฐาน ถ้าจะนับจริง ๆ แล้วขาดอยู่ 7 เล่มด้วยกัน แต่ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 5 ได้แยกเรื่องยมกจากพระอภิธรรมปิฎกออกเป็น 3 เล่ม จนถึงรัชกาลที่ 7 จึงมีการพิมพ์ครบบริบูรณ์ ในการนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีกรรมการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้น ปรากฏรายชื่อดังนี้

1. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช เป็นประธานกรรมการ
2. พระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ กรรมการ
3. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ กรรมการ
4. พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กรรมการ
5. หม่อมเจ้าประภากร กรรมการ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. พระไตรปิฎก. (ไมโครฟิล์ม). มร.5 ศ/41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ. 106 – ร.ศ.126)

² นิตยา วงศ์วิวัฒน์. (2524). เล่มเดิม. หน้า 137.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. มร.5 ศ/41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ.106 – ร.ศ.126)

6. เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ กรรมการ
7. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ กรรมการ (ต่อมาสิ้นพระชนม์ก่อน)
8. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) กรรมการ(ถึงแก่อนิจกรรมก่อน)¹

พอจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเรียบร้อยแล้ว พระองค์ได้พระราชทานถวายเป็นรางวัลแด่พระเถรานุเถระผู้ใหญ่ที่ตรวจชำระ รูปละ 1 จบ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นกรรมการพิมพ์อีกท่านละ 1 จบ และมีการฉลองพระไตรปิฎกพร้อมกับพระราชพิธีรัชดาภิเษกในวโรกาสที่ทรงเสวยราชย์สมบัติครบ 25 ปี สำหรับพิธีสมโภชฉลองพระไตรปิฎกได้กำหนดจัดขึ้นในระหว่างวันที่ 8 ธันวาคม ถึงวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2436 ดังมีหมายกำหนดการโดยย่อคือ

วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2436 เวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากพระที่นั่งอนันตสมาคม(องค์เก่า) ในพระบรมมหาราชวัง ทรงประเคนผ้าไตรแด่ภิกษุสงฆ์ 26 รูป สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสถวายคำแปลพระไตรปิฎกโดยสังเขป และภิกษุสงฆ์จำนวน 1,026 รูป เท่ากับจำนวนพระชัยวัฒน์ 26 รูป และจำนวนพระไตรปิฎก 1,000 จบ เจริญพระพุทธรูป สเสร็จแล้วเสด็จออกจากพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทอดพระเนตรมหรสพและทรงจุดดอกไม้เพลิง

วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2436 เวลาเช้าทรงโปรดเกล้าฯให้พระเจ้าลูกเธอเสด็จออกเลี้ยงพระ ส่วนเวลาเย็นเสด็จออกจากพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทรงไปรยทาน แล้วเสด็จเข้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธรูป สเสร็จแล้วเสด็จออกจากพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทอดพระเนตรมหรสพ และทรงจุดดอกไม้เพลิง

วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2436 เวลาเช้าทรงเลี้ยงพระ เวลาบ่ายทรงไปรยทานแล้วภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธรูปแล้ว ทรงประเคนของรางวัลแด่ภิกษุสงฆ์ผู้ตรวจชำระพระไตรปิฎก และพระราชทานรางวัลแก่กรรมการผู้จัดการพิมพ์พระไตรปิฎก แล้วเสด็จออกจากพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทอดพระเนตรมหรสพ และทรงจุดดอกไม้เพลิง

วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2436 เวลาเช้าทรงเลี้ยงพระ ส่วนเวลาบ่ายทรงเวียนเทียนสมโภชพระไตรปิฎก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จออกทรงเจิม และไปรยทานแล้วทอดพระเนตรดอกไม้เพลิง²

ตั้งแต่วันที่ 13 ธันวาคมเป็นต้นไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งกระบวนแห่พระไตรปิฎกที่พระราชทานไปยังพระอารามต่าง ๆ และ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. มร.5 ศ/41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ.106 – ร.ศ.126)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. พระไตรปิฎก. (ไมโครฟิล์ม). มร. 7 ศ/6 แผ่นที่ 66 - 68.

ภิกษุสงฆ์ก็ได้เตรียมกระบวนแห่รับพระไตรปิฎกพร้อมจัดงานสมโภชฉลองต่อไป มีวัดต่าง ๆ ใน กรุงเทพฯ จำนวน 57 วัด¹ ที่ได้รับพระราชทานพระไตรปิฎกไปแล้วจัดให้มีการเฉลิมฉลองโดยมีการจัดขบวนแห่อย่างสวยงามสมพระเกียรติเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ตัวอย่างเช่น ที่วัดระฆังโฆสิตาราม หม่อมเจ้าพระพิมลธรรม และพระครูปลัดฐานานุกรม พร้อมพุทธศาสนิกชนได้มีหนังสือแจ้งไปยังพระยาวิบูลย์การบตี อธิบดีกรมสังฆการี กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ว่า ได้จัดแต่งขบวนแห่มารับพระไตรปิฎก นิมนต์ภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ 108 รูป ในตอนค่ำมีการตกแต่งประทีปโคมไฟ มีการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งมีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนำเอาหุ่นกระบอกมาช่วยงาน 1 โรง และยังมีการแสดงโขนอีก 1 โรง รุ่งเช้ามีพิธีทำบุญตักบาตร จัดอยู่เป็นเวลา 2 วัน 2 ค่ำ² เป็นต้น นอกจากนั้นวัดตามหัวเมืองต่าง ๆ จำนวน 25 วัด ก็มีการจัดงานเฉลิมฉลองพระไตรปิฎกเช่นกัน เช่น ที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อโยธยา ซึ่งพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตราคมหาปเทศาธิบดี ผู้รักษากรุงเก่า จัดให้มีการฉลองพระไตรปิฎก ในวันที่ 25 ตุลาคม ถึงวันที่ 27 ตุลาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) มีมหรสพ และการละเล่นมากมาย มีเยเก 2 วง หุ่นกระบอก 1 โรง หนังไทย 1 โรง หนังตะลุง 1 โรง เป็นเวลา 3 วัน 3 ค่ำ เป็นต้น การจัดงานเฉลิมฉลองพระไตรปิฎกทั้งในเมืองและตามหัวเมืองมีการดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม ร.ศ. 112 จนถึงสิ้น ร.ศ. 113 มีวัดที่ได้รับพระราชทานพระไตรปิฎกพร้อมตู้ใส่ทั้งที่เป็นพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นจำนวน 237 ตู้ โดยแบ่งเป็นประเภท ตู้พิเศษ 3 ตู้ ตู้บุคคล จำนวน 8 ตู้ ตู้ที่ 1 จำนวน 38 ตู้ ตู้ที่ 2 จำนวน 51 ตู้ และตู้ที่ 3 จำนวน 137 ตู้ ซึ่งมีจำนวนดังต่อไปนี้

1. ตู้พิเศษ จำนวน 3 ตู้ คือพระราชทานไว้สำหรับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระพุทธรรัตนสถาน และหอพระบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
2. พระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นกรรมการพิมพ์ จำนวน 8 ตู้
3. ตู้ที่ 1 จำนวน 38 ตู้ ได้แก่ วัดคณะธรรมยุติกนิกาย 9 ตู้ วัดคณะกลางมหานิกาย 5 ตู้ วัดคณะเหนือมหานิกาย 4 ตู้ วัดคณะใต้มหานิกาย 9 ตู้ และพระอารามหัวเมือง 11 ตู้
4. ตู้ที่ 2 จำนวน 51 ตู้ ได้แก่ วัดคณะธรรมยุติกนิกาย 11 ตู้ วัดคณะกลางมหานิกาย 8 ตู้ วัดคณะเหนือมหานิกาย 8 ตู้ วัดคณะใต้มหานิกาย 11 ตู้ และวัดหัวเมือง 12 ตู้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.5 ศ/41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ.106-ร.ศ.126)

² แหล่งเดิม.

5.ตู้ที่ 3 จำนวน 137 ตู้ ได้แก่ วัดธรรมยุติกนิกาย 2 ตู้ วัดคณะกลาง
มหานิกาย 8 ตู้ วัดคณะเหนือมหานิกาย 4 ตู้ วัดคณะใต้มหานิกาย 9 ตู้ และวัดหัวเมือง 114 ตู้¹

ส่วนวัดราษฎร์หลายแห่งที่มีได้พระราชทานไป เพราะมีจำนวนจำกัดประกอบกับวัดก็มีอยู่
จำนวนมาก แต่ชาวบ้านผู้มีจิตศรัทธาสามารถจองสิ่งซื้อได้ในราคาต้นทุนจบละ 2 ชั่ง โดยผ่าน
กระทรวงธรรมการ ซึ่งเจ้าพระยาภาสกรวงศ์เป็นเสนาบดีได้ออกหนังสือแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ใน
เบื้องต้นมีผู้ร่วมสร้างพระไตรปิฎกจำนวน 246 คน จากนั้นปรากฏว่ามีทั้งพระบรมวงศานุวงศ์
เจ้านาย ผู้ว่าราชการ และชาวบ้านขอซื้อเป็นจำนวนมาก เช่น เมืองระยองมีพระยาศรีสมุทรโชค
ไชยโชคชิตสงคราม ผู้ว่าราชการขอรับ 2 จบ เป็นเงิน 4 ชั่ง เมืองตราด มีพระยาพิพิทพิไสยสุนทร
การ ผู้ว่าราชการขอรับ 13 จบ เป็นเงิน 26 ชั่ง เมืองปัจฉิมศรีเขตร์ มีหลวงสุนทรบริรักษ์ผู้ว่า
ราชการ ขอรับ 3 จบ เป็นเงิน 6 ชั่ง และเมืองพนัสนิคม มีพระยาพิพัฒโกษาราชปลัดทูลฉลอง
กรมท่าข้าหลวง ร่วมบริจาคสร้างพระไตรปิฎก จำนวนเงิน 2 ชั่ง² เป็นต้นทำให้พระไตรปิฎกมีไม่
เพียงพอ จึงทรงพระบรมราชานุญาตให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการจัดพิมพ์ขึ้นอีก
จำนวน 500 จบ แต่ครั้งนี้ทรงโปรดให้พระเจ้า้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้รับผิดชอบใน
การพิจารณาจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยว่าจ้างช่างชาวยุโรปมาจัดสร้างตัวหนังสือขอมเป็นค่าจ้างถึง 5,000
บาท ครั้งนี้มีการจัดพิมพ์เป็นตัวอักษรขอมด้วย เพราะตามความเห็นของพระเจ้า้องยาเธอกรมหมื่นว
ชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าตัวอักษรไทยไม่เหมาะกับภาษาบาลี จึงควรสร้างตัวอักษรใหม่ตามที่กรรมการ
ได้ปรึกษากัน กระทรวงธรรมการออกค่าใช้จ่ายให้ โดยแบ่งการพิมพ์ออกเป็น 3 แบบ คือ แบบที่ 1
พิมพ์เป็นภาษาบาลีด้วยอักษรไทยต่อจากของเก่าที่ยังค้างอยู่ ได้แก่ คัมภีร์ขุททกนิกายประกอบเรื่อง
วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา จรียาปิฎก พุทธวงศ์ และอปทาน แบบที่ 2 ใช้อักษร
ขอม และแบบที่ 3 พิมพ์ธรรมดา พระเจ้า้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงเป็นผู้รับรองแก้ไข
เอง³ และการตรวจต้นฉบับทรงเลือกหม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต พระราชมนู(ชม สุธมาจาโร)
และพระมหาทองอยู่ ประโยค 9 วัดเทพศิรินทราวาส ส่วนการตรวจการพิมพ์ให้กรมราชบัณฑิตรับ
เป็นธุระ ต่อมากรมหมื่นพงษาดิศรมหิปและนายราชานัดยานุหารได้ขอพระบรมราชานุญาตจัดพิมพ์อีก
แต่ไม่ได้จัดพิมพ์ในนามฉบับหลวง จากนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งชื่อบุญขัน วัดแค เมืองนครเขื่อนขันธ์

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.5 ศ./41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ.106-ร.
ศ.126)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กรมการกับราษฎรเข้าส่วนขอสร้างพระไตรปิฎก พ.ศ.2435-2436. กต.
82.2/1,3,6,8 กล้อง 1.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่ม กรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ ร.5 ศ.
19/27 . หน้า 47-48.

(ปัจจุบันคือ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ)มาขอพระบรมราชานุญาตพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นอักษรรามัญไปเผยแพร่ พระองค์ทรงอนุญาต ให้จัดพิมพ์โดยใช้พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ของหลวงเป็นต้นฉบับ และสามเณรธรรมกิตติจากลังกาได้มีหนังสือมาขอพระราชทานพระไตรปิฎกไว้ที่หอหนังสือโรงเรียน สัทธัมมคุดตะซึ่งเป็นแหล่งค้นคว้าที่สำคัญของภิกษุสามเณร เนื่องจากคัมภีร์ที่มีอยู่เดิมชำรุดทรุดโทรมมาก ยังมีผู้แสดงความจำนงในการจัดพิมพ์อยู่เสมอ แสดงว่ามีผู้มีความสนใจเป็นจำนวนมาก เพราะว่าพระไตรปิฎกฉบับนี้เป็นอักษรไทยฉบับแรกที่คนทั่วไปสามารถอ่านออกเกิดความเข้าใจได้ง่าย ซึ่งเป็นผลดีต่อพุทธศาสนาทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกแพร่หลาย และเป็นที่รู้จักทั้งในประเทศและต่างประเทศ นับว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกของภิกษุสงฆ์สามเณร และชาวบ้านกันอย่างกว้างขวาง

5.6.2 การพระราชทานพระไตรปิฎกไปเผยแพร่ในต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายให้กระทรวงธรรมการขณะนั้นดำเนินการติดต่อไปยังกระทรวงการต่างประเทศซึ่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงศ์วโรปการเป็นเสนาบดี ให้สืบค้นสถานศึกษาที่เล่าเรียนภาษาโบราณ และหอสมุดแต่ละประเทศมีทั้งหมดกี่แห่งที่เหมาะสมจะได้รับ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศจึงมีหนังสือแจ้งไปยังสถานกงสุล และราชทูตสยามในประเทศต่าง ๆ เช่น พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ราชทูตกรุงปารีส พระยามหาโยธาราชทูตกรุงลอนดอน และพระยานนทบุรีราชทูตกรุงเบอร์ลิน ดังมีตัวอย่างข้อความหนังสือที่เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศมีไปถึงพระยานนทบุรีราชทูตกรุงเบอร์ลิน ใจความว่า

...ด้วยเมื่อ ณ วันที่ 11 เดือนนี้ข้าพเจ้าได้รับหนังสือพระยาภาสกรวงษ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการฉบับหนึ่งลงวันที่ 10 เดือนนี้ว่าด้วยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นด้วยอักษรสยามตามพระบาฬีทั้งสามปิฎก โดยทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศลในมหามงคลสมัยพระราชพิธีเฉลิมพระราชสมบัติครบเสี้ยวสัตตพรรษกาล ซึ่งจะเปนไปในปีหน้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯจะพระราชทานแก่ศึกษาสถานชั้นสูงที่ได้สอนโบราณพาทย์คือนมหาวิทยาลัยแลวิทยาลัยในทวีปเอเชียแลยุโรป...ให้ท่านจัดการสืบซื้อยูนีเวอร์ซิตีแลคอลิจในประเทศที่ท่านได้รักษาราชการอยู่นั้น...¹

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (พ.ศ. 2435-2436). จำหน่ายพระไตรปิฎก. สำเนาหนังสือที่ 95/16686 ศาลาว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 16 ธันวาคม ร.ศ. 111. กต.82.2/4 กล่อง 1.

แล้วจัดส่งไปทางเรือพร้อมบรรจุหีบปิดป้ายชื่อระบุสถานศึกษาไว้¹ เพื่อสะดวกในการแจกจ่าย ดังมีรายชื่อของประเทศที่ได้ส่งไปให้เป็นพระไตรปิฎก 233 จบ คือ

1. ประเทศอังกฤษ จำนวน 15 จบ และเมืองขึ้น 16 จบ รวม 31 จบ
2. ประเทศฝรั่งเศส จำนวน 20 จบ
3. ประเทศเยอรมัน จำนวน 25 จบ
4. ประเทศโปรตุเกส จำนวน 7 จบและเมืองขึ้นอีก 2 จบ รวม 9 จบ
5. ประเทศฮอลันดา จำนวน 6 จบและเมืองขึ้น 1 จบ รวม 7 จบ
6. ประเทศเบลเยียม จำนวน 7 จบ
7. ประเทศอิตาลี จำนวน 20 จบ
8. ประเทศสวีเดนนอร์เว จำนวน 6 จบ
9. ประเทศอเมริกา จำนวน 51 จบ
10. ประเทศเดนมาร์ก จำนวน 3 จบ
11. ประเทศสเปน จำนวน 4 จบ
12. ประเทศญี่ปุ่น จำนวน 30 จบ
13. ประเทศรัสเซีย จำนวน 20 จบ²

ในการแจกจ่ายพระไตรปิฎกไปยังสถานศึกษา และหอสมุดต่าง ๆ ในต่างประเทศนั้น พระองค์ทรงมอบหมายให้พระยานนทบุรีเกษตรารามราชทูตสยามประจำกรุงเบอร์ลินเป็นผู้แทนดำเนินการและทรงพระราชทานพระไตรปิฎกไว้ประจำที่ว่าการราชทูตด้วย พระยานนทบุรีเกษตรารามได้รับหีบพระไตรปิฎกเมื่อวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) แล้วจัดส่งไปตามรายชื่อสถานศึกษาที่แจ้งมา และยังมีประเทศที่ได้แจ้งความประสงค์จะขอรับพระไตรปิฎกพระราชทานเพิ่มเติมอีกภายหลัง คือ ประเทศออสเตรีย และฮังการี เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ได้นำหีบพระไตรปิฎกจัดส่งไปให้ประเทศออสเตรีย จำนวน 7 จบและประเทศฮังการี จำนวน 12 จบ³ ถึงกระนั้นก็ยังมิมีชาวต่างชาติหลายรายมีหนังสือมาขอพระราชทานพระไตรปิฎกอยู่เรื่อย ๆ พระองค์ทรงพิจารณาตามสมควรในการจัดไปให้ ดังเช่น หมอกาลอูเยนนิวแมน(Dr.Karl Eugene Neumann)

¹นิตยา วงศ์วิวัฒน์. (2524). เล่มเดิม. หน้า 143 - 144.

²หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.5 ศ/41 ม้วนที่ 41 เรื่องที่ 2 ร.5 ศ.19 (ร.ศ.106-ร.ศ.126)

³หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (พ.ศ. 2438-2440). รัฐบาลสยามมอบให้พระยานนทบุรีศรีเกษตรารามเป็นตัวแทนมอบหนังสือชุดพระไตรปิฎกให้สถาบันการศึกษา หอสมุดต่างๆ ในยุโรป. กต.82.2/38 กล่อง 5.

ชาวเยอรมัน มีหนังสือมาขอรับพระไตรปิฎก 1 จบ ก่อนที่พระองค์จะพระราชทานทรงโปรดเกล้าฯให้พระยานนทบุรีไปสืบประวัติเสียให้แน่ชัดว่า เป็นคนเช่นไร เมื่อปรากฏว่าเป็นคนธรรมดาสามัญไม่มีชื่อเสียงอะไรนัก แต่ต้องการแปลพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ออกเป็นภาษาเยอรมัน พระองค์ทรงเห็นประโยชน์ที่เกิดต่อพุทธศาสนา จึงพระราชทาน 1 จบ¹

เมื่อสถานศึกษา และหอสมุดในแต่ละประเทศได้รับพระไตรปิฎกครบเรียบร้อยแล้วก็มีหนังสือตอบรับจำนวน 49² ฉบับแสดงความขอบพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผ่านมายังพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงษ์โรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เช่นหนังสือของหอสมุดมหาวิทยาลัยในลอนดอน ประเทศอังกฤษ และมหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาประกอบไว้ในภาคผนวกเป็นตัวอย่างพระไตรปิฎกคัมภีร์ของพุทธศาสนาเป็นที่ต้องการและได้รับความสนใจจากนานาประเทศ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ไปยังนานาประเทศนั้นเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีอีกทางหนึ่ง ถึงแม้ประเทศเหล่านั้นจะไม่มีผู้นับพุทธศาสนาเลยก็ตามแสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยอันกว้างขวางของพระองค์ และยังเป็นการเผยแผ่หลักธรรมของพุทธศาสนาทำให้เป็นที่รู้จักในระดับโลกว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีผู้นับถือพุทธศาสนายึดพระไตรปิฎกเป็นหลักสำคัญ³ นับว่าทรงมีพระราชศรัทธาอย่างยิ่งในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา และทรงมีบทบาทสำคัญในการช่วยจรรโลงพุทธศาสนาให้สถิตสถาพรสืบไป

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (พ.ศ. 2439). ขอให้กระทรวงต่างประเทศมีตราสั่งให้ราชทูตเบอลินรับพระไตรปิฎกไป. กต. 82.2/43 สำเนาที่ 8817 ลงวันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 115 กล้อง 4.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (พ.ศ. 2438). บัญชีหนังสือของวิทยาลัยต่างๆที่ตอบรับพระไตรปิฎก. กต. 82/25 กล้อง 3.

³ ศิริพร สุเมธรัตน์. (2528). แนวพระราชดำริทางพุทธศาสนาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการเมืองการปกครอง. หน้า 330-331.

ภาพประกอบ 30 พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 5
ที่มา: ห้องสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร

5.7 สรุป

สรุปว่า การสังคายนาพระไตรปิฎกเริ่มมีการจัดทำอย่างจริงจังและมีแบบแผนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาของไทย โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างเอกภาพให้เกิดขึ้นในหมู่ภิกษุ และเพื่อแก้ไขความไม่ถูกต้องของการใช้ภาษาบาลีของภิกษุบางคณะ แต่ในสมัยสุโขทัยเป็นการนำพระไตรปิฎกที่ยังครบบริบูรณ์อยู่มาสืบต่อจากลังกา และสมัยอยุธยาก็เป็นเพียงการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นเพื่อรักษาไว้ ส่วนสมัยธนบุรีเป็นการสืบเสาะแสวงหาคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ยังหลงเหลืออยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ มาคัดลอกเอาไว้แล้วสร้างขึ้นใหม่ เนื่องจากเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตก พม่าได้เผาทำลายเมืองพร้อมทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกก็พลอยวอดวายไปด้วย จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสังคายนา ต่อมาเมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้จัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกอย่างเป็นทางการขึ้นและเก็บรักษาไว้ในตู้ภายในหอมนต์เขยธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปัจจุบันอยู่ในตู้ระดับมุกจำนวน 9 ตู้ทั้ง 3 ปิฎก และมีคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และสหทวิเสสซึ่งเป็นฉบับครูเดิม ฉบับทองใหญ่เสียหายส่วนมาก เนื่องจากพระไตรปิฎกที่มีอยู่ไม่ขาดหายไป และมีความบกพร่องเป็นจำนวนมาก รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการสร้างซ่อมพระไตรปิฎกและสร้างเพิ่มขึ้นอีกหลายฉบับ เพื่อสืบต่อมิให้พระไตรปิฎกสูญหาย พอถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีการสร้างพระไตรปิฎกเอาไว้เช่นกัน ดังบุรพพระมหากษัตริย์ที่เคยทรงทำสืบต่อมา

ผู้วิจัยเห็นว่าการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ผ่านมาในอดีตจัดว่าเป็นยุคสมัยของพระไตรปิฎกฉบับโบราณ แต่ระยะเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าพระไตรปิฎกมีข้อบกพร่องด้านภาษาซึ่งที่ผ่านมาพระไตรปิฎกถูกสร้างเป็นภาษาขอมทั้งหมดและการจารลงใบลานเป็นไปด้วยความยากลำบากต้องใช้เวลาานกว่าจะสำเร็จ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้สนใจจะศึกษาน้อยมาก เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงตัดสินพระทัยให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใหม่โดยเปลี่ยนแปลงจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ 39 เล่ม ซึ่งจัดว่าเป็นยุคสมัยของพระไตรปิฎกที่เป็นรูปเล่มหนังสือครั้งแรก เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ แต่ก็ยังไม่ครบสมบูรณ์เท่าที่ควร เพราะปรากฏว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดสังคายนาพระไตรปิฎกต่ออีก เนื่องจากมีพระไตรปิฎกขาดหายไปถึง 6 เล่ม

อย่างไรก็ดีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังได้พระราชทานพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากออกไปเผยแพร่ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศที่สำคัญ ๆ ถือว่าเป็นรัชสมัยแรกที่มีการพระราชทานพระไตรปิฎกไปยังต่างแดน ทำให้ชาวต่างชาติในหลายประเทศรู้จักประเทศไทยมากยิ่งขึ้นในฐานะเป็นประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา และยังคงกลายเป็นแบบแผนของการสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยต่อ ๆ มาอีก

บทที่ 4

การสังคายนาพระไตรปิฎกสมัยรัตนโกสินทร์

1. สมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 – 2468

การสังคายนาพระไตรปิฎกเริ่มมีตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้นมานับเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการสังคายนากันอย่างต่อเนื่อง ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนายิ่งเหมือนกับพระมหาพระมหากษัตริย์ไทยทุก ๆ พระองค์ พระองค์ยังทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านวรรณกรรมต่าง ๆ มากมาย ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้มากมายเรื่องสำหรับสั่งสอนประชาชน เช่น พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อะไร เทศนาเสือป่า เป็นต้น จนได้รับการเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า¹ ในรัชสมัยของพระองค์ไม่ปรากฏว่ามีการจัดสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นแต่อย่างใด ปรากฏว่า ใน พ.ศ. 2454 มีเพียงพราหมณ์บัณฑิตคนหนึ่งมาจากอินเดียเข้ามาประเทศไทย และพักอาศัยอยู่ที่วังกรมพระสมมตอมรินทร์ ต่อมาได้เข้าพบสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพแล้วถามถึงเรื่องการพิมพ์พระไตรปิฎกพร้อมขอพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี โดยให้เหตุผลว่า ชาวอินเดียและประเทศต่าง ๆ รู้จักมากกว่าการพิมพ์ด้วยอักษรขอม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพจึงกราบทูลให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ² ก็ไม่เห็นว่ามี การอนุญาตจัดพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครีแต่ประการใด เพราะเป็นการยากลำบากในเรื่องของภาษานั้นเอง ต่อมาพบว่า เมื่อ พ.ศ. 2462-2463 พระองค์ทรงโปรดให้มีการพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาของพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว เพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระพันปีหลวง ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่อพิมพ์อรรถกถาชาดก และคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คัมภีร์วิสุทฐิมรรค คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ต่อมาปรากฏว่า เมื่อมีการจัดพิมพ์อรรถกถาเสร็จแล้วทรงได้พระราชทานภายในประเทศ 200 จบ และสถานศึกษาในต่างประเทศอีก 400 ประเทศ จำนวน 400 จบ ตามที่ได้กำหนดไว้ แต่มีการรับจริงเพียง 327 จบ³

ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ทำพระราชพินัยกรรมไว้มากมายข้อ มีอยู่ข้อหนึ่งที่พูดถึงการพิมพ์หนังสือธรรมะในพุทธศาสนา ดังมี

¹ กรมการศาสนา. (2525). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1. หน้า 56.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่อง กรมพระดำรงกราบบังคมทูลเรื่องมีพราหมณ์บัณฑิตยมาจากอินเดียจะพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรเทวนาครี. (ไมโครฟิล์ม). เอกสารรัชกาลที่ 6 กรมราชเลขาการ มร.6 รล/2

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). 100 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 321.

ใจความว่า “ ข้อ 10 ส่วนของแจกขอให้เลือกเป็นหนังสือ 2 อย่าง อย่างหนึ่งเนื่องด้วยกิจการที่ข้าพเจ้าได้ทำประโยชน์มาแล้วแก่แผ่นดิน อีกอย่างหนึ่งขอให้เป็นหนังสือที่เป็นประโยชน์แก่ศาสนา...”¹ ถึงแม้ในรัชสมัยนี้จะไม่มีการสังคายนาพระไตรปิฎก แต่พระองค์คงดำเนินตามแบบอย่างพระราชบิดาจึงได้พระราชทานคัมภีร์อรรถกถาไปในต่างประเทศแทน ทำให้ชาวต่างชาติรู้จักประเทศไทยว่าเป็นประเทศที่มีผู้นับถือพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จากพระราชปณิธานฉบับนี้ ทำให้มีการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกแล้วจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือครบ 45 เล่มอย่างสมบูรณ์ในรัชกาลต่อมา

2. สมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 – 2477

2.1 มูลเหตุการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงโปรดให้มีการจัดการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกขึ้น โดยทรงปรารภถึงพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงทำไว้ก่อนสิ้นสวรรคต และทรงเห็นเป็นการสมควรที่จะพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหนังสือสำคัญในพุทธศาสนา เพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติยศแจกในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพของพระเชษฐาธิราช² การจัดพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกนั้นได้ยึดรูปแบบการทำในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชบิดาเป็นแนวทาง เนื่องจากแต่เดิมทำเสร็จเพียง 39 เล่มยังไม่ครบ ทรงมีพระประสงค์จะทำให้ครบสมบูรณ์เป็น 45 เล่มตามจำนวนปีที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พุทธศาสนา จึงทรงโปรดให้ดำเนินการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกเพื่อความถูกต้องก่อนจัดพิมพ์

2.2 การดำเนินการสังคายนา

ในการนี้สมเด็จพระวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าองค์ที่ 11 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงเป็นประธานสงฆ์ พร้อมด้วยพระราชาคณะ³ เป็นกรรมการตรวจชำระอีก 8 รูป ได้แก่

1. พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตโต)⁴ วัดบวรนิเวศวิหาร
2. พระสาสนโสภณ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส

¹ ประยูร ธิตินันท์. (2515). พระมหากษัตริย์เจ้า. หน้า 413.

² สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541) เล่มเดิม. หน้า 110.

³ เป็นสมณศักดิ์ของภิกษุสงฆ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาตามลำดับชั้นเริ่มตั้งแต่พระราชาคณะชั้นสามัญ ชั้นราช ชั้นเทพ ชั้นธรรม ชั้นเจ้าคณะรอง ชั้นสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ และสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งแต่ละชั้นจะมีพระราชทินนามต่างกัน เช่น พระศรีปริยัติบดี พระราชกวี พระเทพมุนี พระธรรมปิฎก เป็นต้น สังเกตได้ว่าจะมีลำดับชั้นนำหน้าเสมอ ยกเว้นชั้นสามัญและชั้นเจ้าคณะรองจะสังเกตยาก ปัจจุบันมีการสถาปนาเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของทุกปี

⁴ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ องค์ที่ 13

3. พระธรรมปาโมกข์ (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม
4. พระธรรมดิลก (นาค สุมมนาโค) วัดอรุณราชวราราม
5. พระธรรมโกศาจารย์ (เซ่ง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส
6. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ
7. พระธรรมปิฎก (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน
8. พระเทพมุนี (ปลด กิตติโสภโณ)¹ วัดเบญจมบพิตร²

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นประธานอำนวยการฝ่ายฆราวาส และดำเนินการจัดหาทุน โดยเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2468 ได้ออกหนังสือประกาศเชิญชวนทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ประชาชนทุกหมู่เหล่าให้ร่วมบริจาคทรัพย์เป็นพระราชกุศลในงานพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่ต้องการให้ประชาชนเดือดร้อนโดยให้เจ้ากระทรวงไปหาวิธีการที่ดีมา สำหรับวิธีการสังคายนาตรวจชำระพระไตรปิฎกนั้นได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2468 เป็นต้นมา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และการตรวจต้นฉบับต้องอาศัยฉบับพิมพ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลัก ส่วนพระไตรปิฎกที่ขาดหายไปแต่เดิม ให้ใช้พระไตรปิฎกโบราณฉบับหลวงในรัชกาลก่อน ๆ เป็นต้นแบบ การตรวจชำระครั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงเครื่องหมายจากเครื่องวิญญการ (ˊ) และเครื่องหมายยมักการ (ˋ) มาเป็นเครื่องหมายพินทุ (.)³ ให้เป็นลักษณะเดียวกันหมด มีการจัดวรรคตอนหนังสือใหม่ยึดแบบของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่เคยประทานไว้เมื่อครั้งพิมพ์อรรถกถาพระไตรปิฎก⁴ มีการจัดทำอนุกรมคำศัพท์ไว้ท้ายเล่มเพื่อสะดวกในการค้นคว้า แต่ยังไม่สมบูรณ์มากนัก เมื่อตรวจเสร็จแต่ละเล่มก็จะมีเจ้าหน้าที่ทยอยส่งไปพิมพ์ ในเบื้องต้นทำเสร็จเพียง 3 เล่มได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกอย่างละเล่ม พร้อมพิมพ์เป็น 2 ชุดทั้งปกอ่อนและปกแข็งเสร็จทันงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ หลังจากนั้นก็มี การตรวจชำระและจัดพิมพ์จนครบ 45 เล่มบริบูรณ์เป็นพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทยทั้งหมด นับว่าเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีพระไตรปิฎกอักษรไทยอย่างสมบูรณ์ครบชุด และได้ขนานนามพระไตรปิฎกชุดนี้ว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ มีตราช้างสีทองเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึง เป็นของประชาชนและทุกคนในประเทศที่มีส่วนร่วมในการบริจาคทรัพย์⁵

¹ ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ 14

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). เล่มเดิม. หน้า 319-320.

³ เครื่องหมายวิญญการใช้เขียนได้พยัญชนะเหมือนกับเครื่องหมายพินทุ ทำหน้าที่ออกเสียงสะกด เช่น ฌมฺโม ส่วนเครื่องหมายยมักการเขียนอยู่บนพยัญชนะ ออกเสียงกึ่งสระ เช่น อพฺพยากตา เป็นต้น

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). เล่มเดิม. หน้า 320.

⁵ สิริวัฒน์ คำวันสา. (2541) เล่มเดิม. หน้า 111.

2.3 การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกและพระราชทานภายในประเทศ

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกแต่เดิมได้กำหนดไว้เพียง 42 เล่ม 1,000 จบ ใช้เงินประมาณ 120,000 บาท ยังไม่เพียงพอ ภายหลังพบว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ขาดหายไปเมื่อครั้งพิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมาก จึงให้มีการตรวจชำระใหม่และจัดพิมพ์เพิ่มให้ครบ 45 เล่ม เป็น 1,500 จบ กำหนดพระราชทานภายในราชอาณาจักร 200 จบ ในต่างประเทศ 450 จบ และพระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์รายละ 450 บาทต่อ 1 จบ จำนวน 834 จบ คงเหลือ 16 จบ¹ สำหรับพระไตรปิฎกที่พระราชทานภายในราชอาณาจักรนั้นเป็นปกแข็ง พร้อมยังเปิดโอกาสให้ผู้ต้องการบริจาคทรัพย์สามารถร่วมบริจาคได้ที่พระคลังมหาสมบัติ หรือพระคลังในแต่ละจังหวัด ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกต้องจ่ายเงินมิใช่น้อย และเมื่อผู้บริจาคตั้งแต่วันที่มีการออกหนังสือประกาศเชิญชวนจนถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2470 เป็นเงิน 567,808 บาท เงินทั้งหมดนี้ได้มีการแบ่งสัดส่วนในการใช้จ่ายตามข้อความรายงานการสร้างพระไตรปิฎกของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ มีใจความว่า

...การจ่ายเงินสร้างพระไตรปิฎกที่ได้รับไว้แล้วนี้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (๑) จ่ายขาดในการที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎฯ ๕,๗๓๖ บาท(๒)ประมาณจะจ่ายในการสร้างรักษา, และจัดส่งฉบับพระไตรปิฎก๒๐๓,๘๖๔ บาท (๓) ประมาณจะจ่ายในการฉลองพระไตรปิฎก ๑๐,๔๐๐ บาทจึงรวมเงินทั้ง 3 ประเภทเป็นเงิน ๒๒๐,๐๐๐ บาท...²

สำหรับเงินที่เหลือจากที่กล่าวมาแล้วส่วนหนึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงปรึกษากับเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และอธิบดีกรมบัญชีกลางขณะนั้น เห็นสมควรนำไปซื้อใบกุเงินต่างประเทศจำนวน 300 ใบ เป็นเงิน 857.60 บาท ยังมีเงินเหลืออีก เดิมปรารถนาที่จะนำไปสร้างสถานที่เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในที่สุดพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณสมเด็จเจ้าพระยาฯ ทรงเห็นว่าเงินจำนวนนี้เป็นเงินที่ประชาชนทั่วไปบริจาค ควรนำไปตั้งเป็นกองทุนพระไตรปิฎก ก็เป็นที่ตกลงตามนั้น ในเบื้องต้นเงินที่ตั้งกองทุนพระไตรปิฎกมีจำนวนเงิน 310,000 บาท อีก 36,950.40 บาท เป็นทุนในการสร้างพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 จำนวน 500 จบ ซึ่งจะพิมพ์ขึ้นอีกในระหว่าง พ.ศ. 2471-2472 เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติเป็นผู้เก็บรักษา ส่วนการที่จะพิมพ์พระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ประกอบการเรียนพระปริยัติธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนานั้นมหาเถรสมาคมโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นประธานรับผิดชอบต่อไป ดังมีตารางบัญชีสรุปเงินที่มีผู้บริจาคเพื่อร่วมสร้างพระไตรปิฎกต่อไปนี้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. พระไตรปิฎก.(ไมโครฟิล์ม). มร.7/ศ6 ม้วนที่ 6

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). เล่มเดิม. หน้า 321.

ตาราง 1 บัญชีแสดงรายการในการสร้างพระไตรปิฎก

รายรับ	รายจ่าย
การพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 1 มีผู้ร่วมบริจาคทรัพย์มา ณ วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2470 เป็นเงิน 567,808 บาท	1.ซื้อใบฎีเงินรัฐบาลสยาม 857.60 บาท 2.ตั้งเป็นทุนพระไตรปิฎก 310,000 บาท 3.ค่าสร้างพระไตรปิฎก 220,000 บาท ซึ่งมีรายละเอียดคือ 3.1 ใช้จ่ายงานฉลอง 3,200 บาท 3.2 ค่าทำที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและ พิมพ์ใบเสร็จ 3,864 บาท 3.3 ค่าบำเพ็ญพระราชกุศลของพระบรม วงศานุวงศ์และข้าราชการ 5,736 บาท 3.4 ถวายภิกษุสงฆ์ผู้ชำระพระไตรปิฎก 9 รูป 7,200 บาท 3.5 ค่าจัดส่งพระไตรปิฎกพระราชทานที่ ต่าง ๆ 12,000 บาท 3.6 ค่าพิมพ์พระบรมรูป ปกกระดาษอ่อน และแข็ง 30,000 บาท 3.7 ค่ากระดาษพิมพ์ 50,000 บาท 3.8 ค่าพิมพ์พระไตรปิฎก 45 เล่ม 1,500 จบ 108,000 บาท 4.ที่เหลือตั้งเป็นทุนสร้างพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 36,950.40 บาท
การพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 2 1.ทุนสร้างพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 36,950.40 บาท(ยกยอดที่เหลือจากการพิมพ์ครั้งที่ 1) 2.ดอกเบี้ยใบฎีเงิน 21,933 บาท 3.ขาดอีก 36,367 บาท รวบรวมจาก ผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นภายหลังส่วนหนึ่ง	ค่าพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 2 เป็นเงิน 95,250 บาท

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (พ.ศ. 2468-2475). เรื่องเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.7/ศ
6 ม้วนที่ 6

ต่อมาในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2470 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศพระราชทานกรรมสิทธิ์หนังสือพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐให้เป็นกรรมสิทธิ์ของมหาวิทยาลัย¹ เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นสถาบันของภิกษุสงฆ์ที่สามารถจะรักษาพระไตรปิฎกเอาไว้มิให้สูญหาย ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถเป็นนายกกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ และฝ่ายจัดหาผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัย มีเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เป็นกรรมการ ได้มีประชาชนร่วมกันบริจาคเงินสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมากจนกระทั่งมีการประกาศปิดบัญชีในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2471 แต่ก็ยังมีผู้บริจาคเข้ามาอยู่เรื่อย ๆ สามารถบริจาคได้ที่พระคลังมหาสมบัติ หรือพระคลังจังหวัด และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้กำหนดจัดงานฉลองพระไตรปิฎกอย่างยิ่งใหญ่ขึ้นในวันที่ 25-27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 ซึ่งมีสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ เป็นผู้ดำเนินการเตรียมงานฉลองแทนสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถที่ลาไปรักษาตัวที่ประเทศในยุโรป โดยได้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากมหาวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหารมาเฉลิมฉลองที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพิธีสงฆ์ และมหรสพการละเล่นมากมายสมโภช พร้อมกันนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปฉลองพระไตรปิฎกด้วยพระองค์เอง ดังมีข้อความหมายกำหนดการพระราชพิธีโดยย่อคือ

วันที่ 25 พฤศจิกายน 2473 เวลาเย็น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต มีภิกษุสงฆ์ 20 รูปสวดพระพุทธมนต์และอีก 100 รูปสดับปกรณ์พร้อมทรงสดับพระเทศนา 1 กัณฑ์

วันที่ 26 พฤศจิกายน 2473 เวลาเย็น เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในการฉลองพระไตรปิฎก ทรงประเคนผ้าไตรถวายแด่ภิกษุสงฆ์ 45 รูป สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ถวายเทศนา และเจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้ว เสด็จทอดพระเนตรมหรสพต่าง ๆ และทรงจุดดอกไม้เพลิง

วันที่ 27 พฤศจิกายน 2473 เวลาเพล เสด็จพระราชดำเนินสู่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงประเคนภัตตาหารและเครื่องไทยธรรม นอกจากนั้นทรงถวายของรางวัลแด่ภิกษุสงฆ์ผู้ตรวจชำระพระไตรปิฎกจำนวน 9 รูป และพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์แก่ข้าราชการที่ช่วยงานการพิมพ์พระไตรปิฎกแล้วทรงเจิมพระไตรปิฎกแล้วเสด็จกลับ เป็นเสร็จพิธี²

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระไตรปิฎก 1 จบ และหีบทองจำหลักเรื่องพระราชพงศาวดารแก่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ และข้าราชการอีก 7 ท่านที่ช่วยเหลืองานได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ประจำรัชกาล ดังปรากฏรายชื่อต่อไปนี้

¹เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่รัชกาลที่ 5 ทรงตั้งขึ้นไว้สำหรับเป็นที่ศึกษาสำหรับภิกษุสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชาบิดา คู่กับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสำหรับภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

²หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.7ศ/6 แผ่น 66 - 68.

1. อำมาตย์เอก พระยาโกษากรวิจารณ์(บุญศรี ประภาศิริ)
2. อำมาตย์เอก พระยามหาวิสูตร(ชุ่ม ปัตตประกร)
3. อำมาตย์เอก พระยาสมบัติบดี(นำ เศรษฐฤทธิ์)
4. อำมาตย์โท พระชาญบรรณกิจ(ถวิล ฉายะจินดา)
5. อำมาตย์โท พระสำเร็จสมบัติ(แท้ย ลักษณะโกเศศ)
6. รองอำมาตย์เอก หลวงพินทุ์พัฒนามาตย์(บุญรอด พินทุ์วัฒน์)
7. รองอำมาตย์เอก หลวงเทพตรุณานุสิษฐ์(ทวี ธรรมรัช)¹

เมื่อฉลองพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นแล้วก็อัญเชิญพระไตรปิฎกกลับยังวัดบวรนิเวศวิหาร ในปีถัดมาเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 ทางราชบัณฑิตยสภาซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นนายกสภาได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำเนินการเกี่ยวกับพระไตรปิฎกต่อ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถสิ้นพระชนม์ จึงออกหนังสือสรุปจำนวนเงินทุนสร้างพระไตรปิฎกดังนี้คือ มีรายรับทั้งหมดเป็นเงิน 655,059.53 บาท รายจ่ายเป็นค่าพิมพ์จำนวนเงิน 227,618.46 บาท และมีจำนวนเงินค้างจ่ายอีก 15,000 บาท คงเหลือสุทธิ 412,618.07 บาทแล้วได้นำเข้าเป็นกองทุนพิมพ์พระไตรปิฎกต่อไป²

2.4 การพระราชทานพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระประสงค์จะพระราชทานพระไตรปิฎกออกไปเผยแผ่ในต่างประเทศเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เคยทรงปฏิบัติมา ในการนี้ทรงมอบหมายให้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เป็นผู้พิจารณาคัดเลือกสถาบันและผู้สมควรที่จะได้รับพระราชทานพระไตรปิฎกในต่างประเทศโดยยึดเอาจำนวนประเทศที่เคยได้รับคัมภีร์อรรถกถาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปเป็นเกณฑ์ จากจำนวนที่เคยกำหนดไว้เพียง 400 จบ เป็น 450 จบแล้วจัดส่งไปยังต่างประเทศ พระไตรปิฎกที่พระราชทานไปเป็นหนังสือปกอ่อน ระยะเวลาที่มีทั้งสถาบันและบุคคลขอเข้ามาจำนวน 466 ราย แต่ถูกพิจารณาคัดออกตามความเหมาะสม คงเหลือตามที่พระราชทานไปจริงเพียงจำนวน 328 ราย ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. ประเทศอังกฤษ จำนวน 26 แห่ง (สถาบัน 17 แห่งและบุคคล 9 ราย)
2. ประเทศแคนาดา จำนวนสถาบัน 7 แห่ง
3. ประเทศอินเดีย จำนวน 34 แห่ง (สถาบัน 29 แห่งและบุคคล 5 ราย)

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรืองเดิม. (ไมโครฟิล์ม). มร.7ศ/6 แผ่น 77.

² แหล่งเดิม. หนังสือราชบัณฑิตยสภาที่ 17/512 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474

4. ประเทศลังกา	จำนวน 25 แห่ง (สถาบัน 10 แห่งและบุคคล 15 ราย)
5. ประเทศพม่า	จำนวน 14 แห่ง (สถาบัน 12 แห่งและบุคคล 2 ราย)
6. ประเทศมาเลเซีย	จำนวนสถาบัน 3 แห่ง
7. ประเทศฝรั่งเศส	จำนวน 26 แห่ง(สถาบัน 23 แห่งและบุคคล 3 ราย)
8. ประเทศเยอรมัน	จำนวน 17 แห่ง(สถาบัน 13 แห่งและบุคคล 4 ราย)
9. ประเทศอิตาลี	จำนวน 17 แห่ง(สถาบัน 15 แห่งและบุคคล 2 ราย)
10. ประเทศนอร์เวย์	จำนวนสถาบัน 6 แห่ง
11. ประเทศสวีเดน	จำนวน 10 แห่ง(สถาบัน 9 แห่งและบุคคล 1 ราย)
12. ประเทศเดนมาร์ก	จำนวน 6 แห่ง(สถาบัน 4 แห่งและบุคคล 2 ราย)
13. ประเทศเบลเยียม	จำนวน 6 แห่ง(สถาบัน 5 แห่งและบุคคล 1 ราย)
14. ประเทศฮอลแลนด์	จำนวนสถาบัน 14 แห่ง
15. ประเทศสเปน	จำนวนสถาบัน 7 แห่ง
16. ประเทศโปรตุเกส	จำนวนสถาบัน 7 แห่ง
17. ประเทศอเมริกา	จำนวน 64 แห่ง(สถาบัน 63 แห่งและบุคคล 1 ราย)
18. ประเทศญี่ปุ่น	จำนวน 38 แห่ง(สถาบัน 19 แห่งและบุคคล 19 ราย)
19. ประเทศจีน	จำนวนบุคคล 1 ราย

รวมทั้งสิ้น 328 ราย¹

และยังเหลือสำรองไว้ 122 จบ สำหรับชาวต่างชาติที่มีหนังสือมาขอรับพระราชทานอีก มีข้อสังเกตว่า พระไตรปิฎกที่พระราชทานไปนั้นจะเน้นไปยังที่สถาบันมากกว่าตัวบุคคล เนื่องจากต้องการพระราชทานไว้เป็นส่วนรวมเพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้า ดังเช่นทางกงสุลกรุงวาทีกัน ประเทศอิตาลี ก็มีหนังสือมาขอรับพระราชทานพระไตรปิฎกประจำไว้หอสมุด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นสมควรตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีหนังสือไปถึงเจ้าพระยามหิธรราชเลขาธิการว่า “ ด้วยไปปแห่งกรุงโรมได้มีความเอื้อเฟื้อประทานสำเนาหนังสือโบราณต่าง ๆ และเหรียญจำลองเรื่องราวชาติไทยไปเฝ้าไปปครั้งปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช...ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะตอบแทนสักอย่างใดอย่างหนึ่ง”² นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามีชาวต่างชาติที่มีหนังสือมาขอรับพระไตรปิฎกอยู่เรื่อย ๆ ดังมีตัวอย่างรายชื่อต่อไปนี้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. มร.7ศ/6 แผ่น 97-123.

² แหล่งเดิม. หนังสือราชบัณฑิตยสภาที่ 23/597 ลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2474 ไปยังเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ

1. นายเจ.บี.อิบบูลเดยมา
2. นายธอมัสเปเรราวิชัยรัตน์วัฒนา
3. นาย ที. ล. T.L.Sthavir
4. ทายกวัดศรีสุนันทาราม
5. พระปัญญเสนาเถโร
6. นายที.ส.กัทวิทส์ลี
7. พระวิมลธัมมเถโร
8. พระน่านันทะนายกเถโร
9. พระ ด.ชินรัตน์
10. พระ ก.ศรีธัมมโลกา
11. พระ ก.สัททลังการ
12. พระมิฬิเปนนัสสนติลาภิ¹

ในจำนวนเหล่านี้จะมีชาวลังกาเป็นส่วนใหญ่ และมีหนังสือขอเข้ามามาก ชาวต่างชาติมีหนังสือเข้ามาขอพระราชทานพระไตรปิฎกอยู่เสมอเพื่อเก็บไว้ในสถานศึกษาของตน บางรายก็ได้รับตามประสงค์บางรายก็ไม่ได้รับ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละบุคคลและสถานศึกษาแต่ละแห่ง เมื่อมีผู้ขอเข้ามามากจึงได้มีการออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการขอรับพระไตรปิฎกเอาไว้ 3 ข้อ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพนายกราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้น ได้ออกหนังสือประกาศให้ทราบดังมีข้อความโดยย่อคือ ข้อที่ 1 จะพระราชทานไปยังต่างประเทศ เฉพาะที่มีสถานศึกษาเกี่ยวกับภาษาบาลี และพุทธศาสนาเป็นอันดับแรก ข้อที่ 2 หากภายในประเทศนั้นมีหอสมุดหรือสถานศึกษาเกี่ยวกับภาษาบาลีและพุทธศาสนามากกว่า 1 แห่ง จะพระราชทานเมืองละแห่ง โดยยึดเมืองเป็นหลักสำคัญ ยกเว้นเมืองใดที่เคยได้รับไปแล้ว และข้อที่ 3 บุคคลต่าง ๆ ที่มีความรู้ด้านภาษาบาลีหรือศึกษาพุทธศาสนาอยู่ ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับ ยกเว้นผู้ที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่รู้จักทั่วไป แต่ถ้าอยู่ในเมืองที่ได้รับไปแล้วก็จะไม่ได้รับเช่นกัน² เนื่องจากมีผู้สนใจทำหนังสือขอพระราชทานเป็นจำนวนมาก ในที่สุดนายกราชบัณฑิตยสภาจึงมีหนังสือขอปิดบัญชีการพระราชทานพระไตรปิฎกถึงเจ้าพระยามหิธรราชเลขาการ เพื่อกราบบังคมทูลทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท แต่หากมีผู้ต้องการสามารถซื้อได้ที่มหาจุฬาราชวิทยาลัย³

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เรื่องเดิม. มร.7ศ/6 เรื่องชาวต่างประเทศขอพระไตรปิฎก(รายการรวม) ที่ 21/219

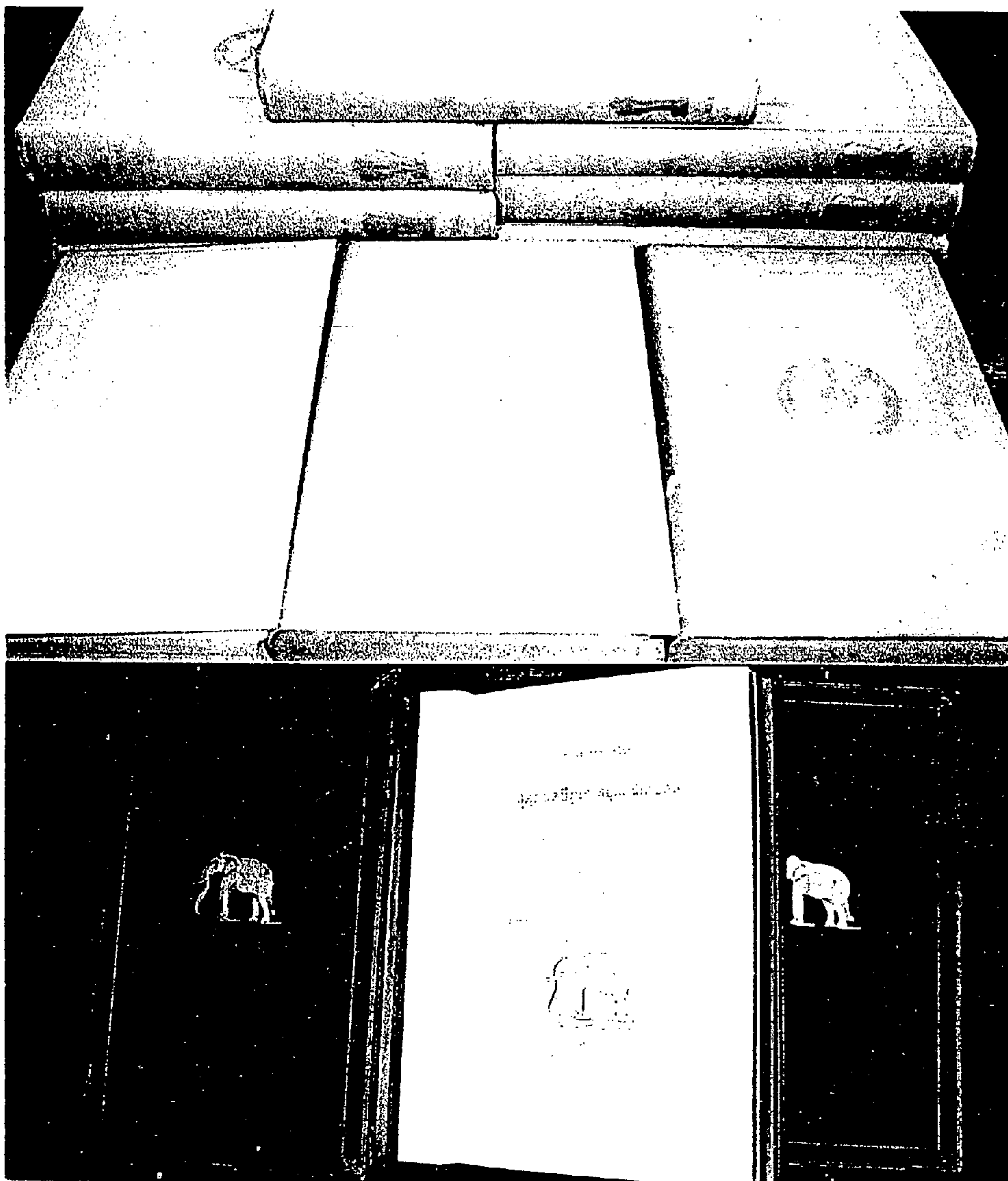
² แหล่งเดิม. สำเนาประกาศราชบัณฑิตยสภา ลงวันวันที่ 19 มีนาคม 2474

³ แหล่งเดิม. หนังสือราชบัณฑิตยสภา ลงวันที่ 23 สิงหาคม 2475

จากการที่พระราชทานพระไตรปิฎกไปในนานาประเทศ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้ชาวต่างชาติหันมาสนใจศึกษาและพยายามอ่านอักษรไทยกันมากจนสามารถอ่านได้ ดังพระนยานติโลกเถระ ชาวเยอรมันที่อุปสมบทอยู่ลังกากล่าวยกย่องไว้ในหนังสือ Guide through the Abhidhamma Pitaka ว่า “...ฉบับพระไตรปิฎกของไทยสมบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษเป็นอันมาก...”¹

สรุปว่า พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐจัดเป็นฉบับที่สมบูรณ์ครบทั้ง 45 เล่ม ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่พุทธศาสนายังเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางแจ่มแจ้งเช่นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐนี้นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการจัดพิมพ์เผยแพร่ถึง 4 ครั้งด้วยกัน ฉบับแรก พ.ศ. 2470 และฉบับปัจจุบันพิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2538 นับว่ามีคุณค่าต่อการศึกษาค้นคว้าพร้อมเป็นต้นฉบับในการตรวจชำระพระไตรปิฎกในรัชกาลต่อ ๆ มา

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). เล่มเดิม. หน้า 20.

ภาพประกอบ 31 พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐในรัชกาลที่ 7
ที่มา: ห้องสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร

3. สมัยรัชกาลที่ 8 พ.ศ. 2477-2489

3.1 มูลเหตุการสังคายนาพระไตรปิฎก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้มีการจัดสังคายนาพระไตรปิฎกสืบต่อเนื่องมาอีก โดยวิธีการแปลจากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย ซึ่งมีมูลเหตุจากคำปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(แพ ตีโสเถระ) วัดสุทัศนเทพวราราม สังฆราชองค์ที่ 12 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระไตรปิฎกที่มีการสังคายนาผ่านมาแล้วเป็นภาษาบาลีโดยใช้ตัวอักษรขอมบ้าง อักษรไทยบ้าง กอปรกับในหลาย ๆ ประเทศมีการแปลภาษาบาลีเป็นภาษาของตนแล้ว ถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยจะจัดให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทยอย่างสมบูรณ์ เพื่อให้ประชาชนไทยสามารถศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างเข้าใจ อีกประการหนึ่งก็เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทย และเชิดชูเกียรติรัฐบาลไทยในระบอบประชาธิปไตยด้วย แต่การนี้เป็นงานใหญ่ที่มีความสำคัญ คนทั่วไปไม่สามารถจะทำให้สำเร็จได้ สมเด็จพระสังฆราชจึงมีพระบัญชาไปถึงกระทรวงธรรมการให้เสนอนายกนายกรัชมন্ত্রীต่อไปแล้วนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระองค์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับการแปลพระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์¹

3.2 การดำเนินการแปลพระไตรปิฎก

การจัดแปลพระไตรปิฎกเริ่มดำเนินการในปลายปี พ.ศ. 2483 มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พร้อมพระเถรานุเถระที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการในการแปลพระไตรปิฎก ดังมีการแบ่งหน้าที่ต่อไปนี้

1. คณะกรรมการพิจารณาการแปล มีพระพรหมมุนี(ปลด กิตติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นประธานและเป็นกรรมการฝ่ายพระสุตตันตปิฎก มีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เผื่อน ตีสนฺตฺโต) วัดพระเชตุพนฯ เป็นกรรมการฝ่ายพระวินัยปิฎก และพระธรรมไตรโลกาจารย์(ช้อย ฐานฺตฺโต) วัดมหาธาตุฯ เป็นกรรมการฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก

2. คณะกรรมการกองแปล จำนวน 29 รูป โดยมีพระสุธีรรคุณ(ธีร์ ปุณณโก) วัดจักรวรรดิราชาวาส เป็นหัวหน้า และได้แบ่งหน้าที่ออกเป็นแผนกต่าง ดังนี้

2.1 แผนกตรวจสำนวนคำแปล มีพระศรีสุธรรมมุนี(อาจ อาสโก) วัดสุวรรณดาราม เป็นหัวหน้า

2.2 แผนกแปลพระวินัยปิฎก มีพระวิสุทธีสมโพธิ(เจีย เขมโก) วัดพระเชตุพนฯ เป็นหัวหน้า

2.3 แผนกแปลพระสุตตันตปิฎก มีพระปริยัติโสภณ(พิน ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา เป็นหัวหน้า

¹กรมการศาสนา. (2525). เล่มเดิม. หน้า 66.

2.4 แผนกแปลพระอภิธรรมปิฎก มีพระเมธีวราณาจารย์(พาว เมธิโก) วัดวิเศษการ เป็นหัวหน้า และยังมีคณะกรรมการทรงคุณวุฒิฝ่ายฆราวาสอีก 4 ท่านที่ช่วยในการตรวจสอบจำนวนคำแปล

3. คณะกรรมการกองธุรการ จำนวน 5 ท่าน มีอธิบดีกรมธรรมการ เป็นหัวหน้า

วิธีการแปลพระไตรปิฎกได้กำหนดเอาไว้ 2 ลักษณะ คือ 1. การแปลโดยอรรถ หมายถึง การแปลเอาความภาษาไทยจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ แล้วพิมพ์เป็นรูปเล่มจำนวน 80 เล่ม ยึดตามพระชนมายุของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็นพระวินัยปิฎก 13 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 42 เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก 35 เล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย 2. การแปลเป็นสำนวนเทศนา เพื่อพิมพ์ลงในใบลานเอาไว้สำหรับเป็นคัมภีร์เทศน์ จำนวน 1,250 กัณฑ์ ยึดตามจำนวนพระอรหันตสาวก 1,250 รูป แบ่งเป็นพระวินัยปิฎก 182 กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก 1,054 กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก 14 กัณฑ์ มีชื่อเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง คณะกรรมการได้ดำเนินการแปลจนสำเร็จบางส่วนเพียง 3 เล่ม ปิฎกละ 1 เล่ม กรมการศาสนาจึงพิมพ์ขึ้นทูลเกล้าถวายเป็นปฐมฤกษ์ในงานพระราชพิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลใน พ.ศ. 2484¹

ในรัชสมัยนี้การแปลพระไตรปิฎกเป็นไปด้วยความยากลำบาก ใช้เวลานานพอสมควร เนื่องจากบ้านเมืองและสังคมโลกอยู่ในระหว่างภาวะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับปัญหาทางการเมืองภายในของประเทศไทยเอง ทำให้มีอุปสรรคและค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ก็มีความสูง และหายาก การพิมพ์พระไตรปิฎกต้องหยุดชะงักลง ยังไม่ทันจะเสร็จสมบูรณ์ ต่อมาในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จสวรรคตอย่างกระทันหัน แต่คณะกรรมการยังคงดำเนินการแปลพระไตรปิฎกอย่างต่อเนื่องจนถึงรัชสมัยต่อมา

4. สมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน²

4.1 การดำเนินการแปลพระไตรปิฎกต่อเนื่องจากรัชกาลก่อน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลพระเชษฐาธิราชเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจึงเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ในรัชสมัยของพระองค์มีการดำเนินการสังคายนาพระไตรปิฎก จัดแปลและพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นหลายครั้ง หลายฉบับ เป็นความต่อเนื่องจากรัชกาลก่อนซึ่งไม่ทันเสร็จ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2492 พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวงที่มีการดำเนินการจัดพิมพ์ลงในใบลานได้สำเร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรกในรัชสมัยนี้ ส่วนพระไตรปิฎกภาษาไทยยังไม่สำเร็จมีการดำเนินการต่อไป และมีการเปลี่ยนแปลง

¹ กรมการศาสนา. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. หน้า 10-11.

² ปัจจุบันคือ พ.ศ. 2548 ของการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้

คณะกรรมการเสียใหม่แทนตำแหน่งที่ว่างลงตามกาลเวลา สมเด็จพระสังฆราชจึงมีพระบัญชาแต่งตั้งคณะกรรมการ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้ คือ

1. พระวิสุทธิสมโพธิ(เจียบ เขมโก) วัดพระเชตุพนฯ เป็นกรรมการฝ่ายพระวินัยปิฎก
2. พระเทพเวที(ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา เป็นกรรมการฝ่ายพระสุตตันตปิฎก
3. พระธรรมไตรโลกาจารย์(อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุฯ เป็นกรรมการฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก

คณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งดังกล่าวเป็นหัวหน้าในการดำเนินการแปลพระไตรปิฎกจนเสร็จครบสมบูรณ์ทั้ง 3 ปิฎก แต่ต้องมาประสบปัญหาอุปสรรคอีกเมื่อคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ในการตรวจสอบจำนวนแปลเหลือจำนวนน้อย เนื่องจากบางท่านพ้นจากหน้าที่ไปก่อให้เกิดความล่าช้า คณะกรรมการจึงประชุมปรึกษาหารือกัน มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบจำนวนแปลเพิ่มเติมอีก จำนวน 30 รูป โดยมีการแบ่งหน้าที่ไปตามฝ่ายต่าง ๆ ทั้ง 3 ฝ่าย ได้แก่ ภิกษุสงฆ์จำนวน 5 รูป เป็นกรรมการตรวจสอบจำนวนคำแปลในฝ่ายพระวินัยปิฎก จำนวน 9 รูป เป็นกรรมการในฝ่ายพระสุตตันตปิฎก และจำนวนอีก 16 รูป เป็นกรรมการในฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก ต่อมาใน พ.ศ. 2495 ทางรัฐบาลโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ดำริที่จะจัดงานพิธีฉลอง 25 พุทธศตวรรษคณะรัฐมนตรีจึงประชุมกันในวันที่ 17 ธันวาคม 2495 มีมติให้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนการแปลพระไตรปิฎกพร้อมจัดสร้างให้แล้วเสร็จ เป็นจำนวนเงิน 3,000,000 บาท¹ เพื่อต้องการให้เสร็จทันงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ใน พ.ศ. 2500

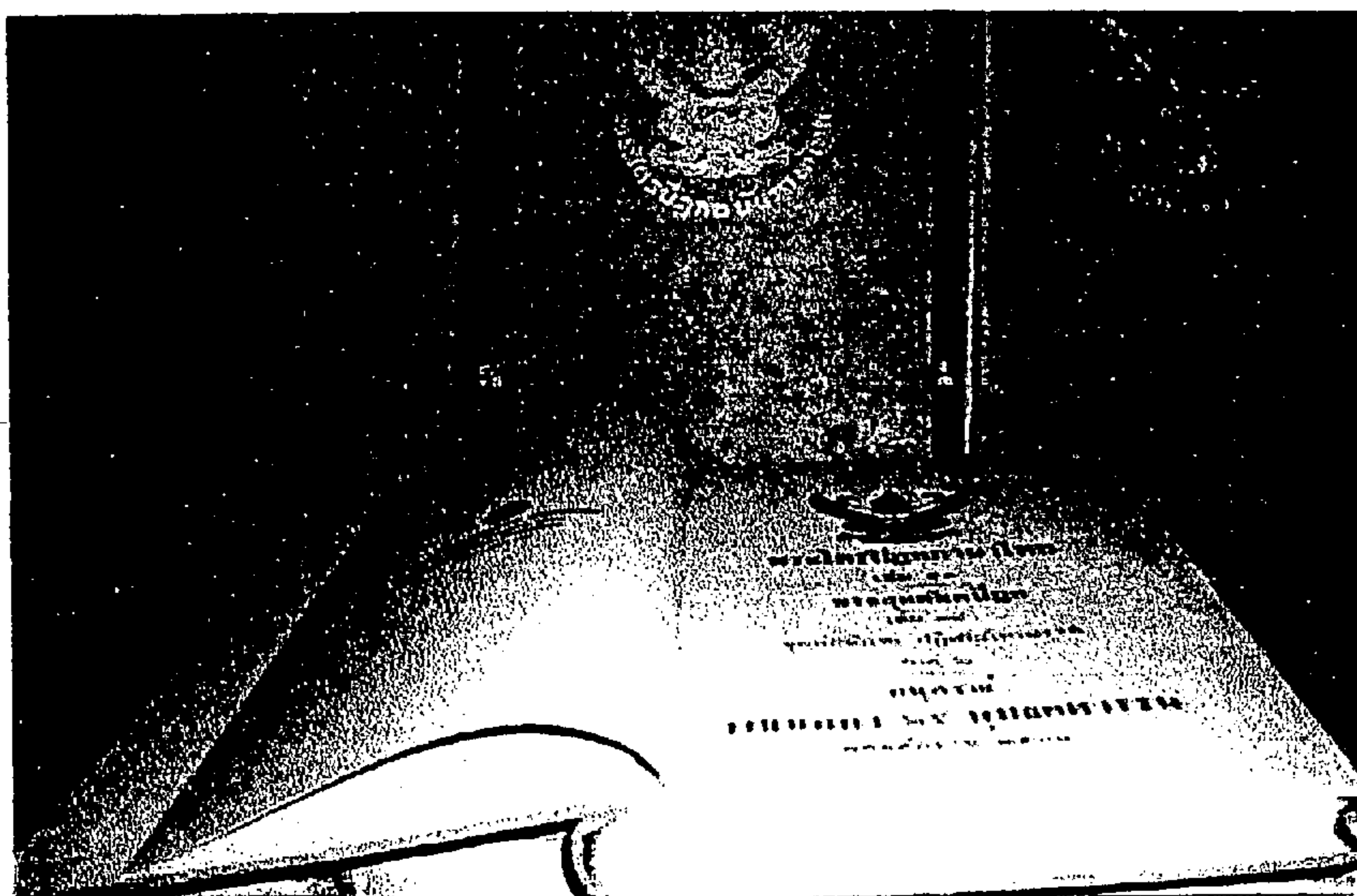
4.2 การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 1

ในที่สุดการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยที่ดำเนินการมาเป็นเวลาช้านานถึง 16 ปีก็เสร็จสมบูรณ์อย่างเรียบร้อยทันงานเฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษที่รัฐบาลได้จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงพุทธศาสนาที่ดำรงอยู่มาถึง 2,500 ปีแล้ว การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกชุดนี้จากเดิมที่เคยกำหนดเอาไว้จะพิมพ์เพียง 1,000 จบ เปลี่ยนมาพิมพ์เป็นจำนวน 2,500 จบ² จบละ 80 เล่มเพื่อเป็นอนุสรณ์ครบ 25 พุทธศตวรรษของพุทธศาสนา ในการจัดพิมพ์มีคณะกรรมการอำนวยการประกอบด้วยประธานกรรมการแปลพระไตรปิฎกคือสมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร เป็นประธาน หัวหน้าแผนกตรวจสอบจำนวนคำแปลพระไตรปิฎกทั้ง 3 แผนก อธิบดีกรมการศาสนา ผู้จัดการโรงพิมพ์กรมการศาสนา และหัวหน้ากองศาสนศึกษา เป็นกรรมการ ทางรัฐบาลได้จำหน่ายแจกไปยังวัดวาอาราม สถานศึกษา ห้องสมุดภายในประเทศ และส่งไปยังสถานทูต

¹ กรมการศาสนา. (2525). เล่มเดิม. หน้า 13.

² แหล่งเดิม. หน้า 14.

กับสถานศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในต่างประเทศดังที่เคยปฏิบัติมา พระไตรปิฎกชุดนี้เป็นที่สนใจของประชาชน มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างถวายวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนจนหมดลงใน พ.ศ. 2513

ภาพประกอบ 32 พระไตรปิฎกภาษาไทยที่จัดทำในรัชกาลที่ 8 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2500 ที่มา: พิชุร มลิวัลย์; และ ไสว มาลาทอง. (2535). ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. หน้า 20.

4.3 การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 2

คณะอำนวยการพิมพ์ได้มอบหมายให้กรมการศาสนาดำเนินการจัดพิมพ์และจำหน่ายเพิ่มอีก จึงได้นำเรื่องเสนอต่อที่ประชุมมหาเถรสมาคม¹ เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2514 เพื่อขออนุมัติพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ประจวบกับใน พ.ศ. 2514 เป็นปีมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองราชสมบัติครบ 25 ปีในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2514 และรัฐบาลก็ได้มีการกำหนดจัดพระราชพิธีรัชดาภิเษกเพื่อเฉลิมพระเกียรติ คณะกรรมการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกจึงเห็นสมควรทูลเกล้าฯ จัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยถวายในวโรกาสดังกล่าวด้วย พร้อมทั้งชื่อใหม่ว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. 2514

¹เป็นหน่วยงานปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทยมีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน

ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นมาแต่ละครั้งต้องมีการแต่งตั้งคณะทำงานในการดำเนินการ และต้องมีการตรวจทานพระไตรปิฎกอีกครั้งก่อนที่จะจัดพิมพ์ก็เพื่อความเรียบร้อยถูกต้อง คณะทำงานได้แบ่งออกเป็น 2 คณะ ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มีหน้าที่ในการตรวจชำระและสอบทานพระไตรปิฎกทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีประกอบด้วย

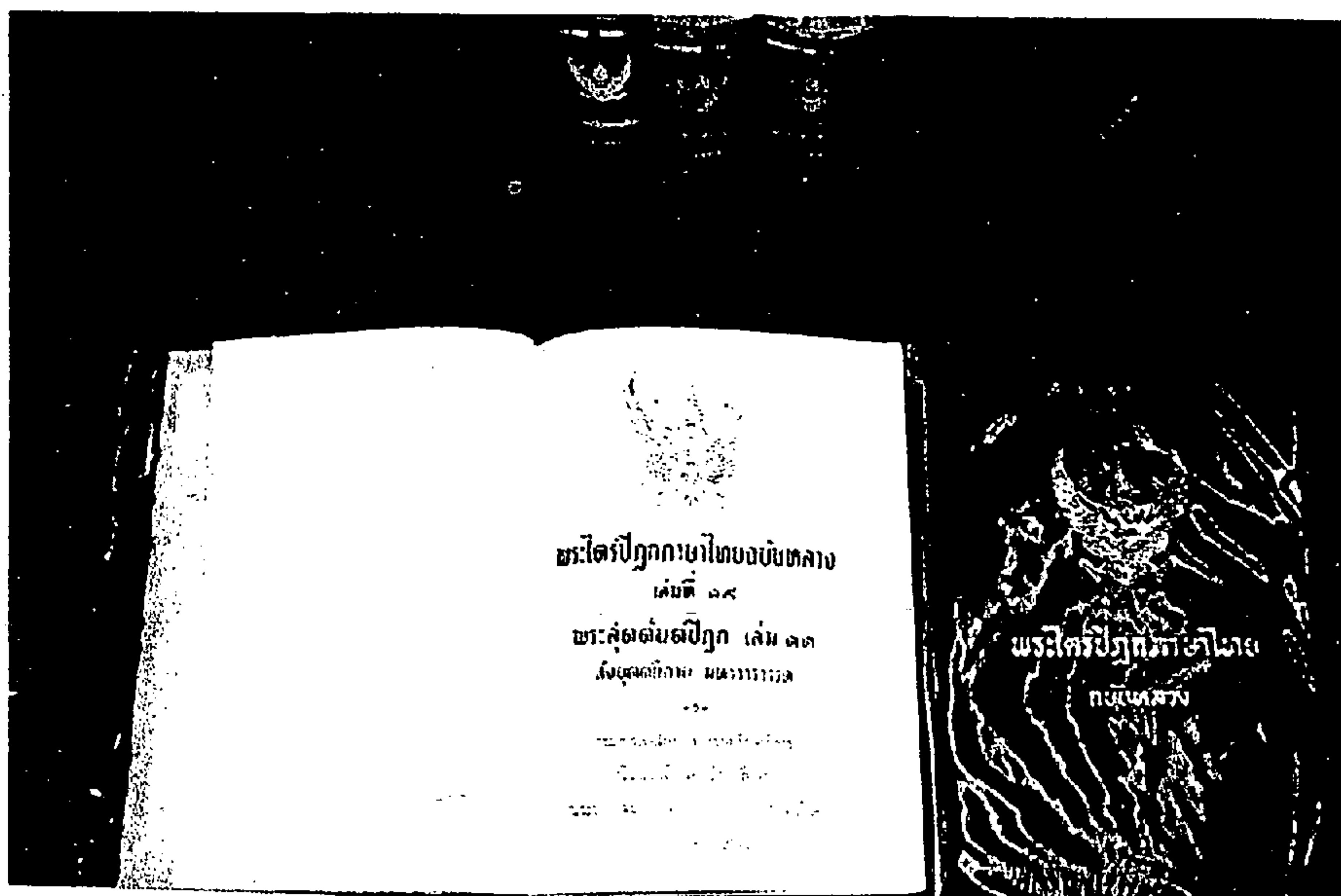
1. พันเอกปิ่น มุกทุกันต์	ประธานกรรมการ
2. นายวิเชียร บำรุงผล	กรรมการ
3. นายสิริ เพ็ชรไชย	กรรมการ
4. นายนาค ใจอารีย์	กรรมการ
5. พันโทประสาร ทองภักดี	กรรมการ
6. นายสุรสีส กาญจนพบ	กรรมการ
7. นายบัว สนสร้อย	กรรมการ
8. นายสำรวย สารัตถ์	กรรมการ
9. นายจรรวย หนูคง	กรรมการ
10. นายสนั่น ไชยานุกุล	กรรมการและเลขานุการ

2. คณะกรรมการตรวจทานพระไตรปิฎก มีหน้าที่ในการตรวจทานตัวอักษรวรรคตอนตามต้นฉบับ และดำเนินการจัดพิมพ์ ประกอบด้วย

1. พันเอกปิ่น มุกทุกันต์	ประธานกรรมการ
2. นายสิริ เพ็ชรไชย	กรรมการ
3. ร้อยเอกอดุลย์ รัตตานนท์	กรรมการ
4. นายสุรสีห์ วีรวงศ์	กรรมการ
5. นายสนั่น ไชยานุกุล	กรรมการ
6. นายขจิตต์ นพชาติ	กรรมการ
7. นายเมือง สมัครรัฐกิจ	กรรมการ
8. นายสมพงษ์ สุขแก้ว	กรรมการและเลขานุการ
9. นายอำไพ ศรีบัวทอง	กรรมการและผู้ช่วยกรรมการ ¹

เมื่อคณะกรรมการตรวจทานจากต้นฉบับแล้ว ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้เพียงเปลี่ยนแปลงจำนวนเล่มจากเดิม 80 เล่ม โดยการรวมเนื้อหาจัดเข้าหมวดหมู่เดียวกันให้เหลือเพียง 45 เล่ม เท่ากับพระไตรปิฎกภาษาบาลี เหตุผลเพื่อสะดวกในการอ้างอิงได้ตรงเล่มกัน เพราะเกิดปัญหาจำนวนเล่มมากก่อให้เกิดการกระจัดกระจายของเนื้อหาในพระไตรปิฎก เนื้อหาส่วนใหญ่ยังคงไว้เหมือนเดิม แต่ถ้ามีข้อผิดพลาดตรงไหนก็แก้ไขเฉพาะตรงนั้นไป จำนวนที่พิมพ์ครั้งนี้ 2,000 จบ จบละ 45 เล่ม ใช้เวลาไม่นานนักก็สำเร็จลงเพื่อให้ทันงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก และมีการจำหน่ายแจกไปยังสถานที่ต่าง ๆ แล้วหมดลงใน พ.ศ. 2520

¹กรมการศาสนา. (2514). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. หน้า 2-3.

ภาพประกอบ 33 พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2514
ที่มา: ห้องสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร.

4.4 การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 3

เมื่อพระไตรปิฎกหมดลง กรมการศาสนาได้นำเรื่องเสนอต่อที่ประชุมของมหาเถรสมาคมอีก เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2520 ปีเดียวกันแล้วได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการจัดพิมพ์เพิ่ม จำนวน 2,000 จบ จบละ 45 เล่มเหมือนครั้งก่อน จนแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2521 ใช้เวลา 1 ปี และคณะกรรมการในการดำเนินการแบ่งออกเป็น 2 คณะ คือ

1. คณะอำนวยการพิมพ์และจำหน่ายพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง
ประกอบด้วย

1. นายข้าเหลืออง วุฒิจันทร์	รองอธิบดีกรมการศาสนา	ประธาน
2. นายสนั่น ไชยานุกูล	หัวหน้ากองศาสนศึกษา	รองประธาน
3. นายประมุข พงษ์ศิริวัลย์	เลขานุการกรมการศาสนา	กรรมการ
4. นายฉลอง อิศรางกูร ณ อยุธยา		กรรมการ
5. นายพิฑูร มลิวัลย์		กรรมการและเลขานุการ
6. นายสมพงษ์ สุขแก้ว		กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

2. คณะกรรมการตรวจทานพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงประกอบด้วย

1. นายสนั่น ไชยานุกุล	ประธาน
2. นายพิฑูร มลิวัลย์	รองประธาน
3. นายบัว สนั่นร้อย	กรรมการ
4. นายคมสัน สังฆมณี	กรรมการ
5. นายไพโรจน์ โคตรระภู	กรรมการ
6. นายอำนาจ สุขุมานันท์	กรรมการ
7. นายโรม สุรเสน	กรรมการและเลขานุการ
8. นายสมพงษ์ สุขแก้ว	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ¹

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ไม่ค่อยมีอะไรที่ต้องเปลี่ยนแปลงมากนัก คณะกรรมการได้ตรวจทานตามต้นฉบับที่เคยพิมพ์มาแล้ว และจำหน่ายหมดลงใน พ.ศ. 2523

4.5 การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ 4

เมื่อพระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในครั้งที่ 3 หมดลง มีการดำเนินการให้มีจัดพิมพ์ โดยคณะสงฆ์มีสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธานได้เห็นสมควรที่จะจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ 4 เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี และเป็นการเฉลิมพระเกียรติรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาด้วยดีตลอดมา ตามที่กรมการศาสนาได้นำเรื่องเสนอต่อที่ประชุมของมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2524 และมีคณะกรรมการดำเนินการ 2 คณะทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ร่วมกัน คือ

1. คณะกรรมการอำนวยการจัดพิมพ์และจำหน่าย ประกอบด้วย

1. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช	เป็นที่ปรึกษา
2. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์	เป็นที่ปรึกษา
3. นายธนู แสงวงศ์ดี อธิบดีกรมการศาสนา	ประธานกรรมการ
4. นายประพัฒน์ แสงวณิช รองอธิบดี	รองประธาน
5. นายเลอ จันจักร รองอธิบดี	รองประธาน
6. นายสิริ เพ็ชรไชย ผอ.กองศาสนศึกษา	กรรมการ
7. ร.อ.สุภาพ สุภูตะโยธิน	กรรมการ
8. นายพงศ์ศิริ เขาวนปรีชา	กรรมการ
9. นายทวี วรรณพุด	กรรมการ
10. นายฟุ้ง รามางกูร	กรรมการ
11. นางเบญจา โสภณศิริวัชร	กรรมการ

¹กรมการศาสนา. (2521). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. หน้า 2

12. นายพิฑูร มลิวัลย์ กรรมการ

13. นายธีรวิทย์ วัฒนพงศ์ กรรมการ

2. คณะกรรมการตรวจทานพระไตรปิฎก ทำหน้าที่ตรวจทานเนื้อหาและวรรคตอน
ประกอบด้วย

1. พระเทพสิทธิมนี(โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9)	ประธาน
2. พระราชกิตติโสภณ(ช่วง โชติมนฺโต ป.ธ. 9)	รองประธาน
3. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. 9	รองประธาน
4. พระกวีวงศ์(วงศ์ อาภากร ป.ธ.9)	กรรมการ
5. พระศรีปริยัติโกศล(สมาน วรธมฺโม ป.ธ. 9)	กรรมการ
6. พระปริยัติมนี(ชูศักดิ์ ธมฺมทินฺโน ป.ธ. 9)	กรรมการ
7. พระกวีวรรณ(คณิศร์ เขมวโร ป.ธ. 9)	กรรมการ
8. พระอมรมนี(ศิลา สิทธิธมฺโม ป.ธ. 9)	กรรมการ
9. พระศรีวิสุทธิญาณ(อุบล นนทโก ป.ธ. 9)	กรรมการ
10. พระศรีวิสุทธิมนี(ประมวล ปภากร ป.ธ. 9)	กรรมการ
11. พระศรีวราภรณ์(เชิด จิตตคุตฺโต ป.ธ. 9)	กรรมการ
12. พระมหาคัลลย กตสาโร ป.ธ. 9	กรรมการ
13. พระมหาเชื้อ กลยาโณ ป.ธ. 9	กรรมการ
14. พระมหาจิรพันธ์ จนฺทโร ป.ธ. 9	กรรมการ
15. พระมหาเอียว ปญฺญาปทีโป ป.ธ. 9	กรรมการ
16. พระมหายอด ปญฺญวโน ป.ธ. 9	กรรมการ
17. พระมหาสนอง วิโรจโน ป.ธ. 9	กรรมการ
18. พระมหาลาก ธนสาโร ป.ธ. 9	กรรมการ
19. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. 9	กรรมการ
20. นายสวัสดิ์ พินิจจันทร์ ป.ธ. 9	กรรมการ
21. นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ. 9	กรรมการ
22. นายพิฑูร มลิวัลย์ ป.ธ. 9	กรรมการและเลขานุการ
23. นายไสว มาลาทอง ป.ธ. 9	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ ¹

สังเกตว่าคณะกรรมการคณะที่ 2 ล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนาจบปริยัติธรรม แผนกภาษาบาลีชั้นสูงสุดโดยเฉพาะ คือ เปรียญธรรม 9 ประโยค หรืออักษรย่อว่า ป.ธ. 9 ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ลาสิกขาจากพระภิกษุได้ถูกคัดเลือกให้มีส่วนร่วมในการตรวจทานเนื้อหา ของพระไตรปิฎก เป็นคณะที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้เนื้อหาของพระไตรปิฎกถูกต้องครบ

¹ กรมการศาสนา. (2525) เล่มเดิม. หน้า 2-3.

สมบูรณ์ การตรวจพระไตรปิฎกครั้งนี้มีการเปลี่ยนขนาดรูปเล่มของหนังสือให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลทั่วไป คือมีขนาดหน้าแปดหน้ายกพิเศษที่สันปกมีหมายเลขเล่มที่กำกับเอาไว้ ตอนบนของพระไตรปิฎก และหมายเลขเล่มที่เท่าไรของแต่ละปิฎกอยู่ตอนล่าง เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าอ้างอิงได้ง่ายขึ้น จัดพิมพ์เป็นจำนวน 3,000 จบเสร็จสิ้นลงในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2525 ใช้เวลาเกือบ 2 ปี

สรุปว่า การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกทั้ง 4 ครั้งนี้เป็นฉบับที่มีการพิมพ์หลายครั้งหลายคราวโดยกรรมการการศาสนาเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการ การจัดพิมพ์แต่ละครั้งจะพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญ ๆ เสมอ ส่วนใหญ่คณะกรรมการที่ตรวจชำระยังคงยึดรูปแบบของฉบับที่เคยพิมพ์มาก่อนไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก จึงใช้เวลาไม่นานก็สามารถนำออกจำหน่ายแจกอีกได้ง่าย และถือว่าเป็นผลงานของการดำเนินการแปลเป็นภาษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจนต่อเนื่องมาถึงรัชกาลปัจจุบัน ก่อให้เกิดความสมบูรณ์และเป็นต้นแบบของพระไตรปิฎกฉบับอื่นๆ

5. การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชกาลปัจจุบัน

สำหรับการสังคายนาพระไตรปิฎกเฉพาะที่จัดขึ้นเป็นของหลวงในรัชกาลปัจจุบันมีอยู่ 1 ครั้ง และหน่วยงานอื่น ๆ ที่จัดการเกี่ยวกับการสังคายนาหรือการตรวจชำระพระไตรปิฎกเป็นการภายใน มีอยู่ 2 หน่วยงานใหญ่ ๆ คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฝ่ายภิกษุสงฆ์มหานิกาย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย¹ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทั้งสองหน่วยงานนี้มีการจัดตรวจชำระพระไตรปิฎกแล้วพิมพ์ขึ้นหลายครั้งเช่นกัน นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานอื่นอีก นับว่าในรัชกาลปัจจุบันมีการจัดทำเกี่ยวกับพระไตรปิฎกอยู่มีใช้น้อย จัดว่าเป็นยุคทองของพระไตรปิฎก² ดังมีรายละเอียดซึ่งจะขอกล่าวถึงหน่วยงานทั้งสองก่อนไปตามลำดับเวลาที่เกิดขึ้น

5.1 การตรวจชำระพระไตรปิฎกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เดิมชื่อว่า มหาธาตุวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาชั้นสูงสำหรับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้สถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2432 เพื่อให้เป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูง และเปิดการศึกษามาตั้งแต่วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 และในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2439

¹มีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2540 รับรองทั้ง 2 แห่ง ลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2540 และประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 114 ตอนที่ 51 ก ลงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540

²พิฑูร มลิวัลย์; และ ไสว มาลาทอง. (2533). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 หน้า 185.

มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า 'มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย' โดยใช้พระปรมาภิไธยของพระองค์ สถาบันนี้ตั้งอยู่ในบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ได้เริ่มเปิดปฐมนิเทศการศึกษาระดับอุดมศึกษาตั้งแต่วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนอกจากจะเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญของภิกษุสงฆ์และสามเณรแล้ว ยังเป็นสถานที่ก่อให้เกิดการตรวจชำระพระไตรปิฎกขึ้น

พระไตรปิฎกภาษาบาลี

มูลเหตุของการตรวจชำระพระไตรปิฎกเกิดจากความดำริของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สังฆมนตรีว่าการปกครอง และเป็นสภานายกรูปที่ 2 ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องการที่จะสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระผู้สถาปนา เนื่องจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ได้รับมอบหมายจากคณะสังฆมนตรีให้เป็นหัวหน้าคณะสงฆ์เดินทางไปร่วมพิจารณาโครงการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 6 (ฉัฐสังคายนา) ที่ประเทศพม่า ถึง 16 ครั้งและยังเป็นผู้ประสานงานจนการสังคายนาสำเร็จเรียบร้อยดี เมื่อท่านมีโอกาสร่วมการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ประเทศพม่า จึงนึกถึงพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นมาอีกครั้ง ทำให้เกิดความคิดที่จะตรวจชำระพระไตรปิฎกเพื่อไว้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของภิกษุสงฆ์สามเณร แต่การนี้เป็นงานใหญ่พอสมควรต้องอาศัยผู้มีความรู้ความสามารถ และเงินทุนในการดำเนินการจำนวนมาก กอปรกับในปลายปี พ.ศ. 2499 มีภิกษุสงฆ์ที่เป็นเปรียญกลุ่มหนึ่ง คือภิกษุสงฆ์ที่เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีหรือสายภาษาบาลีจบตั้งแต่เปรียญธรรม 3 ประโยค จนถึงเปรียญธรรม 9 ประโยค อักษรย่อว่า ป.ธ. 3 – ป.ธ. 9 ได้รวมตัวกันก่อตั้งสภาเปรียญแห่งประเทศไทยโดยมีพระมหาพรหมา ปณฺญาปทีโป ป.ธ. 9 วัดมหาธาตุฯ (ปัจจุบันลาสิกขาแล้วมีชื่อนายพิฑูร มลิวัลย์) เป็นประธานสภาชั่วคราวเพื่อดำเนินกิจการที่เป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนาและประเทศชาติต่อไป ทำให้พระเถระผู้ใหญ่หลายรูปมีความวิตกกังวลมากเกรงว่า สภาเปรียญแห่งประเทศไทยนี้จะก่อให้เกิดปัญหาต่อการปกครองของคณะสงฆ์ จึงขอให้สมเด็จพระพุฒาจารย์ช่วยคอยติดตามภิกษุสงฆ์กลุ่มดังกล่าวอย่างใกล้ชิด ท่านได้เรียกพระมหาพรหมา ปณฺญาปทีโป มาพบแล้วสอบถามถึงแนวความคิดต่างๆ ในที่สุดสมเด็จพระพุฒาจารย์ขอให้พระมหาพรหมา ปณฺญาปทีโปไปรวบรวมเพื่อนภิกษุที่เป็นเปรียญสูง ๆ และที่ลาสิกขาไปแล้วมาช่วยกันตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีพร้อมอรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เหมือนอย่างการสังคายนาครั้งที่ 6 ในประเทศพม่า

พระมหาพรหมา ปณฺญาปทีโปพร้อมเพื่อน ๆ ที่เป็นภิกษุและคฤหัสถ์จำนวนหนึ่ง เช่น พระครูสุวิมลธรรมอาจารย์ วัดมหาธาตุฯ พระมหาเกี้ยว อุปเสโน ป.ธ. 9 วัดสระเกศ (ปัจจุบันคือสมเด็จพระพุฒาจารย์) นายเกษม บุญศรี ป.ธ. 7 และนายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. 9

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). 50 ปีอุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 3.

เป็นต้น จึงได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยมีจุดประสงค์ของการตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีคือ

1. เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์ผู้สถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เพื่อจะได้มีพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์ครบถ้วนเพียงพอไว้สำหรับการศึกษาค้นคว้าของพระนิสิต และนักเรียนของมหาวิทยาลัย
3. เพื่อเป็นอนุสรณ์ในมหามงคลครบ 25 พุทธศตวรรษ¹

วิธีการตรวจชำระและจัดพิมพ์

คณะกรรมการทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่ได้รับการแต่งตั้ง เริ่มการตรวจชำระพระไตรปิฎกตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เป็นโครงการอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทั้ง 3 พระองค์ทรงมีพระราชทรัพย์บริจาคทรัพย์พระองค์ละ 70,000 บาท รวม 210,000 บาท เป็นเบื้องต้น² สำหรับวิธีการตรวจชำระทางคณะกรรมการได้นำเอาพระไตรปิฎกฉบับสำคัญ ๆ หลายฉบับ เช่น พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ฉบับฉัฐสัจจคายนาวของพม่า ฉบับอักษรสิงหล และฉบับอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ ประเทศอังกฤษ เป็นต้น มาเทียบเคียงเพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ และยังมีการตกลงกันเปลี่ยนแปลงเครื่องหมายพินทุที่เขียนกำกับอยู่ได้พยานุชณะเฉพาะที่เป็นตัวสะกดควมกล้ำออกเสียงกึ่งสระ เช่น สจฺจิกตฺวา ตสฺมา เป็นต้น พร้อมมีการทำเชิงอรรถอธิบายบอกที่มาของพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ กำกับอยู่บนคำภาษาบาลีด้วย ดังมีอักษรย่อของพระไตรปิฎกแต่ละฉบับ คือ

1. ก. ย่อมาจากคำว่า เกสุจิ สยามไปตฺถเกสุ ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับไทยแต่ละฉบับ
2. กม. ย่อมาจากคำว่า กมฺโพชไปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับกัมพูชา
3. ฉ. ย่อมาจากคำว่า ฉฐฺสจฺจิตฺติปิฎเก ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับสังคายนาวพม่า
4. ม. ย่อมาจากคำว่า มรฺมมไปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับพม่า
5. ส. ย่อมาจากคำว่า สหฺพไปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับสิงหลลังกา
6. อ. ย่อมาจากคำว่า อิงฺคฺลิสไปตฺถเก ทิสฺสมานปาโฐ ฉบับโรมัน³

ก่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น จนใน พ.ศ. 2503 คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกสำเร็จก่อนเป็นปฐมฤกษ์จึงจัดพิมพ์ถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุครบ 60 พรรษา

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). เล่มเดิม. หน้า 102 -105.

² แหล่งเดิม. หน้า 108.

³ แหล่งเดิม. หน้า 106.

การตรวจชำระพระไตรปิฎกประสบปัญหาอุปสรรคมากมายในระยะเวลาต่อมาจนต้องหยุดชะงักลงระยะหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร) ผู้เป็นผู้นำสำคัญในการตรวจชำระพระไตรปิฎก ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนร่วมกับการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ท่านต้องถูกถอดสมณศักดิ์ และปลดออกจากตำแหน่งต่าง ๆ แล้วถูกจับคุมขังเป็นเวลานานถึง 4 ปีกว่า กอปรกับข่าวลือมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงพระราชทรัพย์ว่าคณะกรรมการนำไปใช้จ่ายอย่างอื่นผิดพระราชประสงค์ จนกระทั่งเรื่องทราบถึงท่านผู้หิณฺฐิตินธุการภักดี(ดร.สายหยุด เก่งระดมยิง) ผู้มีความเคารพศรัทธาในสมเด็จพระพุฒาจารย์ และเป็นศิษย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระธรรมธีรราชมหามุนี(โชดก ญาณสิริ)พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา วัดมหาธาตุฯ ทำให้ท่านผู้หิณฺฐิตินธุฯ ไม่สบายใจจึงนมัสการถามพระปิฎกโกศล(พระมหาพรหมา ปณฺญาปทีโป) และพระสุวิมลธรรมาจารย์ ปรากฏว่าไม่เป็นความจริงท่านผู้หิณฺฐิตินธุฯ จึงขอร้องให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกอีก 2 เล่ม คือ พระวินัยปิฎก กับพระสุตตันตปิฎก ใน พ.ศ. 2506 เพื่อลบกระแสตั้งกล่าวขึ้นถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

ต่อมาใน พ.ศ. 2511 สมเด็จพระพุฒาจารย์พ้นจากการเสวยวิบากกกรรมเป็นผู้บริสุทธิ์ ท่านกลับมาดำเนินการอีกอย่างไม่ย่อท้อ ท่านนำเรื่องการหาทุนทรัพย์ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกกราบทูลสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดพระเชตุพนฯ พระองค์จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์โดยมี พระครูประกาศสมาธิคุณ(สังเวียน ญาณเสรี) วัดมหาธาตุฯ เป็นประธานดำเนินการจัดหาทุน จนสามารถหาทุนได้เป็นเงิน 625,152 บาท¹ แล้วนำไปเป็นค่าใช้จ่ายจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเพิ่มอีก 10 เล่มเป็นพระวินัยปิฎก 7 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 2 เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก 1 เล่ม

ใน พ.ศ. 2518 มีการย้ายสถานที่การตรวจชำระพระไตรปิฎกจากหอปริยัติ คณะ 1 วัดมหาธาตุฯ มายังอาคารเรียนของมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย โดยพระธรรมรัตนกรเป็นสภานายกและเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ พร้อมกันนั้นก็แต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้นประกอบด้วย พระเทพเวที(ทองคำ ธรรมโชติ) เป็นประธาน และต่อมาท่านมรณภาพลง สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้รับบัญชากลับไปสู่ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯแล้วมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่อีกจำนวน 16 ท่าน ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. พระเทพมุนี(โชดก ญาณสิริ)	ประธาน
2. พระเมธีสุทธพงค์(ระวัง วชิรญาณ)	รองประธาน
3. พระราชกิตติโสภณ(ช่วง โชติมนฺโต)	กรรมการ
4. พระราชเมธี(วรวิทย์ คงคปญฺโญ)	กรรมการ
5. พระสุวิมลธรรมาจารย์(ผ่อง สุวิมุตโต)	กรรมการ
6. พระมหาพิณ กิตติปาโล	กรรมการ
7. พระมหาคล้อย กตสาโร	กรรมการ

¹มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. (2540). เล่มเดิม. หน้า 110.

8. นายเกษม บุญศรี	กรรมการ
9. นายแปลก สนธิรักษ์	กรรมการ
10. นายสวัสดิ์ พินิจจันทร์	กรรมการ
11. นายปลั่ง บุญศรี	กรรมการ
12. นายพิฑูร มลิวัลย์	กรรมการ
13. นายสิริ เพ็ชรไชย	กรรมการ
14. นายสังคม ศรีราช	กรรมการ
15. นายแสวง อุดมศรี	กรรมการ
16. พระมหาโกวิทย์ สิริวณฺโณ	กรรมการและเลขานุการ

และใน พ.ศ. 2526-2528 สมเด็จพระพุทธาจารย์จึงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่ง จำนวน 16 ท่าน¹ เพื่อต้องการให้การตรวจชำระเสร็จลงโดยเร็ว ในที่สุดพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็เสร็จสิ้นสมบูรณ์ลงเมื่อต้น พ.ศ. 2533 นับว่าใช้เวลาดำเนินการมาช้านาน มีการจำหน่ายแจกไปยังวัดวาอาราม และสถาบันการศึกษาที่สำคัญ ๆ ของประเทศ

คณะผู้บริหารและคณะกรรมการของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการตรวจชำระคัมภีร์อรรถกถาอีก มีอาจารย์พร รัตนสุวรรณผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนาแห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้จัดหาทุนและการพิมพ์ และคณะกรรมการอีก 35 ท่านนำโดย ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ แท้จริงการตรวจชำระอรรถกถามีการดำเนินการมาควบคู่กับพระไตรปิฎกอยู่แล้ว ซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2529 เป็นต้น จนเสร็จสิ้นลงต้นปี พ.ศ. 2535 และมีการจัดพิมพ์ทั้ง 1,000 จบ จบละ 52 เล่ม แบ่งตามพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก 8 เล่มมีอรรถกถา 3 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่มมีอรรถกถา 46 เล่ม และพระอภิธรรมปิฎก 12 เล่มมีอรรถกถา 3 เล่ม รวมเป็นหนังสือ 52,000 เล่ม คณะผู้บริหารและคณะกรรมการของมหาจุฬาฯ ได้เข้าถวายพระไตรปิฎกภาษาบาลีและอรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ อย่างละ 9 ชุดแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานเมื่อวันศุกร์ที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2535 และพระองค์ยังเสด็จเป็นประธานเปิดงานสมโภชพระไตรปิฎกและอรรถกถาระหว่างวันที่ 12-20 กันยายนปีเดียวกัน นอกจากนี้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกได้เป็นประธานมอบพระไตรปิฎกและอรรถกถาแก่เจ้าคณะจังหวัดทั่วประเทศ ตลอดจนสถานศึกษาที่สำคัญ ๆ

¹ดูรายละเอียดรายชื่อคณะกรรมการได้จากหนังสือ 50 ปีอุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า

ภาพประกอบ 34 พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่มา: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย

คณะผู้บริหารและกรรมการได้พิจารณาเห็นสมควรให้จัดแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นภาษาไทยต่ออีก โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ 60 พรรษา
2. เพื่อเป็นคู่มือศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. เพื่อใช้เป็นคัมภีร์ที่จะศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปริวรรต เช่น อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น
4. เพื่อเป็นแหล่งวิชาการให้ภิกษุสามเณรศึกษาค้นคว้าแล้วนำออกเผยแพร่ได้อย่างถูกต้อง
5. เพื่อเป็นหลักในการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา และเป็นแหล่งค้นคว้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป¹

การดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย เริ่มพิธีเปิดประชุมการแปลในวันอังคารที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุฯ โดยมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นประธานสงฆ์ และฯพณฯ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี เป็น

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540) เล่มเดิม. หน้า 120.

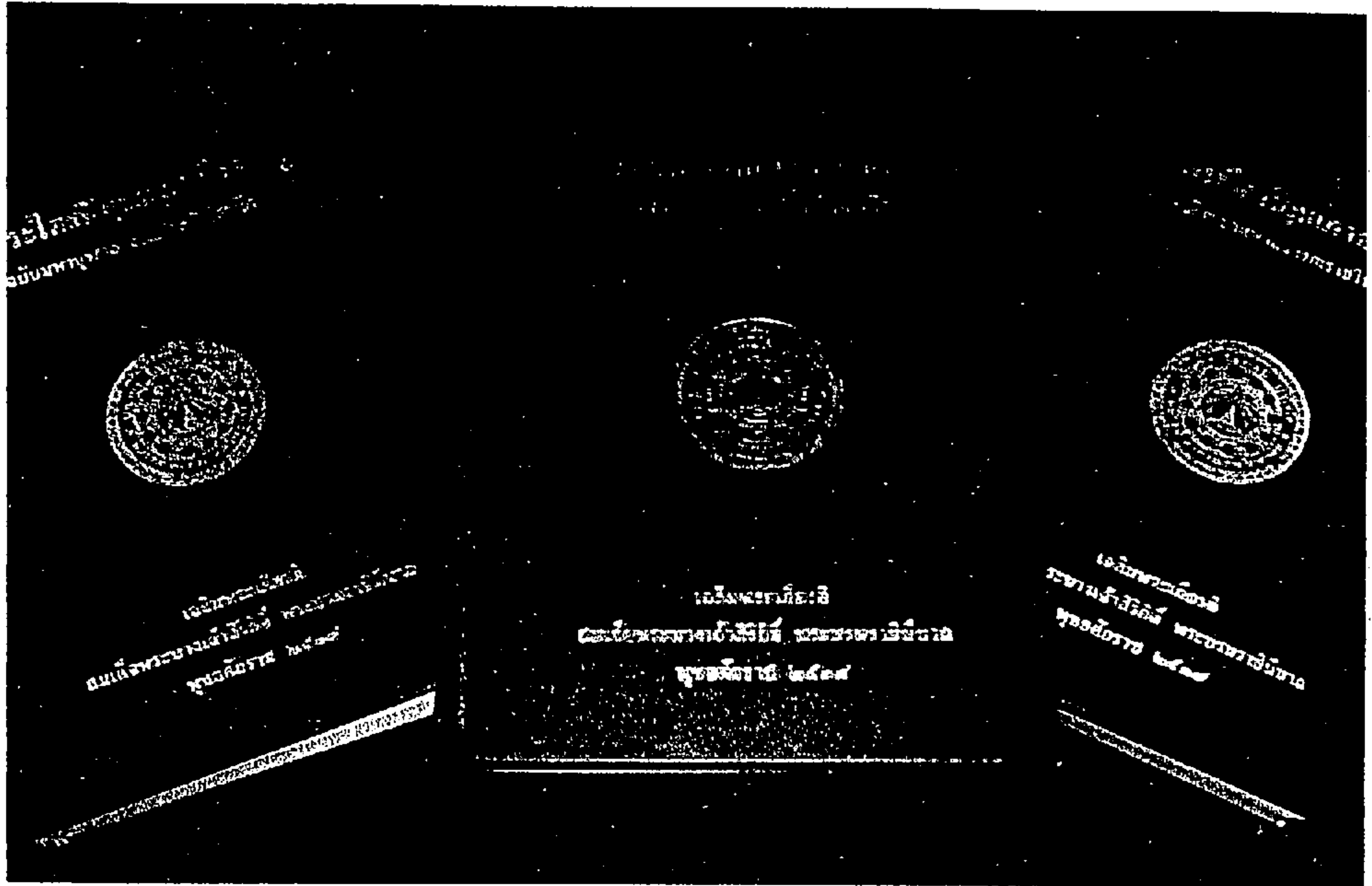
ประธานฝ่ายฆราวาส พร้อมกันนี้รัฐบาลในขณะนั้นได้จัดสรรงบประมาณแผ่นดินสนับสนุนเป็นเวลา 3 ปี รวมจำนวนเงินทั้งสิ้น 35,527,000 บาท¹ แต่เริ่มการแปลพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2537 ซึ่งมีคณะกรรมการแปลจำนวน 42 ท่าน และคณะกรรมการตรวจสอบจำนวนการแปลอีก 52 ท่านที่ได้รับการแต่งตั้ง

วิธีการแปลทางคณะกรรมการยัดพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาย เป็นต้นฉบับแล้วแปลเป็นภาษาไทย มีการเปลี่ยนแปลงจำนวนการแปลให้ทันสมัยบ้าง เพื่อให้คนรุ่นใหม่อ่านพระไตรปิฎกได้อย่างเข้าใจมากยิ่งขึ้น แต่ยังคงรักษาเนื้อหาความหมายของหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกเอาไว้มิให้คลาดเคลื่อนไป พร้อมกันนั้นยังทำเชิงอรรถอธิบายเพิ่มเติมบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น ๆ ว่ามาจากพระไตรปิฎกฉบับใด และอรรถกถา ฎีกาใด ซึ่งพระไตรปิฎกหลายฉบับที่ผ่านมามีการทำให้เชิงอรรถไว้ การแปลพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นลงในปลายปี พ.ศ. 2539 แล้วดำเนินการจัดพิมพ์เป็นจำนวน 6,000 จบ จบละ 45 เล่ม โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1,000 จบ พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่พระองค์ทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี และอีก 5,000 จบ พิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสวันเฉลิมชนมพรรษาครบ 60 พรรษา

เมื่อการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬายเสร็จสิ้นลง ทางคณะผู้บริหารโดยมีพระสุเมธาธิบดี นายกสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ณ พระตำหนักนันทบุรี เมื่อวันอังคารที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2540 เพื่อถวายพระไตรปิฎกภาษาไทยจำนวน 3 เล่มแรกของแต่ละปิฎกที่จัดพิมพ์แล้วได้แก่ พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่มที่ 1 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่มที่ 9 และพระอภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี เล่มที่ 35² นับว่าพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นฉบับที่สมบูรณ์ยิ่งฉบับหนึ่งและเป็นที่ยอมรับในการใช้อ้างอิงทางหลักวิชาการได้เป็นอย่างดี

¹มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). เล่มเดิม. หน้า 122.

²แหล่งเดิม. หน้า 123.

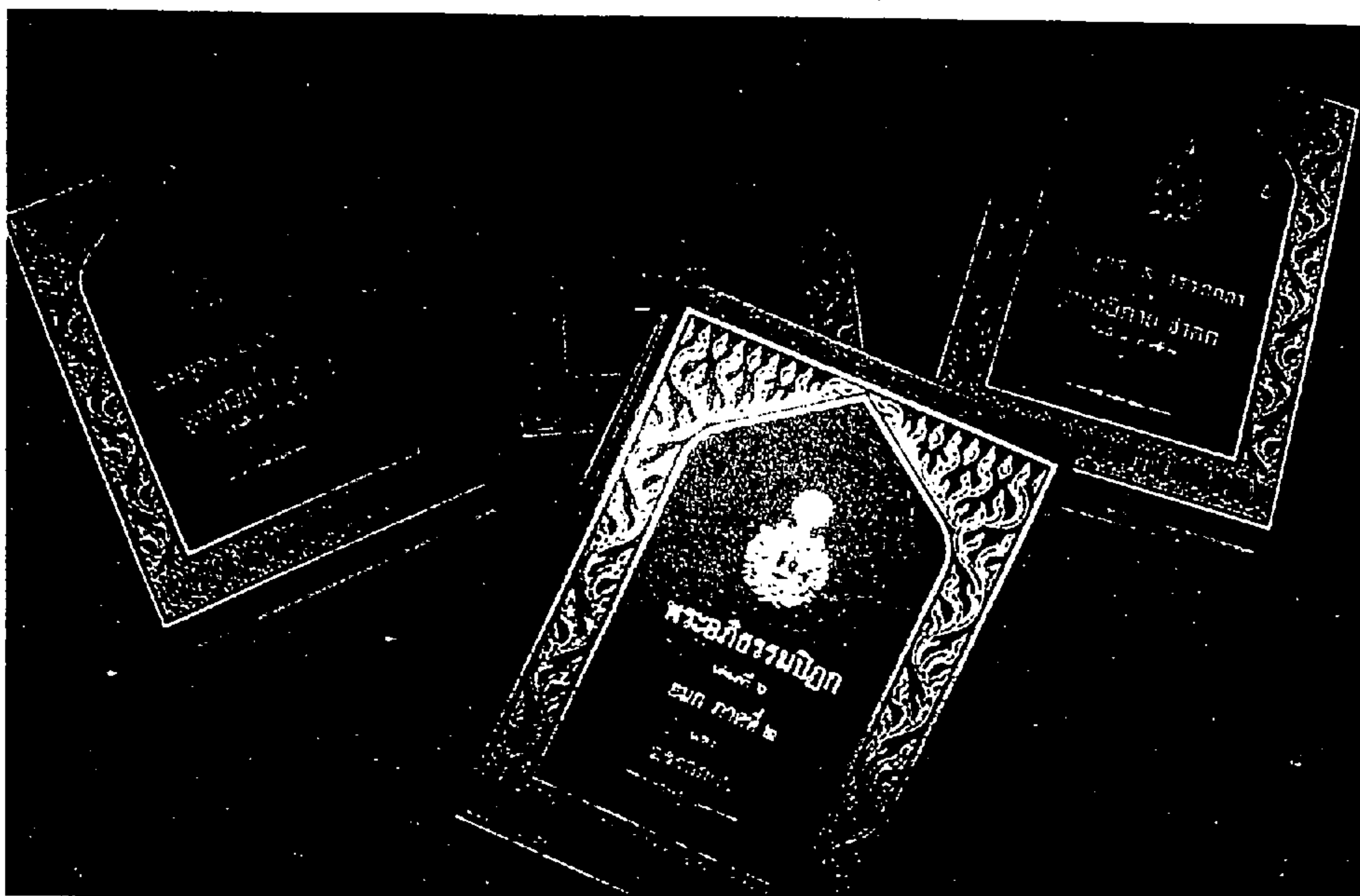

ภาพประกอบ 35 พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่มา: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.2 การตรวจชำระพระไตรปิฎกของมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนก เมื่อ พ.ศ. 2436 และเริ่มเปิดสอนในระดับอุดมศึกษาคู่กับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2488 โดยมีชื่อว่า สภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นสถานที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมของภิกษุสงฆ์สามเณร¹ นอกจากเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาแล้วยังเป็นที่จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐในรัชกาลที่ 7 พร้อมเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ต่อมาใน พ.ศ. 2525 คณะกรรมการทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์มีการดำเนินการให้ตรวจชำระแปลพระไตรปิฎก และอรรถกถาภาษาไทยขึ้นพร้อมกัน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). *ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์*. หน้า 1.

ภาพประกอบ 36 พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย
ที่มา: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต่อมาอีกใน พ.ศ. 2544 คณะผู้บริหารของมหามกุฏราชวิทยาลัยจัดให้มีการตรวจชำระพระไตรปิฎกอีก เนื่องในโอกาสฉลองพระชนมายุ 90 พรรษา วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2546 ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และในฐานะพระองค์เป็นเจ้าวัดบวรนิเวศวิหาร ทรงมีคุณูปการมากมายต่อพุทธศาสนา คณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชน และรัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองขึ้น เมื่อวันที่ 1-7 ตุลาคม พ.ศ. 2546 ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ดังนั้น เพื่อเป็นการน้อมจิตสำนึกกตัญญูกตเวทิตา และเพื่อถวายเป็นพระกุศลเฉลิมพระเกียรติแด่พระองค์ ทางคณะสงฆ์ธรรมยุตและมุนีธัมมิกมกุฏราชวิทยาลัย จึงจัดให้มีการตรวจชำระพระไตรปิฎกซึ่งเป็นงานที่สำคัญยิ่งของพุทธศาสนา มีการแต่งตั้งคณะกรรมการทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิตและฆราวาสขึ้นมารับผิดชอบ จำนวน 29 ท่านโดยมีพระพรหมมุนี(จันท์ พรหมคุดโต) วัดบวรนิเวศวิหารเป็นประธานอำนวยการโครงการ ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่วันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2544 ในการตรวจชำระครั้งนี้คณะกรรมการมีการกำหนดหลักเกณฑ์เอาไว้ดังนี้คือ

1. มีการตรวจทานคำแปลภาษาไทยทั้งพระบาลีและอรรถกถาให้ครบสมบูรณ์ตามต้นฉบับภาษาบาลี โดยยึดพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นหลักสำคัญ
2. มีการแก้ไขและเพิ่มเติมข้อความที่มีความหมายไม่ตรงกับพระบาลีหรือตกหล่นไปให้ครบถ้วนสมบูรณ์ พร้อมทำเชิงอรรถอธิบายประกอบ

3. สำหรับอรรถกถาตามฉบับเดิมได้ยกคำแปลพระบาลีเป็นบทตั้งซึ่งไม่มีคำแปลภาษาไทยกำกับอยู่ ให้แก้ไขใหม่โดยยกคำแปลภาษาไทยเป็นบทตั้งแล้ววงเล็บด้วยพระบาลี เพื่อสอดคล้องกับพระไตรปิฎกที่เป็นฉบับแปลภาษาไทย และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่านที่ไม่รู้ภาษาบาลีสามารถเข้าใจความหมายง่ายขึ้น แต่คำพระบาลีที่ไม่มีความหมายเกี่ยวกับธรรมะ ยังต้องเป็นบทตั้งเช่นเดิม

4. มีการปรับปรุงสำนวนคำแปลภาษาไทยเพื่อให้ผู้อ่านทั่วไปเกิดความเข้าใจง่ายขึ้น

5. มีการจัดทำดัชนีค้นคำและค้นเรื่องในพระไตรปิฎกแต่ละเล่มอย่างละเอียดกว่าเดิม เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงชื่อคัมภีร์ ซึ่งพระไตรปิฎกฉบับเดิมเมื่อจัดพิมพ์ครั้งแรกในวโรกาสครบ 200 ปีแห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2525 นั้น มีชื่อว่า พระวินัยและอรรถกถาแปล พระสูตรและอรรถกถาแปล และพระอภิธรรมและอรรถกถาแปล โดยให้ใช้ชื่อใหม่ว่า พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อจะได้สอดคล้องกับพระไตรปิฎกหลาย ๆ ฉบับที่มักนิยมเรียกกัน เช่นเรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เป็นต้น ส่วนจำนวนยังคงเท่าเดิมคือ 91 เล่ม และคาดว่าจะเสร็จสิ้นลงใน พ.ศ. 2546 ทางมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นหลักในการออกทุนจัดพิมพ์ และมีพุทธศาสนิกชนทั่วไปร่วมบริจาคส่วนหนึ่ง ปัจจุบันพระไตรปิฎกฉบับนี้ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ดีนัก เนื่องจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีจำนวนน้อยจึงต้องใช้เวลาในการตรวจชำระอย่างละเอียด ฉบับนี้ยังไม่มีพิมพ์จำหน่ายแจกอยู่ระหว่างการดำเนินการ ถึงอย่างไรก็เป็นการสืบต่อคัมภีร์พระไตรปิฎกให้มีมากขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสเลือกศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง นับว่าเป็นมรดกชิ้นสำคัญที่ฝากไว้ในพุทธศาสนา

สรุปว่า ทั้งคณะผู้บริหาร คณะกรรมการของหน่วยงานทั้ง 2 แห่งคือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ทำคุณประโยชน์ยิ่งต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และต่อพุทธศาสนา เพราะพระไตรปิฎกทั้งอรรถกถาทุกฉบับของหน่วยงานทั้ง 2 แห่งนี้กลายเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไป และเป็นที่ยอมรับใช้เป็นหลักอ้างอิงทางวิชาการด้วย

5.3 การสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวง

ในพ.ศ. 2528 คณะสงฆ์มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ(วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ 18 วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และรัฐบาลไทยโดยการนำของ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีได้ถวายการสนับสนุนอุปถัมภ์จัดสรรงบประมาณแผ่นดินในการสังคายนาพระไตรปิฎก ตามคำปรารภของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องใน

วโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบนักษัตริย์ ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังนั้นเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 ทางรัฐบาลจึงดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น และได้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 ต่อมาเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2528 สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกได้มีพระบัญชาแต่งตั้งคณะกรรมการสังคายนาพระไตรปิฎกเช่นกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 7 คณะมีทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ร่วมกันทำหน้าที่รับผิดชอบ ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการสังคีติการกสงฆ์ จำนวน 188 รูป
2. คณะกรรมการตรวจชำระ(ปาฬิวิโสธกะ)พระวินัยปิฎก จำนวน 28 รูป มีสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ. 9)¹ เป็นประธาน
3. คณะกรรมการตรวจชำระพระสุตตันตปิฎก จำนวน 81 รูป มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ฟื้น ชุตินฺธโร ป.ธ. 9) เป็นประธานที่ปรึกษา และพระราชวรมนิ(ประยุทธ์ ปยุตโต ป.ธ. 9) เป็นประธาน แต่ต่อมาท่านขอลาออกแล้วรับหน้าที่เพียงผู้วางแนวทางในการตรวจชำระเบื้องต้นเท่านั้นและพระราชเวที(สมพงษ์ พุทธิมวฺโส ป.ธ. 9) เป็นประธานแทน
4. คณะกรรมการตรวจชำระพระอภิธรรมปิฎก จำนวน 50 รูป มีสมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสโภ ป.ธ. 8) เป็นประธานที่ปรึกษา และพระเทพสิทธิมนี(โชคก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9) เป็นประธาน
5. คณะกรรมการแห่งสังคีติการกสงฆ์ จำนวน 15 รูป มีพระพรหมคุณาภรณ์ (เกี้ยว อุปเสโน ป.ธ. 9)² เป็นประธาน
6. คณะกรรมการศาสนบัณฑิตฝ่ายบรรพชิต จำนวน 36 รูปและคฤหัสถ์อีกจำนวน 43 ท่าน
7. คณะกรรมการดำเนินการ และประสานงานฝ่ายบรรพชิต 8 รูป และคฤหัสถ์ จำนวน 17 ท่าน มีอธิบดีกรมการศาสนา เป็นประธาน³

เมื่อคณะกรรมการได้รับการแต่งตั้งเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ได้เริ่มดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ตั้งแต่วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2528 ณ พระตำหนักสมเด็จพระวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นปฐมฤกษ์ จวบจนกระทั่งเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2528 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ประกอบพระราชพิธี และเสด็จพระ

¹ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ 19 กระทั่งปัจจุบัน

²ปัจจุบันเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระพุฒาจารย์

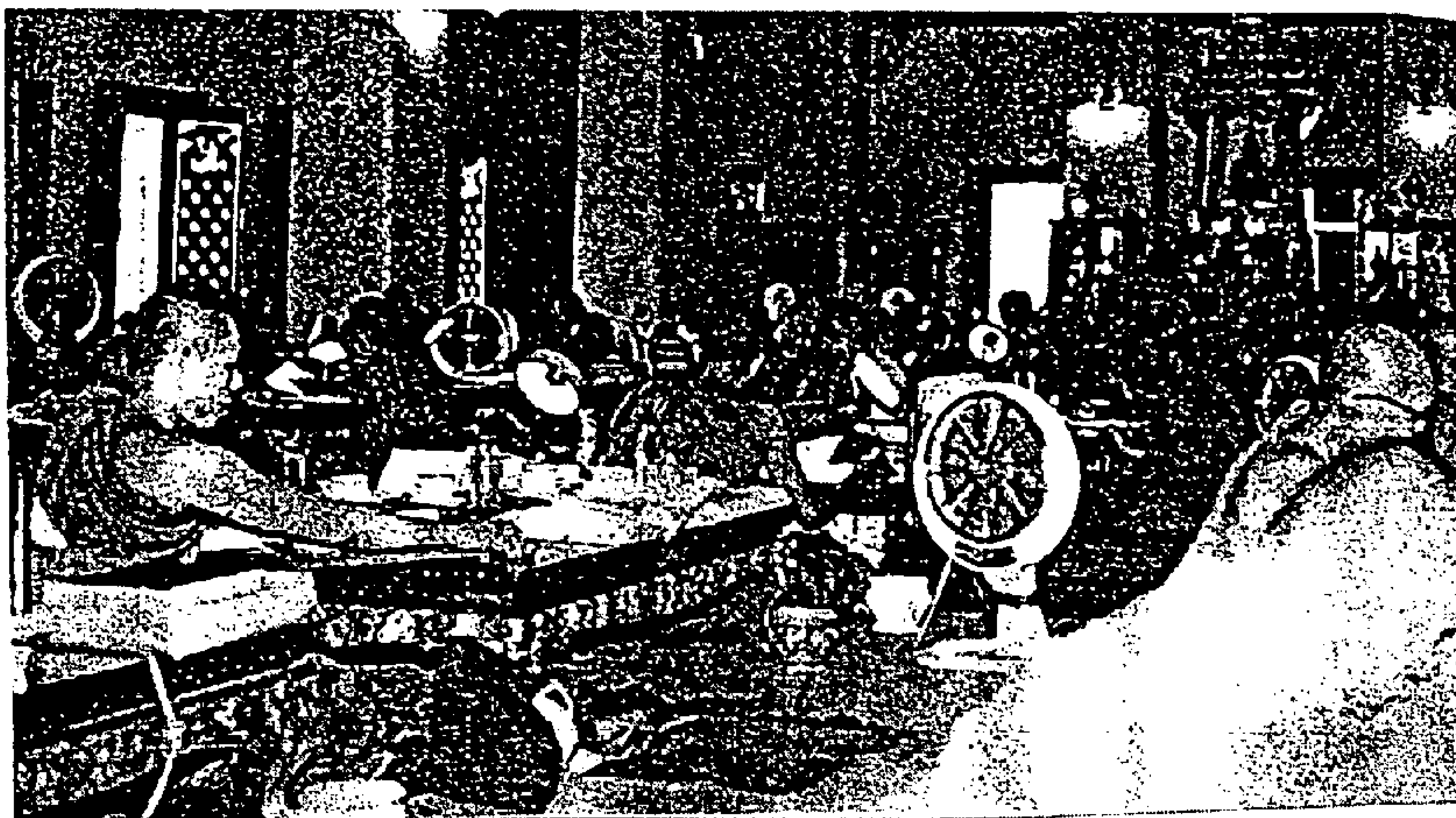
³กรมการศาสนา. (2530). พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา เล่ม 1. หน้า 11.

ราชดำเนินเปิดการสังคายนาพระไตรปิฎก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใน
พระบรมมหาราชวัง

วิธีการดำเนินการสังคายนา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว เจ้าหน้าที่ของ
สำนักพระราชวังจัดเตรียมสถานที่แล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์ที่เป็นคณะกรรมการในการสังคายนา
พระไตรปิฎกเข้าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จากนั้นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหา
สังฆปริณายก(วาสน์ วาสโน) ผู้เป็นประธานสงฆ์ทรงนำบูชาพระรัตนตรัย และมีพระดำรัสเปิดการ
สังคายนา พร้อมกันนี้พระพรหมคุณาภรณ์ ผู้เป็นประธานกรรมการสังคีติการกสงฆ์ อ่าน
ประกาศเทวดาแล้วภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เป็นอันเสร็จพิธี¹ หลังจากนั้นคณะกรรมการตรวจ
ชำระพระไตรปิฎกก็ได้ตรวจชำระพระไตรปิฎกสืบต่อไป

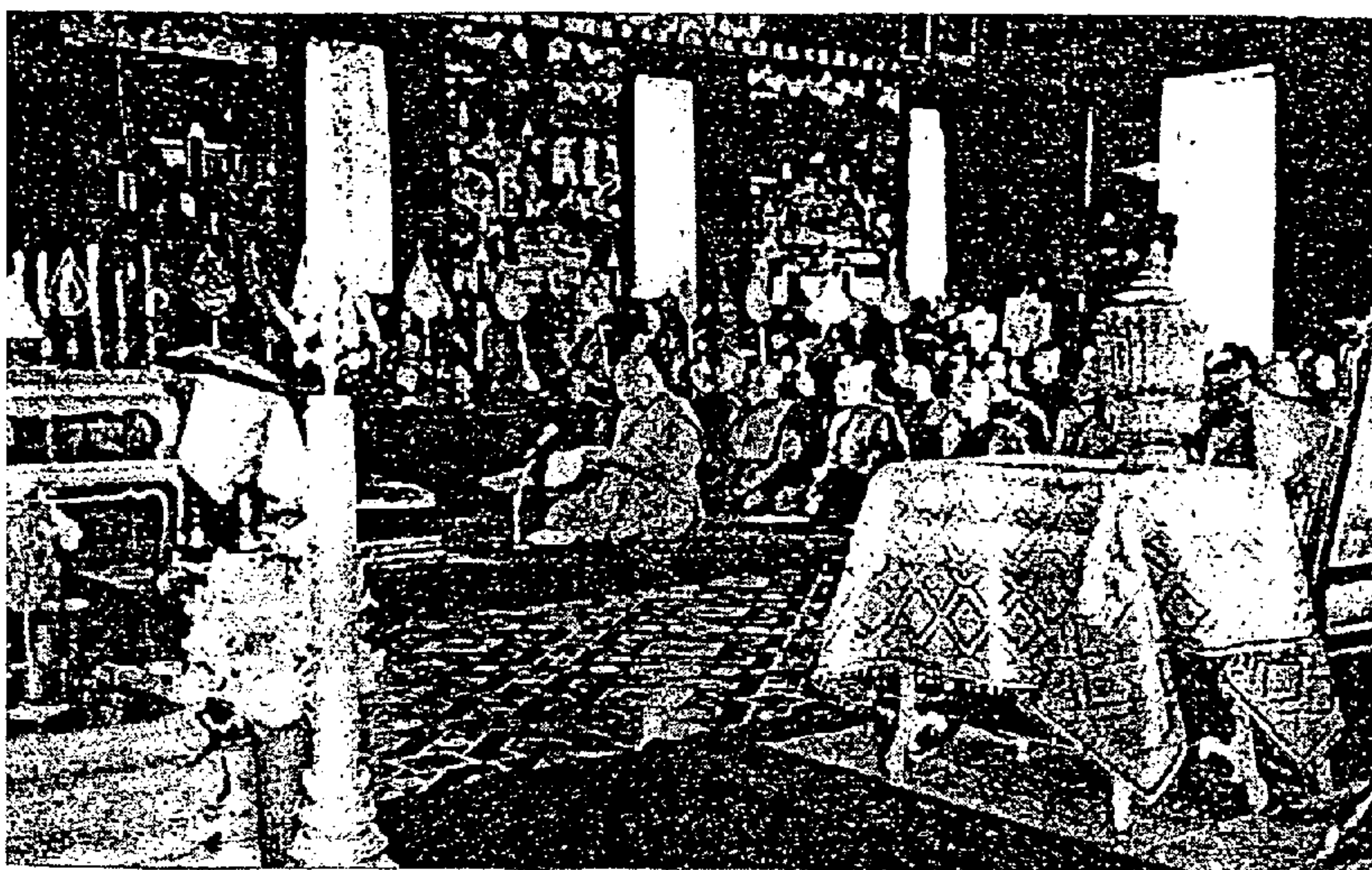
¹ ใสว มาลาทอง. (2529.กุมภาพันธ์-มีนาคม). การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก.
วารสารใบลาน.(3):19.

ภาพประกอบ 37 ภิกษุสงฆ์ร่วมกันตรวจชำระพระไตรปิฎก ณ พระตำหนักสมเด็จพระ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ที่มา: ไสว มาลาทอง. (2529.กุมภาพันธ์-มีนาคม). การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก. วารสารใบลาน.(3):13.

ภาพประกอบ 38 ภิกษุสงฆ์เริ่มประกอบพิธีสังคายนาพระไตรปิฎก ณ พระอุโบสถ

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ที่มา: ไสว มาลาทอง. (2529.กุมภาพันธ์-มีนาคม). เล่มเดิม. วารสารใบลาน.(3):18.

หลักเกณฑ์ในการตรวจชำระ

คณะกรรมการได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ร่วมกันดังต่อไปนี้

1. การตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาบาลีให้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐในรัชกาลที่ 7 เป็นต้นฉบับแล้วนำมาสอบทานเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับอื่น ๆ คือ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับอักษรเทวนาครีมหาวิทยาลัย นาลันทาของอินเดีย และฉบับอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์ประเทศอังกฤษ พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา สัททวิเสสฉบับภูมิพโล และอรรถกถาฎีกาของมหามกุฏราชวิทยาลัย นอกจากนี้คณะกรรมการยังกำหนดหลักเกณฑ์อื่น ๆ อีก ได้แก่

1.1 การใช้อักษรย่อของพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ดังนี้

ส ย่อมาจาก สยามรัฐสุตตปิฎก (ฉบับสยามรัฐ) มหา. ย่อมาจากมหาจุฬาเตปิฎก (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) โป. ย่อมาจาก โปราณเตปิฎก (ฉบับขอม) ม. ย่อมาจาก มรุมเตปิฎก (ฉบับพม่า) จ. ย่อมาจาก จุฬาลงกรณ์ปิฎก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ 6 ในพม่า) อ. ย่อมาจาก อังคิสิเตปิฎก (ฉบับอักษรโรมัน) ส. ย่อมาจาก สหปะเตปิฎก (ฉบับสีหลลังกา) และ ท. ย่อมาจาก นาลันทาเทวนาครีปาติเตปิฎก (ฉบับอักษรเทวนาครีอินเดีย)

1.2 การใช้เครื่องหมายของประโยคภาษาบาลี คือ เครื่องหมายมหัพภาค(.) ใส่ไว้สุดประโยค จุลภาค(,) อนุประโยค อัฒภาค(;) ครึ่งประโยค และปรัศนี(?) ประโยคที่เป็นคำถาม

1.3 การใช้เครื่องหมายพยัญชนะตัวสะกด (พยัญชนะสังโยค) ให้ใช้เครื่องหมายพิณฑุ(.) กำกับไว้ได้พยัญชนะเหมือนกันทั้งหมด เช่น ภิกขุสงโฆ สหนีปาเตตวา เป็นต้น และสระ เ โ เมื่อประกอบกับพยัญชนะที่เป็นอัฒสระ หรือ ตัว ห ที่ประกอบกับพยัญชนะวัดคันตะ (พยัญชนะตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค) คือ ญ ณ น ม และพยัญชนะ อ วรรค คือ ย ร ล ว ห ให้เรียง เ โ เอาไว้หน้าพยัญชนะผสมนั้น ๆ เช่นคำว่า ดุเมห มุโหห เป็นต้น

1.4 เครื่องหมายอื่น ๆ คือ ให้ใช้เครื่องหมายอัฒประกาศเปิดและปิดคู่ (“ ”) ภายใน อิติ ศัพท์ของข้อความที่เป็นคำพูดที่อยู่เลขใน อัฒประกาศเปิดและปิดเดี่ยว (‘ ’) ใช้กรณีที่มีข้อความซ้อนกันอีก เครื่องหมายจุดคู่ (:) ใช้กรณีที่มีข้อความขยายออกไปอีก เช่น คำว่า ปญจกชนธา: รูปกชนธา เวทนากชนธา สญญา กชนธา ฯเปฯ และเครื่องหมาย (: -) กรณีมีข้อความที่จะกล่าวต่อไป เช่น เอวมเม สุตฺ :-

1.5 ให้ทำเชิงอรรถเมื่อมีความเหมือนกันอยู่หลายแห่ง เช่น อนัตตลักษณะ สุตปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 และมีอยู่ในสังยุตตนิกาย ชนธวารวรรค เล่ม 17 ด้วย

1.6 ให้ใส่ตัวเลขกำกับไว้ทุกคาถาที่เป็นคาถาล้วน ๆ และจัดรูปแบบให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์

2. การตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษาไทย โดยให้ยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

2.1 การจัดทำรูปเล่ม การใช้ตัวอักษรให้เป็นไปตามฉบับภาษาบาลี และการแปลก็ต้องให้ตรงกับต้นฉบับพระไตรปิฎกภาษาบาลีที่ตรวจกันในครั้งนี้

2.2 คำศัพท์ที่เป็นชื่อธรรมะ เช่นคำว่า จันตะ วิริยะ สติ สมาธิ เป็นต้น ถ้ามีนัยเดียวกันควรใส่คำแปลให้เหมือนกัน และหลังคำแปลใส่วงเล็บกำกับด้วย เช่น คำว่า ความพอใจ(จันตะ)

2.3 ให้ตรวจสอบกับอรรถกถา ฎีกา และโยชนาของคัมภีร์นั้น ๆ ด้วยเพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนพร้อมทำการสันนิษฐานและวินิจฉัยให้ถูกต้อง

2.4 เมื่อมีข้อความเดียวกันอยู่หลายแห่งให้แบ่งตรงกันแล้วทำเชิงอรรถบอกที่มาไว้

2.5 ถ้าที่ได้มีข้อความที่ควรรู้เป็นพิเศษหรือเป็นปัญหาที่ต้องวินิจฉัยร่วมกันให้ทำเชิงอรรถแสดงไว้

2.6 การแปลให้ลงเลขข้อตรงตามตำแหน่งของต้นฉบับภาษาบาลี และหากขึ้นหน้าใหม่ ให้ลงเลขหน้าของฉบับภาษาบาลีในวงเล็บตรงกับตำแหน่งของข้อความนั้น

2.7 ให้พิมพ์คำปรารภ สารบัญคัมภีร์เรื่อง และดัชนีต่าง ๆ เช่นเดียวกับฉบับภาษาบาลี ต่างกันเพียงการเรียงลำดับตามอักษรวิธีของภาษาเท่านั้น พร้อมทั้งอัญเชิญพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชฉบับที่ 1/2527 เกี่ยวกับการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกมาพิมพ์ไว้ท้ายเล่มทุกเล่มทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย¹

การจัดพิมพ์ และเผยแพร่พระไตรปิฎก

คณะกรรมการดำเนินการตรวจชำระพระไตรปิฎกมาตั้งแต่ พ.ศ. 2528 จนเสร็จสิ้นเรียบร้อยใน พ.ศ. 2530 ก่อนวันเฉลิมชนมพรรษาครบ 5 รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นจำนวน 2,530 ชุด เท่ากับจำนวนปีพุทธศักราช เพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในวโรกาสสำคัญดังกล่าว พร้อมทั้งชื่อพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีว่า ทพยรรณฐสส เตปิฎก และฉบับภาษาไทยว่า พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา สำหรับพระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์มี 2 ลักษณะ คือ แบบปกสีเหลืองทั้งภาษาบาลีและไทยพร้อมพิมพ์ระบุชื่อสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดพระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์ไปยังสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น กระทรวง ทบวง กรม หอสมุด สถาบันการศึกษา ระดับมหาวิทยาลัย และอีกแบบหนึ่งมีปกสีน้ำเงินทั้งภาษาบาลีและไทยเช่นกัน เพื่อให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ซื้อถวายไว้ประจำวัดต่าง ๆ ทั่วไป และเก็บไว้เป็นส่วนตัวได้ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดพระราชนิพนธ์ไปเผยแพร่ในประเทศที่มีประชาชนนับถือพุทธศาสนา ตามพระราชประเพณีที่เคยปฏิบัติมา

¹ ใสว มาลาทอง. (2529). เล่มเดิม. หน้า 58-75.

ภาพประกอบ 39 พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับสังคายนารัชกาลปัจจุบัน
ที่มา: หอพระไตรปิฎกนานาชาติ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4 การจารึกพระไตรปิฎกลงหินอ่อน

การจารึกพระไตรปิฎกลงแผ่นหินอ่อน มีการจัดทำขึ้นสืบเนื่องจากการที่คณะสงฆ์และรัฐบาลไทยสนับสนุนจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวงจีนตั้งแต่ พ.ศ. 2528 จนเสร็จสิ้นลงใน พ.ศ. 2530 คือ พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา พ.ศ. 2530 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา 5 รอบ เพราะฉะนั้น พระธรรมปัญญาบดี(ช่วง วรปุณฺณ ป.ธ. 9)¹ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ สมาคมศิษย์หลวงพ่อดาวกปากน้ำ และคณะศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อดาวกปากน้ำ(พระมงคลเทพมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ) จึงเห็นคุณค่า และความมั่นคงของคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนา ได้ตกลงให้มีการจารึกพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยลงบนแผ่นหินอ่อน และขอพระราชทานไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้คือ

1. เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา
2. เพื่อบูชาพระคุณของพระมงคลเทพมุนี(หลวงพ่อดาวก)อดีตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ

¹ต่อมาได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์

3. เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในมงคลสมัย
รัชมิ่งคลาภิเษก¹

วิธีการดำเนินงาน

เริ่มมีการประกอบพิธีการจารึกพระไตรปิฎกหินอ่อนเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ.
2531 ณ พระอุโบสถวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการ
ทำงานขึ้นทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์มีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน แบ่งออกเป็น 9 ฝ่าย ดังนี้

1. ฝ่ายควบคุมงานจารึก มีคุณถนอม ทรงสวระ คุณสว่าง รัตนรัตติ และคุณ
ด้อม มีสัจย์
2. ฝ่ายค้นหาสูตรนำยาจารึก มีพระครูพิศาลสรคุณ(ณัฐพล คุณวโร) พระมหา
ประยงค์ ปญญาวิชโร คุณถนอม ทรงสวระ และคุณยรรยง ศรีวิริยาภรณ์
3. ฝ่ายเขียนแบบ มีพระมหาพุ่ม อคฺคธมฺโม เป็นหัวหน้าคัมภีร์พระวินัยปิฎก
พระมหาประยงค์ ปญญาวิชโร หัวหน้าคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก และคุณยรรยง ศรีวิริยาภรณ์
หัวหน้าคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก
4. ฝ่ายพิสูจน์อักษร มีคุณสว่างรัตนรัตติ คุณด้อม มีสัจย์ คุณถนอม ทรงสวระ
และคุณประเสริฐ ช่างเขียว
5. ฝ่ายสลักหินอ่อน มีพระครูพิศาลสรคุณ(ณัฐพล คุณวโร) เป็นหัวหน้า
6. ฝ่ายจัดหาทุน มีคุณครูตริธา เนียมขำ เป็นหัวหน้า
7. ฝ่ายโฆษณาประชาสัมพันธ์ มีพระราชมงคลญาณ(สงัด สอาดเอี่ยม)เป็น
หัวหน้า
8. ฝ่ายธุรการและจัดหา มีพระเทพสุธี(วิเชียร เรืองขจร) เป็นหัวหน้า
9. ฝ่ายอุปการะพิเศษ มีคุณสุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์ เป็นหัวหน้า²

ขั้นตอนการจารึกพระไตรปิฎกหินอ่อน

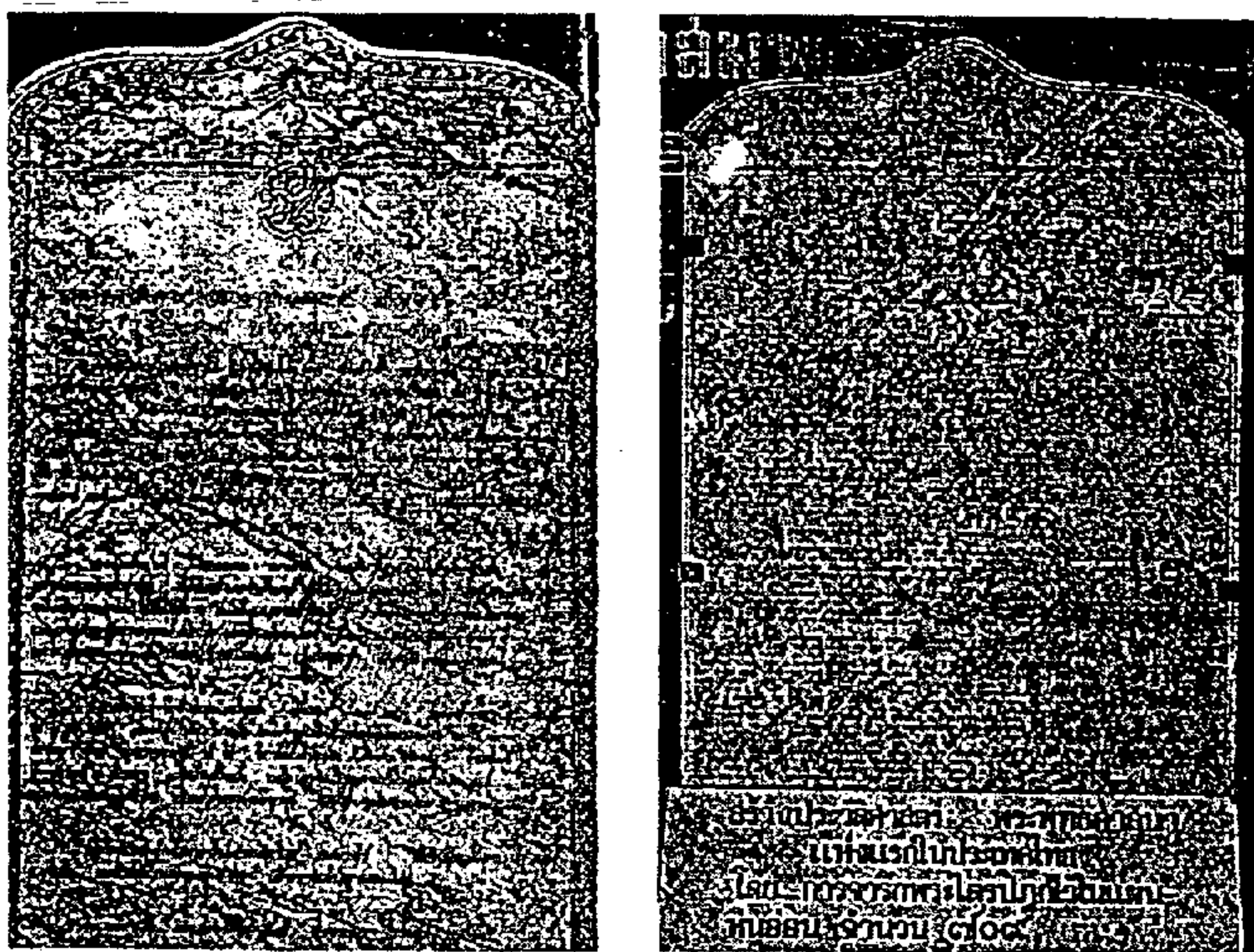
คณะทำงานได้มีการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อใช้ในการจารึกลงบนแผ่นหิน
อ่อน ซึ่งมีขั้นตอนต่อไปนี้

1. ทำการคัดลอกอักษรของพระไตรปิฎกลงกระดาษไขเพื่อเป็นแม่แบบ
2. ทำการตรวจพิสูจน์อักษร
3. เตรียมกรอบแม่พิมพ์ซิลิโคนและเคลือบกาวปิดช่องพรุนของผ้าไหม
4. เตรียมอุปกรณ์ตู้ไฟสำหรับทำแม่พิมพ์

¹พระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ ธรรมรตโน); และคนอื่นๆ. (2542). พระไตรปิฎกสังเขป. หน้า 15-16.

²ดูรายละเอียดรายชื่อคณะทำงานได้จากหนังสือพระไตรปิฎกสังเขปของพระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ
ธรรมรตโน); และ คนอื่นๆ หน้า 11-14.

5. วางกรอบผ้าไหมและต้นฉบับกระดาศไขบนตู้ไฟ เพื่อสร้างแม่พิมพ์
6. ล้างกาออกจากบริเวณตัวอักษร แล้วจะเกิดช่องว่างที่หมึกพิมพ์ทำให้ทะลุผ่านได้
7. ตรวจแต่งแม่พิมพ์ที่ได้เพื่อเตรียมเรียบร้อยสมบูรณ์
8. ตรวจวัดส่วนบนของแผ่นหินอ่อนทุกแผ่น และต้องทำแยกก่อนจึงนำมา
สกรีนต่อกัน เมื่อได้เฟรม(กรอบ)แล้วจึงนำมาติดตั้งบนแท่น เตรียมสกรีนต่อไป
9. ต้องทำการสกรีนเป็นท่อน ๆ ต่อกันบนหินอ่อนแผ่นใหญ่
10. ลงหมึกพิมพ์สีดำ และโรยแป้งแล้วต่อขอบแผ่นหินอ่อนด้วยดินน้ำมัน
11. ฉีดล้างน้ำแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง และทำการตรวจตกแต่งแก้ไข ก็จะ
ได้แผ่นพระไตรปิฎกหินอ่อนที่สวยงาม¹

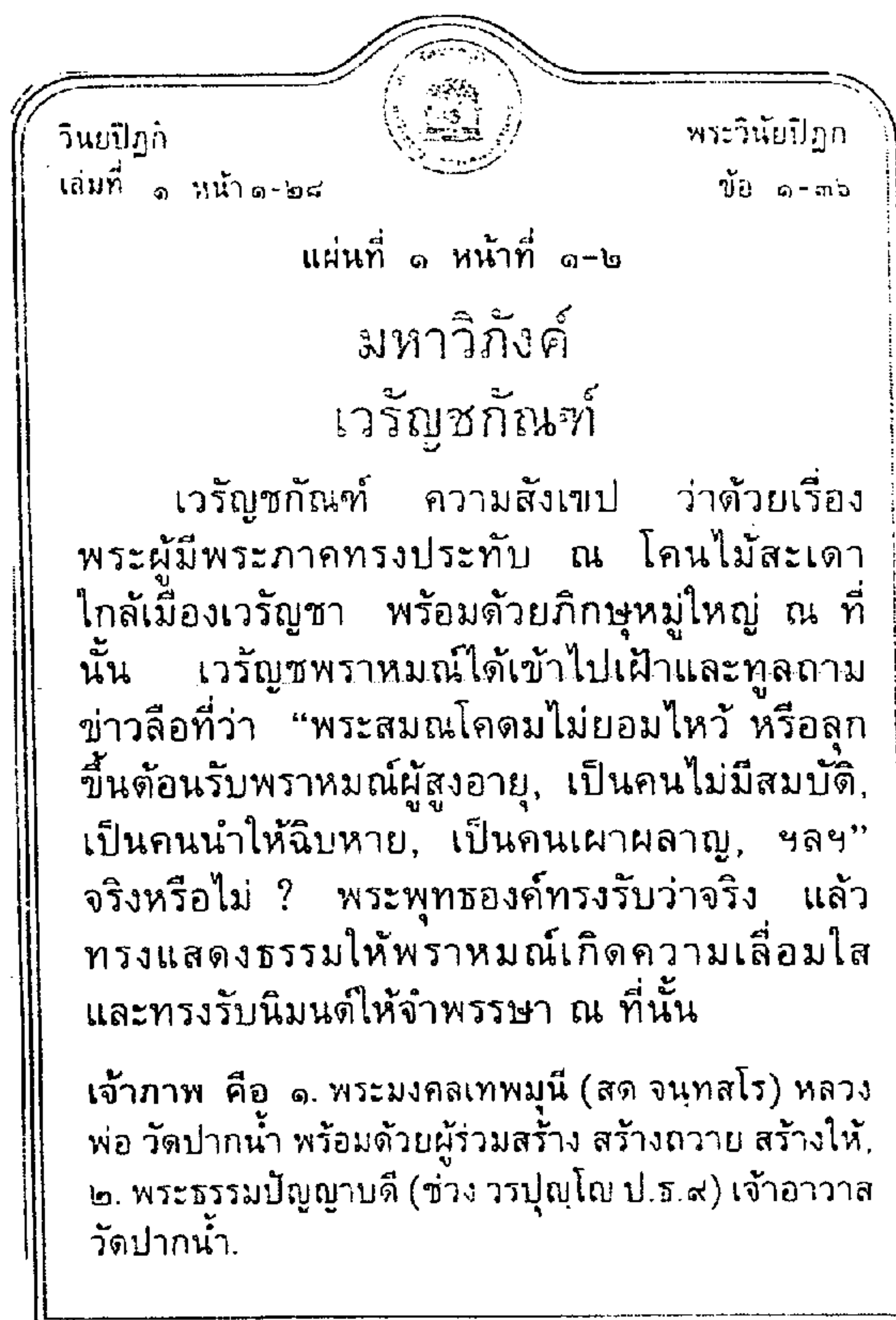

ภาพประกอบ 40 พระไตรปิฎกหินอ่อน

ที่มา: กรมวิชาการ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 55.

คณะทำงานมีจำนวนหลายท่านที่ได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อพุทธศาสนา โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย และมีความมุ่งมั่นพยายามจารึกพระไตรปิฎกหินอ่อนเป็นจำนวนทั้งหมด 1,418 แผ่น หรือ 709 แผ่นคู่ พร้อมมีการจัดแบ่งตามพระไตรปิฎกคือ พระวินัยปิฎกมี 5 คัมภีร์ ทั้ง 8 เล่ม จำนวนแผ่นหินอ่อน 98 แผ่นคู่ พระสุตตันตปิฎก มี 5 นิกายใหญ่ ๆ ทั้ง 25 เล่ม จำนวนแผ่นหินอ่อน 418 แผ่นคู่ และพระอภิธรรมปิฎก มี 7 คัมภีร์ทั้ง 12 เล่ม จำนวนแผ่นหินอ่อน 193 แผ่นคู่ ซึ่งแผ่นหินอ่อนแต่ละแผ่นมีความสูงถึง 2 เมตร และมีขนาดกว้าง 1.10 เมตร มีพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมากร่วมบริจาคทรัพย์เป็นเจ้าภาพพระไตรปิฎกหินอ่อนพร้อมได้จารึกชื่อลงด้วย และเสร็จสิ้นเรียบร้อยเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2539

¹พระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ ฐมฺมรตโน); และคนอื่นๆ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 210-218..

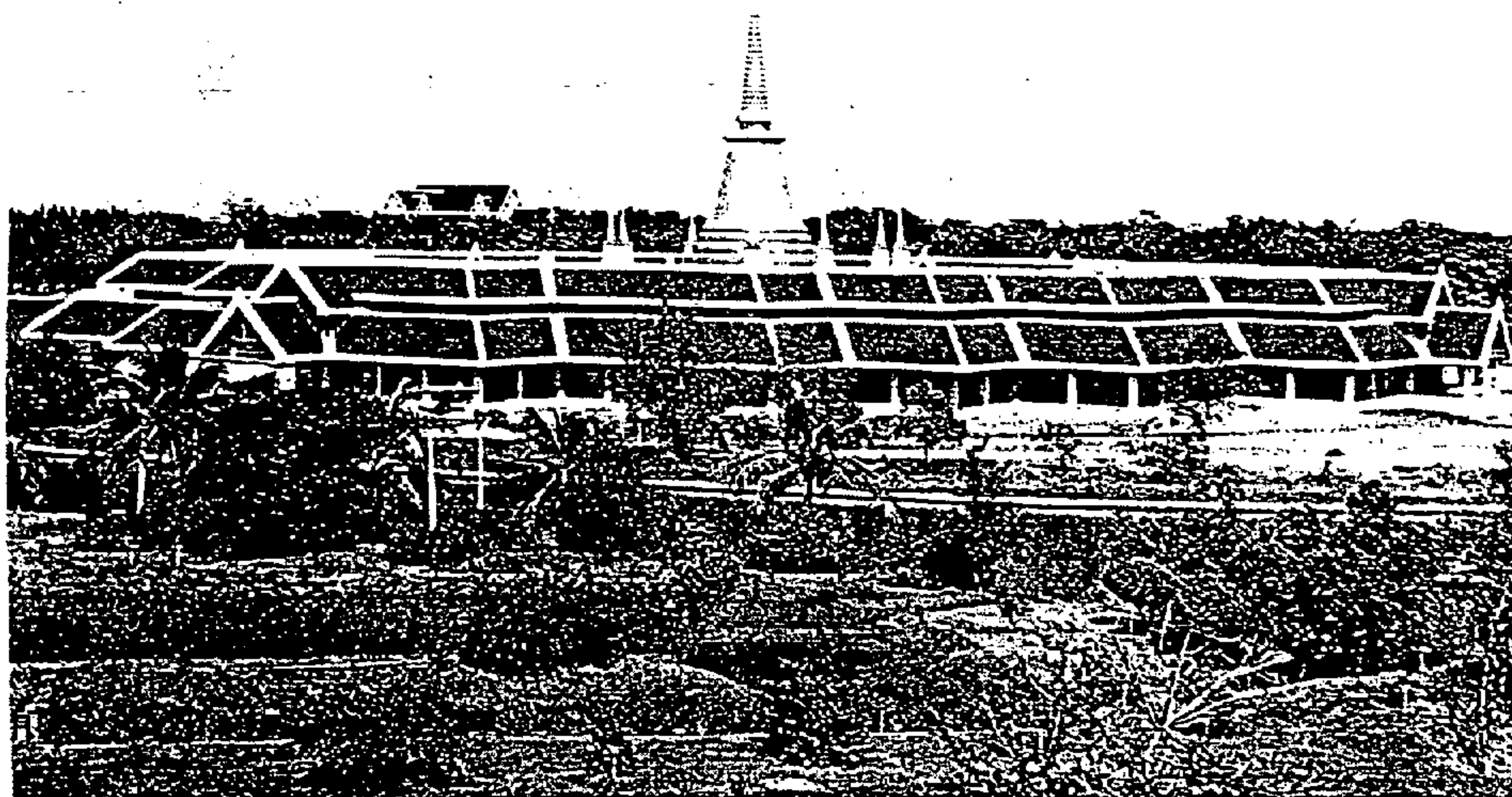
ภาพประกอบ 41 ตัวอย่างแผ่นข้อความพระไตรปิฎกหินอ่อน

ที่มา: พระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ ธมฺมรตโน); และ คนอื่นๆ. (2542). พระไตรปิฎก
สังเขป. หน้า 31.

นอกจากนี้ยังมีการก่อสร้างพระมหาวิหาร มีพระเจดีย์มหาวิฆเนศวรตั้งอยู่กลาง
ชั้นบนเนื้อที่ 9 ไร่ ณ พุทธมณฑล จ. นครปฐม ซึ่งเริ่มพิธีวางศิลาฤกษ์ในการก่อสร้างเมื่อวันที่
12 กันยายน พ.ศ. 2532 เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกหินอ่อนจำนวน 1,418 แผ่น เมื่อเสร็จสิ้น
แล้วมีการจัดพิธีเปิดและสมโภชพระไตรปิฎกหินอ่อนในระหว่างวันที่ 29 - 31 ธันวาคม พ.ศ.
2541 และวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2542 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ในพิธี
ดังกล่าว¹

¹พระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ ธมฺมรตโน); และคนอื่นๆ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 17.

การจารึกพระไตรปิฎกหินอ่อนขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย คงคล้ายกับในประเทศพม่าสมัยของพระเจ้ามินดงที่ทรงสร้างพระไตรปิฎกหินอ่อนจำนวน 729 แผ่นที่เมืองมัณฑะเลย์ นับว่าพระไตรปิฎกหินอ่อนของไทยเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระไตรปิฎกได้เป็นอย่างดีสามารถเข้าไปศึกษาด้วยตนเองได้ง่าย และยังเป็นสมบัติล้ำค่าของประเทศไทยอย่างมั่นคงถาวรตราบนานเท่านาน

ภาพประกอบ 42 พระมหาวิหารประดิษฐานพระไตรปิฎกหินอ่อน
ที่มา: พระราชพุทธิญาณวงศ์(สุชาติ ฐมมรตโน); และ คนอื่นๆ. (2542).

เล่มเดิม. หน้า 218.

บทที่ 5

บทสรุป

การสังคายนาพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาในประเทศไทยมีการจัดทำหลายครั้งอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งก็เป็นผลสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ แต่ยังไม่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน เนื่องจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ากระจัดกระจาย โดยที่พระองค์ทรงเทศนาสั่งสอนภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไปตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ระยะแรกคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า พระธรรมวินัย ต่อมาภายหลังที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เกิดเหตุมีภิกษุรูปหนึ่งบวชตอนอายุมากแล้วกล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้าและคำสอน จึงได้มีการจัดสังคายนาพระธรรมวินัยอย่างมีระบบขึ้นเป็นครั้งแรกในพุทธศาสนา โดยการนำของพระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์อีก 500 รูป และมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์บำรุงใช้เวลาถึง 7 เดือนจนสำเร็จ การสังคายนาครั้งนี้มีการจัดพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่แบ่งออก 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก สำหรับพระอภิธรรมปิฎกยังมีเนื้อหาไม่สมบูรณ์นักจนกระทั่งมีการสังคายนาครั้งที่ 3 โดยการนำของพระมหาโมคคัลลีบุตรติสสเถระ และท่านได้รจนาคัมภีร์กถาวัตถุขึ้นอีก 1 คัมภีร์แล้วผนวกเข้ากับพระอภิธรรมปิฎกทำให้ครบบริบูรณ์และมีการเรียกชื่อว่า พระไตรปิฎก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จะสังเกตได้ว่า การสังคายนาเริ่มแรกที่เกิดขึ้นในอินเดียทั้ง 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานล่วงมา 3 เดือน ครั้งที่ 2 ประมาณ 100 ปี และครั้งที่ 3 ล่วงมา 234 ปี ซึ่งแต่ละครั้งมีมูลเหตุเกิดจากความประพฤติกว้างละเมิดพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ ทำให้พุทธศาสนาพลอยมัวหมองเสื่อมเสีย จากอินเดียเข้าสู่ลังกา ในลังกามีการสังคายนาพระไตรปิฎกอีก 4 ครั้ง และมีการสังคายนาในประเทศพม่าอีก 2 ครั้ง ในเวลาต่อมาการสังคายนามีมูลเหตุเปลี่ยนไป ไม่ใช่เกิดจากพฤติกรรมที่ล่วงละเมิดพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์ แต่มีมูลเหตุจากการความคลาดเคลื่อนของตัวอักษรบ้าง เปลี่ยนแปลงภาษาบ้างเพื่อความเหมาะสมในแต่ละยุคสมัย สำหรับในประเทศไทยมีการสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวงถึง 5 ครั้ง และเกิดขึ้นครั้งแรกสมัยของพระเจ้าติโลกราชมหาราชแห่งอาณาจักรล้านนา มีพระธัมมทินนเถระเป็นประธานสงฆ์ กระทำที่วัดโพธาราม(วัดเจ็ดยอด) ก็มีมูลเหตุมาจากภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แตกต่างเช่นกัน ก่อให้เกิดความไม่สามัคคี การสังคายนาของประเทศไทยครั้งนี้นับต่อกาลลังกาเป็นครั้งที่ 8 ซึ่งเป็นประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเหมือนกัน

นับจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 1 ของไทย ถึงสมัยสุโขทัย อโยธยา และธนบุรี จะไม่มีการสังคายนาอย่างเป็นรูปแบบก็ตาม แต่คัมภีร์พระไตรปิฎกก็ได้รับการสืบทอดต่อเนื่องมา โดยวิธีการอย่างอื่นเช่น การสร้างซ่อมแซม การเก็บรวบรวม และการเสาะแสวงหามาจากที่ต่าง ๆ แล้วจารลงในใบลานด้วยอักษรขอมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในยุคนั้น จนถึงกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 มีระยะห่างจากครั้งแรกถึง 331 ปี นับว่านานพอสมควรกาลเวลาทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกสูญหายไปบ้าง ชำรุดบกพร่องบ้าง เพราะขาดการดูแลเก็บรักษาอย่างถูกวิธี จึงมีการสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อเป็นการฟื้นฟูพุทธศาสนาครั้งใหญ่

ในสมัยต่อ ๆ มาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 4 ก็มีการสืบทอดคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยวิธีการเสาะแสวงหา เก็บรวบรวม และสร้างซ่อมขึ้นมาใหม่อีกหลายฉบับเช่นกัน เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสังคายนาพระไตรปิฎกอีก ซึ่งตอนต้นรัชกาลพระองค์ทรงสร้างพระไตรปิฎกโดยวิธีการจารลงใบลานใช้อักษรขอมเหมือนรัชกาลก่อน ๆ เพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นพระราชประเพณี แต่ภายหลังพระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปแบบใหม่ คือเปลี่ยนจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย และเปลี่ยนการจารลงใบลานมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ 39 เล่มนับเป็นครั้งแรกในประเทศไทย พร้อมทั้งพระราชทานพระไตรปิฎกไปยังต่างประเทศด้วย แต่ยังคงพบว่าพระไตรปิฎกที่สังคายนาไปไม่สมบูรณ์มีเนื้อหาขาดหายหลายเล่ม กระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการจัดสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใหม่จนครบสมบูรณ์ 45 เล่ม เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เกิดแนวความคิดที่จะแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระไตรปิฎกยิ่งขึ้น จึงได้จัดการแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกจนประสบผลสำเร็จ นับว่าเป็นพระไตรปิฎกภาษาไทยที่สมบูรณ์ฉบับแรก และฉบับนี้มีการจัดพิมพ์ถึง 4 ครั้ง

ถึงกระนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คณะสงฆ์และรัฐบาลได้จัดสังคายนาพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยอีก เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระองค์ เนื่องใน พ.ศ. 2530 เป็นวโรกาสที่พระองค์ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ ซึ่งมีการดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2528 จนแล้วเสร็จ และพระราชทานพระไตรปิฎกไปสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศตามพระราชประเพณีที่เคยปฏิบัติมา นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานสำคัญของคณะสงฆ์ 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้จัดการตรวจชำระพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยขึ้นสำหรับสถาบันของตน เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าในการเรียนรู้ของพระนิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกมีหลายฉบับ นับเป็นการดีให้ผู้สนใจใคร่จะศึกษาค้นคว้าสามารถเลือกได้หลากหลายมากขึ้น ส่งผลให้พระไตรปิฎกแพร่หลายออกไปอีก และมีอีกหน่วยงานหนึ่ง คือ วัดปากน้ำ ที่เจ้าอาวาสพร้อมคณะศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อดอดได้พร้อมใจกันจัดให้มีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงแผ่นหินอ่อน โดยมีการจารึกทั้งภาษาบาลี และภาษาไทย พระไตรปิฎกแผ่นหิน

อรรถาธิบายบาลีประติฐานไว้ภายในพระมหาวิหาร ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นอนุสรณ์สำคัญในพุทธศาสนา และเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระไตรปิฎกได้เป็นอย่างดี

การสังคายนาพระไตรปิฎกที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านมา นับว่าเป็นงานที่มีความสำคัญยิ่งของพุทธศาสนา และใช้เวลานานพอสมควร ต้องอาศัยภิกษุสงฆ์ผู้รอบรู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก และศาสนบัณฑิตเป็นหลักสำคัญในตรวจชำระพระไตรปิฎก พร้อมกันนี้ยังมีบุคคลสำคัญ คือ พระมหากษัตริย์ไทยผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกด้วยดีเสมอมา ตลอดจนรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน และประชาชนผู้มีศรัทธาร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างพระไตรปิฎก จนมีคัมภีร์พระไตรปิฎกที่สมบูรณ์แบบเป็นที่แพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ดังนั้น การสังคายนาพระไตรปิฎกถึงแม้ว่าจะมีมูลเหตุเกิดและวิธีการที่แตกต่างกัน แต่เมื่อสรุปแล้วก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อสืบทอดหลักคำสอนของพุทธศาสนาจากการท่องจำ (มุขปาฐะ) จนมีการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรให้ดำรงอยู่ มิให้สูญหายไปตามกาลเวลา ส่งผลให้คัมภีร์พระไตรปิฎกเกิดมีขึ้นหลายฉบับ เป็นที่ต้องการของพุทธศาสนิกชน และผู้ที่สนใจทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก เพื่อมีไว้สำหรับศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ซึ่งพระไตรปิฎกเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ช่วยรักษาสืบทอดพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง เพราะฉะนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรมีหน้าที่ช่วยกันรักษาคำสอนในพุทธศาสนาด้วยการให้ความสนใจศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อจะได้นำหลักคำสอนในพระไตรปิฎกไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

- กรมการศาสนา. (2514). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 _____. (2521). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 _____. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 _____. (2530ก). พระวินัยปิฎกฉบับสังคายนา เล่ม 7. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 _____. (2530ข). พระสุตตันตปิฎกฉบับสังคายนา เล่ม 10. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 _____. (2530ค). พระสุตตันตปิฎกฉบับสังคายนา เล่ม 11. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). พระวินัยปิฎกและอรรถกถา เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช
 วิทยาลัย.
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารเย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ รัชกาลที่ 5 (กต.82-94.1)
 กต.82.2 เรื่องพระไตรปิฎก จำนวน 5 กล่อง.
 _____. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการ มร.5ศ/41
 (ไมโครฟิล์ม) เรื่องพระไตรปิฎก (ร.ศ.106-ร.ศ.126).
 _____. เอกสารรัชกาลที่ 7 กระทรวงศึกษาธิการ มร.7ศ/6(ไมโครฟิล์ม) เรื่องพระไตรปิฎก
 (พ.ศ. 2468-2475).

เอกสารชั้นรอง

- กรมการศาสนา. (2525). ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1.
 กรุงเทพฯ: การศาสนา.
 _____. (2527ก). ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
 _____. (2527ข). ประวัติการสังคายนาพระธรรมวินัย. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
 กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)กับพระ
 จักรพรรดิพงศ์ (จาต). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

- กรมศิลปากร. (2534). รายงานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงตรวจการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมวิชาการ. (2542). ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และวิรัตน์ อุณาทวารกูร. (2527). คัมภีร์ไบลานฉบับหลวง ในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. (2530). การทำสมุดไทย และการเตรียมไบลาน. กรุงเทพฯ: สหประชาพานิชย์.
- กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. (2545). อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน. กรุงเทพฯ: พิมพ์สยาม.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี. (2539ก). ประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2539ข). ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ(บรรณาธิการ). (2532). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2534). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร. (2544). เชียงใหม่หัวใจล้านนา. กรุงเทพฯ: ภัศรธรรม.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (1995). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2. พระนคร: อักษรนิติ.
- _____. (2514). ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.
- _____. (2517). ตำนานคณะสงฆ์และตำนานพระปริต. พิมพ์ครั้งที่ 8. พระนคร: วิทยากร.
- _____. (2531). เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2541). ประวัติวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2517). ความเป็นมาแห่งพระไตรปิฎกไทย. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค),เจ้าพระยา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตรวจชำระและอธิบาย. (2531). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. (2538). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2505). พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม 3.กรุงเทพฯ: อรุณสภา.

นนท์ ธรรมสถิตย์. (2532). พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: เอดิชั่น.

เนตรนภิศ นาควัชร;ปิยนารถ บุนนาค; และจุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2525).

วัดในกรุงเทพฯ: การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525). วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ถ่ายเอกสาร.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2536). อสัติมหาสาวก. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

ประพัฒน์ ตริณรงค์. (2500). ความเป็นมาของพุทธศาสนาในเมืองไทย. พระนคร: คลังวิทยา.

ประชากิจกรจักร, พระยา(แช่ม บุนนาค). (2515). พงศาวดารโยนก. พระนคร: แพร่วิทยา.

ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2515). พระมหาธีรราชเจ้า. กรุงเทพฯ: สยามพิมพ์.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2540). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

_____. (2543). รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กองทุน
สนทนาธรรมนำสุข.

_____. (2546). พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้ง
แมสโปรดักส์.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). (2522). พระพุทธศาสนาปริทรรศน์.

กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระราชพุทธิญาณวงศ์ (สุชาติ ธรรมมรดโน); และคนอื่นๆ. (2542). พระไตรปิฎกสังเขป.

กรุงเทพฯ: อาทรร.

พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยทุโส); และคนอื่นๆ. (2548). สมุดภาพแดนพุทธภูมิ.

กรุงเทพฯ: พรศิริการพิมพ์.

พิฑูร มลิวัลย์; และไสว มาลาทอง. (2533). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ:

กรมการศาสนา.

พิน ดอกบัว. (2542). พระพุทธศาสนากับคนไทย. กรุงเทพฯ: โสภณการพิมพ์.

ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์. (2547). ใครฆ่าพระเจ้าตากสิน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:

ส่องสยาม.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ:

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2536). 100 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย 2436-2536. กรุงเทพฯ :

มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎก: ประวัติและความสำคัญ. กรุงเทพฯ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). 50 ปี อุดมศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มาตยา อิงคนารถ;ทวิ ทองสว่าง; และวัฒนา รอดสำอางค์. (2529). ประวัติศาสตร์ไทยสมัย

โบราณ-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2516-2517). สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13.

ปราณบุรี: ศูนย์การทหารราบ.

วศิน อินทสระ. (2535). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและประเทศไทย.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

วิเชียรปรีชา , พระ(น้อย). (2504). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐและ

ฉบับกรมพระปรมาภิไธยและพงศาวดารเหนือฉบับพระวิเชียรปรีชา(น้อย) เล่ม 2.

กรุงเทพฯ: อรุณ.

สมเด็จพระวันรัตน์;ประยัติธรรมธาดา,พระยา(แพ ตาลักษณ). (2521). สังคดียวงศ์

พงศาวดารเรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัย. พระนคร: ไท.

สมเด็จพระพนรัตน์. (2505). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์

วัดพระเชตุพน. พระนคร: คลังวิทยา.

สงวน โชติสุรัตน์. (2503). ประวัติศาสตร์ล้านนาไทย. พระนคร: โอเดียนสโตร์.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2524). สงฆ์ไทยใน 200 ปี. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์.

_____. (2541). ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

_____. (2545). พุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ:พิทักษ์อักษร.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพฯ:มหาเมฆราชวิทยาลัย.

สุรพล ดำริห์กุล. (2539). แผ่นดินล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (2547). ตาลงกครันถที่ปกะ ความรุ่งโรจน์ของคัมภีร์ไบเบิล. กรุงเทพฯ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสถียร พันธรั้ง. (2497). ชินกาลมาลินีแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าและคัมภีร์

พระพุทธศาสนา. พระนคร:บรรณาการ.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2515ก). ประวัติพระพุทธศาสนา. นครหลวง: บรรณาการ.

_____. (2515ข). ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โพธิ์สามต้น.

_____. (2519). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: มหาเมฆราชวิทยาลัย.

_____. (2537). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ: มหาเมฆราชวิทยาลัย.

- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2543). คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. (2532). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง มนวิฑูร. (2540). ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสตร์ ฉบับปัญญาสามมี. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง อุดมศรี. (2533). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วารสาร

- เนาวรัตน์ ทองรมย์. (2545, ตุลาคม-ธันวาคม). การสังคายนาชำระพระไตรปิฎกใน พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท. วารสารไทย. 24(84).
- ไสว มาลาทอง. (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2529). การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระ พระไตรปิฎก. วารสารใบลาน. ปีที่ 6 (3) .

วิทยานิพนธ์

- นิตยา วงศ์วิวัฒน์. (2524). พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1921 ถึง พ.ศ. 2101. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พื่อนันต์ เหมือนจิต. (2544). การสังคายนาพระไตรปิฎกด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (วิทยาการคอมพิวเตอร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2518). พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริพร สุขธำรัตน์. (2528). แนวพระราชดำริทางพุทธศาสนาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวกับการเมืองการปกครอง. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- อัจฉรา กาญจนมัย. (2523). การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2395). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
อักษรย่อ
คัมภีร์พระไตรปิฎกในเล่ม(เชิงอรรถ)

- วิ.จุ.7/195/340 = วินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ข้อ 195 หน้า 340
 วิ.จุ.7/196/341 = วินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ข้อ 196 หน้า 341
 วิ.จุ.7/203/355 = วินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ข้อ 203 หน้า 355
 วิ.จุ.7/212/371 = วินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม 7 ข้อ 212 หน้า 371
 ที.ม.10/216/166 = ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 10 ข้อ 216 หน้า 166
 ที.ม.10/231-232/175-176 = ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 10 ข้อ 231 ถึง 232 หน้า 175 ถึง 176
 ที.ปา.11/164/127 = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 11 ข้อ 164 หน้า 127
 ที.ปา.11/302/236-237 = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 11 ข้อ 302 หน้า 236 ถึง 237
 ที.ปา.11/303/237-238 = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 11 ข้อ 303 หน้า 237 ถึง 238
 ที.ปา.11/296-349/236-348 = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม 11 ข้อ 296 ถึง 349 หน้า 236 ถึง 348

ภาคผนวก ข
คำประกาศเทวดาครั้งสังคายนา
ปีวอกสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. 2331
รัชกาลที่ 1
(จากหนังสือประกาศพระราชพิธี เล่ม 2 หน้า 10)

โพนโตนเทวสังฆาโย ดูกรฝูงเทพยดาทั้งปวงผู้มีทิพโสด ทิพจักขุ บรรดาอยู่ในโลกธาตุ จงประกาศบอกกล่าวกันให้ทั่ว มาประชุมชนกันอนุสรณการคำสั่งประกาศสารธุระกิจในพระพุทธศาสนา เจมาะพระภิกษุตรสมเด็จพระบรมสารีริกธาตุเจ้า ด้วยพระสงฆ์ทั้งหลาย 219 รูป พร้อมกันสมมุติให้อาตมภาพประกาศอาราธนาผู้เดียวนี้ ดุหนึ่งสงฆ์ทั้งปวงประกาศอาราธนาเทพยเจ้าทั้งหลายพร้อมกัน ด้วยสมเด็จพระสรเพ็ชญ์พระพุทธองค์ผู้ทรงพระทศอรหาธิคุณอันประเสริฐ เมื่อพระองค์แรกได้ตรัสแก่พระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณ เสด็จยับยั้งอยู่ในดวงไม้พระโพธิมหาสถาน 7 วัน ทรงพระอาวัชนาการพระพุทธรูป อันจะโปรดเวไนยสัตว์ให้ถ้วนกำหนดพุทธประเพณีและตั้งพระพุทธศาสนาในมัชฌิมประเทศราชธานีชนบท กำหนดด้วยพระสรพัญญัตถุญาณเสร็จแล้วก็เสด็จไปโปรดพุทธเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ได้มัลลผล มีพระอัญญาโกณฑัญญเถระเป็นต้น แลพระสุภัททเป็นปริโยสาน แล้วก็เสด็จบรรทมเหนือพระมณัมมัญจาพุทธานุสณเป็นอนุฐานไสยาสน์ ณะหว่างไม้รังทั้งคู่ในพระราชอุทยานแห่งเจ้ามลราชแทบกรุงกุสินารายราชธานี มีพระพุทธรูปกาดรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งปวง พระธรรมวินัยอันใดทั้ง 84000 พระธรรมชั้นนี้ อันพระตถาคตรัสเทศนาสั่งสอนท่าน เมื่อพระตถาคตนิพพานแล้ว พระธรรม 84000 นั้นจะเป็นครูสั่งสอนท่านแลสัตว์ทั้งปวงต่างพระตถาคต 84000 พระองค์ ตรัสมอบพระศาสนาไว้แก่พระปริยัติไตรปิฎกธรรมฉะนี้แล้วก็เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน จำเดิมแต่สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าเสด็จนิพพานถวายพระเพลิง 7 วัน พระมหากัสสปเถระเจ้ารฤกถึงถ้อยคำพระสุภัททภิกษุแก่ และพระมหากรุณาธิคุณเป็นเหตุจึงดำริห์คิดจะกระทำพระธรรมสังคายนา เลือกพระสงฆ์ทั้งหลาย 500 พระองค์ ล้วนแต่พระสงฆ์อรหัตตจตุปฏิสัมภิตาญาณ แลสมเด็จพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภกกระทำในพระมรฎปแทบถ้ำสัตตบัณณคูหาณะกรุงราชคฤหมหานคร 7 เดือน ก็สำเร็จเป็นปถมสังคายนา ครั้นพระพุทธศักราชล่วงถึง 100 ปี ภิกษุชาววัชชีคามเป็นอลัชชีสำแดงวัดฤ 10 ประการ กระทำผิดด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระมหาเถระชีณาสพ 8 พระองค์เป็นประธาน มีพระยศเถระเป็นต้น พระเววัดตมหาเถระเป็นปริโยสาน ชำระหลักตอในพระศาสนาบริสุทธิ์แล้ว เลือกได้พระชีณาสพอันทรงพระไตรปิฎกแลพระจตุปฏิสัมภิตาญาณ 700 พระองค์ กระทำสังคายนาพระไตรปิฎกในวาฬุการามใกล้เมืองไพสาลีสมเด็จพระเจ้ากาลาโสกราชเป็นศาสนูปถัมภก 8 เดือนสำเร็จ ชื่อทุติยสังคายนายังบรรพพุทธศาสนาให้วัฒนาสืบไป.

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไป 218 พระวษา พระเจ้าศรีธรรมโศกราชบพิตรได้เสวยราชสมบัติในเมืองปาตลีบุตรเลื่อมใสในพระศาสนา ครั้นนั้นเดียรถียทั้งหลายปลอมสงฆ์เข้าบวช และพระชีนาศพเจ้าทั้งหลายมีพระโมคคัลลบุตรติศเณรเป็นประธานยังพระเจ้าศรีธรรมโศกราชให้เรียนรู้ในพระพุทธสมัยแล้ว สมเด็จพระมหากระษัตริย์ให้ชุมนุมภิกษุทั้งปวง ตรัสถามโดยลัทธิพุทธศาสนา เดียรถียทั้งหลายว่าตามลัทธิเดียรถียไม่ต้องในพระพุทธศาสนา พระองค์ให้ผ้าขาวสักเดียรถียเสียหกหมื่น ชำระพระศาสนาให้พระสงฆ์ทั้งปวงกระทำอุโบสถกรรมแล้ว พระโมคคัลลบุตรติศเณรเจ้าเลือกพระชีนาศพทรงพระปฏิสัมภิทาญาณได้ 1000 พระองค์กระทำตติยสังคายนาในโอสการาม สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมโศกเป็นศาสนูปถัมภก 9 เดือนสำเร็จ ยังพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป.

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงแล้ว 238 พระวษาสมเด็จพระเจ้าเทวณังปิยติศ เสวยราชสมบัติในลังกาทวีปพระชีนาศพเจ้า 38 พระองค์ มีพระมหินทรเถระเจ้าแลพระอริฐเป็นประธาน ประชุมพระสงฆ์ 1000 แห่ง และยังรากพระศาสนาให้ยังลงในลังกาทวีป คือให้กุลบุตรชาวลังกาเรียนพระปริยัติไตรปิฎก จึงกระทำสังคายนา ดุจดหนึ่งปถมสังคายนา ทุตติยสังคายนา ตติยสังคายนาในมรฎุปถูปารามมหาวิหาร สมเด็จพระเทวณังปิยติศเป็นศาสนูปถัมภก ยังรากพระศาสนาให้ยังลงในลังกา กระทำจัดตุละสังคายนา 10 เดือนจึงสำเร็จ.

จำเดิมแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้ว 433 พระวษาพระเจ้าวฒคามณีนโทยเสวยราชสมบัติในลังกาทวีป ครั้นนั้นพระชีนาศพสงฆ์ทั้งปวง อันทรงพระปฏิสัมภิทาอภิญญาสมาบัติสมัยไตรปิฎกธารจารย์เป็นอันมาก เห็นพระศาสนาจะเสื่อมลงไป หาผู้จะทรงพระไตรปิฎกขึ้นปากขึ้นใจมิได้ จึงจัดเลือกพระสงฆ์ชีนาศพไตรวิชาปิฎกธารธรรมมากกว่าพันประชุมกันในมหาวิหาร สมเด็จพระเจ้าวฒคามณีนโทยเป็นศาสนูปถัมภก แต่งพระมรฎุปบรรจงวิจิตรรจนาให้จารึกเชิญพระไตรปิฎกลงสู่โอบลานกับทั้งอรรถกถา ให้พระศาสนาจิรัฐติกาลสืบไป กระทำประดุจดหนึ่งปัญจะมะสังคายนาตรวจตรากันจากทุกพระไตรปิฎกนั้นปีหนึ่งจึงสำเร็จ

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ 956 พระวษา สมเด็จพระมหานามได้เสวยราชสมบัติในลังกา พระพุทธโฆษาจารย์ออกไปแปลพระไตรปิฎก กับทั้งพระอรรถกถาอันตั้งอยู่ด้วยสิงหภาษาเป็นมคธภาษาบาฬีกระทำในโลหะปราสาท พระเจ้ามหานามเป็นศาสนูปถัมภกปีหนึ่งจึงสำเร็จ เป็นที่ชำระพระศาสนาครั้งหนึ่ง ครั้นเสร็จแล้วจึงเชิญเสด็จพระธรรมมายังชมพูทวีป กุลบุตรได้เล่าเรียนสืบ ๆ กันมา.

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงแล้ว 1587 พระวษา สมเด็จพระเจ้าปรักมะพาหุราชบพิตรได้เสวยราชสมบัติในลังกาเป็นเอกราชาธิบดี พระกัสสปะเถระเจ้า กับพระสงฆ์มหานาคมากกว่าพันชวนกันอุสาห์แปลลีนาคฎีกาพระไตรปิฎก อันพระชีนาศพไตรปิฎกธารเจ้าแต่ก่อนกระทำไว้เป็นภาษาสิงหบ้าง ภาษามคธบ้างปนกันอยู่ จึงอุสาห์จัดแจงแปลงแปลออกเป็นภาษามคธ ปราภฏประดุจดั่งว่ากระทำสังคายนาพระธรรมวินัยและสมเด็จพระเจ้าปรักมะพาหุเป็นศาสนูปถัมภกปีหนึ่งจึงสำเร็จการ.

ครั้งพระพุทธศักราชล่วงมาถึง 2000 ปีเศษนั้น พระปริยัติศาสนาอันเป็นมูลปรนนิบัติมคผลซึ่งพระโมคคัลลบุตรติศเณรเจ้าให้พระเถรานุเถระเจ้าทั้งหลายไปตั้งศาสนาในปจันตชนบท แล

พระไตรปิฎกอันพระพุทธโฆษาจารย์เจ้าไปแปลมาแต่ลังกา มาไว้ในชมพูทวีป พระเถรานุเถรในชมพูทวีปได้เล่าเรียนสร้างสืบต่อกันมา แลท้าวพระยาเศรษฐี คหบดีศรัทธาสร้างไว้ในกรุงสัมมาทิฐิ ทั้งปวงคือ เมืองไทย, ลาว, เขมร, พม่า, มอญ, เป็นอักษรพิรุณล้ำลึกอันอยู่เป็นอันมาก หาท้าวพระยาสมณผู้ใดที่จะศรัทธาสามารถอาจชำระพระไตรปิฎกขึ้นไว้ ให้บริบูรณ์ดุจท่านแต่ก่อนนั้นมิได้มี.

ครั้นพระพุทธศักราชได้ 2300 ปีเศษนั้น พม่าก็แต่งยุทธสงครามยกมารบรันทำย่ำยีเมืองสัมมาทิฐิทั้งนี้สาบสูญร่วงโรยไปเพราะภัยเกิดแต่พม่าเป็นต้นเหตุ มีผู้ร้ายเผาวัดวาอาราม พระไตรปิฎกสาบสูญสิ้นไปจนถึงกรุงศรีอยุธยาที่พินาศฉิบหาย พระไตรปิฎกเจดีย์ฐานก็สาบสูญ สมณะพราหมณาจารย์ผู้จะรักษาร่ำเรียนพระไตรปิฎกนั้นก็พลัดพรายล้มตายเป็นอันมาก หาผู้ใดที่จะเป็นที่พำนักป้องกันด้านทานเข้าศึกษาได้ แต่สมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงประณิธานปรารถนาพระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณ ทรงพระกรุณาอุสาหะสูญเสียพระชนมชีพ ถวายพระศรีรัตนไตรย กุมพลทหารกู้แก้บำรุงบวรพุทธศาสนาและสมณอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง ช่วยรับรบด้านทานอริราชศัตรูหมู่พม่าเข้าศึกไว้ได้ไชยชนะแล้ว ทรงพระอุสาหะจัดแจงพระนครราชธานีนิคมชนบทสมณพราหมณประชาราษฎร์ บวรเจดีย์ฐานอารามบริเวณวาตอันพินาศฉิบหายนั้นและบวชกุลบุตรฐานาการพระพุทธบาทเจดีย์ฐาน ปรารถนาจะให้รุ่งเรืองขึ้นดุจหนึ่งกาลแต่ก่อน ตั้งพระไทยบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ เป็นอันมาก และเอาพระไทยใส่บำรุงบวรพุทธศาสนา เป็นต้นว่านิสสัยสัตตวัตรกุฎิกุฏิรับเงินรับทองบริโกศพระศาสนานี้เสียมาเป็นช้านาน มหากระษัตริย์องค์ใดจะห้ามปรามลงมิได้ ด้วยเดชพระบารมีทรงบำรุงครั้งนี้ พระศาสนาสึกขานี้ก็คงค้ำรุ่งเรืองขึ้น มีคุณในพระศาสนานี้ แล้วทรงพระราชรำพึงถึงพระไตรปิฎกอันเป็นมูลรากพระศาสนา ทรงพระราชศรัทธาพระราชทานทรัพย์เป็นอันมากให้ช่างงาน ๆ จากทุกพระไตรปิฎกบรรดามีในที่ใดเป็นอักษรภาษาไทย, ภาษามอญ, ภาษาลาว, ให้ชำระแปลออกเป็นอักษรขอมขึ้นไว้ในตู้หีบห่อพระมณเฑียรธรรม อันวิจิตรบรรจงงามพร้อมทุกสิ่งสรรพพระราชกุศล และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ให้เล่าเรียนทุกอารามตามความปรารถนา จึงจมีนไวยวรรณารถราบทูลพระกรุณาว่า พระไตรปิฎกซึ่งทรงพระราชศรัทธาสร้างไว้ทุกวันนี้ อักษรบทพยัญชนะตกวิปลาอยู่แต่ฉบับเดิมมาหาผู้จะทำนุกบำรุงขึ้นมิได้ ครั้นได้ทรงฟังแล้วก็ทรงพระปรารภไปว่า พระอรรถกถาฎีกาบาลีพระไตรปิฎกทุกวันนี้ เมื่อแลผดผืนอยู่เป็นอันมาก จะเป็นค้ำมูลปฏิบัติปฏิเวธศาสนานี้มิได้อึ่งท่านผู้รักษาพระไตรปิฎกทุกวันนี้ก็น้อยนัก ถ้าสิ้นท่านเหล่านี้แล้ว เห็นพระปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา ปฏิเวธศาสนา จะสาบสูญเป็นอันเร็วนัก สัตว์โลกทั้งปวงจะหาที่พึ่งมิได้ในอนาคตกาล ควรจะทำนุกบำรุงบวรพุทธศาสนาสมเด็จพระมหากุณาไว้ ให้เป็นประโยชน์ไปแก่เทพามนุษย์ทั้งปวง จึงจะเป็นทางพระบรมโพธิญาณบารมี ครั้นพระทรงดำริห์ฉะนี้แล้ว จึงให้อาราธนาพระสงฆ์ราชาคณะถาษาบาเรียมุรธยรูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานมารับพระราชทานฉันทพระที่นั่งอัมรินทร์ภิเศกมหาปราสาท ครั้นเสร็จสงฆ์ภุคตาก็แล้วสมเด็จพระบรมพิตรพระมหากระษัตริราชเจ้าทั้งสองพระองค์จึงถวายนมัสการ ตรัสเผด็จถามพระราชคณะทั้งปวงว่า พระไตรปิฎกทุกวันนี้ยังบริบูรณ์อยู่ฤาพิรุณผดผืนประการใดสงฆ์ราชาคณะพร้อมกันถวายพระพรว่า พระ

บาฬีอรรถกถาพระไตรปิฎกทุกวันนี้พิรุณมากมาช้านานแล้ว หากกระษัตริย์องค์ใดจะบำรุงเป็น
 สาสนูปถัมภกมิได้ แต่กำลังอาตมภาพทั้งปวงก็คิดจะใคร่บำรุงอยู่เห็นไม่สำเร็จ จึงตรัสว่าขอพระผู้
 เป็นเจ้าทั้งปวง จงมีอุสาหะในฝ่ายพุทธจักรให้พระไตรปิฎกบริบูรณ์ขึ้นจงได้ ฝ่ายอาณาจักรที่จะ
 เป็นสาสนูปถัมภกนั้นไว้พนักงานโยม ๆ จะสูญเสียชีวิตบูชาพระรัตนไตรย สุดแต่จะให้พระปริยัติ
 บริบูรณ์เป็นมูลพระศาสนาจงได้ อาตมภาพพระสงฆ์ราชาคณะทั้งปวงก็ถวายสาธุการรับแล้วออกมา
 ประชุมพระสงฆ์ทั้งหลายเลือกได้ที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกบ้างนั้นได้สงฆ์ 219 รูป กับราชบัณฑิตย
 อุบาสก 30 คน แลสงฆ์ 219 รูปกับราชบัณฑิตยอุบาสกทั้งนี้มีสติปัญญาอันน้อยมิได้ทรง
 พระไตรปิฎกแต่จะใคร่บำรุงบวรพุทธศาสนา บำรุงพระราชกุศลศรัทธาสมเด็จพระมหากษัตริราช
 ราชเจ้าอันปรารถนาพระพุทธานุภาพทั้งสองพระองค์ ซึ่งทรงพระราชอุสาหะจะบำรุงพระบวรพุทธ
 ศาสนา แลแต่ก่อนมีพระชันษาศพนันทรอริทธิฤทธิ์เป็นอันมาก ครั้นเห็นพระศาสนาเศร้าหมองลง
 แล้ว ย่อมเสด็จขึ้นไปยังเทวโลก อารานาเทพเจ้าอันมีกุศลสมภารบารมี มีสติปัญญา อันมีในเท
 วโลกดูพระดิศมหาพรหม ลงมาเป็นพระโมคคัลลีบุตรติศเณร พระโฆษเทวบุตรมาเป็นพระพุท
 โฆษาเดชะอำนาจท่านผู้มีพระบารมีชำระพระศาสนา ที่เศร้าหมองนั้นก็รุ่งเรืองขึ้นได้ด้วยงายาม
 บัดนี้อาตมภาพสงฆ์ทั้งปวงอนาถาหาอริทธิฤทธิ์สติปัญญาไม่ ปราศจากอาจารย์ท่านผู้เป็นอริย
 อริทธิฤทธิ์สิทธิสมภาร อันมีญาณอาจหยั่งไปในพระไตรปิฎกไม่มีแล้ว แลจะชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้
 ดูหนึ่งเข้มนในปลายจะงอยปากยุงอันยังลงในมหาสมุทร ด้วยอาตมภาพทั้งปวงมีสติปัญญาน้อย
 เดชะผลความสังซึ่งอาราธนาของงบบันดาลให้เทพเจ้าทั้งปวง อันมีในหมื่นจักรวาลแลท่านผู้เป็น
 สัมมาทิฐิไตรปิฎกธราจารย์ ญาณสัมพัญญโพธิสัตว์อริยบุคคลเป็นต้นว่าท้าวสุทราวาศพรหมพระศรี
 อาริยมตยโพธิสัตว์สมเด็จพระอัมรินทร์ราช โฆษเทวบุตร แลธรรมกถึกเทวบุตรทั้งหลายอันเป็นครู
 รู้พุทธาธิบายแต่ก่อนนั้น จงเห็นแก่พระพุทธานุภาพมาช่วยอาตมภาพทั้งปวงผู้เป็นศิษย์ให้มี
 สติปัญญา บันดาลให้เห็นคล่องต้องตามพระไตรปิฎกให้บริบูรณ์ไว้ จะได้เป็นที่พึ่งแก่เทพามนุษย์
 ทั้งปวง จงช่วยเกี่ยกันซึ่งสรรพอันตราย ขออย่าให้มีขันธ์มารเทวบุตรมาร มาเบียดเบียนด้วย
 ฉันทนุติโรคชีวันตราย แลกิเลสมารทั้งหลายอย่าเข้ามาระคนดลสันดานพระสงฆ์ และสมเด็จพระ
 มหากษัตริราชเจ้าทั้งสอง สุริวงษานุวงศ์แลราชบัณฑิตยเสนาบดี ราชบริษัทอันกระทำการ
 บำรุงปรณินิบัติปริยัติศาสนา อย่าให้จิตรคิดย่อหย่อนเกี่ยจรรำในการมหากุศลอันจะเป็น
 ผลประโยชน์ไปแก่ตนในอนาคตกาล อย่าให้เรศร้างค้างได้ ขอให้จิตรเลื่อมใสศรัทธาอุตสาหะ
 ช่วยกันบำรุงพระปริยัติศาสนาให้บริบูรณ์สำเร็จไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ไปแก่เทพามนุษย์ทั้งปวงให้จิ
 รจิตกาลไปยาระปัญญาสหัสสวสันตกำหนด จงสำเร็จโดยดั่งมโนรทปนิธานปรารถนา ตามอาตม
 ภาพสงฆ์ทั้งปวงประกาศอาราธนามานี้เกิด.

ที่มา: สุขีพ ปุณฺณานุกาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 33-36.

ภาคผนวก ค
ประกาศสังคายนาย
(รัชกาลที่ 5)

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนากาล เป็นอดีตกาลล่วงแล้ว 2431 พรรษา ปัตยบันกาล มุสิกะสังวัจระมาฆมาศกาฬปักข ปฏิปทโสรวารปริจเจทกาลกำหนด พระสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์ด้วยทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาว่า เป็นนิยานิกรรมทรงเห็นว่าพระปริยัติไตรปิฎกเป็นมูลรากแห่งพระพุทธศาสนา เพราะว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทางสุดดี และจะทำกองทุกข์ทั้งปวงให้ดับสิ้นสูญไปให้บรรลुพระนิพพาน ก็ย่อมอาไศรยปริยัติธรรมคำสอนซึ่งเป็นบรมพุทโธวาท ซึ่งแสดงทางธรรมปฏิบัติ เนื่องอยู่ในพระปริยัติธรรมทั้งสิ้น อนึ่งทรงทราบในพระราชหฤทัยว่า แต่ในครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนอยู่นั้น พระปริยัติธรรมตกแพร่หลายอยู่ในหมู่สาวกมณฑล พระอริยสงฆ์สาวกจำทรงไว้ได้ขึ้นปากขึ้นใจ แดกฉานชำนาญด้วยกันเป็นอันมาก ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคย์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระเจ้าแผ่นดินซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา ทรงพระราชศรัทธาเป็นสาสนูปถัมภกทูลบำรุงให้กำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวก ได้ทำสังคายนายชำระพระไตรปิฎกปริยัติธรรมสืบอายุพระพุทธศาสนานี้เป็นชาติยประเพณีสืบ ๆ มาแลเป็นการพระราชกุศลอันใหญ่ด้วย แลการสร้างพระคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วยอักษรขอมจานลงในใบลาน เหมือนที่สร้างมาแต่โบราณนั้น ก็เป็นของถาวรมั่นคงดีอยู่ แต่ช่างงานกว่าจะงานได้แต่ละคัมภีร์ ๆ นั้น ช่างงานนัก พระคัมภีร์จึงไม่ค่อยจะมีมากแพร่หลายไปได้ ช่างงานทุกวันนี้ก็หายากมีอยู่น้อยนัก อนึ่งอักษรขอมก็มีผู้รู้ อ่านได้น้อยกว่าอักษรไทย แลในการสร้างพระไตรปิฎกนี้ตัวอักษรก็ไม่เป็นประมาณไม่เป็นการสำคัญอะไรนักประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา คือ ลาว มอญ พม่า ลังกา เป็นต้น ก็สร้างพระไตรปิฎกด้วยอักษรตามประเทศ ตามภาษาของตนทุก ๆ ประเทศ ในสยามรัฐมณฑลนี้ แต่เดิมได้ลอกคัดพระคัมภีร์อักษรเขมรเป็นแบบฉบับมา ชนชาวสยามจึงได้นิยม นับถืออักษรขอมเป็นที่เคารพว่าอักษรขอมเป็นของรองรับเนื้อความพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวโดยที่จริงเข้าแล้ว ตัวอักษรไม่ใช่ว่าเป็นประมาณ อักษรใด ๆ ก็ควรใช้ได้ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นถ้าได้ตีพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรสยามเป็นคัมภีร์เล่มหนึ่งบ้างสองเล่มบ้างจะเป็นประโยชน์มาก เรียงพิมพ์ขึ้นครั้งหนึ่งจะดีสักหลาย ๆ ร้อยฉบับก็ได้ ผู้ที่จะเล่าเรียนถึงจะไม่รู้อักษรขอมก็จะดูได้โดยสะดวก และจะหยิบยกไปมาก็ไม่เป็นการลำบาก ท่านผู้ที่จะดูสอบสวนก็เป็นการง่าย เพราะหนังสือคัมภีร์หนึ่งก็รวบรวมอยู่ในเล่มเดียวกัน ไม่กระจัดกระจายขาดตกบกพร่อง ถึงแม้ว่ากระดาษจะไม่เป็นของมั่นคงถาวรเหมือนใบลานก็จริงอยู่ แต่ตีพิมพ์ครั้งหนึ่งมากกว่าใบลานหลายสิบเท่า ก็ถ้าเก็บรักษาไว้ดี ๆ แล้ว ก็ทนนานได้เหมือนกัน เมื่อฉบับใดเป็นประโยชน์ที่พระสงฆ์จะเล่าเรียนมาก ก็ตีพิมพ์เพิ่มขึ้นอีกได้มาก ๆ เร็วกว่าที่จะงานด้วยใบลาน พระคัมภีร์ปริยัติธรรมก็จะแพร่หลายสมบูรณ์ในสยามรัฐมณฑลสืบไปภายหน้า ทรงพระราชดำริห์เห็นประโยชน์เช่นนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นในครั้งนี้ให้

แล้วสำเร็จทันกำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชศิริราชสมบัติ ในกาลเมื่อบรรจบครบ 25 ปี แล้วจะได้มีการมหกรรมฉลองพระไตรปิฎกที่โปรดเกล้าฯให้ตีพิมพ์ขึ้นนั้นแล้วจะได้จำหน่ายไปตาม พระอารามต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์สามเณรที่จะได้เล่าเรียนสืบไป แต่ทรงพระราชดำริห์ ว่าฉบับหนังสือที่จะตีพิมพ์ครั้งนี้ จะเป็นของมั่นคงถาวร และแพร่หลายไปมากถ้าพิมพ์ตลาดเคลื่อน ไปก็หาเป็นการสมควรไม่ จะต้องตรวจแก้ต้นฉบับให้ถูกต้องแล้วจึงส่งไปลงพิมพ์ แล้วต้องตรวจ ตราแก้ไขตัวพิมพ์มิให้ผิดเพี้ยนได้ จึงมีพระบรมราชโองการให้อารามพระราชนวชนวังซึ่งทรง ผนวช และพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ฐานานุกรมเปรียญ บัณฑิตที่มาสันนิบาตในที่ประชุมนี้ ช่วย การพระพุทธศาสนาเป็นภาระรับชำระฉบับซึ่งจะส่งไปลงพิมพ์แลสอบทานตรวจหนังสือที่ตีพิมพ์ขึ้น ใหม่ให้ถูกต้อง อย่าให้มีวิปลาสตลาดเคลื่อนได้จงทุก ๆ พระคัมภีร์ให้เหมือนหนึ่งพระเถรานุเถระ แต่ปางก่อน ประชุมกันทำสังคายนาพระไตรปิฎกทุก ๆ ครั้ง ฉะนั้น เพื่อบำรุงพระปริยัติธรรม คำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เจริญรุ่งเรืองสืบสาสนายุคกาลให้ถาวรไปสืบกาลนาน.

ที่มา: สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. หน้า 39-40.

ภาคผนวก ง

ตัวอักษรพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลที่ 5

๑๓๖

อภิสัมมัญญะ ยมก.

น อินทริยา น กายินทริยัตถิ: อามันตา. น มโน น อินทริยัตถิ:
 มน จเปตวา อวเสสา อินทริยา น มโน, อินทริยา; มนัจจ อินทริเย
 จ จเปตวา อวเสสา น เจว มโน น จ อินทริยา. น อินทริยา
 น มนินทริยัตถิ: อามันตา. น อิตถิ น อินทริยัตถิ: อิตถิ
 จเปตวา อวเสสา อินทริยา น อิตถิ, อินทริยา; อิตถิจ อินทริเย จ จเปตวา
 อวเสสา น เจว อิตถิ น จ อินทริยา. น อินทริยา
 น อิตถินทริยัตถิ: อามันตา. น ปุริโส น อินทริยัตถิ:
 ปุริส จเปตวา อวเสสา อินทริยา น ปุริโส, อินทริยา; ปุริสัจจ อินทริเย
 จ จเปตวา อวเสสา น เจว ปุริโส น จ อินทริยา. น อินทริยา น
 ปุริสินทริยัตถิ: อามันตา. น ชีวัต น อินทริยัตถิ: ชีวัต
 จเปตวา อวเสสา อินทริยา น ชีวัต, อินทริยา;
 ชีวัตัจจ อินทริเย จ จเปตวา อวเสสา น เจว ชีวัต น จ อินทริยา.
 น อินทริยา น ชีวตินทริยัตถิ: อามันตา. น สุษ น อินทริยัตถิ: สุษ
 จเปตวา อวเสสา อินทริยา น สุษ, อินทริยา; สุษัจจ อินทริเย จ
 จเปตวา อวเสสา น เจว สุษ น จ อินทริยา. น อินทริยา
 น สุษินทริยัตถิ: อามันตา. น ทักข น อินทริยัตถิ: ทักข
 จเปตวา อวเสสา อินทริยา น ทักข, อินทริยา; ทักขัจจ อินทริเย จ
 จเปตวา อวเสสา น เจว ทักข น จ อินทริยา. น อินทริยา
 น ทักขินทริยัตถิ: อามันตา. น โสมนัสส น อินทริยัตถิ:
 โสมนัสส จเปตวา อวเสสา อินทริยา น โสมนัสส, อินทริยา;
 โสมนัสสัจจ อินทริเย จ จเปตวา อวเสสา น เจว โสมนัสส
 น จ อินทริยา. น อินทริยา น โสมนัสสินทริยัตถิ: อามันตา. น
 โทมณัสส น อินทริยัตถิ: โทมณัสส จเปตวา อวเสสา อินทริยา
 น โทมณัสส, อินทริยา; โทมณัสสัจจ อินทริเย จ จเปตวา อวเสสา น เจว

ที่มา: พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ 5 (พระอภิธรรมปิฎก) หน้า 136. ห้องสมุดวัด
 บวรนิเวศวิหาร

ภาคผนวก จ

ตัวอย่างจดหมายตอบรับพระไตรปิฎกของสถาบันการศึกษา
ในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาสมัยรัชกาลที่ 5

University of London
Burlington Gardens W.

My Excellency

June 15 1895

The University of London
has received your Present of
the Pina Tripitaka

for which I am directed by the
Senate to return you Thanks.

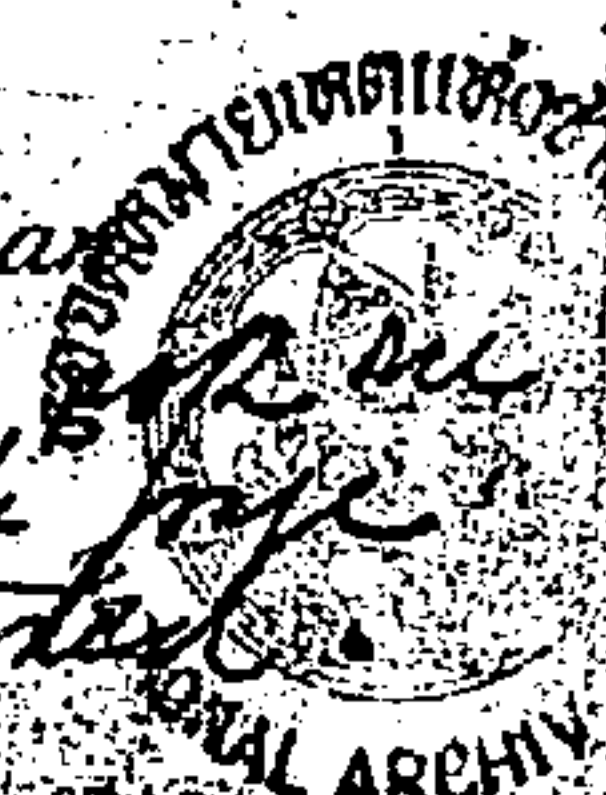
I have the honor to be,

Sir

Your very Obedient Servant

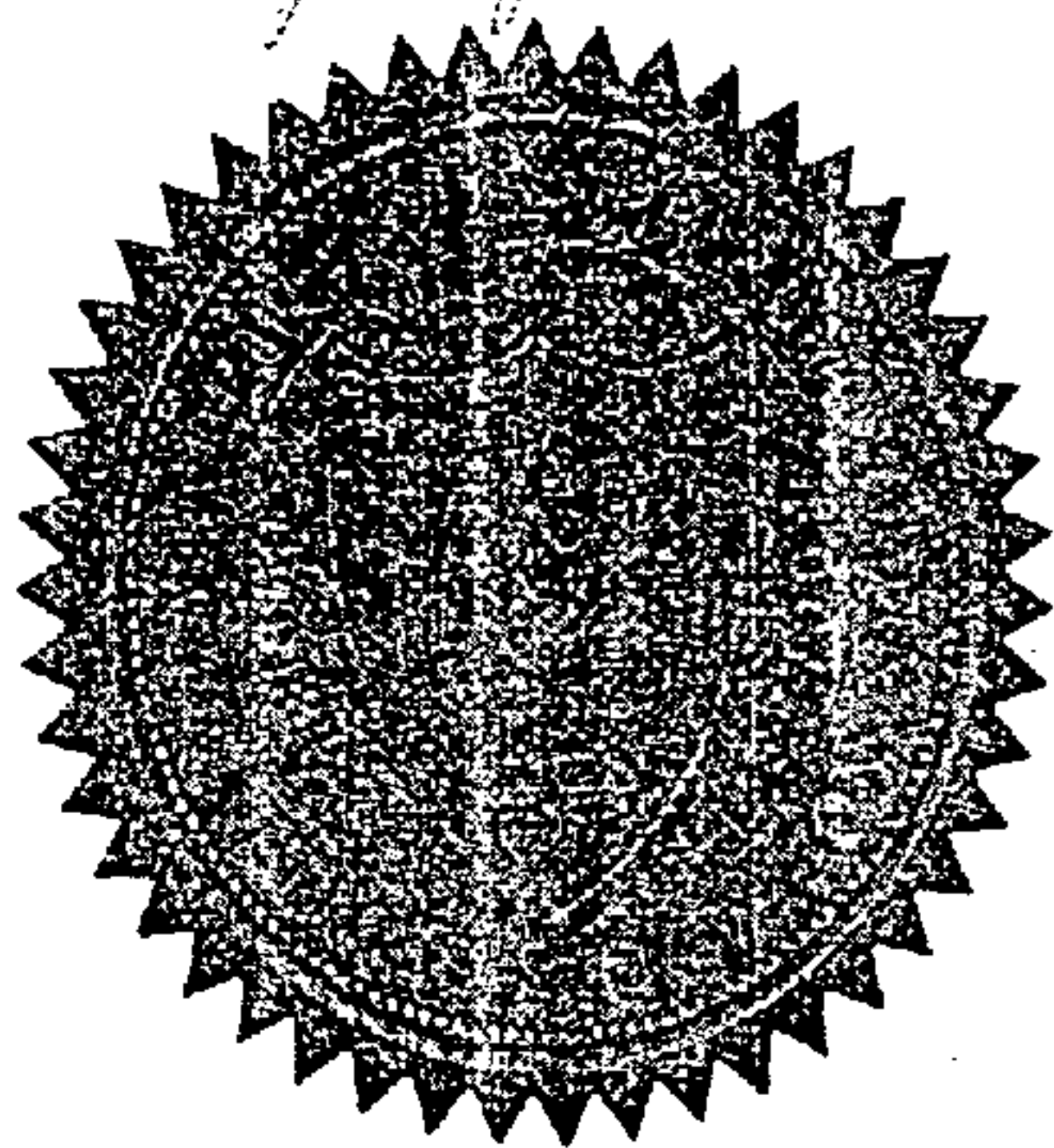
J. W. Dickins

To
H. E. The Siamese Minister for Affairs & Librarian
The Ministry would be pretty pleased if H. E. would kindly send me
the attaches of the Embassy to furnish a copy of the Pina Tripitaka
that the valuable work may be adequately catalogued.

At a meeting of the
President and Fellows of Harvard College
in Boston, April 29th 1895

Voted that the thanks of the President and Fellows be
sent to His Majesty, the King of Siam, for his inter-
esting and welcome gift to Harvard College in
commemoration of the twenty fifth anniversary of
his reign, of thirty nine volumes of the sacred
writings of the Southern Buddhists.

A true copy of Records

Attest:

Prince Surawongse Warasprakan
Minister of Foreign Affairs
Bangkok, Siam.

ภาคผนวก จ

(สำเนา)

ประกาศ

สังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหิตลธิเบศรามาธิบดีจักรี
นฤปดินทร สยามมินทราธิราชบรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมว่า
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก(วาสน์ วาสโน) วัดราช
บพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร ได้ถวายพระพรปรารภ เนื่องในวันที่ 5 ธันวาคม
พุทธศักราช 2530 ซึ่งเป็นศุภวารดิถีมหามงคลพระชนมพรรษาทรงพระเจริญมาบรรจบ 5 รอบ
พระนักษัตร เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงมีคุณูปการเป็นอเนกประการต่อพระ
บรมพุทธศาสนา เห็นเป็นการสมควรดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัย โดยการชำระ
พระไตรปิฎกฉบับหลวง ทั้งภาษามคธและภาษาไทยขึ้นถวายไว้ในพระบรมพุทธศาสนาโดยพระ
บรมราชูปถัมภ์ เพื่อเป็นการพระบรมราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏตามโบราณราช
ประเพณี สืบไปชั่วกาลนาน

เรื่องนี้ กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ ได้กราบทูลสมเด็จพระสังฆราชสกลมหา
สังฆปริณายก แล้วว่า รัฐบาลโดยมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ลงมติเห็น
ความสำคัญของการทำสังคายนา โดยได้บรรจุโครงการสังคายนาพระธรรมวินัยไว้ในแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 5 โดยกรมการศาสนาได้จัดทำโครงการสังคายนาพระธรรม
วินัย เสนอกระทรวงศึกษาธิการ เสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในหลักการแล้ว พร้อมทั้งได้
อนุมัติงบประมาณแผ่นดินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้

การดำเนินการในเรื่องนี้ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ได้ลงนามคำสั่ง
แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เมื่อวันที่ 4
กุมภาพันธ์ 2528 และได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีรับทราบ เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2528 ต่อมา
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งคณะกรรมการสังคายนา
พระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก มีคณะต่าง ๆ รวม 7 คณะ เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน
พุทธศักราช 2528

การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของ
พระพุทธศาสนา โดยพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ทรงพระราชศรัทธาพระราชทานพระบรม
ราชูปถัมภ์ ได้มีปรากฏอยู่ในตำนานพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งปฐมสังคายนาเป็นต้นมาหลายครั้ง
หลายคราว ด้วยปรารภเหตุต่าง ๆ กัน ในราชอาณาจักรไทยก็ได้เคยมีการสังคายนาพระธรรม

วินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก เช่น เมื่อแผ่นดินพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ พ.ศ. 2020 ต่อมา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกและพระราชนานพระบรมราชูปถัมภ์การทำสังคายนาในรัชกาลที่ 1 นี้เป็นอักษรขอมจารึกลงในใบลานทอง ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดให้ปริวรรตอักษรขอมพระไตรปิฎกภาษามคธเป็นอักษรไทย ลงพิมพ์ในแผ่นกระดาษเย็บเป็นเล่ม ๆ รวมเป็นชุด พระราชนานตามพระอารามหลวงและต่างประเทศ ทั้งได้ทรงแสดงความสำคัญของงานสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกเป็นพระราชปรารภ เมื่อวันที่เสาร์ แรมค่ำ 1 เดือน 3 ปีชวด พ.ศ. 2431 ความว่า

“ ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาทั่วทั้งปวง ซึ่งกุลบุตรได้ศึกษาและปฏิบัติสืบมาจนบัดนี้ ย่อมเนื่องอยู่ในพระปริยัติไตรปิฎกทั้งสิ้น แต่กาลก่อนมา พระเจ้าแผ่นดินที่นับถือพระพุทธศาสนาย่อมทรงพระราชศรัทธาเป็นศาสนูปถัมภ์ให้กำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวก ในการทำสังคิตชำระพระไตรปิฎกปริยัติธรรมหลายครั้งหลายคราว เป็นพระราชประเพณีสืบมาและจารึกเป็นอักษรลงในใบลานเป็นฉบับคัดลอกต่อกันไป จึงเป็นฉบับแพร่หลายในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งปวง”

การพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธเป็นอักษรไทยนับเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้โปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎก ที่เรียกว่า ฉบับสยามรัฐ ทรงพระราชอุทิศพระราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 คณะสงฆ์โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ในการจัดแปลพระไตรปิฎกภาษามคธเป็นภาษาไทยบริบูรณ์เป็นครั้งแรก

พระไตรปิฎกภาษามคธที่ได้พิมพ์แล้วดังกล่าวนั้น ปรากฏว่ายังมีส่วนที่จะต้องปรับปรุงเพิ่มเติมอยู่อีก และพระไตรปิฎกแปลภาษาไทยก็ยังมีความบกพร่องตามต้นฉบับอยู่ จึงเห็นเป็นการสมควรได้มีการชำระสอบทานแก้ไขให้เป็นที่ยึดต้องต่อไปและคณะสงฆ์พิจารณาเห็นว่าในรัชสมัยแห่งปัจจุบันนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลีได้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าอย่างยิ่ง ทั้งนี้ โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และการสนับสนุนจากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพุทธบริษัทด้วย

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความมั่งคั่งรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้น จึงทรง

พระราชศรัทธาเลื่อมใสพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการสังคายนาถวาย ตามที่สมเด็จพระสังฆราชถวายพระพร เนื่องในมงคลดิถีที่พระชนมพรรษาจะบรรจบ 5 รอบนักษัตร ในวันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2530

จึงมีพระบรมราชโองการประกาศขออาราธนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ พระสงฆ์เปรียญธรรม พร้อมด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นภาระธุระดำเนินการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

อนึ่ง ทรงพระราชอุทิศส่วนพระกุศลที่ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ครั้งนี้ ถวายแด่สมเด็จพระบรมราชบุพการีและจอมมเหสีแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหารพลเรือน ปวงชนชาวไทย พุทธศาสนิกชน ทุกหมู่เหล่า เทอญ

ประกาศ ณ วันอังคารที่ 29 ตุลาคม พุทธศักราช 2528 เป็นปีที่ 40 ในรัชกาลที่ 9
รัตนโกสินทรศก 204 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก เปรม ติณสูลานนท์
นายกรัฐมนตรี

ที่มา: ไสว มالاทอง (2529). การสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก. วารสารใบลาน ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2529). หน้า 16-18.

ภาคผนวก ข

ตารางสรุปลำดับเวลาการสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวงในประเทศไทย

ตาราง 2 ตารางสรุปลำดับเวลาการสังคายนาพระไตรปิฎกในประเทศไทย

ครั้งที่/พ.ศ./ สถานที่	ยุคสมัย	มูลเหตุ	ระยะเวลา
1 พ.ศ. 2020 ณ วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) เชียงใหม่	ในอาณาจักรล้านนาสมัย ของพระเจ้าติโลกราช มหาราชแห่งเมืองเชียงใหม่	เกิดจากความประเพณีของ ภิกษุสงฆ์หลายกลุ่มที่ปฏิบัติ ต่างกันจนมีความขัดแย้ง เช่น ความถูกต้องของภาษา บาลีที่ใช้ในการสวด	1 ปี
2 พ.ศ. 2331 ณ วัดพระศรีสรร เพ็ชรณ์(วัด มหาธาตุยุวราช รังสฤษฎ์) กรุงเทพฯ	สมัยรัตนโกสินทร์ในรัชสมัย ของพระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	เกิดจากข้อบกพร่องด้าน อักษรพยัญชนะของภาษาที่ จารึกพระไตรปิฎกคลาด เคลื่อนจากความจริง	5 เดือน
3 พ.ศ.2431-2436 ณ วัดพระศรีรัตน ศาสดาราม(วัด พระแก้ว) กรุงเทพฯ	รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	เกิดจากความยากลำบากใน การจารอักษรขอมลงใบลาน ต้องใช้เวลานาน กอปรกับมี ผู้เข้าใจน้อย จึงมีการ เปลี่ยนแปลงมาใช้อักษรไทย แล้วพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้ง แรก และเฉลิมพระเกียรติใน วโรกาสพระราชพิธี รัชดาภิเษก	6 ปี

(ต่อ)

ครั้งที่/พ.ศ./ สถานที่	ยุคสมัย	มูลเหตุ	ระยะเวลา
4 พ.ศ. 2468-2470 ณ วัดบวรนิเวศ วิหาร กรุงเทพฯ	รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	เกิดจากความไม่ครบสมบูรณ์ ของพระไตรปิฎกที่ขาด หายไป ปรับปรุงการใช้ เครื่องหมายของภาษาบาลี และเป็นการเฉลิมเกียรติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เกล้าเจ้าอยู่หัว	2 ปี
5 พ.ศ.2528-2530 ณ วัดมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดพระศรี รัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ	รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	เกิดจากการปรารภของ สมเด็จพระสังฆราช(วาสน์ วาสน์) สกลมหาสังฆปริณายก เพื่อเฉลิมพระเกียรติใน วโรกาสครบ 5 รอบเนื่องใน วันเฉลิมชนมพรรษาของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	3 ปี

หมายเหตุ การสังคายนาพระไตรปิฎกของหลวงในประเทศไทยเป็นที่รู้จักและยอมรับโดยทั่วไปมี
การนับเป็นจำนวน 5 ครั้ง

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นายเสฏฐกิตติ เนากลาง
วันเดือนปีเกิด	5 กันยายน พ.ศ. 2512
สถานที่เกิด	อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	78/456 บ้านบัวทอง 4 หมู่ 5 ตำบลบางคูรัด อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี 11110
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนเซนต์ดอมินิก เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2525	ประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนชุมชนบ้านน้ำฆ้อง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
พ.ศ. 2536	ศษ.บ.(บริหารการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
พ.ศ. 2537	พธ.บ.(บริหารรัฐกิจ) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2549	กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ